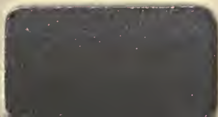

BIBLIO
NALE VITT. EMANUELE
68
7 A
14

M. TVLLII CICERONIS DE PHILOSOPHIA,

PRIMA PARS,

Academicarum quaeſtionum editionis primae liber ſecundus, editionis ſecundae liber primus,
De finibus bonorum & malorum libri V.
Tuſculanarum quaeſtionum libri V.

Cum ſcholiis Pauli Manutii.

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

VENETIIS, M. D. LXV.

2

AD DIEGVM HVRTADVM DE MENDOZA, CAROLI CAESARIS A CONSILIO,

& eiusdem apud Venetam remp. oratorem, in philosophiae Ciceronis partem I. Pauli Manutij praefatio.

SVPERIORIBVS *diebus, cum domum tuam uenissem, ut Benedictum Accoltum, qui apud te diuersabatur, honoris caussa uiserem; quem ego hominem, non tam quia Cardinalis est, quam quia Cardinalatu dignissimus, uehementer obseruo: casu accidit, cum ego adessem, ut inter uos sermo oriretur ijs de rebus, quae ab antiquis ignoratae, nostra patrumq. memoria non solum inuentae sunt, sed ad summam etiam elegantiã perpolitae. cuius generis cum Accoltus ita multa commemorasset, ut mihi quidem, credo item alijs qui aderant, facile probaret, ueterum solertiae nostrorum hominum industriam antecellere: suggessisti tu, ne de philosophia quidem, in qua tantopere antiquitatem admiraremur, tibi uideri esse dubitandum, quin ea posset etiamnum expoliri, atque ornari; si modo, quam quisque linguam a parentibus, atque a nutricibus traditam cum lacte simul hausisset, in ea uellet scribere: nunc usu euenire, ut extremo sermone addiscendo totam aetatem consumamus: quod si nos a pueritia discipli*

narum cognitioni totos dederemus; non esse desperandum, quin & Platones, & Aristoteles aliquando possent existere: non enim & caelum hoc, unde spiritum ducimus, idem est, quod olim fuit; & hominum ingenia non eadem esse possunt. praua consuetudo naturã peruertit. quae tamquam ager si colitur, fructus edit uberrimos: si negligitur, exarescit. annos triginta ponimus in uerbis percipiendis: quantulum spatij restat, ut res ipsas consideremus? Licet ad antiquitatẽ animum referre. nũ aut Graeci illi philosophi, quorum nomen celeberrimum est, ea, quae ab Aegyptijs acceperãt, Aegyptio potius, quam patrio sermone scripta reliquerunt: aut nostri aliena lingua, non domestica sunt usi, cum ea, quae uel de Graecis sumpserant, uel ipsi pepererant, in usum posteritatis explicarent? constat, apud omnes gentes, qui suas cogitationes litteris mandare uoluerunt, eos fere ijs esse uerbis usos, quorum significationem matris in gremio cognouissent. quod item nostra aetate si fieret; facile contingeret, quod tu opinaris Hurtade clarissime, ut in philosophia ueterum inuentis non nihil, uel etiam non parum addi posset. neque enim eos, qui fuerunt, usque eo cogitatione ingenioq. processisse existimandum est, ut ijs, qui futuri sunt, quod praeterea cognoscerent, nihil reliquerint. multa latent adhuc, retrusa, atque abdita in immensitate naturae: quae eliciet, & euocabit in lucem, si quis inuestigandis rationibus, & perscrutandis rerum caussis ab ineunte aetate suum

stu-

studium dederit. quod ab ijs fieri commode non potest, uel potius nullo modo potest, quibus non ea lingua, in qua alti educatiq. sunt, sed ea, qua ueteres utebantur, scribere consilium est. quorum tu si probares institutum, quotusquisque tecum esset in eo laudis genere conferendus? tenes enim perfecte Latinam linguam, tenes Graecam, Arabicam, alias praeterea: scribis tamen ut in patria tua loquuntur. in quo uideo quid spectes. quod pater tuus egit, ut optime de Hispania mereretur, id tu alia quadam ratione consequi uis. ille enim, cum annum ageret uixdum quintum & decimum, qua aetate milites in exercitu pauci solent esse, omnium approbatione, qui exercitus regeret, electus, Bethicae regem, bis acie fusum, regno exuit, &, quaecumque in eius ditione fuerant, Catholici Regis imperio potestatiq. subiecit. Aliam tu ornandae, atque amplificandae patriae tuae rationem inisti. profers enim, quantum in te est, Hispanicae linguae terminos; &, ut ea non solum uerbis, & nominibus, sed etiam rebus, et scientijs per te locupletata ab exteris nationibus appetatur, ingenio doctrinaq. consequeris. quod nescio an omnibus patris tui uictorijs, atque triumphis sit anteponendum. nam etsi, populos bello superare, & imperium augere, praeclarum est: tamen mihi cum animo meo consideranti multo melior uidetur esse condicio litterarum, quam regnorum. haec enim in unius hominis fortuna posita sunt, et unius saepe culpa extinguuntur: illae uiuunt, & uigent quotidie

magis, neque ulla temporis circumscriptione terminantur. itaque magni & excellentes uiri, qui bellicae laudis gloria florerent, cum earum rerum, quas gessissent, memoriam non satis fore diuturnam sperarent, nisi ab hominibus ingenio praeditis celebrarentur; eos, qui id praestare possent, non uulgaribus praemijs affectos, in honore summo, atque etiam in amore semper habuerunt. Quo mihi illorum laus uidetur esse illustrior, qui & res praeclaras manu gerere, &, quae gesserint, litteris custodire ipsi possunt. quo in numero fuit soror illa tua, praestantissima femina: cuius militaria facinora cum audimus, cuiuis eam nostrae aetatis uiro animi magnitudine comparamus: cum autem ea, quae scripsit, legimus, uel antiquis scriptoribus ingenij praestantia simillimam iudicamus. Huiusmodi cum in tua familia mulieres existant, de uiris quae sunt speranda? quamquam fratres omnes tui, tuq. in primis, ea, quae sperabantur, iam praestitistis. itaque Carolus Imperator uestra potissimum uirtute, uestraq. fide nititur. nam fratrem tuum, Marchionem de Mondesar, qui ceteros aetate anteit, cum alijs in rebus, tum in uictoria Tunetana, equitibus leuis armaturae & classi maximae praepositū, magno suis rebus sensit esse adimento: alterū autem, episcopatu Iaenensi ornatum, summe propter eruditionem, et prudentiam diligit: tertium Indicis prouincijs pro Rege, quartum Hispanicis triremibus praefecit: te primum sibi uoluit esse in consilio; deinde, cum difficul-

tatem

tatem quandam temporum paene fatalẽ impendere, et ea, quae cogitabat, sine summa prudentia non esse tractanda intelligeret, unum e maximo numero delegit; qui apud Venetam remp. id muneris orator sustineres. quo quidem in munere clarior in dies significatio tuae uirtutis elucet. nam ad usum rerum, quo uales plurimum, additis doctrinae cognitionem: quam a libris petitam, grauiore in caussa consilium capere si uis, explicas; ut, proposito praeteritarum rerum exitu, cautior praesentium sit deliberatio. quod quoniam maxime praestant historia, & philosophia: tu quidem uehementer utrinsque studio teneris; sed nescio quo pacto magis te philosophia delectat; credo, quod pluris apud te est, excogitare quae nemo uiderit, quam imitari quae alij fecerint. Quo in genere cum omnino nullius ope uidearis indigere, quippe qui ita abundes ingenio, ut, quocumque te applicueris, excellas: tamen uide, quid egerim: excogitaui rationem, ut iuuare te possem. nam hos Ciceronis de philosophia libros cum uetustis exemplaribus contuli, & emendatos ad te misi; ut tibi, si quando eos in manus sumeres, quasi facilior & expeditior legendi cursus esset. saepe enim te audiui, cum diceres, antiquorum in scriptis ita mul ta esse corrupta, ut in eorum, qui legerent, animos permixte falsa cum ueris influerent: cui malo si quis mederetur, eum te existimare a studiosis omnibus, sed a te ipso certe maximam esse gratiam initurum. quae me uox non cohortata est, sed impulit, ut id fa-

cerem, quod fecisse me uides. Ac fieri tamen potest, ut meo te studio & diligentia nihil iuuerim; et ea, quae ego nunc, in his libris restituta, in tuo nomine emitto, iam pridem ipse habeas omnia, domi tuae nata, & a te ipso quaesita: sed ego ita sum ratiocinatus; cum tu a philosophis didiceris, non in Reges solum, & Principes, qui summam iuuandi facultatem habeant, sed in tenuiores etiam liberalitatis nomen posse cadere; quod bene mereri, etiam si non possunt, tamen & cupiant, & praeclarum existiment; eadem ratione fore, ut, quod ego te iuuare uoluerim, pro eo id accipias, quasi maxime iuuerim.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM, EDITIONIS PRIMAE, LIBER II.

QVI INSCRIBITVR LVCVLLVS.

MAGNVM *ingenium L. Luculli, magnumq. optimarum artium studium, tum omnis liberalis, & digna homine nobili ab eo percepta doctrina, quibus temporibus florere in foro maxime potuit, caruit omnino rebus urbanis. ut enim admodum adolescens cum fratre, pari pietate, & industria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus; in Asiam quaestor profectus, ibi per multos annos admirabili quadam laude prouinciae praefuit. deinde, absens factus aedilis, continuo praetor, (licebat enim celerius legis praemio) post in Africam, inde ad consulatum: quem ita gessit, ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoscerent. post ad Mithridaticum bellum missus a senatu, non modo opinionem uicit omnium, quae de uirtute eius erat, sed etiã gloriam superiorum. idq. eo fuit mirabilius, quod ab eo laus imperatoria non admodum expectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quaesturae diuturnum tempus, Murena bellum in Ponto gerente, in Asiae pace consumpserat. sed incredibilis quaedam ingenij magnitudo non de-*

side-

siderauit indocilem usus disciplinam. itaque, cum totum iter, & nauigationem consumpsisset partim in percunctando a peritis, partim rebus gestis legendis, in Asiam factus imperator uenit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. habuit enim diuinam quandam memoriam rerum, uerborum maiorem Hortensius. sed, quo plus in negotijs gerendis res, quam uerba, prosunt; hoc erat memoria illa praestantior: quam fuisse in Themistocle, quem facile Graeciae principem ponimus, singularē ferunt. qui quidem etiam pollicenti cuidam, se artem ei memoriae, quae tum primum proferebatur, traditurum, respondisse dicitur, obliuisci, se malle discere; credo, quod haerebāt in memoria, quaecumque audierat, aut uiderat. Tali ingenio praeditus Lucullus adiunxerat et illam, quam Themistocles spreuerat, disciplinam. itaque, ut litteris consignamus, quae monumentis mandare uolumus: sic ille in animo res insculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, proelijs, oppugnationibus, naualibus pugnis, totiusq. belli instrumento, & apparatu, ut ille rex post Alexandrum maximus hunc a se maiorem ducem cognitum, quam quemquam eorum, quos legisset, fateretur. In eodem tanta prudentia fuit in constituendis, temperandisq. ciuitatibus, tanta aequitas, ut hodie stet Asia Luculli institutis seruandis, & quasi uestigijs persequendis. Sed, etsi magna cum utilitate reip. tamen diutius, quam uellem, tanta uis uirtutis, atque ingenij peregri-

regri-

regrinata abfuit ab oculis & fori, & curiae. quinetiam, cum uictor a Mithridatico bello reuertisset, inimicorum calumnia triennio tardius, quam debuerat, triumphauit. nos enim consules, introduximus paene in urbem currum clarissimi uiri. cuius mihi consilium, et auctoritas quid tum in maximis rebus profuisset, dicerem, nisi de me ipso dicendum esset: quod hoc tempore non est necesse. itaque priuabo illum potius debito testimonio, quam id cum mea laude communicem. Sed, quae populari gloria decorari in Lucullo debuerunt, ea fere sunt & graecis litteris, & latinis celebrata: nos autem illa exteriora cum multis, haec interiora cum paucis ex ipso saepe cognouimus. maiore enim studio Lucullus cum omni litterarum generi, tum philosophiae deditus fuit, quam, qui illum ignorabant, arbitrabantur: nec uero ineunte aetate te solum, sed et proquaestor aliquot annos, & in ipso bello: in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus otij relinquatur. Cum autem e philosophis ingenio, scientiaq. putaretur Antiochus, Philonis auditor, excellere; eum secum et quaestor habuit, et post aliquot annos imperator. cumq. esset ea memoria, quam ante dixi; ea saepe audiendo facile cognouit, quae uel semel audita meminisse potuisset. delectabatur autem mirifice lectione librorum, de quibus audiebat. Ac uereor interdum, ne talium personarum, cum amplificare uelim, imminuam etiam gloriam. sunt enim multi,

qui omnino graecas non ament litteras; plures, qui philosophiam; reliqui, qui, etiam si haec non improbent, tamen earum rerum disputationem principibus ciuitatis non ita decoram putent. Ego autem, cũ graecas litteras M. Catonẽ in senectute didicisse acceperim; Publij autem Africani, historiae loquantur, in legatione illa nobili, quam ante censuram obijt, Panaetium unum omnino comitem fuisse; nec litterarum graecarum, nec philosophiae iam ullum auctorem requiro. Restat, ut ijs respondeam, qui sermonibus eiusmodi nolint personas tam graues illigari. Quasi uero clarorum uirorum aut tacitos congressus esse oporteat, aut ludicros sermones, aut rerum colloquia leuiorum. etenim, si quodam in libro uere est a nobis philosophia laudata: profecto eius tractatio optimo atque amplissimo quoque dignissima est: nec quidquam aliud uidendum est nobis, quos populus R. hoc in gradu collocauit, nisi ne quid priuatis studijs de opera publica detrahamus. quod si, cum fungi munere debeamus, non modo operam nostram nũquam a populari coetu remouemus, sed ne litteram quidem ullam facimus, nisi forensem: quis reprehendet nostrum otium? qui in eo non modo nosmet ipsos hebescere, & languere nolumus; sed etiam, ut plurimis prosimus, enitimur. Gloriam uero non modo non minui, sed etiam augeri arbitramur eorum, quorum ad populares, illustresq. laudes, has etiam, minus notas, minusq. peruulgatas, adiungimus. Sunt etiam, qui negent in ijs, qui in

nostris libris, disputent, fuisse earum rerum, de quibus disputatur, scientiam. Qui mihi uidentur non solum uiuis, sed etiam mortuis inuidere. Restat unum genus reprehensorum; quibus Academiae ratio non probatur. quod grauius ferremus, si quisquam ullam disciplinam philosophiae probaret, praeter eam, quam ipse sequeretur. nos autem, quoniam contra omnes dicere, qui scire sibi uidentur, solemus, non possumus, quin alij a nobis dissentiant, recusare. Quamquam nostra quidem caussa facilior est, qui uerum inuenire sine ulla contentione uolumus, idq. summa cura, studioq. conquirimus. etsi enim omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus; eaq. est & in ipsis rebus obscuritas, & in iudicijs nostris infirmitas, ut non sine caussa & doctissimi, et antiquissimi inuenire se posse, quod cuperent, diffisi sint: tamen nec illi defecerunt; neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus; neque nostrae disputationes quidquã aliud agunt, nisi ut, in utramque partem dicendo, & audiendo, eliciant, & tamquam exprimant aliquid, quod aut uerum sit, aut ad id quam proxime accedat. neque inter nos, et eos, qui se scire arbitrantur, quidquam interest, nisi quod illi non dubitant, quin ea uera sint, quae defendunt; nos probabilia multa habemus, quae sequi facile, affirmare uix possumus. Hoc autem liberiores, & solutiores sumus, quod integra nobis est iudicandi potestas; neque, ut omnia, quae praescripta, & quasi imperata sint, defendamus, necessitate ulla cogimur.

nam

nam ceteri primum ante tenentur adstricti, quam, quid esset optimum, iudicare potuerunt: deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut una alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcumque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam, tamquam ad saxum, adhaerescunt. Nam, quod dicunt omnia se credere ei, quem iudicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti iudicare potuissent. statuere enim, quid sit sapiens, uel maxime uidetur esse sapientis. sed ut potuerunt, omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententijs, iudicauerunt: aut, re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. sed nescio quo modo plerique errare malunt, eamq. sententiam, quam adamauerunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. Quibus de rebus & alias saepe nobis multa quaesita, & disputata sunt, & quondam in Hortensij uilla, quae est ad Baulos; cum eo Catulus, & Lucullus, nosq. ipsi postridie uenissemus, quam apud Catulum fuissemus. quo quidem etiam maturius uenimus, quod erat constitutum, si uentus esset, Lucullo in Neapolitanum, mihi in Pompeianum nauigare. Cum igitur pauca in xysto locuti essemus, tum eodem in spatio consedimus. hic Catulus, Etsi heri, inquit, id, quod quaerebatur, paene explicatum est, ut tota fere quaestio tractata uideatur; tamen expecto ea, quae te pollicitus es, Lucul-

culle,

culle, ab Antiocho audita dicturum. Equidem, inquit Hortensius, feci plus, quam uellem: totam enim rē Lucullo integram seruari oportuit, et tamen fortasse seruata est. a me enim, quae in promptu erant, dicta sunt: a Lucullo autem reconditiora desidero. Tum ille, Non sane, inquit, Hortensi, conturbat me expectatio tua: etsi nihil est iis, qui placere uolunt, tam aduersarium: sed quia non laboro, quam ualde ea, quae dico, probaturus sim, eo minus conturbor. dicam enim nec mea, nec ea, in quibus, si non fuerint, non uinci me malim, quam uincere. sed mehercule, ut quidem se nunc caussa habet, etsi hesterno sermone labefactata est, mihi tamen uidetur esse uerissima. agam igitur, sicut Antiochus agebat. nota enim mihi res est. nam & uacuo animo illum audiebam, & magno studio, eadem de re etiam saepius: ut etiam maiorē expectationem mei faciam, quam modo fecit Hortensius. Cum ita esset exorsus, ad audiendum animos ereximus. At ille, Cum Alexandriae proquaestor, inquit, essem, fuit Antiochus mecum. et erat iam antea Alexandriae, familiaris Antiochi, Heraclitus Tyrius, qui & Clitomachum multos annos, & Philonem audierat, homo sane in ista philosophia, quae nunc prope dimissa reuocatur, probatus, & nobilis: cum quo & Antiochum saepe disputantem audiebam, sed utrumque leuiter. et quidem isti libri duo Philonis, de quibus heri dictum a Catulo est, tum erant allati Alexandriam, tumq. primum in Antiochi manus uenerant.

rant. et homo natura lenissimus (nihil enim poterat fieri mitius) stomachari tamen coepit. mirabar: neque enim umquam antea uideram. at ille, Heracliti memoriam implorans, quaerere ex eo, uiderentur ne illa Philonis, aut ea num uel e Philone, uel ex ullo Academico audiuisset aliquando? negabat: Philonis tamen scriptum agnoscebat. nec id quidem dubitari poterat. nam aderant, mei familiares, & docti homines, P. & C. Selij, & Tetrilius Rogus; qui se illa audisse Romae de Philone, & ab eo ipso illos duos libros dicerent descripsisse. Tum & illa dixit Antiochus, quae heri Catulus commemorauit a patre suo dicta Philoni; & alia plura: nec se tenuit, quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui Sosus inscribitur. Tum igitur & cum Heraclitum studiose audirem contra Antiochum differentem, et item Antiochum contra Academicos, dedi Antiocho operam diligentius, ut caussam ex eo totam cognoscerem. itaque cõplures dies, adhibito Heraclito, doctisq. cõpluribus, et in his Antiochi fratre Aristo, & praeterea Aristone, et Dione, quibus ille, secundum fratrem, plurimum tribuebat. multum temporis in ista una disputatione consumpsimus: sed ea pars, quae contra Philonem erat, praetermitenda est. minus enim acer est aduersarius is, qui ista, quae sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere. etsi enim mentitur, tamen est aduersarius leuior. ad Arcesilam, Carneademq. ueniamus. Quae cum dixisset, sic rursus exorsus

est.

est. Primum mihi uidemini, (me autem nomine appellabat) cum ueteres physicos nominatis, facere idem, quod seditiosi ciues solent, cum aliquos ex antiquis claros uiros proferunt, quos dicant fuisse populares, ut eorum ipsi similes esse uideantur. repetunt iam P. Valerium, qui, exactis regibus, primo anno consul fuit. commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum consules essent: tum ad hos notiores, C. Flaminium, qui legem agrariam aliquot annis ante secundum Punicum bellum tribunus pl. tulerit inuito senatu, & postea bis consul factus sit; L. Cassium, Q. Pompeium. illi quidem etiam P. Africanum referre in eundem numerum solent. duos uero sapientissimos, & clarissimos fratres, P. Crassum, et P. Scaeuolam aiunt Ti. Graccho auctores legum fuisse, alterum quidem, ut uidemus, palam, alterum, ut suspicamur, obscurius. addunt etiam C. Marium. et de hoc quidem nihil mentiuntur. Horum nominibus, tot uirorum, atque tantorum, expositis, eorum se institutum sequi dicunt. Similiter uos, cum perturbare, ut illi remp. sic uos philosophiam, bene iam constitutam, uelitis, Empedoclem, Anaxagoram, Democritum, Parmenidem, Xenophanem, Platonem etiam, & Socratem profertis. Sed neque Saturninus (ut nostrum inimicum potissimum nominem) simile quidquam habuit ueterum illorum: nec Arcesilae calumnia conferenda est cum Democriti uerecundia. et tamen isti physici raro admodum, cum

b haerent

haerent aliquo loco, exclamant, quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdum mihi furere uideatur, abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere, nihil omnino, quale sit, posse reperire. Maiorem autem partem mihi quidem omnes isti uidentur nimis etiam quaedam affirmare, plusq. profiteri se scire, quam sciant. quodsi illi tum in nouis rebus, quasi modo nascentes, haesitauerunt: nihil ne tot saeculis, summis ingenijs, maximis studijs explicatum putamus? non ne, cum iam philosophorum disciplinae grauissimae constitissent, tum exortus est, ut in optima rep. Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam euerteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negassent, quidquam sciri, aut percipi posse? quorum e numero tollendus est Plato, et Socrates; alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differentes, re congruentes; à quibus Stoici ipsi uerbis magis, quam sententijs, dissenserunt: Socrates autem, de se ipse detrahens, in disputatione plus tribuebat ijs, quos uolebat refellere. ita, cum aliud diceret, atque sentiret, libẽter uti solitus est ea dissimulatione, quam Graeci εἰρωνείαν uocant: quam ait etiam in Africano fuisse Fannius; idq. propterea uitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa uetera, si uultis, incognita: nihil ne est ergo actum, quod inuestigata sunt, postea quam Arcesilas, Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti,

sed emendanti superiores immutatione uerborum, dum huius definitiones labefactare uult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cuius primo non admodum probata ratio, (quamquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi) proxime a Lacyde solo retenta est, post autem confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcesila: audiuit enim Egesinum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilae Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta uixit annos: & qui illum audierant, admodum floruerunt. e quibus industriae plurimum in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quam in Carneade eloquentiae, in Melonthio Rhodio suauitatis. bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. iam Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autem uiuo, patrocinium Academiae non defuit. Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus; id quidam e philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec uero esse ullam rationem, disputare cum ijs, qui nihil probarent: Antipatrumq. Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si uerbum e uerbo uolumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi uocant: eosq., qui persuadere uellent, esse aliquid, quod comprehendi, & percipi posset, inscienter

haerent aliquo loco, exclamant, quasi mente incitati, Empedocles quidem, ut interdum mihi furere uideatur, abstrusa esse omnia, nihil nos sentire, nihil cernere, nihil omnino, quale sit, posse reperire. Maiorem autem partem mihi quidem omnes isti uidentur nimis etiam quaedam affirmare, plusq. profiteri se scire, quam sciant. quod si illi tum in nouis rebus, quasi modo nascentes, haesitauerunt: nihil ne tot saeculis, summis ingenijs, maximis studijs explicatum putamus? non ne, cum iam philosophorum disciplinae grauissimae constitissent, tum exortus est, ut in optima rep. Ti. Gracchus, qui otium perturbaret, sic Arcesilas, qui constitutam philosophiam euerteret, & in eorum auctoritate delitesceret, qui negassent, quidquam sciri, aut percipi posse? quorum e numero tollendus est Plato, et Socrates; alter, quia reliquit perfectissimam disciplinam, Peripateticos, & Academicos, nominibus differentes, re congruentes; a quibus Stoici ipsi uerbis magis, quam sententijs, dissenserunt: Socrates autem, de se ipse detrahens, in disputatione plus tribuebat ijs, quos uolebat refellere. ita, cum aliud diceret, atque sentiret, libēter uti solitus est ea dissimulatione, quam Graeci εἰρωνείαν uocant: quam ait etiam in Africano fuisse Fannius; idq. propterea uitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. Sed fuerint illa uetera, si uultis, incognita: nihil ne est ergo actum, quod inuestigata sunt, postea quam Arcesilas, Zenoni, ut putatur, obtrectans, nihil noui reperienti,

sed emendanti superiores immutatione uerborum, dum huius definitiones labefactare uult, conatus est clarissimis rebus tenebras obducere? cuius primo non admodum probata ratio, (quamquam floruit tum acumine ingenij, tum admirabili quodam lepore dicendi) proxime a Lacyde solo retenta est, post autem confecta a Carneade, qui est quartus ab Arcesila: audiuit enim Egesinum, qui Euandrum audierat, Lacydis discipulum, cum Arcesilae Lacydes fuisset. sed ipse Carneades diu tenuit: nam nonaginta uixit annos: &, qui illum audierant, admodum floruerunt. e quibus industriae plurimum in Clitomacho fuit. declarat multitudo librorum ingenij non minus in hoc, quam in Carneade eloquentiae, in Melonthio Rhodio suauitatis. bene autem nosse Carneadem Stratoniceus Metrodorus putabatur. iam Clitomacho Philo uester operam multos annos dedit. Philone autem uiuo, patrocinium Academiae non defuit. Sed, quod nos facere nunc ingredimur, ut contra Academicos disseramus; id quidam e philosophis, & ij quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant: nec uero esse ullam rationem, disputare cum ijs, qui nihil probarent: Antipatrumq. Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant: nec definiri aiebant necesse esse, quid esset cognitio, aut perceptio, aut, si uerbum e uerbo uolumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi uocant: eosq., qui persuadere uellent, esse aliquid, quod comprehendi, & percipi posset, inscien-

ter facere dicebant: propterea quod nihil esset clarius ἐνεργεία, ut Graeci; perspicuitatem, aut euidentiam nos, si placet, nominemus; fabricemurq., si opus erit, uerba; ne hic sibi (me appellabat iocans) hoc licere soli putet. sed tamen orationem nullam putabant illustriorem ipsa euidentia reperiri posse; nec ea, quae tam clara essent, definienda censebant. Alij autem negabant se pro hac euidentia quidquam priores fuisse dicturos; sed ad ea, quae contra dicerentur, dici oportere putabant, ne qui fallerentur. Plerique tamen et definitiones ipsarum etiam euidentium rerum non improbant: & rem idoneam, de qua quaeratur, & homines dignos, quibuscum disseratur, putant. Philo autem, dum noua quaedam commouet, quod ea sustinere uix poterat, quae contra Academicorum pertinaciam dicebantur, & aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catulo; et, ut docuit Antiochus, in id ipsum se induit, quod timebat. Cũ enim ita negaret quidquam esse, quod comprehendi posset, (id enim uolumus esse καταληπτόν) si illud esset, sicut Zeno definiret, tale uisum; (iam enim hoc pro φαντασία uerbum satis hesterno sermone triuimus) uisum igitur impressum, effictumq. ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset; id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. qui enim potest quidquam ita comprehendi, ut plane confidas id perceptum cognitumq. esse, quod est tale, quale uel falsum esse possit? hoc cum infirmat, tollitq. Philo,

iudi-

iudicium tollit incogniti, & cogniti: ex quo efficitur, nihil posse comprehendi. ita imprudens eo, quo minime uult, reuoluitur: Quare omnis oratio contra Academiam suscipitur a nobis, ut retineamus eam definitionem, quam Philo uoluit euertere: quam nisi obtinemus, percipi nihil posse cōcedimus. Ordiamur igitur a sensibus. quorum ita clara iudicia, & certa sunt, ut, si optio naturae nostrae detur, & ab ea deus aliquis requirat, contenta ne sit suis integris, incorruptisq. sensibus, an postulet melius aliquid, non uideam quid quaerat amplius. Neque uero hoc loco exspectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbae respondeam. non enim is sum, qui, quidquid uidetur, tale dicam esse, quale uideatur. Epicurus hoc uiderit, et multa alia. meo autem iudicio ita est maxima in sensibus ueritas, si sani sunt, ac ualentes, & omnia remouentur, quae obstant, & impediunt. itaque et lumen mutari saepe uolumus, & situs earum rerum, quas intuemur; & interualla aut contrahimus, aut diducimus; multaq. facimus usque eo, dum aspectus ipse fidem faciat sui iudicij. quod idem fit in uocibus, in odore, in sapore: ut nemo sit nostrum, qui non in sensibus sui cuiusque generis iudicium requirat acrius. adhibita uero exercitatione, et arte, ut oculi pictura teneantur, aures cantibus; quis est, quin cernat, quanta uis est in sensibus? Quam multa uident pictores in umbris, & in eminentia, quae nos non uidemus? Quam multa, quae nos fugiunt in cantu, exaudiunt

in eo genere exercitati? qui primo inflatu tibicinis Antiopam esse aiunt, aut Andromacham; cum id nos ne suspicemur quidem. Nihil necesse est de gustatu, et odoratu loqui: in quibus intelligentia, etsi uitiosa, est quaedam tamen. Quid de tactu, & eo quidem, quem philosophi interiorem uocant, aut doloris, aut uoluptatis? in quo Cyrenaici solo putant ueri esse iudicium, quia sentiatur. Potest ne igitur quisquam dicere, inter eum, qui doleat, & inter eũ, qui in uoluptate sit, nihil interesse? aut, ita qui sentiat, non apertissime insaniat? atqui, qualia sunt haec, quae sensibus percipi dicimus; talia sequuntur ea, quae non sensibus ipsis percipi dicuntur, sed quodam modo sensibus: ut haec: illud est album, hoc dulce, canorum illud, hoc bene olens, hoc asperum. animo iam haec tenemus comprehensa, non sensibus: ille deinceps equus est, ille canis. cetera series deinde sequitur maiora nectens, ut haec, quae quasi expletam rerum comprehensionem amplectuntur: si homo est, animal est, mortale, rationis particeps. quo e genere nobis notitiae rerum imprimuntur: sine quibus neque intelligi quidquam, neque quaeri, disputari ne potest. Quod si essent falsae notitiae; (ἐννοίας enim notitias appellare tu uidebare) si igitur essent hae falsae, aut eiusmodi uisis impressae, qualia uisa a falsis discerni non possent: quo tandem his modo uteremur? quo modo autem, quid cuique rei consentaneum esset, quid repugnaret, uideremus? Memoriae quidem certe, quae non modo philosophiam,

sed omnis uitae usum, omnesq. artes una maxime continet, nihil omnino loci relinquitur. quae potest enim esse memoria falsorum? aut quid quisquam meminit, quod non animo comprehendit, et tenet? Ars uero quae potest esse, nisi quae non ex una, aut ex duabus, sed ex multis animi perceptionibus constat? quam si subtraxeris; qui distingues artificem ab inscio? non enim fortuito hunc artificem dicemus esse, illum negabimus, sed cum alterum percepta, et comprehensa tenere uidemus, alterum non item. Cumq. artium aliud eiusmodi genus sit, ut tantum modo animo rem cernat; aliud, ut moliatur aliquid, & faciat: quo modo aut geometres cernere ea potest, quae aut nulla sunt, aut internosci a falsis non possunt; aut is, qui fidibus utitur, explere numeros, et conficere uersus? quod idem in similibus quoque artibus continget; quarum omne opus est in faciendo, atque agendo. quid enim est, quod arte effici possit, nisi is, qui artem tractabit, multa perceperit? Maxime uero uirtutem cognitio confirmat, percipi, & comprehendi multa posse: in quibus solis inesse etiam scientiã dicimus; quam nos non comprehensionem modo rerum, sed etiam stabilem, atque immutabilem esse censemus: itemq. sapientiam, artẽ uiuendi, quae ipsa ex sese habeat constantiam. ea autem constantia si nihil habeat percepti, & cogniti; quaero, unde nata sit, aut quo modo? Quaero etiam, ille uir bonus, qui statuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari po-

tius, quam aut officium prodat, aut fidem, cur has igitur sibi tam graues leges imposuerit, cum, quámobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensi, percepti, cogniti, constituti? nullo igitur modo fieri potest, ut quisquam tanti aestimet aequitatem, & fidem, ut, eius conseruandae caussa, nullum supplicium recuset, nisi ijs rebus assensus sit, quae falsae esse non possunt. Ipsa uero sapientia, si se ignorabit, sapientia sit, nec ne, quo modo primum obtinebit nomen sapientiae; deinde, quo modo suscipere aliquam rem, aut agere fidenter audebit, cum certi nihil erit, quod sequatur? cum uero dubitabit, quid sit extremum, et ultimum bonorum, ignorans quo omnia referantur, qui poterit esse sapientia? atque etiam illud perspicuum est, constitui necesse esse initium, quod sapientia, cum quid agere incipiat, sequatur: idq. initium esse naturae accommodatum. nam aliter appetitio, (eam enim esse uolumus ὁρμὴν) qua ad agendum impellimur, & id appetimus, quod est uisum, moueri non potest. illud autem, quod mouet, prius oportet uideri, eiq. credi: quod fieri non potest, si id, quod uisum erit, discerni non poterit a falso. Quo modo autem moueri animus ad appetendum potest, si id, quod uidetur, non percipitur, accommodatum ne naturae sit, an alienum? itemq. si, quid officij sui sit, non occurrit animo, nihil umquam omnino aget, ad nullam rem umquam impelletur, numquam mouebitur. quod si aliquid aliquando acturus est; necesse est, id ei uerum,

quod occurrit, uideri. Quid, quod, si ista uera sunt, ratio omnis tollitur, quasi quaedam lux, lumenq. uitae? tamen ne in ista prauitate perstabitis? nam quaerendi initium ratio attulit: quae perfecit uirtutem, cum esset ipsa ratio confirmata quaerendo. quaestio autem est appetitio cognitionis, quaestionisq. finis inuentio. at nemo inuenit falsa: nec ea, quae incerta permanent, inuenta esse possunt; sed, cum ea, quae quasi inuoluta fuerunt, aperta sunt, tum inuenta dicuntur: sic & initium quaerendi, & exitus percipiendi, et comprehendendi tenet: itaque argumenti conclusio, quae est graece ἀπόδειξις, ita definitur, ratio, quae ex rebus perceptis ad id, quod non percipiebatur, adducit. quod si omnia uisa eiusmodi essent, qualia isti dicunt, ut ea uel falsa esse possent, neque ea posset ulla notio discernere: quo modo quempiam aut conclusisse aliquid, aut inuenisse diceremus? aut quae esset conclusi argumenti fides? Ipsa autem philosophia, quae rationibus progredi debet, quem habebit exitum? Sapientiae uero quid futurum est? quae neque de se ipsa dubitare debet, neque de suis decretis, quae philosophi uocant δόγματα: quorum nullum sine scelere prodi poterit. cum enim decretum proditur, lex ueri, rectiq. proditur. quo e uitio & amicitiarum proditiones, & rerum publicarum nasci solent. Non potest igitur dubitari, quin decretum nullum falsum possit esse, sapientiq. satis non sit non esse falsum; sed etiam stabile, fixum, ratum esse debeat, quod

mouere nulla ratio queat. talia autē neque esse, neque uideri possunt eorum ratione, qui illa uisa, e quibus omnia decreta sunt nata, negant quidquam a falsis interesse. Ex hoc illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi. Sed Antipatro, hoc idē postulanti, cum diceret, ei, qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, unum tamen illud, dicere, percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat. nam tantum abesse dicebat, ut id consentaneum esset, ut maxime etiam repugnaret: qui enim negaret quidquam esse, quod perciperetur, eū nihil excipere: ita necesse esse, ne id ipsum quidem, quod exceptum non esset, comprehendi, & percipi ullo modo posse. Antiochus ad istum locum pressius uidebatur accedere: quoniam enim id haberent Academici decretum, (sentitis enim iam hoc me δόγμα dicere) nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in ceteris rebus, fluctuare, praesertim cum in eo summa consisteret: hanc enim esse regulam totius philosophiae, constitutionem ueri, falsiq; cogniti, incogniti: quam rationem quoniam susciperent, docereq. uellent, quae a quouis accipi oporteret, et quae repudiari; certe hoc ipsum, ex quo omne ueri falsiq. iudicium esset, percipere eos debuisse: etenim duo esse haec maxima in philosophia, iudiciū ueri, & finem bonorum: nec sapientem posse esse, qui aut cognoscendi esse initium ignoret, aut extremum expetendi; ut, aut unde proficiscatur, aut quo perue-

perueniendum sit, nesciat: haec autem habere dubia, neque his ita confidere, ut moueri non possint, abhorrere a sapientia plurimum. Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem, percipi nihil posse, perceptum esse dicerent. Sed de inconstantia totius illorum sententiae, si ulla sententia cuiusquam esse potest nihil approbantis, sit, ut opinor, dictum satis. Sequitur disputatio, copiosa illa quidem, sed paullo abstrusior: habet enim aliquantum a physicis: ut uerear, ne maiorem largiar ei, qui contra dicturus est, libertatem, & licentiam. nam quid eum facturum putem de abditis rebus, et obscuris, qui lucem eripere conetur? sed disputari poterat subtiliter, quanto quasi artificio natura fabricata esset primum animal omne, deinde hominem maxime: quae uis esset in sensibus: quemadmodum prima uisa nos pellerent, deinde appetitio ab his pulsa sequeretur: tum, ut sensus ad res percipiendas intenderemus. mens enim ipsa, quae sensuú fons est, atque etiam ipsa sensus est, naturalem uim habet, quam intendit ad ea, quibus mouetur: itaque alia uisa sic arripit, ut his statim utatur; aliqua sic recondit, e quibus memoria oritur: cetera autem similitudinibus constituit: ex quibus efficiuntur notitiae rerum; quas Graeci tum ἐννοίας, tum προλήψεις uocant. eo cum accessit ratio, argumentiq. conclusio, rerumq. innumerabilium multitudo; tum et perceptio eorum omnium apparet; & eadem ratio, profecta his gradibus, ad sapientiam peruenit.

Ad rerum igitur scientiam, uitaeq. constantiam aptissima cum sit mens hominis, amplectitur maxime cognitionem, & istam κατάληψιν, quam, ut dixi, uerbum e uerbo exprimentes, comprehensionem dicemus, cum ipsam per se amat, (nihil est enim ei ueritatis luce dulcius) tum etiam propter usum. quocirca & sensibus utitur; & artes efficit, quasi sensus alteros; & usque eo philosophiam ipsam corroborat, ut uirtutem efficiat, ex qua re una uita omnis apta sit. Ergo ij, qui negant quidquam posse comprehendi, haec ipsa eripiunt uel instrumenta, uel ornamenta uitae, uel potius etiam totam uitam euertunt funditus, ipsumq. animal orbant animo: ut difficile sit, de temeritate eorum, perinde ut caussa postulat, dicere. Nec uero satis constituere possum, quod sit eorum consilium, aut quid uelint. interdum enim, cum adhibemus ad eos orationem huiusmodi; si ea, quae disputent, uera non sint, tum omnia fore incerta; respondent, quid ergo istud ad nos? num nostra culpa est? naturam accusa, quae in profundo ueritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit. alij autem elegantius: qui etiam queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere: quantumq. intersit inter incertum, & id, quod percipi non possit, docere conantur, eaq. distinguere. cum his igitur agamus, qui haec distinguunt: illos, qui omnia sic incerta dicunt, ut, stellarum numerus par, an impar, nesciatur, quasi desperatos aliquos relinquamus. uolunt enim; (et hoc quidem

uel

uel maxime animaduertebam uos moueri) probabile aliquid esse, & quasi uerisimile; eaq. se uti regula & in agenda uita, & in quaerendo, ac disserendo. quae ista regula est ueri & falsi, si notionem ueri & falsi, propterea quod ea non possunt internosci, nullam habemus? nam si habemus; interesse oportet, ut inter rectum, & prauum, sic inter uerum, & falsum. si nihil interest; nulla regula est; nec potest is, cui est uisio ueri falsiq. communis, ullum habere iudicium, aut ullam omnino ueritatis notam. Nam cum dicunt hoc se unum tollere, ut quidquam uerum possit ita uideri, ut non eodem modo falsum etiam possit ita uideri; cetera autem concedere: faciunt pueriliter. quo enim omnia iudicantur, sublato, reliqua se negant tollere: ut, si quis quem oculis priuauerit, dicat ea, quae cerni possent, non se ei ademisse. ut enim illa oculis modo cognoscuntur, sic reliqua uisis, sed propria ueri, non communi ueri & falsi nota. quamobrem siue tu probabilem uisionem, siue improbabilem, & quae non impediatur, ut Carneades uolebat, siue aliud quid proferes, quod sequare: ad uisum illud, de quod agimus, tibi erit reuertendum. in eo autem, si erit communitas cum falso, nullum erit iudicium: quia proprium communi signo notari non potest. sin autem commune nihil erit; habeo, quod uolo. id enim quaero, quod ita mihi uideatur uerum, ut non possit idem falsum uideri. Simili in errore uersantur, cum conuicti, ac ui ueritatis coacti, perspicua a perceptis

ceptis uolunt distinguere, & conantur ostendere, esse aliquid perspicui; uerum illud quidem impressum in animo, atque mente; neque id tamen percipi ac comprehendi posse. quo enim modo, perspicue, dixeris, album esse aliquid; cum possit accidere, ut id, quod nigrum sit, album esse uideatur? aut quo modo ista aut perspicua dicemus, aut impressa subtiliter; cum sit incertum, uere, inaniter ne animus moueatur? ita neque color, neque corpus, neque ueritas, neque argumentum, neque sensus, neque perspicuum ullum relinquitur. Ex hoc illud his usu uenire solet, ut, quidquid dixerint, a quibusdam interrogentur: ergo istuc quidem percipis? sed, qui ita interrogant, ab ijs irridentur. non enim urgent, ut coarguant neminem ulla de re posse contendere, neque asseuerare sine aliqua eius rei, quam sibi quisque placere dicit, certa & propria nota. Quod est igitur istuc uestrum probabile? nam si, quod cuique occurrit, & primo quasi aspectu probabile uidetur, id confirmatur: quid eo leuius? sin ex circumspectione aliqua, & accurata consideratione, quod uisum sit, id se dicent sequi: tamen exitum non habebunt: primum, quia ijs uisis, inter quae nihil interest, aequaliter omnibus abrogatur fides: deinde, cum dicant posse accidere sapienti, ut, cum omnia fecerit, diligentissimeq. circumspexerit, existat aliquid, quod & uerisimile uideatur, & absit longissime a uero; quo modo, si magna parte quidem, ut solent dicere, ad uerum ipsum,

sum,

sum, aut quamproxime accedant, confidere sibi poterunt? ut enim confidant, notum his esse debebit insigne ueri. quo obscuro, & oppresso, quod tandem uerum sibi uidebuntur attingere? quid autem tam obscurum dici potest, quam cum ita loquuntur? Est hoc quidem rei illius signum, aut argumentum; & ea re id sequor: sed fieri potest, ut id, quod significatur, aut falsum sit, aut nihil sit omnino. Sed de perceptione hactenus. si quis enim ea, quae dicta sunt, labefactare uolet; facile, etiam absentibus nobis, ueritas se ipsa defendet. His satis cognitis, quae iam explicata sunt, nunc de assensione, atque approbatione, quam Graeci συγκατάθεσιν uocant, pauca dicemus: non quo non latus locus sit: sed paullo ante iacta sunt fundamenta. nam cum uim, quae esset in sensibus, explicabamus, simul illud aperiebatur, comprehendi multa & percipi sensibus: quod fieri sine assensione non potest. deinde, cum inter inanimum, & animal hoc maxime intersit, quod inanimum nihil agit, animal agit aliquid: (nihil enim agens ne cogitari quidem potest quale sit) aut ei sensus adimendus est; aut ea, quae est in nostra sita potestate, reddenda assensio. at uero animus quodam modo eripitur ijs, quos neque sentire, neque assentiri uolunt. etenim necesse est, ut lancem in libra, ponderibus impositis, deprimi, sic animum perspicuis cedere. nam quo modo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat: (Graeci id οἰκεῖον appellant) sic

non

non potest obiectam rem perspicuam non approbare. Quamquam, si illa, de quibus disputatum est, uera sunt; nihil attinet de assensione omnino loqui. qui enim quid percipit, assentitur statim. Sed haec etiam sequuntur, nec memoriam sine assensione posse constare, neque notitias rerum, nec artes: idq., quod maximum est, ut sit aliquid in nostra potestate, in eo, qui rei nulli assentietur, non erit. ubi igitur uirtus, si nihil situm est in ipsis nobis? Maxime autem absurdum, uitia in ipsorum esse potestate, neque peccare quemquam, nisi assensione; hoc idem in uirtute non esse; cuius omnis constantia & firmitas ex ijs rebus constat, quibus assensa est, & quas approbauit: omninoq. ante uideri aliquid, quam agamus, necesse est, eiq., quod uisum sit, assentiamur. Quare qui aut uisum, aut assensum tollit, is omnem actionem tollit e uita. Nunc ea uideamus, quae contra ab his disputari solent. sed prius potestis totius eorum rationis quasi fundamenta cognoscere. Componunt igitur primum artem quandam de ijs, quae uisa dicimus; eorumq. & uim, & genera definiunt; in his quale sit id, quod percipi, & comprehendi possit, totidem uerbis, quot Stoici: deinde illa exponunt duo, quae quasi contineant omnem hanc quaestionem: quae ita uideantur, ut etiam alia multa eodem modo uideri possint, neque in his quidquam intersit, non posse eorum alia percipi, alia non percipi: nihil interesse autem, non modo si ex omni parte eiusdem modi sint, sed etiam si discerni

non

non possint. quibus positis, unius argumenti conclusione tota ab his caussa comprehenditur. composita autem ea conclusio sic est. Eorum, quae uidentur; alia uera sunt, alia falsa: & , quod falsum est, id percipi non potest: quod autem uerum uisum est, id omne tale est, ut eiusdem modi falsum etiam possit uideri. et quae uisa sunt eiusmodi, ut in ijs nihil intersit; non potest accidere, ut eorum alia percipi possint, alia non possint. nullum igitur est uisum, quod percipi possit. Quae autem sumunt, ut concludant id, quod uolunt, ex his duo sibi putant concedi. neque enim quisquam repugnat. ea sunt haec: quae uisa falsa sint, percipi ea non posse: & alterum; inter quae uisa nihil intersit, ex his non posse alia talia esse, ut percipi possint, alia, ut non possint. Reliqua uero multa & uaria oratione defendunt; quae sunt item duo: unum; eorum, quae uideantur, alia uera esse, alia falsa: alterum; omne uisum, quod sit a uero, tale esse, quale etiam a falso possit. haec duo proposita non praeteruolant, sed ita dilatant, ut non mediocrem curam adhibeant, et diligentiam. diuidunt enim in partes, & eas quidem magnas, primum in sensus, deinde in ea, quae ducuntur a sensibus, et ab omni consuetudine, quam obscurari uolunt. tum perueniunt ad eam partem, ut ne ratione quidem & coniectura ulla res percipi possit. Haec autem uniuersa concidunt etiam minutius. ut enim de sensibus hesterno sermone uidistis, item faciunt de reliquis. in singulisq. rebus, quas

in minima dispertiunt, uolunt efficere, ijs omnibus, quae uisa sint, ueris adiuncta esse falsa, quae a ueris nihil differant: ea cum talia sint, nihil posse comprehendi. Hanc ego subtilitatem philosophia quidem dignissimam iudico, sed ab eorum caussa, qui ita disserunt, remotissimam. definitiones enim, & partitiones, & horum luminibus utens oratio; tum similitudines, dissimilitudinesq.; & earum tenuis & acuta distinctio, fidentium est hominum illa uera, & firma, & certa esse, quae putentur; non eorum, qui clament, nihilo magis uera illa esse, quam falsa. quid enim agant, si, cum aliquid definierint, roget eos quispiam, num illa definitio possit in aliam rem transferri quamlibet? si posse dixerint: quid enim dicere habeant, cur illa uera definitio sit? si negauerint: fatendum sit, quoniam uel illa uera definitio transferri non possit in falsum, quod ea definitione explicetur, id percipi posse: quod minime illi uolunt. Eadem dici poterunt in omnibus partibus. si enim dicent, ea, de quibus disserent, se dilucide perspicere, nec ulla communione uisorum impediri: comprehendere ea se posse fatebuntur. sin autem negabunt uera uisa a falsis posse distingui: qui poterunt longius progredi? occurretur enim, sicut occursum est. nam concludi argumentum non potest, nisi ijs, quae ad concludendum sumpta erunt, ita probatis, ut falsa eiusdem modi nulla possint esse. Ergo, si rebus comprehensis, et perceptis nisa, & progressa ratio hoc efficiet, nihil posse

se

se comprehendi: quid potest reperiri, quod ipsum sibi repugnet magis? cumq. ipsa natura accuratae orationis hoc profiteatur, se aliquid patefacturam, quod non appareat, &, quo id facilius assequatur, adhibituram & sensus, & ea, quae perspicua sint: qualis est istorum oratio, qui omnia non tam esse, quam uideri uolunt? Maxime autem cõuincuntur, cum haec duo pro congruentibus sumunt tam uehementer repugnantia: primum, esse quaedam falsa uisa; quod cum uolunt, declarant quaedam esse uera: deinde ibidem, inter falsa uisa, & uera nihil interesse. at primum sumpseras, tamquam interesset. ita priori posterius, posteriori superius nõ iungitur. Sed progrediamur longius; & ita agamus, ut nihil nobis assentati esse uideamur; quaeq. ab his dicuntur, sic persequamur, ut nihil in praeteritis relinquamus. Primum igitur perspicuitas illa, quam diximus, satis magnam habet uim, ut ipsa per sese ea, quae sint, nobis, ita ut sint, indicet: sed tamen, ut maneamus in perspicuis firmius & constantius, maiore quadam opus est uel arte, uel diligentia; ne ab ijs, quae clara sint ipsa per sese, quasi praestigijs quibusdam, & captionibus depellamur. nã, qui uoluit subuenire erroribus, Epicurus, ijs, qui uidentur conturbare ueri cognitionem; dixitq. sapientis esse, opinionem a perspicuitate seiungere; nihil fecit. ipsius enim opinionis errorem nullo modo sustulit. quamobrem, cum duae caussae perspicuis, & euidentibus rebus aduersentur: auxilia totidem sunt con-

tra comparanda: aduersatur enim primum, quod parum defigunt animos, & intendunt in ea, quae perspicua sunt, ut, quanta luce ea circumfusa sunt, possint agnoscere: alterum est, quod fallacibus, & captiosis interrogationibus circũscripti, atque decepti quidam, cum eas dissoluere non possunt, desciscunt a ueritate. oportet igitur & ea, quae pro perspicuitate responderi possunt, in promptu habere, de quibus iam diximus; et esse armatos, ut occurrere possimus interrogationibus eorum, captionesq. discutere: quod deinceps facere constitui. Exponam igitur generatim argumenta eorum; quoniam ipsi etiam illa solent non confuse loqui. Primum conantur ostendere, multa posse uideri esse, quae omnino nulla sunt, cum animi inaniter moueãtur eodem modo rebus ijs, quae nullae sint, ut ijs, quae sint. nam cum dicatis, inquiunt, uisa quaedam mitti a deo, uelut ea, quae in somnijs uideantur. quaeq. oraculis, auspicijs, extis declarentur; (haec enim aiunt probari a Stoicis, quos cõtra disputant) quaerunt, quonam modo, falsa uisa quae sint, ea deus efficere possit probabilia; quae autem plane proxime ad uerum accedunt, efficere non possit? aut, si ea quoque possit, cur illa non possit, quae per difficiliter, internoscantur tamen? & si haec, cur non inter quae nihil sit omnino? Deinde, cum mens moueatur ipsa per sese, ut et ea declarant, quae cogitatione depingimus, & ea, quae uel furiosis, uel dormientibus uidentur: non ne, inquiunt, uerisimile

sit, sic etiam mentem moueri, ut non modo non internoscat, uera illa uisa sint, an ne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino? ut, si qui tremerent, & exalbescerent uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, qui distingueretur tremor ille, & pallor, neque ut quidquam interesset inter intestinum, & oblatum. Postremo, si nulla uisa sint probabilia, quae falsa sint: alia ratio est. sin autem sunt: cur nō etiam quae non facile internoscantur? cur non ut plane nihil intersit? praesertim cum ipsi dicatis, sapientem in furore sustinere se ab omni assensu; quia nulla in uisis distinctio appareat. Ad has omnes uisiones inanes Antiochus quidem & permulta dicebat, & erat de hac una re unius diei disputatio: mihi autem non idem faciundum puto, sed ipsa capita dicenda: & primum quidem hoc reprehendendum, quod captiosissimo genere interrogationis utuntur: quod genus minime ī philosophia probari solet, cū aliquid minutatim et gradatim additur, aut demitur. Soritas hos uocant, qui aceruum efficiunt uno addito grano. uitiosum sane, et captiosum genus. sic enim ascenditis: si tale uisum obiectum est a deo dormienti, ut probabile sit; cur non etiam, ut ualde uerisimile? cur deinde, non ut difficiliter a uero internoscatur? deinde, ut ne internoscatur quidē? postremo, ut nihil inter hoc et illud intersit? huc si perueneris, me tibi primum quidque concedente; meum uitium fuerit: sin ipse tua spōte processeris; tuum. quis enim tibi dederit,

rit, aut omnia deum posse; aut ita facturum esse, si possit? quo modo autem sumis, ut, si quid cui simile esse possit, sequatur, ut etiam internosci difficiliter possit? deinde, ut ne uix internosci quidem? postremo, ut idem sit? ut, si lupi canibus similes, eosdem dices ad extremum. et quidem honestis similia sunt quaedam non honesta, et bonis non bona, & artificiosis minime artificiosa. quid dubitamus igitur affirmare, nihil inter haec interesse? Ne repugnantia quidem uidemus? nihil est enim, quod de suo genere in aliud genus transferri possit. at, si efficeretur, ut inter uisa differentium generum nihil interesset: reperirentur, quae & in suo genere essent, & in alieno. quod fieri qui potest? Omnium deinde inanium uisorum una depulsio est, siue illa cogitatione informantur, quod fieri solere concedimus, siue in quiete, siue per uinum, siue per insaniam. nam ab omnibus eiusdem modi uisis perspicuitatem, quam mordicus tenere debemus, abesse dicemus. quis enim, cum sibi fingit aliquid, & cogitatione depingit, non, simulac se ipse commouit, atque ad se reuocauit, sentit, quid intersit inter perspicua, & inania? Eadem ratio est somniorum. num censes Ennium, cum in hortis cum Ser. Galba, uicino suo, ambulasset, dixisse; uisus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniauit, ita narrauit;

Visus Homerus adesse poëta.

idemq. in Epicharmo;

Nam uidebar somniare me ego esse mortuum.

itaque

itaque, ſimul experrecti ſumus, uiſa illa contemnimus, neque ita habemus, ut ea, quae in foro geſſimus. At enim, dum uidentur, eadem eſt in ſomnijs ſpecies eorum, quae uigilantes uidemus. Primum intereſt: ſed id omittamus: illud enim dicimus, non eandem eſſe uim, neque integritatem dormientium, & uigilantium, nec mente, nec ſenſu. Ne uinolenti quidem, quae faciunt, eadem approbatione faciunt, qua ſobrij: dubitant, haeſitant, reuocant ſe interdum, ijsque, quae uidentur, imbecillius aſſentiuntur; cumq. edormiuerunt, illa uiſa quam leuia fuerint, intelligunt. Quod idem contingit inſanis; ut & incipientes furere ſentiant; & dicant aliquid, quod non ſit, id uideri ſibi; &, cum relaxentur, ſentiant, atque illa dicant Alcmaconis,
Sed mihi neutiquã cor conſentit cũ oculorũ aſpectu.
At enim ipſe ſapiens ſuſtinet ſe in furore, ne approbet falſa pro ueris; & alias quidem ſaepe, ſi aut in ſenſibus ipſius eſt aliqua forte grauitas, aut tarditas; aut obſcuriora ſunt, quae uidentur; aut a perſpiciendo temporis breuitate excluditur. quamquam totum hoc, ſapientem aliquando ſuſtinere aſſenſionem, contra uos eſt: ſi enim inter uiſa nihil intereſſet; aut ſemper ſuſtineret, aut numquam. Sed ex hoc genere toto perſpici poteſt leuitas orationis eorum, qui omnia cupiunt confundere. quaerimus grauitatis, conſtantiae, firmitatis, ſapientiae iudicium; utimur exemplis ſomniantium, furioſorum, ebriorum. illud attendamus, in hoc omni genere quam

inconstanter loquamur. non enim proferremus uino, aut somno oppressos, aut mente captos, tam absurde, ut tum diceremus interesse inter uigilantium uisa, & sobriorum, & sanorum, & eorum, qui essent aliter affecti, tum nihil interesse. Ne hoc quidem cernunt, omnia se reddere incerta: quod uolunt. ea dico incerta, quae ἄδηλα Graeci. si enim res se ita habeant, ut nihil intersit, utrum ita cui uideatur, ut insano, an sano: cui possit exploratum esse de sua sanitate? quod uelle efficere, non mediocris insania est. Similitudines uero aut geminorum, aut signorum annulis impressorum pueriliter consectantur. quis enim nostrum similitudines negat esse, cum eae plurimis in rebus appareant? sed, si satis est ad tollendam cognitionem, similia esse multa multorum: cur eo non estis contenti, praesertim concedentibus nobis? et cur potius id contenditis, quod rerum natura non patitur, ut non suo quidque genere sit tale, quale est? nec sit in duobus, aut pluribus nulla re differens ulla communitas? ut sibi sint & oua ouorum, & apes apum simillimae. Quid pugnas igitur? aut quid tibi uis in geminis? conceditur enim similes esse: quo contentus esse potueras. tu autem uis eosdem esse plane, non similes: quod fieri nullo modo potest. Deinde confugis ad physicos, eos, qui maxime in Academia irridentur: a quibus ne tu quidem iam te abstinebis: & ais Democritum dicere, innumerabiles esse mundos, & quidem sic quosdam inter sese non solum similes,

sed

sed undique, perfecte, & absolute ita pares, ut inter eos nihil prorsus intersit, & eo quidem innumerabiles: itemq. homines. deinde postulas, ut, si mundus ita sit par alteri mundo, ut inter eos ne minimum quidem intersit, concedatur tibi, ut in hoc quoque nostro mundo aliquid alicui sic par sit, ut nihil differat, nihil intersit. cur enim, inquies, cum ex illis indiuiduis, unde omnia Democritus gigni affirmat, in reliquis mundis, & his quidem innumerabilibus, innumerabiles Q. Lutatij Catuli non modo possint esse, sed etiam sint; in hoc tanto mundo Catulus alter non possit effici? Primum quidem me ad Democritum uocas. cui non assentior: potius refellam, propter id, quod dilucide docetur a politioribus physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. fac enim antiquos illos Seruilios, qui gemini fuerunt, tam similes, quam dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? non cognoscebantur foris; at domi: non ab alienis; at a suis. an non uidemus hoc usu uenire, ut, quos numquam putassemus a nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse uiderentur? Hic pugnent licet, non repugnabo: quin etiam concedam, illum ipsum sapientem, de quo omnis hic sermo est, cum ei res similes occurrent, quas non habeat denotatas, retenturum assensum, nec umquam ulli uiso assensurum, nisi quod tale fuerit, quale falsum esse non possit. sed ad ceteras res habet quandam artem, qua uera

a falsis

a falsis possit distinguere: & ad similitudines istas usus adhibendus est. ut mater geminos internoscit consuetudine oculorum; sic tu internosces, si assueueris. uides ne, ut in prouerbio sit ouorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures, saluis rebus illis, qui gallinas alere permultas quaestus caussa solerent. hi cum ouum inspexerant; quae id gallina peperisset, dicere solebant. neque id est contra nos. nam nobis satis est, oua illa internoscere. nihil enim magis assentiri potest, hoc illud esse, quam si inter illa omnino nihil interesset: habeo enim regulam, ut talia uisa uera iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet transuersum, ut aiunt, digitum discedere; ne confundam omnia. ueri enim & falsi non modo cognitio, sed & natura tolletur, si nihil erit, quod intersit. ut etiam illud absurdum sit, quod interdum soletis dicere; cum uisa in animos imprimantur, non uos id dicere, inter ipsas impressiones nihil interesse, sed inter species, & quasdam formas eorum. quasi uero non specie uisa iudicentur; quae fidem nullam habebunt, sublata ueri, & falsi nota. Illud uero perabsurdum, quod dicitis probabilia uos sequi, si re nulla impediamini. Primum, qui potestis non impediri, cum a ueris falsa non distent? deinde, quod iudicium est ueri, cum sit commune falsi? ex his illa necessario nata est ἐποχὴ, id est assensionis retentio: in qua melius sibi constitit Arcesilas; si uera sunt, quae de Carneade non nulli existimant. si

enim percipi nihil potest; quod utrique uisum est: tollendus assensus est. quid enim est tam futile, quam quidquam approbare non cognitum? Carneadem autem etiã heri audiebamus solitum esse delabi interdum ut diceret, opinaturum, id est peccaturum esse sapientem. mihi porro non tam certum est, esse aliquid, quod comprehendi possit; de quo nimium etiam diu disputo; quam sapientem nihil opinari, id est numquã assentiri rei uel falsae, uel incognitae. Restat illud, quod dicunt, ueri inueniendi caussa contra omnia dici oportere, & pro omnibus. uolo igitur uidere, quid inuenerint. Non solemus, inquit, ostendere. Quae sunt tandem ista mysteria? aut cur caelatis, quasi turpe aliquid, sententiam uestram? Vt qui audient, inquit, ratione potius, quam auctoritate, ducantur. Quid si utrumque? num peius est? unum tamen illud non caelant; nihil esse, quod percipi possit. an in eo auctoritas nihil obest? mihi quidem uidetur uel plurimum: quis enim ista tam aperte perspicueq. & peruersa, & falsa secutus esset, nisi tanta in Arcesila, multo etiam maior in Carneade & copia rerum, & dicendi uis fuisset? Haec Antiochus fere & Alexandriae tum, et multis annis post multo etiam asseuerantius in Syria, cum esset mecum, paullo ante quam esset mortuus. Sed iam cõfirmata caussa, te, hominẽ amicissimum, (me autem appellabat) & aliquot annis minorem natu, non dubitabo monere. Tu ne, cum tantis laudibus philosophiam extuleris, Hortensiumq. nostrum

strum dissentientem commoueris; eam philosophiam sequere, quae confundit uera cum falsis, spoliat nos iudicio, priuat approbatione, omnibus orbat sensibus? et Cimmerijs quidem, quibus aspectum solis siue deus aliquis, siue natura ademerat, siue eius loci, quem incolebant, situs, ignes tamen aderant, quorum illis uti lumine licebat: isti autem, quos tu probas, tantis offusis tenebris, ne scintillam quidem ullam nobis ad aspiciendum reliquerunt. quos si sequamur, ijs uinculis simus astricti, ut nos commouere nequeamus. sublata enim assensione, omnem & motum animorum, & actionem rerum sustulerunt. quod non modo recte fieri, sed omnino fieri non potest. Prouide etiam, ne uni tibi istam sententiam minime liceat defendere. An tu, cum res occultissimas aperueris, in lucemq. protuleris; iuratusq. dixeris, ea te comperisse; quod mihi quoque licebat, qui ex te illa cognoueram; negabis esse rem ullam, quae cognosci, comprehendi, percipi possit? uide, quaeso, etiam atque etiam, ne illarum quoque rerum pulcherrimarum a te ipso minuatur auctoritas. Quae cum dixisset ille, finem fecit. Hortensius autem uehementer admirans, quod quidem perpetuo, Lucullo loquente, fecerat, ut etiam manus saepe tolleret, (nec mirum: nam numquam arbitror contra Academiam dictum esse subtilius) me quoque, iocans ne, an ita sentiens, (non enim satis intelligebam) coepit hortari, ut sententia desisterem. Tum mihi Catulus, Si te, inquit, Luculli

ora-

oratio flexit, quae est habita memoriter, accurate, copiose, taceo; neque te, quo minus, si tibi ita uideatur, sententiam mutes, deterrendum puto: illud uero non censuerim, ut eius auctoritate moueare. tantũ enim te non monuit, inquit arridens, ut caueres, ne quis improbus tribunus pl. quorũ uides quanta copia semper futura sit, arriperet te, et in concione quaereret, qui tibi constares, cũ idem negares quidquam certi posse reperiri, idem te comperisse dixisses. hoc, quaeso, ne te terreat. de caussa autẽ ipsa malim quidem te ab hoc dissentire: sin cesseris, non magnopere mirabor. memini enim Antiochum ipsum cum annos multos talia sensisset, simulac uisum sit, sententia destitisse. Haec cum dixisset Catulus, me omnes intueri. Tum ego, non minus commotus, quam soleo in caussis maioribus, huiusmodi quadam oratione sum exorsus. Me, Catule, oratio Luculli de ipsa re ita mouit, ut docti hominis, et copiosi, et parati, et nihil praetereuntis eorũ, quae pro illa caussa dici possent; non tamen, ut ei respondere posse diffiderem. auctoritas autem tãta plena me mouebat, nisi tu opposuisses non minorem tuam. aggrediar igitur, si pauca ante quasi de fama mea dixero. Ego enim si, aut ostentatione aliqua adductus, aut studio certandi, ad hanc potissimum philosophiam me applicaui, non modo stultitiam meam, sed etiam mores, & naturam condemnandam puto. nam si minimis in rebus pertinacia reprehenditur, calumnia etiam coercetur: ego de omni statu, consilioq. totius

totius uitae aut certare cum alijs pugnaciter, aut frustrari cum alios, tum etiam me ipsum uelim? itaque, nisi inpetum putarem, in tali disputatione id facere, quod, cum de rep. disceptatur, fieri interdum solet; iurarem per Iouem, deosq. penates, me & ardere studio ueri reperiendi, & ea sentire, quae dicerem. qui enim possum non cupere uerum inuenire, cum gaudeam, si simile ueri quid inuenerim? sed, ut hoc pulcherrimum esse iudicem, uera uidere: sic, pro ueris probare falsa, turpissimum est. nec tamen ego is sum, qui nihil umquam falsi approbem, qui numquam assentiar, qui nihil opiner: sed quaerimus de sapiente. ego uero ipse & magnus quidam sum opinator; (non enim sum sapiens) & meas cogitationes sic dirigo, non ad illam paruulam Cynosuram,

Qua fidunt duce nocturna Phoenices in alto,

ut ait Aratus; eoque directius gubernant, quod eam tenent,

Quae cursu interiore breui conuertitur orbe;

sed ad Elicen, & clarissimos septemtriones, id est rationes has, latiore specie, non ad tenue elimatas. eo fit, ut errem, & uager latius. sed non de me, ut dixi, sed de sapiente quaeritur. uisa enim ista cum acriter mentem, sensum ue pepulerunt, accipio, hisq. interdum assentior, nec percipio tamen: nihil enim arbitror posse percipi. non sum sapiens: itaque uisis cedo, neque possum resistere. sapientis autem hanc censet Arcesilas uim esse maximam, Zenoni

assentiens, cauere ne capiatur, ne fallatur uidere? nihil est enim ab ea cogitatione, quam habemus de grauitate sapientis, errore, leuitate, temeritate disiunctius. Quid igitur loquar de firmitate sapientis? quem quidem nihil opinari tu quoque, Luculle, concedis. quod quoniam a te probatur, (ut praepostere tecum agam: mox referam me ad ordinem) haec primum conclusio quam habeat uim, considera. Si ulli rei sapiens assentietur umquam; aliquando etiam opinabitur: numquam autem opinabitur; nulli igitur rei assentietur. hanc conclusionem Arcesilas probat: confirmat enim primum, et secundum. Carneades non numquam secundum illud dabat, assentiri aliquando. ita sequebatur, etiam opinari. quod tu non uis, & recte, ut mihi uideris. Sed illud primum, sapientem, si assensurus esset, etiam opinaturum, falsum esse & Stoici dicunt, et eorum adstipulator Antiochus: posse enim eum falsa a ueris, & quae non possint percipi, ab ijs, quae possint, distinguere. Nobis autem primum, etiam si quid percipi possit, tamen ipsa consuetudo assentiendi periculosa esse uidetur, & lubrica. quamobrem, cum tam uitiosum esse constet, assentiri quidquam aut falsum, aut incognitum; sustinenda est potius omnis assensio, ne praecipitet, si temere processerit. ita enim finitima sunt falsa ueris, eaq., quae percipi possunt, (si modo ea sunt quaedam: iam enim uidebimus) ut tamen in praecipitem locum non debeat se sapiens committere. sin autem, omnino nihil esse,

se, quod percipi possit, a me sumpsero, & quod tu mihi das, accepero, sapientem nihil opinari: effectum illud erit, sapientem assensus omnes cohibiturum. ut tibi uidendum sit, id ne malis, an aliquid opinaturum esse sapientem. neutrum, inquies, illorum. nitamur igitur, nihil posse percipi. etenim de eo omnis est controuersia. sed prius pauca cum Antiocho: qui haec ipsa, quae a me defenduntur, & didicit apud Philonem tam diu, ut constaret diutius didicisse neminem; & scripsit de his rebus acutissime; & idem haec non acrius accusauit in senectute, quam antea defensitauerat. quamuis igitur fuerit acutus, ut fuit: tamen inconstantia leuatur auctoritas. quis, inquam, enim iste dies illuxerit, quaero, qui illi ostenderit eam, quam multos annos esse negauisset, ueri & falsi notam. Excogitauit aliquid. eadem dicit, quae Stoici. Paenituit eum illa sensisse. cur non se transtulit ad alios, & maxime ad Stoicos? eorum enim erat propria ista defensio. quid eum Mnesarchi paenitebat? quid Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. numquam a Philone discessit, nisi postea quam ipse coepit, qui se audirent, habere. Vnde autem subito uetus Academia renouata est? nominis dignitatem uidetur, cum a re ipsa descisceret, retinere uoluisse: quod erant, qui illum gloriae caussa facerent sperare, etiam fore, ut ij, qui sequerentur, Antiochij uocarentur. mihi autem magis uidetur non potuisse sustinere concursum omniũ philosophorum. etenim

de

de ceteris sunt inter illos non nulla communia; haec Academicorum est una sententia, quam reliquorum philosophorum nemo probet. itaque cessit. ut enim ij, qui sub nube solem non ferunt: item ille, cum aestuaret, ueterum, ut Meniandrum, sic Academicorum umbram secutus est. quoque solebat uti argumento tum, cum ei placebat nihil posse percipi; cum quaereret Dionysius ille Heracleotes utrum comprehendisset certa illa nota, qua assentiri dicitis oportere, illud ne, quod multos annos tenuisset, Zenoniq. magistro credidisset; honestum quod esset, id bonum solum esse; an, quod postea defensitauisset, honesti inane nomen esse, uoluptatem esse summum bonum; qui ex illius commutata sententia docere uellet, nihil ita signari in animis nostris a uero posse, quod non eodem modo possit a falso; is curauit, quod argumentũ ex Dionysio ipse sumpsisset, ex eo ceteri sumerent. Sed cum haec alio loco plura; nunc ad ea, quae a te, Luculle, dicta sunt. et primum, quod initio dixisti, uideamus quale sit: similiter a nobis de antiquis philosophis commemorari, atque seditiosi solerent claros uiros, sed tamen populares, aliquos nominare. illi, cum res non bonas tractent, similes bonorum uideri uolunt: nos autem dicimus, ea nobis uideri, quae uosmet ipsi nobilissimis philosophis placuisse conceditis. Anaxagoras niuem nigram dixit esse. ferres me, si ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem. at quis est hic? num Sophistes? sic enim appellantur ij, qui

ostétationis, aut quaestus caussa philosophantur. maxima fuit & grauitatis, & ingenij gloria. Quid loquar de Democrito? quem cum eo conferre possumus non modo ingenij magnitudine, sed etiam animi? qui ita sit ausus ordiri: Haec loquor de uniuersis. nihil excipit, de quo non profiteatur. quid enim esse potest extra uniuersa? quis hunc philosophũ non anteponit Cleanthi, Chrysippo, reliquisq. inferioris aetatis? qui mihi, cum illo collocati, quintae classis uidétur. atque is nõ hoc dicit, quod nos, qui ueri esse aliquid non negamus, percipi posse negamus. ille uerũ esse plane negat: esse sensus quidẽ nec obscuros dicit, nec tenebricosos. sic enim appellat eos is, qui hunc maxime est admiratus, Chius Metrodorus initio libri, qui est de natura. Nego inquit, scire nos, sciamus ne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire nos; nec, omnino sit ne aliquid, an nihil sit. Furere tibi Empedocles uidetur: at mihi dignissimum rebus ijs, de quibus loquitur, sonum fundere. num ergo is excaecat nos, aut orbat sensibus, si parum magnam uim censet in ijs esse ad ea, quae sub eos subiecta sunt, iudicanda? Parmenides, Xenophanes, minus bonis quãquam uersibus, sed tamen illis uersibus, increpant eorum arrogantiam quasi irati, qui, cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his aiebat remouendum Socratem, & Platonem: cur? an de ullis certius possum dicere? uixisse cum his equidem uideor: ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari

tari non possit, quin Socrati, nihil, sit uisum, sciri posse. excepit unum tantum, scire se, nihil se scire, nihil amplius. Quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris haec persecutus non esset, nisi probauisset. ironiam enim alterius, perpetuam praesertim, nulla fuit ratio persequi. Videor ne tibi, non ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari numquam nisi clarum, nisi nobilem? atque habebam molestos uobis, sed minutos, Stilbonem, Diodorum, Alexinum: quorum sunt contorta, & aculeata quaedam sophismata: sic enim appellantur fallaces conclusiunculae. Sed quid eos colligam, cum habeam Chrysippum, qui fulcire putatur porticum Stoicorum? quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia, quae in consuetudine probantur? dissoluit idem. mihi quidem non uidetur: sed dissoluerit sane: certe tam multa non collegisset, quae nos fallerent probabilitate magna, nisi uideret ijs resisti non facile posse. Quid Cyrenei uidentur, minime contempti philosophi? qui negant esse quidquam, quod percipi possit extrinsecus: ea se sola percipere, quae tactu intimo sentiant, ut dolorem, & uoluptatem; neque se, quo quid colore, aut quo sono sit, scire, sed tantum sentire affici se quodam modo. Satis multa de auctoribus. quamquam ex me quaesieras, non ne putarem, post illos ueteres, tot saeculis inueniri uerum potuisse, tot ingenijs, tantisq. studijs quaerentibus. quid inuentum sit, paullo post uidero, te ipso quidem

dem iudice. Arcesilam uero non obtrectandi caussa cum Zenone pugnauisse, sed uerum inuenire uoluisse, sic intelligitur. Nemo, inquam, superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari; nec solum posse, sed ita necesse esse sapienti. uisa est Arcesilae cum uera sententia, tum honesta, & digna sapiente. quaesiuit de Zenone fortasse, quid futurum esset, si nec percipere quidquam posset sapiens, nec, opinari, sapientis esset. Ille, credo: nihil opinatur; quoniam esset quod percipi posset. Quid ergo esset id? uisum, credo. Quale igitur uisum? tum illum ita definiuisse: ex eo quod esset, sicut esset impressum, et signatum, & effictum. Post requisitum, etiam ne, si eiusmodi esset uisum uerum, quale falsum? hic Zenonem uidisse acute, nullum esse uisum, quod percipi posset; si id tale esset ab eo, quod est, ut eiusmodi ab eo, quod non est, posset esse. recte. consensit Arcesilas. ad definitionem additum: neque enim falsum percipi posse, neque uerum, si essent tale, quale uel falsum. Incubuit autem in eas disputationes, ut doceret, nullum tale esse uisum a uero, ut non eiusdem modi etiam a falso possit esse. Haec autem est una contentio, quae adhuc permanserit. Nam illud, nulli rei assensurum esse sapientem, nihil ad hanc controuersiam pertinebat. licebat enim nihil percipere; & tamen opinari: quod a Carneade dicitur probatum. equidem, Clitomacho plus, quam Philoni, aut Metrodoro, credens, hoc magis ab eo disputa-

*sputatum, quam probatum, puto. sed id omittamus. Illud certe, opinatione, & perceptione sublata, sequitur omnium assensionum retentio: ut, si ostendero nihil posse percipi, tu concedas numquam assensurum esse. quid ergo est, quod percipi possit, si ne sensus quidem uera nunciant? quos tu, Luculle, communi loco defendis. quod ne id facere posses, iccirco heri, non necessario loco, contra sensus tam multa dixeram. Tu autem te negas infracto remo, neque columbae collo commoueri. primum, cur? nam & in remo sentio non esse id, quod uideatur; & in columba plures uideri colores, nec esse plus uno. deinde, nihil ne praeterea diximus? maneant * illa omnia. lacerat ista caussa: ueraces suos sensus esse dicit. igitur semper auctorem habes, & eum, qui magno suo periculo caussam agat. eo enim rem dimittit Epicurus; si unus sensus semel in uita mentitus sit, nulli umquam esse credendum. hoc est uerum esse, confidere suis testibus, & importune insistere. itaque Timagoras Epicureus negat sibi umquam, cum oculum torsisset, duas ex lucerna flammulas esse uisas: opinionis enim esse mendacium, non oculorum. quasi quaeratur, quid sit, non quid uideatur. Sed hic quidem maiorum similis. tu uero, qui uisa sensibus alia uera dicas esse, alia falsa, qui ea distinguis? desine, quaeso, communibus locis. domi nobis ista nascuntur. Si quis deus te interroget, sanis modo, & integris sensibus, num amplius quid desideras? quid respondeas? Vtinam quidem*

dem roget. audiat, quam nobiscum male agatur. ut enim uera uideamus, quam longe uidebimus? ego Catuli Cumanam ex hoc loco regionem uideo, Pompeianum non cerno: neque quidquam interiectum est, quod obstet: sed intendi longius acies non potest. o praeclarum prospectum: Puteolos uidemus: at familiarem nostrum Auianum, fortasse in porticu Neptuni ambulantem, non uidemus. at ille nescio qui, qui in scholis nominari solet, mille & octingenta stadia quod abesset, uidebat: quaedam uolucres longius. Responderem igitur audacter isti uestro deo, me plane his oculis non esse contentum. Dicit me acrius uidere, quam ullos pisces fortasse: qui neque uidentur a nobis, & nunc quidem sub oculis sunt: neque ipsi nos suspicere possunt. ergo, ut illis aqua, sic nobis aer crassus offunditur. At amplius non desideramus. quid talpam? num desiderare lumē putas? Neque tam quererer cum deo, quod parum longe, quam quod falsum uiderem. Vides ne nauem illam? stare nobis uidetur: at ijs, qui in naui sunt, moueri haec uilla. quaere rationem, cur ita uideatur: quam ut maxime inueneris; quod haud scio an non possis; non tu uerum testem habere, sed eum non sine caussa falsum testimonium dicere ostenderis. Quid ego de naui? uidi enim a te remum contemni. maiora fortasse quaeris. quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duo de uiginti partibus confirmant maiorem esse, quam terram. quantulus nobis uidetur? mihi quidem

dem

dem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quam uideatur, sed non multo: ne maiorem quidem multo putat esse; uel tantum esse, quantus uideatur: ut oculi aut nihil mentiantur, aut non multum mentiantur. ubi igitur illud est semel? sed ab hoc credulo, qui numquam sensus mentiri putat, discedamus, qui ne nunc quidem, cum ille sol, qui tanta incitatione fertur, ut, celeritas eius quanta sit, ne cogitari quidem possit, tamen nobis stare uideatur. Sed, ut minuam controuersiam; uidete, quaeso, quam in paruulis sitis. Quattuor sunt capita, quae concludunt nihil esse, quod nosci, percipi, comprehendi possit: de quo haec tota quaestio est. e quibus primum est, esse aliquod uisum falsum: secundum, non posse id percipi: tertium, inter quae uisa nihil intersit, fieri non posse, ut eorum alia percipi possint, alia non possint: quartum, nullum esse uisum uerum a sensu profectum, cui non appositum sit uisum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodq. percipi non possit. Horum quattuor capitum secundum, & tertium omnes concedunt, primum Epicurus non dat: uos, quibuscum res est, id quoque conceditis. omnis pugna de quarto est. Qui igitur P. Seruilium Geminum uidebat, si Quinctum se uidere putabat, incidebat in eiusmodi uisum, quod percipi non posset; quia nulla nota uerum a falso distinguebatur. qua distinctione sublata, quam haberet M. Cotta, qui bis cum Gemino consul fuit, agnoscendo eiusmodi notam, quae falsa

esse non possit? Negas tantam similitudinem in rerum natura esse. pugnas omnino, sed cum aduersario facili. ne sit sane: uideri certe potest: fallet igitur sensum: &, si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddiderit. sublato enim iudicio illo, quo oportet agnosci; etiam si ipse erit quem, uideris, qui tibi uidebitur, tamen non ea nota iudicabis, qua dicis oportere, ut non possit esse eiusdem modi falsa. quando igitur potest tibi P. Geminus, Quinctus uideri; quid habes explorati, cur non possit tibi Cotta uideri, qui non sit; quoniam aliquid uidetur esse, quod non est? Omnia dicis sui generis esse; nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius, nullum granum. haec refelli possunt: sed pugnare nolo: ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus uisa res nihil differat, an internosci non possit, etiã si differat. sed si hominum similitudo tanta esse non potest, ne signorum quidem? Dic mihi, Lysippus eodem aere, eadem temperatione, eodem caelo, aqua, ceteris omnibus, centum Alexandros eiusdem modi facere non possit? qua igitur notione discerneres? Quid, si in eiusmodi cera centum sigilla hoc annulo impressero, ecquae poterit in agnoscendo esse distinctio? an tibi erit quaerendus annularius aliquis? quoniam gallinarium inuenisti Deliacum illum, qui oua cognosceret. Sed adhibes artem aduocatam etiam sensibus. Pictor uidet, quae nos non uidemus:

& simul inflauit tibicen, a perito carmen agnoscitur. Quid hoc? non ne uidetur contra te ualere; si sine magnis artificijs, ad quae pauci accedunt, nostri quidem generis admodum, nec uidere, nec audire possumus? Iam illa praeclara, quanto artificio esset sensus nostros, mentemque, & totam constructionem hominis fabricata natura. Cur non extimescam opinandi temeritatem? etiam ne hoc affirmare potes, Luculle, esse aliquam uim, cum prudentia, & consilio scilicet, quae finxerit, uel, ut tuo uerbo utar, quae fabricata sit hominem? qualis ista fabrica est? ubi adhibita est? quando? cur? quo modo? tractantur ista ingeniose, disputantur etiam eleganter. denique, uideantur sane, ne affirmentur modo. Sed de physicis mox, & quidem ob eam caussam, ne tu, qui idem me facturum paullo ante dixeris, uideare mentitus. sed, ut ad ea, quae clariora sunt, ueniam; res iam uniuersas profundam; de quibus uolumina impleta sunt non a nostris solum, sed etiam a Chrysippo: de quo queri solent Stoici, dum studiose omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contraq. omnem consuetudinem, contraq. rationem, ipsum sibi respondentem inferiorem fuisse: itaque ab eo armatum esse Carneadē. ea sunt eiusmodi, quae a te diligentissime tractata sunt. Dormientium, & uinolentorum, & furiosorum uisa imbecilliora esse dicebas, quam uigilantium, siccorum, sanorum. quo modo? quia, cum experrectus esset Ennius, non diceret, se uidisse Ho-

Homerum, sed uisum esse: Alcmaeo autem,
Sed mihi neutiquam cor consentit.
similia de uinolentis. Quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, eum non somniare; &, cuius furor consederit, putare non fuisse ea uera, quae essent sibi uisa in furore. sed non id agitur: tum, cum uideantur, quo modo uidentur, id quaeritur. nisi uero Ennium nõ putamus ita totum illud audiuisse,
O pietas animi,
(si modo id somniauit) ut si uigilans audiret. experrectus enim potuit illa uisa putare, ut erant, & somnia: dormienti uero aeque, ac uigilanti, probantur. Quid Iliona somno illo?
Mater te appello.
non ne illa credit filium locutum, ut experrecta etiam crederet? unde enim illa?
Age adsta: mane: audi: itera dum eadẽ istaec mihi.
num uidetur minorem habere uisis, quam uigilantes fidem? Quid loquar de insanis? qualis tandem fuit affinis tuus, Catule Tuditanus? quisquam sanissimus tam certa putat, quae uidet, quam is putabat, quae uidebantur? Quid ille, qui,
Video, uideo te uiuum, Vlixes, dum licet?
non ne etiam bis exclamauit se uidere, cum omnino non uideret? Quid apud Euripidem Hercules, cum, ut Eurysthei filios, ita suos configebat sagittis? cum uxorem interimebat? cum conabatur etiam patrem? non perinde mouebatur falsis, ut ueris moueretur? Quid ipse Alcmaeo tuus, qui negat

cor sibi cum oculis consentire? non ne ibidem incitato furore?

Vnde haec flamma oritur?

& illa deinceps:

Incende, incende: adsunt, adsunt: me, me expetūt.

quid, cum uirginis fidem implorat?

Fer mi auxilium: pestem abige a me:
Flammiferam hanc uim, quae me excruciat,
Caeruleae incinctae igni incendunt:
Circumstant cum ardentibu' taedis.

num dubitas, quin sibi haec uidere uideatur? itemq. cetera:

Intendit crinitus Apollo
Arcum auratum, Luna innixus.
Diana facem iacit a laeua.

qui magis haec crederet, si essent, quam credebat, quia uidebantur? apparet enim iam cor cum oculis consentire. Omnia autem haec proferuntur, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse, inter uisa uera, & falsa ad animi assensum nihil interesse. uos autem nihil agitis, cum falsa illa uel furiosorum, uel somniantium, recordatione ipsorum refellitis. non enim id quaeritur, qualis recordatio fieri soleat eorum, qui experrecti sunt; aut eorum, qui furere desliterint; sed qualis uisio fuerit aut furentium, aut somniantium tum, cum commouebantur. Sed abeo a sensibus: quid est, quod ratione percipi possit? Dialecticam inuentam esse dicitis, ueri, & falsi quasi disceptatricem, & iudicem. cuius

ueri & falsi? & in qua re? in geometria ne, quid sit uerum, uel falsum, dialecticus iudicabit, an in litteris, an in musicis? at ea non nouit. in philosophia igitur sol quantus sit, quid ad illum? quod sit summum bonum, quid habet, ut queat iudicare? quid igitur iudicabit, quae coniunctio, quae disiunctio uera sit, quid ambigue dictum sit, quid sequatur quamque rem, quid repugnet? si haec, et horum similia iudicat, de se ipsa iudicat. plus autem pollicebatur. nam haec quidem iudicare, ad ceteras res, quae sunt in philosophia multae, atque magnae, non est satis. sed quoniam in ea arte tantum ponitis: uidete, ne contra uos tota nata sit. quae primo progressu festiue tradit elementa loquendi, & ambiguorum intelligentiam, concludendiq. rationem: tum, paucis additis, uenit ad soritas, lubricum sane, & periculosum locum: quod tu modo dicebas esse uitiosum interrogandi genus. quid ergo, istius uitij num nostra culpa est? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus. nec hoc in aceruo tritici solum, unde nomen est, sed ulla omnino in re minutatim interroganti; diues, pauper; clarus, obscurus sit; multa, pauca; magna, parua; longa, breuia; lata, angusta; quanto aut addito aut dempto, certum respondeamus, non habemus. At uitiosi sunt soritae. Frangite igitur eos, si potestis; ne molesti sint: erunt enim, nisi caueatis. Cautum est, inquit. placet enim Chrysippo, cum gradatim interrogetur,

rogetur, (uerbi caussa tria pauca sint, an ne multa) aliquanto prius, quam ad multa perueniat, quiescere, id est, quod ab ijs dicitur, ἡσυχάζειν. Per me uel stertas licet, inquit Carneades, non modo quiescas. sed quid proficit? sequitur enim qui te ex somno excitet, & eodem modo interroget. Quo in numero conticuisti; si ad eum numerum unum addidero, multa ne erunt? progrediere rursus, quoad uidebitur. quid plura? hoc enim fateris, neque ultimum te paucorum, neque primum multorum respondere posse. cuius generis error ita manat, ut non uideam quo non possit accedere. Nihil me laedit, inquit. ego enim, ut agitator callidus, prius quam ad finem ueniam, equos sustinebo, eoq. magis, si locus is, quo ferentur equi, praeceps erit. sic me, inquit, ante sustinebo, nec diutius captiose interroganti respondebo. Si habes, quod liqueat, neque respondes: superbe. si non habes: ne tu quidem perspicis. si, quia obscura: concedo: sed negas te usque ad obscura progredi: illustribus igitur rebus insistis. si id tantummodo, ut taceas: nihil assequeris. quid enim ad illũ, qui captare uult, utrum tacen tem irretiat te, an loquentẽ? sin autem usque ad nouem, uerbi gratia, sine dubtatione respõdes, pauca esse, in decimo insistis: etiam a certis et illustrioribus cohibes assensum; hoc idem me in obscuris facere nõ sinis. Nihil igitur te contra soritas ars ista adiuuat, quae nec augendi, nec minuendi quid aut primum sit, aut postremum, docet. Quid, quod eadẽ illa ars,

quasi

quasi Penelope telam retexens, tollit ad extremum superiora? utrum ea uestra, an nostra culpa est? nempe fundamentum dialecticae est, quidquid enunciatur, (id autem appellatur ἀξίωμα: quod est quasi effatum) aut uerum esse, aut falsum. quid igitur? haec uera, an falsa sunt? si te mentiri dicis, idq. uerum dicis: mentiri uerum dicis. haec scilicet inexplicabilia esse dicitis. quod est odiosius, quam illa, quae nos non comprehensa, & non percepta dicimus. Sed haec omitto: illud quaero: si ista explicari non possunt: nec eorum ullum iudicium inuenitur, ut respondere possitis, uera ne, an falsa sint; ubi est illa definitio, effatum esse id, quod aut uerum, aut falsum sit? Rebus sumptis adiungam, ex his sequendas esse alias, alias improbandas, quae sunt in genere contrario. quo modo igitur hoc conclusum esse iudicas? si dicis, nunc lucere, & uerum dicis: lucet. dicis autem lucere, & uerum dicis: lucet igitur. probatis certe genus, & rectissime conculsum dicitis: itaque in docendo eum primum concludendi modum traditis. Aut quidquid igitur eodem modo concluditur, probabitis: aut ars ista nulla est. uide ergo, hanc conclusionem probaturus ne sis. si dicis te mentiri, uerumq. dicis: mentiris. dicis autem te mentiri, uerumq. dicis: mentiris igitur. qui potes hanc non probare, cum probaueris eiusdem generis superiorem? Haec Chrysippea sunt, ne ab ipso quidem dissoluta. quid enim faceret huic conclusioni? si lucet, lucet: lucet autem, lucet igitur. crederet

deret scilicet. ipsa enim ratio connexi, cum concesseris superius, cogit inferius concedere. quid ergo haec ab illa conclusione differt? si mentiris, mentiris: mentiris autem, mentiris igitur. hoc negas te posse nec approbare, nec improbare. qui igitur magis illud? si ars, si ratio, si uia, si uis denique conclusionis ualet: eadem est in utroque. Sed hoc extremum eorum est: postulant, ut excipiantur haec inexplicabilia. Tribunum aliquem, censeo, adeant: a me istam exceptionem numquam impetrabunt. etenim cum ab Epicuro, qui totam dialecticam & contemnit, & irridet, non impetrent, ut uerum esse concedat, quod ita effabimur; aut uiuet cras Hermachus, aut non uiuet; cum dialectici sic statuant, omne, quod ita disiunctum sit, quasi aut etiam, aut non, non modo uerum esse, sed etiam necessarium: uide, quam sit cautus is, quem isti tardum putant. si enim, inquit, alterutrum concessero necessarium esse: necesse erit, cras Hermachum aut uiuere, aut non uiuere, nulla autem est in natura rerum talis necessitas. cum hoc igitur dialectici pugnent, id est Antiochus, & Stoici. totam enim euertit dialecticam. nam si e contrarijs disiunctio, (contraria autem ea dico, cum alterum ait, alterum negat) si talis disiunctio falsa potest esse; nulla uera est. mecum uero quid habent litium, qui ipsorum disciplinam sequor? cum aliquid huiusmodi inciderat, sic ludere Carneades solebat: Si recte conclusit; teneo: sin uitiose; minam Diogenes reddat.

ab

ab eo enim Stoico dialecticam didicerat: haec autem merces erat dialecticorum. Sequar igitur eas uias, quas didici ab Antiocho: nec reperio, quo modo iudicem, si lucet, lucet, uerum esse ob eam caussam, quod ita didici, omne, quod ipsum ex se connexum sit, uerum esse; non iudicem, si mentiris, mentiris, eodem modo esse connexum. aut igitur hoc, & illud: aut, nisi hoc, ne illud quidem iudicabo. Sed, ut omnes istos aculeos, & totum tortuosum genus disputandi relinquamus, ostendamusq. qui simus; iam explicata tota Carneadis sententia, Antiochi ista corruent uniuersa. nec uero quidquam ita dicam, ut quisquam id fingi suspicetur. a Clitomacho sumam, qui usque ad senectutem cum Carneade fuit, homo & acutus, ut Poenus, & ualde studiosus, ac diligens. et quattuor eius libri sunt de sustinendis assensionibus: haec autem, quae iam dicam, sunt sumpta de primo. Duo placet esse Carneadi uisorum genera; in uno hanc diuisionem; alia uisa esse, quae percipi possint, alia, quae non possint: in altero autem, alia uisa esse probabilia, alia non probabilia: itaque, quae contra sensus, contraq. perspicuitatem dicantur, ea pertinere ad superiorem diuisionem: cõtra posteriorem nihil dici oportere: quare ita placere; tale uisum nullum esse, ut perceptio consequeretur; ut autem probatio, multa. etenim contra naturam esset, si probabile nihil esset. sequitur enim omnis uitae ea, quam tu, Luculle, commemorabas, euersio. itaque et sensibus probanda multa

ta

ta ſunt. teneatur modo illud, non ineſſe in his quidquam tale, quale non etiam falſum, nihil ab eo differens, eſſe poſſit. ſic, quidquid acciderit ſpecie probabile; ſi nihil ſe offeret, quod ſit probabilitati illi contrarium, utetur eo ſapiens; ac ſic omnis ratio uitae gubernabitur. etenim is quoque, qui a uobis ſapiens inducitur, multa ſequitur probabilia, non comprehenſa, neque percepta, neque aſſenſa, ſed ſimilia ueri: quae niſi probet, omnis uita tollatur. Quid enim? conſcendens nauem ſapiens num comprehenſum animo habet, atque perceptum, ſe ex ſententia nauigaturum? qui poteſt? ſed ſi iam ex hoc loco proficiſcatur Puteolos ſtadia triginta, probo nauigio, bono gubernatore, hac tranquillitate: probabile uideatur, ſe illuc uenturum eſſe ſaluum. huiuſmodi igitur uiſis conſilia capiet & agendi, & non agendi: faciliorq. erit, ut albam niuem eſſe probet, quam erat Anaxagoras, qui id non modo ita eſſe negabat, ſed ſibi, quia ſciret aquam nigram eſſe, unde illa concreta eſſet, albam ipſam eſſe ne uideri quidem. et quaecumque res eum ſic attinget, ut ſit uiſum illud probabile, neque ulla re impeditum; mouebitur. non enim eſt e ſaxo ſculptus, aut e robore dolatus: habet corpus: habet animum: mouetur mente: mouetur ſenſibus: ut ei multa uera uideantur. neque tamen habere inſignem illam, & propriam percipiendi notam, eoq. ſapientem non aſſentiri, quia poſſit eiuſdem modi exiſtere falſum aliquod, cuiuſmodi hoc uerum. neque nos contra

sensus aliter dicimus, ac Stoici, qui multa falsa esse dicunt, longeq. aliter se habere, ac sensibus uideantur. hoc autem si ita sit, ut unum modo sensibus falsum uideatur; praesto est, qui neget, rem ullam percipi posse sensibus. ita, nobis tacentibus, ex uno Epicuri capite, altero uestro, perceptio & comprehensio tollitur. quod est caput Epicuri? si ullum sensibus uisum falsum est; nihil percipi potest. quod uestrum? sunt falsa sensus uisa. quid sequitur? ut taceam, conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. Non concedo, inquit, Epicuro. Certa igitur cum illo, quia a te totus diuersus est: noli mecum, qui hoc quidem certe, falsi esse aliquid in sensibus, tibi assentior. quamquam nihil mihi tam mirum uidetur, quam ista dici ab Antiocho quidem maxime, cui erant, quae paullo ante dixi, notissima. licet enim haec quiuis arbitratu suo reprehendat, quod negemus rem ullam percipi posse: certe leuior reprehensio est, quod tamen dicimus esse quaedam probabilia. non uidetur hoc satis esse uobis. ne sit: illa certe debemus effugere, quae a te uel maxime agitata sunt: nihil igitur cernis? nihil audis? nihil tibi est perspicuum? explicaui paullo ante, Clitomacho auctore, quo modo ista Carneades diceret. accipe, quemadmodum ea dicantur a Clitomacho in eo libro, quem ad C. Lucilium scripsit poëtam, cum scripsisset iisdem de rebus ad L. Censorinum, eum, qui consul cum M'. Manilio fuit. scripsit igitur his fere uerbis: sunt enim mihi nota, propterea quod

ea-

earum ipsarum rerum, de quibus agimus, prima institutio, & quasi disciplina illo libro continetur. sed scriptum est ita: Academicis placere, esse rerum eiusmodi dissimilitudines, ut aliae probabiles uideantur, aliae contra: id autem non esse satis, cur alia percipi posse dicas, alia non posse; propterea quod multa falsa probabilia sint, nihil autem falsi perceptum, & cognitum possit esse. itaque ait uehementer errare eos, qui dicant ab Academia sensus eripi, a quibus numquam dictum sit, aut colorem, aut saporem, aut sonum nullum esse; illud sit disputatum, non inesse in his propriam, quae nusquam alibi esset, ueri & certi notam. Quae cum exposuisset, adiungit; dupliciter dici, assensus sustinere sapientem; uno modo, cum hoc intelligatur, omnino eum rei nulli assentiri; altero, cum se a respondendo, ut aut approbet quid, aut improbet, sustineat; ut neque neget aliquid, neque aiat: id cum ita sit; alterum placere, ut numquam assentiatur; alterum tenere, ut, sequens probabilitatem, ubicumque haec aut occurrat, aut deficiat, aut etiam, aut non, respondere possit. Hic, ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moueri tamen, & agere aliquid, reliquit eiusmodi uisa, quibus ad actionem excitemur; item ea, quae interrogati in utramque partem respondere possumus, sequentes tantummodo quod ita uisum sit, dum sine assensu. neque tamen omnia eiusmodi uisa approbat, sed ea, quae nulla re impedirentur.

Haec si uobis non probamus, sint falsa sane, inuidiosa certe non sunt. non enim lucem eripimus; sed ea, quae uos percipi, comprehendique, eadem nos, si modo probabilia sint, uideri dicimus. Sic igitur inducto & constituto probabili, & eo quidem expedito, soluto, libero, nulla re implicato, uides profecto, Luculle, iacere iam illud tuum perspicuitatis patrocinium. iisdem enim hic sapiens, de quo loquor, oculis, quibus iste uester, caelum, terram, mare intuebitur: iisdem sensibus reliqua, quae sub quemque sensum cadunt, sentiet. mare illud quidem nunc, Fauonio nascente, purpureum uidetur: idem huic nostro uidebitur; nec tamen assentietur; quia nobismet ipsis modo caeruleum uidebatur, mane flauum, quodq. nunc, quia a sole collucet, albescit, & uibrat, dissimileq. est proximo ei continenti: ut etiam si possis rationem reddere, cur id eueniat, tamen non possis, id uerum esse, quod uidebatur oculis, defendere. Vnde memoria, si nihil percipimus; (sic enim quaerebas) quod meminisse uisa, nisi comprehensa, non possumus? Quid Polyaenus, qui magnus mathematicus fuisse dicitur? is postea quam, Epicuro assentiens, totam geometriam esse falsam credidit, num illa etiam, quae sciebat, oblitus est? atqui, falsum quod est, id percipi non potest, ut uobismet ipsis placet. si igitur memoria perceptarum, comprehensarumq. rerum est: omnia, quae quisque meminit, habet ea comprehensa, atque percepta. falsi autem comprehendi nihil potest:

&

& omnia meminit Scyron Epicuri dogmata: uera igitur illa sunt nunc omnia. Hoc per me licet: sed tibi aut concedendum est ita esse; quod minime uis; aut memoriam mihi remittas, oportet; & facile esse ei locum, etiam si comprehensio, perceptioq. nulla sit. Quid fiet artibus? quibus? ijs ne, quae ipsae fatentur coniectura se plus uti, quam scientia: an ijs, quae tantum id, quod uidetur, sequuntur, nec habent istam artem uestram, qua uera & falsa dijudicent? Sed illa sunt lumina duo, quae maxime caussam istam continent. primum enim negatis fieri posse, ut quisquam nulli rei assentiatur. at id quidem perspicuum est; cum Panaetius, princeps prope, meo quidem iudicio, Stoicorum, ea de re dubitare se dicat, quam omnes, praeter eum, Stoici certissimam putant, uera esse haruspicum auspicia, oracula, somnia, uaticinationes; seq. ab assensu sustineat. quod is potest facere, ut de ijs rebus, quas illi, a quibus ipse didicit, certas habuerint; cur id sapiens de reliquis rebus facere non possit? an est aliquid, quod positum uel improbare, uel approbare possit, dubitari non possit? an tu in soritis poteris hoc, cum uoles; ille in reliquis rebus non poterit eodem modo insistere, praesertim cum possit sine assensione ipsam uerisimilitudinem non impeditam sequi? Alterum est, quod negatis actionem ullius rei posse in eo esse, qui nullam rem assensu suo comprobet. Primum enim uideri oportet, in quo sit etiam assensus. dicunt enim Stoici sensus ipsos assensus esse:

se: quos quoniam appetitio consequatur, actionem sequi, tolli autem omnia, si uisa tollantur. hac de re in utramque partem & dicta sunt, & scripta multa. uide superiora. sed breui res potest tota confici. Ego enim etsi maximam actionem puto, repugnare uisis, obsistere opinionibus, assensus lubricos sustinere; credoq. Clitomacho ita scribenti, Herculis quendam laborem exantlatum a Carneade, quod, ut feram & immanem belluam, sic ex animis nostris assensionem, id est opinationem, & temeritatem extraxisset: tamen, ut ea pars defensionis relinquatur, quid impediet actionem eius, qui probabilia sequitur, nulla re impediente? Hoc, inquit, ipsum impediet, quod statuet, ne id quidem, quod probet, posse percipi. Iam istuc te quoque impediet in nauigando, in conserendo, in uxore ducenda, in liberis procreandis, plurimisq. in rebus, in quibus nihil sequere, praeter probabile. & tamen illud usitatum, & saepe repudiatum, refers, non ut Antipater, sed, ut ais, pressius: nam Antipatrum reprehensum, quod diceret, consentaneum esse ei, qui affirmaret nihil posse comprehendi, id ipsum saltem, dicere, posse comprehendi. quod ipsi Antiocho pingue uidebatur, & sibi contrarium. non enim potest conuenienter dici, nihil comprehendi posse, si id ipsum comprehendi posse dicatur. illo modo potius putat urgendum fuisse Carneadem: cum sapientis nullum decretum esse possit, nisi comprehensum, perceptum, cognitum; ut hoc ipsum decre-

decretum, quod sapientis esset, nihil posse percipi, fateretur esse perceptum. proinde quasi sapiens nullum aliud decretum habeat, & sine decretis uitam agere non possit. sed ut illa habet probabilia, non percepta: sic hoc ipsum, nihil posse percipi. nam si in hoc haberet cognitionis notã, eadem uteretur in ceteris. quam quoniam non habet, utitur probabilibus: itaque non metuit, ne confundere omnia uideatur, & incerta reddere. non enim, quemadmodum, si quaesitum ex eo sit, stellarum numerus par, an impar sit; item, si de officio, multisq. alijs de rebus, in quibus uersatus exercitatusq. sit, nescire se dicat. in incertis enim nihil est probabile: in quibus autem est, in his non deerit sapienti, neque quid faciat, neque quid respondeat. Ne illam quidem praetermisisti, Luculle, reprehensionem Antiochi: (nec mirum: in primis enim est nobilis) qua solebat dicere Antiochus Philonem maxime perturbatum: Cum enim sumeretur unum, esse quaedam falsa uisa; alterum, nihil ea differre a ueris: non attendere, superius illud ea re a se esse concessum, quod uideretur esse quaedam in uisis differentia: eam tolli altero, quo neget uisa a falsis uera differre: nihil tam repugnare. Id ita esset, si nos uerum omnino tolleremus. non facimus. nam tam uera, quam falsa cernimus. sed probandi species est: percipiendi signum nullum habemus. Ac mihi uideor nimis etiam nunc agere ieiune. cum sit enim campus, in quo possit exultare oratio; cur eam in

tantas angustias, et in Stoicorum dumeta compellimus? si enim mihi cum Peripatetico res esset, qui id percipi posse diceret, quod impressum esset e uero; neque adhiberet illam magnam accessionem, quo modo imprimi non posset a falso: cum simplici homine simpliciter agerem, nec magnopere contenderem: atque etiam, si, cum ego nihil dicerem posse comprehendi, diceret ille sapientem interdum opinari; non repugnarem, praesertim ne Carneade quidem huic loco ualde repugnante: nunc quid facere possum? quaero enim, quid sit, quod comprehendi possit. respondet mihi non Aristoteles, aut Theophrastus, ne Xenocrates quidem, aut Polemo, sed nihilo minor: quod est tale uerum, quale falsum esse non possit. Nihil eiusmodi inuenio. itaque in cognitione nimirum assentiar, id est opinabor. hoc mihi & Peripatetici, & uetus Academia concedit, uos negatis, Antiochus in primis: qui me ualde mouet; uel quod amaui hominem, sicut ille me; uel quod ita iudico, politissimum, et acutissimum omnium nostrae memoriae philosophorum. a quo primum quaero, quo tandem modo sit eius Academiae, cuius se esse profiteatur? ut omittam alia; haec duo, de quibus agitur, quis umquam dixit aut ueteris Academiae, aut Peripateticorum; uel id solum percipi posse, quod esset uerum tale, quale falsum esse non posset; uel sapientem nihil opinari? certe nemo. horum neutrum ante Zenonem magnopere defensum est. ego tamen utrumque uerum puto: nec dico tempo-

ris

ris caussa: sed ita plane probo. Illud ferre non possum. Tu cum me incognito assentiri uetes; idq. turpissimum esse dicas, & plenissimum temeritatis; tantum tibi arroges, ut exponas disciplinam sapientiae, naturam rerum omnium euoluas, mores fingas, fines bonorum malorumq. constituas, officia describas; quam uitam ingrediar, definias; idemq. etiam disputandi, & intelligendi iudicium dicas te, & artificium traditurum; perficies, ut ego, ista innumerabilia complectens, nusquam labar? nihil opiner? quae tandem ea est disciplina, ad quam me deducas, si ab hac abstraxeris? uereor, ne subarroganter facias, si dixeris, tuam. atqui, ita dicas, necesse est. neque uero tu solus, sed me ad suam quisque rapiet. Age, restitero Peripateticis, qui sibi cum oratoribus cognationem esse, qui claros uiros, a se instructos, dicant remp. saepe rexisse: sustinuero Epicureos, tot meos familiares, tam bonos, tam inter se amantes uiros: Diodoto quid faciam Stoico? quem a puero audiui, qui mecum uiuit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, et diligo, qui ista Antiochia contemnit. Nostra, inquies, sola uera sunt. certe sola, si uera: plura enim uera discrepantia esse non possunt. utrum igitur nos impudentes, qui labi nolumus; an illi arrogantes, qui sibi persuaserint, scire se solos omnia? Non me quidem, inquit, sed sapientem dico scire. Optime: nempe ista scire, quae sunt in tua disciplina. hoc primum quale est, a non sapiente explicari sapientiam? sed disceda-

discedamus a nobismet ipsis: de sapiente loquamur: de quo, ut saepe iam dixi, omnis haec quaestio est. In tres igitur partes & a plerisque, & uobismet ipsis distributa sapientia est. primum ergo, si placet, quae de natura rerum sint quaesita, uideamus: uelut illud ante. est ne quisquam tanto inflatus errore, ut sibi se illa scire persuaserit? non quaero rationes eas, quae ex coniectura pendent; quae disputationibus huc, & illuc trahuntur, nullam adhibent persuadendi necessitatem. geometrae prouideant, qui se profitentur non persuadere, sed cogere; & qui omnia uobis, quae describunt, probant. non quaero ex his illa initia mathematicorum; quibus non concessis, digitum progredi non possunt: punctum esse, quod magnitudinem nullam habeat; extremitatem, & quasi libramentum, in quo nulla omnino crassitudo sit; liniamentum sine ulla latitudine carentem. Haec cum uera esse concessero: si adigam iusiurandum, sapientem ne prius, quam Archimedes, eo inspectante, rationes omnes descripserit eas, quibus efficitur, multis partibus solem maiorem esse, quam terram, iuraturum putas? si fecerit; solem ipsum, quem deum censet esse, cõtempserit. quod si geometricis rationibus non est crediturus, quae uim afferunt in docendo, uos ipsi ut dicitis: nae ille longe aberit, ut argumentis credat philosophorum; aut, si est crediturus, quorum potissimum? omnia physicorum licet explicare: sed longum est: quaero tamen, quem sequatur. finge

aliquem

aliquem nunc fieri sapientem, non dum esse: qua potissimum sententia melius eliget disciplinam? etsi, quamcumque eliget, insipiens eliget. sed sit ingenio diuino: quem unum e physicis potissimum probabit? nec enim plus uno poterit. non persequor quaestiones infinitas: tantum de principijs rerum, e quibus omnia constant, uideamus quem probet. est enim inter magnos homines summa dissensio. Princeps Thales, unus e septem, cui sex reliquos concessisse primos ferunt, ex aqua dixit constare omnia. at hoc Anaximandro, populari, & sodali suo, non persuasit. is enim infinitatem naturae dixit esse, e qua omnia gignerentur. post eius auditor Anaximenes, infinitum aera, sed ea, quae ex eo orirentur, definita; gigni autem terram, aquam, ignem, tum ex his omnia. Anaxagoras, materiam infinitam, sed eas particulas similes inter se, minutas; eas primum confusas, postea in ordinem adductas mente diuina. Xenophanes, paullo etiam antiquior, unum esse omnia, neque id esse mutabile, & id esse deum, neque natum umquam, & sempiternum, conglobata figura. Parmenides, ignem, qui moueat terram, quae ab eo formetur. Leucippus, plenum, & inane. Democritus huic in hoc similis, uberior in ceteris. Empedocles, haec peruulgata, & nota quattuor. Heraclitus, ignem. Melissus, hoc, quod esset infinitum, & immutabile, & fuisse semper, & fore. Plato ex materia in se omnia recipiente mundum esse factum censet a deo sempiter-

num.

num. Pythagorei ex numeris, & mathematicorum initijs proficisci uolunt omnia. Ex his eliget uester sapiens unum aliquem, credo, quem sequatur: ceteri, tot uiri, & tanti, repudiati ab eo, condemnatiq. discedent. quamcumque uero sententiam probauerit, eam sic animo comprehensam habebit, ut ea, quae sensibus: nec magis approbabit, nunc lucere, quam, quoniam Stoicus, hunc mundum esse sapientem, habere mentem, quae & se, & ipsum fabricata sit, et omnia moderetur, moueat, regat. Erit persuasum etiam, solem, lunam, stellas omnes, terram, mare, deos esse; quod quaedam animalis intelligentia per omnia ea permeet, & transeat: fore tamen aliquando, ut omnis hic mundus ardore deflagret. Sint ista uera: (uides enim, iam me fateri, aliquid esse ueri) comprehendi ea tamen, & percipi nego. cum enim tuus iste Stoicus sapiens syllabatim ista didicerit; ueniet flumen orationis aureum fundens Aristoteles, qui illum desipere dicat: neque enim ortum esse umquam mundum; quod nulla fuerit, nouo consilio inito, tam praeclari operis inceptio; & ita eum esse undique aptum, ut nulla uis tantos queat motus mutationemq. moliri, nulla senectus diuturnitate temporum existere, ut hic ornatus umquam dilapsus occidat. Tibi hoc repudiare, illud autem superius, sicut caput & famam tuam, defendere necesse erit: mihi ne ut dubitem quidem relinquetur? Vt omittam leuitatem temere assentientium; quanti libertas ista aestimanda est, non

mihi

mihi necesse esse, quod tibi est? cur deus, omnia nostri caussa cum faceret, (sic enim uultis) tantam uim natricum, uiperarumq. fecerit? cur mortifera tam multa perniciosa terra, mariq. dispersit? Negatis haec tam polite, tamq. subtiliter effici potuisse sine diuina aliqua solertia. cuius quidem uos maiestatem deducitis usque ad apium, formicarumq. perfectionem: ut etiam inter deos Myrmecides aliquis, minutorum opusculorum fabricator, fuisse uideatur. Negas sine deo posse quidquam. Ecce tibi e transuerso Lampsacenus Strato, qui det isti deo immunitatem, magni quidem muneris: sed, cum sacerdotes deorum uacationem habeant; quanto est aequius habere ipsos deos? Negat opera deorum se uti ad fabricandum mundum: quaecumque sint, docet omnia esse effecta natura, nec ut ille, qui asperis, & leuibus, & hamatis, uncinatisq. corpusculis concreta haec esse dicat, interiecto inani. somnia censet haec esse Democriti, non docentis, sed optantis. ipse autem, singulas mundi partes persequens, quidquid aut sit, aut fiat, naturalibus fieri, aut factum esse docet ponderibus, & motibus. sic ille & deum opere magno liberat, et me timore. quis enim potest, cum existimet a deo se curari, non & dies, & noctes diuinum numen horrere, &, si quid aduersi acciderit, (quod cui non accidit?) extimescere, ne id iure euenerit? Nec Stratoni tamen assentior: neque uero tibi. modo hoc, modo illud probabilius uidetur. latent ista omnia, Luculle, crassis

sis occultata & circũfusa tenebris; ut nulla acies humani ingenij tanta sit, quae penetrare in caelum, terram intrare possit. corpora nostra non nouimus: qui sint situs partium, quam uim quaeque pars habeat, ignoramus. itaque medici ipsi, quorum intereat ea nosse, aperuerunt, ut ea uiderent. nec eo tamen aiunt empiricis notiora esse illa, quia possit fieri, ut patefacta, & detecta mutentur. sed ecquid nos eodem modo rerum naturas perscribere, aperire, diuidere possumus, ut uideamus, terra ne penitus defixa sit, & quasi radicibus suis haereat, an media pendeat? Habitari ait Xenophanes in luna, eamq. esse terram multarum urbium, & montium, portenta uidentur. sed tamen neque ille, qui dixit, iurare posset, ita se rem habere; neque ego. Non ne etiam dicitis, esse e regione nobis, e contraria partè terrae, qui aduersis uestigijs stent contra nostra uestigia, quos Antipodas uocatis? cur mihi magis succensetis, qui ista non aspernor, quam eis, qui, cum audiunt, desipere uos arbitrantur? Nicetas Syracusius, ut ait Theophrastus, caelum, solem, lunam, stellas, supera denique omnia stare censet, neque, praeter terram, rem ullam in mundo moueri: quae cum circum axem se summa celeritate conuertat, & torqueat, eadem effici omnia, quae, si stante terra caelum moueretur. atque hoc etiam Platone in Timaeo dicere quidam arbitrantur, sed paullo obscurius. Quid tu Epicure? loquere. putas solem esse tantulum? ego ne uobis quidem tantum.

sed

ſed & uos ab illo irridemini: & ipſi illum uiciſſim eluditis. liber igitur a tali irriſione Socrates, liber Ariſto Chius; qui nihil iſtorum ſciri putat poſſe. Sed redeo ad animum, & corpus. Satis ne tandem ea nota ſunt nobis, quae neruorum natura ſit, quae uenarum? tenemus ne, quid animus ſit? ubi ſit? denique, ſit ne, aut, ut Dicaearcho uiſum eſt, ne ſit quidem ullus? ſi eſt; tres ne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis, an ſimplex, unusq. ſit? ſi ſimplex; utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis? an, ut Xenocrates, mens nullo corpore? quod, intelligi, quale ſit, uix poteſt: &, quidquid eſt, mortale ſit, an aeternum? nam utraque in parte multa dicuntur. Horum aliquid ueſtro ſapienti certum uidetur: noſtro, ne quid maxime quidem probabile ſit, occurrit: ita ſunt in pleriſque contrariarum rationum paria momenta. ſin agis uerecundius, & me accuſas, non quod tuis rationibus non aſſentiar, ſed quod nullis: uincam animum, cuiq. aſſentiar deligam: quem potiſſimum? quem? Democritum. ſemper enim, ut ſcitis, ſtudioſus nobilitatis fui. urgebor iam omnium ueſtrum conuicio. Tu ne aut inane quidquam putes eſſe, cum ita completa, & conferta ſint omnia, ut &, quod mouebitur corporum, cedat, &, qua quidque ceſſerit, aliud ilico ſubſequatur; aut atomos ullas, e quibus quidquid efficiatur, illarum ſit diſſimillimum? aut ſine aliqua mente rem ullam effici poſſe praeclaram? &, cum in uno mundo ornatus hic tam ſit mirabilis;

lis; innumerabiles, ſupra, infra, dextra, ſiniſtra, ante, poſt, alios diſſimiles, alios eiuſdem modi mundos eſſe? &, ut nos nunc ſumus ad Baulos, Puteolosq. uidemus, ſic innumerabiles paribus in locis eſſe, eiſdem nominibus, honoribus, rebus geſtis, ingenijs, formis, aetatibus, eiſdem de rebus diſputantes? &, ſi nunc, aut ſi etiam dormientes aliquid animo uidere uideamur, imagines extrinſecus in animos noſtros per corpus irrumpere? tu uero ne iſta aſciueris, ne ue fueris commenticijs rebus aſſenſus. nihil ſentire, eſt melius, quam tam praua ſentire. Non ergo id agitur, ut aliquid aſſenſu meo comprobem. quae tu, uide, ne impudenter etiam poſtules, non ſolum arroganter; praeſertim cum iſta tua mihi ne probabilia quidem uideantur. nec enim diuinationem, quam probatis, ullam eſſe arbitror; fatumq. illud etiam, quo omnia contineri dicitis, contemno. ne exaedificatum quidem hunc mundum diuino conſilio exiſtimo. atque haud ſcio, an ita ſit. Sed cur rapior in inuidiam? licet ne per uos neſcire, quod neſcio? an Stoicis ipſis inter ſe diſceptare, mihi cum ijs non licebit? Zenoni, & reliquis fere Stoicis aether uidemur ſummus deus, mente praeditus, qua omnia regantur. Cleanthes, qui quaſi maiorum eſt gentium Stoicus, Zenonis auditor, ſolem dominari, & rerum potiri putat. itaque cogimur, diſſenſione ſapientum, dominum noſtrum ignorare; quippe qui neſciamus, ſoli, an aetheri ſeruiamus. Solis autem magnitudo (ipſe enim

hic radiatus me intueri uidetur) admonet, ut crebro faciam mentionem sui. Vos uero huius magnitudinem, quasi decempeda, hinc enim me quasi ma
* *lis architectis mensurae uestrae nego hoc, permensi, refertis. ergo credere dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? Neque tamen istas quaestiones physicorum exterminandas puto. est enim animorum, ingeniorumq. naturale quoddam quasi pabulum consideratio, contemplatioq. naturae. erigimur: elatiores fieri uidemur: humana despicimus; cogitantesq. supera, atque caelestia, haec nostra, ut exigua, & minima, contemnimus: indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem. si uero aliquid occurret, quod uerisimile uideatur: humanissima completur animus uoluptate. Quaeret igitur haec & uester sapiens, & hic noster; sed uester, ut assentiatur, credat, affirmet; noster, ut uereatur temere opinari; praeclareq. agi secum putet, si in eiusmodi rebus, uerisimile quod sit, inuenerit. Veniamus nunc ad bonorum malorumq. notionem. sed paullulum ante dicendum est. Non mihi uidentur considerare, cum physica ista ualde affirmant, earum etiam rerum auctoritatem, si quae illustriores uideantur, amittere. non enim magis assentiuntur, neque approbant, lucere nunc, quam, cum cornix cecinerit, tum aliquid eam aut iubere, aut uetare: nec magis affirmabunt signum illud, si erunt mensi, sex pedum esse, quam solem, quem metiri non*

possunt, plus quam duo de uiginti partibus maiorem esse, quam terram, ex quo illa conclusio nascitur: si, sol quantus sit, percipi non potest; qui ceteras res eodem modo, quo magnitudinem solis, approbat, is eas res non percipit: magnitudo autem solis percipi non potest: qui igitur id approbat, quasi percipiat; nullam rem percipit. Responderint posse percipi, quantus sol sit: non repugnabo, dummodo eodem pacto cetera percipi, comprehendiq. dicant. nec enim possunt dicere, aliud alio magis, minus ue comprehendi: quoniam omnium rerum una est definitio comprehendendi. Sed, quod coeperam, quid habemus in rebus bonis, & malis explorati? nempe fines constituendi sunt, ad quos et bonorum, & malorum summa referatur. qua de re est igitur inter summos uiros maior dissensio? et omitto illa, quae relicta iam uidentur, & Herillum, qui in cognitione, & scientia summum bonum ponit. qui cum Zenonis auditor esset; uides, quantum ab eo dissenserit, & quam non multum a Platone Megarici: quorum fuit nobilis disciplina: cuius, ut scriptum uideo, princeps Xenophanes, quem modo nominaui: deinde eum secuti Parmenides, & Zeno: itaque ab his Eleatici philosophi nominabantur: post Euclides, Socratis discipulus, Megareus: a quo idem illi Megarici dicti; qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, & simile, & idem & semper. hi quoque multa a Platone. a Menedemo autem, quod Is Eretrias fuit, Eretriaci appellati:

lati: quorum omne bonum in mente positum, & mentis acie, qua uerum cerneretur. illis similia, sed, opinor, explicata uberius, & ornatius. hoc si contemnimus, atque abiectos putamus; illos certe minus despicere debemus, Aristonem; qui cum Zenonis fuisset auditor, reprobauit illa, quae ille uerbis; nihil esse bonum, nisi uirtutem; neque malum, nisi, quod uirtuti esset contrarium: in medijs ea momenta, quae Zeno uoluit, nulla esse censuit. huic summum bonum est, in his rebus neutram in partem moueri: quae ἀδιαφορία ab ipso dicitur. Pyrrho autem, ea ne sentire quidem sapientem, quae ἀπαθῆ nominantur. Has igitur tot sententias omittamus: haec uideamus, quae nunc diu, multumq. defensa sunt. Alij uoluptatem finem esse uoluerunt. quorum princeps Aristippus, qui Socratem audierat; unde Cyrenaici: post Epicurus, cuius est disciplina nunc notior, neque tamen cum Cyrenaicis de ipsa uoluptate consentiens. Voluptatem autem, & honestatem fines esse, Callipho censuit: uacare omni molestia, Hieronymus: hoc idem cum honestate, Diodorus. ambo hi Peripatetici. Honeste autem uiuere, fruentem rebus ijs, quas primas homini natura conciliet, & uetus Academia censuit, ut indicant scripta Polemonis, quem Antiochus probat maxime: & Aristoteles, eiusq. amici nunc proxime uidentur accedere. Introducebat etiam Carneades, non quo probaret, sed ut opponeret Stoicis, summum bonum esse, frui ijs rebus, quas primas

natura conciliauiſſet. honeſtum autem, quod ducatur a conciliatione naturae, Zeno ſtatuit finem eſſe bonornm, qui inuentor, & princeps Stoicorum fuit. Iam illud perſpicuum eſt, omnibus finibus ijs bonorum, quos expoſui, malorum fines eſſe contrarios. ad uos nunc refero, quem ſequar: modo ne quis illud tam ineruditum, abſurdumq. reſpondeat; quemlibet, modo aliquem. nihil poteſt dici inconſideratius. cupio ſequi Stoicos: licet ne? omitto, per ipſum Ariſtotelem, meo iudicio in philoſophia prope ſingularem: per ipſum Antiochum, qui appellabatur Academicus, erat quidem, ſi perpauca mutauiſſet, germaniſſimus Stoicus. erit igitur res iam in diſcrimine. nam aut Stoicus conſtituatur ſapiens, aut ueteris Academiae. utrumque non poteſt. eſt enim inter eos non de terminis, ſed de tota poſſeſſione contentio. nam omnis ratio uitae definitione ſummi boni continetur: de qua qui diſſident, de omni ratione uitae diſſidēt. nō poteſt igitur uterque ſapiens eſſe, quoniam tantopere diſſentiunt, ſed alter. ſi Polemoneus: peccat Stoicus, rei falſae aſſentiens. uos quidem nihil dicitis a ſapiente tam alienum eſſe. ſin uera ſunt Zenonis: eadem in ueteres Academicos Peripateticos dicenda. hic igitur, neu * *tri aſſentiens. ſi numquam, uter eſt prudentior? Quid, cum ipſe Antiochus diſſentit quibuſdam in rebus ab ijs, quos amat, Stoicis; non ne indicat, non poſſe illa probabilia eſſe ſapienti? placet Stoicis, omnia peccata eſſe paria: et hoc Antiocho uehementiſſime*

tissime displicet. liceat tandem mihi considerare, utram sententiam sequar. praecide, inquit: statue aliquando quidlibet. quid? dicuntur quidem, & acuta mihi uidentur in utramque partem, et paria. nonne caueam, ne scelus faciam? scelus enim dicebas esse, Luculle, dogma prodere. contineo igitur me, ne incognito assentiar: quod mihi tecum est dogma commune. Ecce multo maior etiam dissensio. Zeno in una uirtute positam beatam uitam putat. quid Antiochus? etiam, inquit, beatam, sed non beatissimam. deus ille, qui nihil censuit deesse uirtuti: homuncio hic, qui multa putat, praeter uirtutem, homini partim cara esse, partim etiam necessaria. sed ille, uereor, ne uirtuti plus tribuat, quam natura patiatur, praesertim Theophrasto multa diserte, copioseq. dicente: & hic, metuo, ne uix sibi constet: qui cum dicat esse quaedam & corporis, & fortunae mala, tamen eum, qui in his omnibus sit, beatum fore censet, si sapiens sit. Distrahor. tum hoc mihi probabilius, tum illud uidetur: & tamen, nisi alterutrum sit, uirtutem iacere plane puto. Verum in his discrepant: quid illa, in quibus consentiunt? num pro ueris probare possumus? sapientis animum numquam neque cupiditate moueri, neque laetitia efferri. Age, haec probabilia sane sint: num etiam illa? numquam timere, numquam dolere. sapiens ne non timeat? nec, si patria deleatur, non doleat? satis durum; sed Zenoni necessarium; cui, praeter honestum, nihil est in bonis; tibi uero Antioche

tioche minime; cui, praeter honestatem, multa bona, praeter turpitudinem, multa mala uidentur: quae & uenientia metuat sapiens, necesse est, & uenisse doleat. Sed quaero, quando ista fuerint ab Academia uetere decreta, ut animum sapientis commoueri, & conturbari negarent? mediocritates illi probant, & in omni permotione naturalem uolebant esse quendam modum. legimus omnes Crantoris, ueteris Academici, de luctu. est enim non magnus, uerum aureolus, &, ut Tuberoni Panaetius praecipit, ad uerbum ediscendus libellus. Atque illi quidem etiam utiliter a natura dicebant permotiones istas animis nostris datas, metum cauendi caussa, misericordiam, aegritudinemq. clementiae: ipsam iracundam fortitudinis quasi cotem esse dicebant: recte, secus ne, alias uiderimus: atrocitas quidem ista tua quo modo in ueterem Academiam irruperit, nescio. illa uero ferre non possum: non quod mihi displiceant: sunt enim Socratica pleraque: mirabilia Stoicorum, quae παράδοξα nominantur: sed ubi Xenocrates, ubi Aristoteles ista tetigit? hos enim quasi eosdem esse uultis. illi umquam dicerent, sapientes solos reges? solos diuites? solos formosos? omnia, quae ubique essent, sapientis esse? neminem consulem, praetorem, imperatorem, nescio an ne quinqueuirum quidem quemquam, nisi sapientem? postremo, solum ciuem? solum liberum? insipientes omnes, peregrinos, exsules, seruos, furiosos? denique scripta Lycurgi, Solonis, duodecim tabu-

las nostras, non esse leges? ne urbes denique, aut ciuitate, nisi quae essent sapientium? Haec tibi, Luculle, si es assensus Antiocho, familiari tuo, tam sunt defendenda, quam moenia: mihi autem bono modo, tantum, quantum uidebitur. Legi apud Clitomachum, cum Carneades, & Stoicus Diogenes ad senatum in Capitolio starent, A. Albium, qui tum P. Scipione & M. Marcello cos. praetor esset, eum, qui cum auo tuo, Luculle, consul fuit, sane doctum hominem, ut indicat ipsius historia scripta graece, iocantem dixisse Carneadi: ego tibi, Carneade, praetor esse non uideor, quia sapiens non sum; nec haec urbs, nec in ea ciuitas? Tum ille: huic Stoico non uideris. Aristoteles, aut Xenocrates, quos Antiochus sequi uolebat, non dubitasset, quin & praetor ille esset, & Roma urbs, & eam ciuitas incoleret. Sed ille noster est plane, ut supra dixi, Stoicus, perpauca balbutiens. uos autem mihiueremini, ne labor ad opinionem, & aliquid asciscam & comprobem incognitum: quod minime uultis. quid consilij datis? testatur saepe Chrysippus, tres solas esse sententias, quae defendi possint, de finibus bonorum; circumcidit, & amputat multitudinem: aut enim honestatem esse finem, aut uoluptatem, aut utrumque: nam qui dicant summum bonum id esse, si uacemus omni molestia; eos inuidiosum nomen uoluptatis fugere, sed in uicinitate uersari: quod facere eos etiam, qui illud idem cum honestate coniungerent: nec multo secus eos, qui ad ho-

nestatem prima naturae commoda adiungerent. ita tres reliquit sententias, quas putet probabiliter posse defendi. Sit sane ita: quamquam a Polemonis, et Peripateticorum, & Antiochi finibus non facile diuellor: nerue quidquam habeo adhuc probabilius. ueruntamen uideo, quam suauiter uoluptas sensibus nostris blandiatur. labor, ut assentiar Epicuro, aut Aristippo. reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu: pecudum illos motus esse dicit, hominem iungit deo. possum esse medius: ut, quoniam Aristippus, quasi animum nullum habeamus, corpus solum tuetur, Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur; ut Calliphontem sequar: cuius quidem sententiam Carneades ita studiose defensitabat, ut eam probare etiam uideretur: quamquam Clitomachus affirmabat, numquam se intelligere potuisse, quid Carneadi probaretur. sed, si ipsum finem uelim sequi; non ne ipsa seueritas, & grauis, & recta ratio mihi obseruetur? tu, cum honestas in uoluptate contemnenda consistat, honestatem cum uoluptate, tamquam hominem cum bellua, copulabis? unum igitur par, quod depugnet, reliquum est, uoluptas cum honestate. de quo Chrysippo fuit, quantum ego sentio, non, magna contentio. alterum si sequare, multa ruūt, et maxime communitas cum hominū genere, caritas, amicitia, iustitia, reliquae uirtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. nā quae uoluptate, quasi mercede aliqua, ad officiū impellitur, ea non est uirtus, sed fallax imi-

imitatio, simulatioq. uirtutis. Audi contra illos, qui nomen honestatis a se ne intelligi quidem dicant: nisi forte, quod gloriosum sit in uulgus, id honestum uelimus dicere: fontem omnium bonorum in corpore esse: hanc normã, hanc regulam, hanc praescriptionem esse naturae: a qua qui aberrauisset, eum numquam, quid in uita sequatur, habiturum. Nihil igitur me putabis, haec, & alia innumerabilia cum audiam, moueri? tam moueor, quam tu, Luculle: neque me minus hominem, quam te, putaueris. tantum interest, quod tu, cum es commotus, acquiescis, assentiris, approbas, uerum illud, certum, comprehensum, perceptum, ratum, firmum, fixum fuisse uis; deq. eo nulla ratione neque pelli, neque moueri potes: ego nihil eiusmodi esse arbitror, cui si assensus sim, non assentiar saepe falso; quoniam uera a falsis nullo discrimine separantur, praesertim cum iudicia ista dialecticae nulla sint. Venio enim iam ad tertiã partẽ philosophiae. Aliud iudicium Protagorae est, qui putet id cuique uerum esse, quod cuique uideatur: aliud Cyrenaicorum, qui, praeter permotiones intimas, nihil putant esse iudicij: aliud Epicuri, qui omne iudicium in sensibus, & in rerum notitijs, & in uoluptate constituit. Plato autem omne iudicium ueritatis, ueritatemq. ipsam, abductam ab opinionibus & a sensibus, cogitationis ipsius, & mentis esse uoluit. Num quid horum probat noster Antiochus? ille uero ne maiorum quidem suorum. ubi enim aut Xenocratem sequitur, cuius libri sunt de ratione lo-

quendi

quendi multi, & multum probati; aut ipsum Aristotelem, quo profecto nihil est acutius, nihil politius; a Chrysippo pedem numquam. quid ergo Academici appellamur? an abutimur gloria nominis? aut cur cogimur eos sequi, qui inter se dissident? In hoc ipso, quod in elementis dialectici docent, quo modo iudicare oporteat, uerum, falsum ne sit, si quid ita connexum est, ut hoc; si dies est, lucet; quanta contentio est? aliter Diodoro, aliter Philoni, Chrysippo aliter placet. Quid? cum Cleanthe, doctore suo, quam multis rebus Chrysippus dissidet? quid? duo uel principes dialecticorum, Antipater, & Archidemus, opiniosissimi homines, non ne multis in rebus dissentiunt? Quid me igitur, Luculle, in inuidiam, et tamquam in concionem uocas? & quidem, ut seditiosi tribuni solent, occludi tabernas iubes. quo enim spectat illud, cum artificia tolli quereris a nobis, nisi ut opifices concitentur? qui si undique omnes conuenerint, facile contra uos incitabuntur. expromam primú illa inuidiosa, quod eos omnes, qui in concione stabunt, exsules, seruos, insanos esse dicatis: deinde ad illa ueniam, quae iam non ad multitudinem, sed ad uosmet ipsos, qui adestis, pertinent. negat enim uos Zeno, negat Antiochus scire quidquam. quo modo, inquies? nos enim defendimus, etiam insipientem multa comprehendere. at scire negatis, quemquam rem ullam nisi sapientem. et hoc quidem Zeno gestu conficiebat. nam cú, extensis digitis, aduersum manú ostenderat, uisum, inquiebat,

inquiebat, huiusmodi est; deinde, cum paullum digitos constrinxerat, assensus huiusmodi; tum cum plane compresserat, pugnumq. fecerat, comprehensionem illam esse dicebat. qua ex similitudine etiam nomen ei rei, quod ante non fuerat, κατάληψιν imposuit. cum autem laeuam manum admouerat, et illum pugnum arcte, uehementerq. compresserat; scientiam talem esse dicebat: cuius cõpotem, nisi sapientem, esse neminem. sed, qui sapiens sit, aut fuerit, ne ipsi quidem solent dicere. ita tu nunc Catule lucere nescis: nec tu Hortensi, in tua uilla nos esse. Num nimis haec inuidiose dicuntur? haec tamen minus eleganter, illa subtilius. Sed quo modo tu, si nihil cõprehendi posset, artificia concidere dicebas; nec mihi dabas, id, quod probabile esset, satis magnam uim habere ad artes: sic ego nunc tibi refero, arté sine scientia esse non posse. an pateretur hoc Zeusis, aut Phidias, aut Polycletus, nihil se scire, cum in his esset tanta solertia? quod si eos docuisset aliquis, quá uim habere diceretur scientia: desinerent irasci: ne nobis quidem succenserent; cum didicissent id tollere nos, quod nusquam esset; quod autem satis esset ipsis, relinquere. quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia: qui primum iurare ex sui animi sententia quemque uoluerunt; deinde ita teneri, si sciés falleret; quod inscientia multa uersaretur in uita; tum, qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret etiam quod ipse uidisset; quaeq. iurati iudices cognouissent, ut ea non esse facta, sed ut, uideri, pronunciarent.

rent. Verum, quoniam non solum nauta significat, sed etiam Fauonius ipse insusurrat, nauigandi nobis, Luculle, tempus esse; & quoniam satis multa dixi; est mihi perorandum. posthac tamen, cũ haec quaeremus, potius de dissensionibus tantis summorum uirorum disseramus, de obscuritate naturae, deq. errore tot philosophorum, qui de bonis, contrarijsq. rebus tantopere discrepant, ut, cum plus uno uerum esse non possit, iacere necesse sit tot, & tam nobiles disciplinas; quam de oculorum, sensuumq. reliquorum mendacijs, et de sorite, aut pseudomeno; quas plagas ipsi contra se Stoici texuerunt. Tum Lucullus, non moleste, inquit, fero nos haec contulisse. saepius enim congredientes nos, & maxime in Tusculanis nostris, si qua uidebuntur, requiremus. Optime, inquam: sed quid Catulus sentit? quid Hortensius? Tum Catulus, ego ne, inquit? ad patris reuoluor sententiam: quam quidem ille Carneadeã esse dicebat: ut percipi nihil putem posse, assensurum autem non percepto, id est opinaturum, sapientem existimem, sed ita, ut intelligat se opinari, sciatq. nihil esse, quod cõprehendi et percipi possit. per ἐποχὴν illam omniũ rerum cõprobans, illi alteri sentẽtiae, nihil esse, quod percipi possit, uehementer assentior. Habeo, inquã, sententiam tuã; neque eam admodum aspernor: sed tibi quid tandem uidetur Hortensi? Tum ille ridens, tollendum teneo te, inquam. nam ista Academiae est propria sententia. Ita sermone confecto, Catulus remansit, nos ad nauiculas nostras descendimus.

E T S I, *munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet, niſi concitatus: tamen ego exſpectatione promiſſi tui moueor, ut admoneam te, non ut flagitem. miſi autem ad te quattuor admonitores, non nimis uerecundos. noſti enim profecto os eius adoleſcentioris Academiae. ex ea igitur media excitatos miſi: qui, metuo, ne te forte flagitent: ego autem mandaui, ut rogarent. exſpectabam omnino iam diu, meq. ſuſtinebam, ne ad te prius ipſe quid ſcriberem, quam aliquid accepiſſem, ut poſſem te remunerari quamſimillimo munere: ſed, cum tu tardius faceres, id eſt, ut ego interpretor, diligentius; teneri non potui, quin coniunctionem ſtudiorum, amorisq. noſtri quo poſſem litterarum genere declararem. feci igitur ſermonem, inter nos habitum in Cumano, cum eſſet una Pomponius. tibi dedi partes Antiochinas; quas a te probari, intellexiſſe mihi uidebar: mihi ſumpſi Philonis. puto fore, ut, cum legeris, mirere id nos locutos eſſe inter nos, quod numquam locuti ſumus: ſed noſti morem dialogorum. poſthac autem, mi Varro, quamplurima, ſi uidebitur, & de nobis, & inter nos, ſero fortaſſe, ſed ſuperiorum temporum fortuna reip. cauſſam ſuſtineat: haec ipſi praeſtare debemus. atque utinam, quietis temporibus, atque aliquo ſi non bono, at ſaltem certo ſtatu ciuitatis,*

baec

haec inter nos studia exercere possemus. quamquam tum quidem uel aliae quaepiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur uiuere uelimus? mihi uero cum his ipsis uix, his autem detractis, ne uix quidem. Sed haec coram, & saepius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo; tuumq. in ea re consilium probo. Cura ut ualeas.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM, EDITIONIS SECVNDAE, LIBER I.

IN CVMANO *nuper cum mecum Atticus noster esset, nunciatum est nobis a M. Varrone, uenisse eum Roma pridie uesperi, & , nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs iisdem, et uetustate amicitiae coniunctũ: itaque confestim ad eum ire perreximus; paullumq. cum eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus; atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo, atque ea percunctantibus nobis, & si quid forte Roma noui; Atticus, omitte ista, quae nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quaeso, inquit; & quaere potius, ecquid ipse noui. silent enim diutius musae Varronis, quam solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quae scribat, existimo. Minime uero, inquit ille. intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari uelit: sed habeo opus magnum in manibus; quod iam pridem ad hunc ipsum (me autem dicebat) quaedam institui, quae & sunt magna sane, & limantur a me politius. Et ego, ista quidem, inquam, Varro,*

haec inter nos studia exercere possemus. quamquam tum quidem uel aliae quaepiam rationes honestas nobis & curas, & actiones darent: nunc autem quid est, sine his cur uiuere uelimus? mihi uero cum his ipsis uix, his autem detractis, ne uix quidem. Sed haec coram, & saepius. Migrationem, & emptionem feliciter euenire uolo; tuumq. in ea re consilium probo. Cura ut ualeas.

M. TVLLII CICERONIS ACADEMICARVM QVAESTIONVM, EDITIONIS SECVNDAE, LIBER I.

IN CVMANO *nuper cum mecum Atticus noster esset, nunciatum est nobis a M. Varrone, uenisse eum Roma pridie uesperi, & , nisi de uia fessus esset, continuo ad nos uenturum fuisse. quod cum audiuissemus, nullam moram interponendam putauimus, quin uideremus hominem nobiscum & studijs ijsdem, et uetustate amicitiae coniunctũ: itaque confestim ad eum ire perreximus; paullumq. cum eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus; atque illum complexi, ut mos amicorum est, satis eum longo interuallo ad suam uillam reduximus. hic pauca primo, atque ea percunctantibus nobis, & si quid forte Roma noui; Atticus, omitte ista, quae nec percunctari, nec audire sine molestia possumus, quaeso, inquit; & quaere potius, ecquid ipse noui. silent enim diutius musae Varronis, quam solebant: nec tamen istum cessare, sed celare quae scribat, existimo. Minime uero, inquit ille. intemperantis enim esse arbitror, scribere quod occultari uelit: sed habeo opus magnum in manibus; quod iam pridem ad hunc ipsum (me autem dicebat) quaedam institui, quae & sunt magna sane, & limantur a me politius. Et ego, ista quidem, inquam, Varro,*

Varro, iam diu exspectans, non audeo tamen flagitare. audiui enim e Libone nostro, cuius nosti studium, (nihil enim eiusmodi caelare possumus) non ea te intermittere, sed accuratius tractare, nec de manibus umquam deponere. illud autem mihi ante hoc tempus nũquam in mentẽ uenit a te requirere. sed nunc, postea quam sum ingressus res eas, quas tecum simul didici, mandare monumentis, philosophiamq. ueterem illam, a Socrate ortam, latinis litteris illustrare; quaero, quid sit, cur, cum multa scribas, genus hoc praetermittas; praesertim cum et ipse in eo excellas; & id studium, totaq. ea res longe ceteris & studijs, & artibus antecedat. Tum ille, rem a me saepe deliberatam, et multũ agitatam, requiris. itaque, non multum haesitans, respondebo: sed ea dicam, quae mihi sunt in promptu; quod ista ipsa de re multum, ut dixi, & diu cogitaui. Nam cum philosophiam uiderem diligentissime litteris graecis explicatam, existimaui, si qui de nostris eius studio tenerentur, si essent graecis doctrinis eruditi, graeca potius, quam nostra lecturos; sin a Graecorũ artibus, et disciplinis abhorrerent, ne haec quidem curaturos, quae sine eruditione graeca intelligi nõ possunt: itaque ea nolui scribere, quae nec indocti intelligere possent, nec docti legere curarent. uides autem eadem ipse. didicisti enim non posse nos Amafanij, aut Rabirij similes esse; qui, nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis uulgari sermone disputant, nihil definiunt, nihil partiun-

tiuntur, nihil apta interrogatione concludunt, nullam denique artem esse nec dicendi, nec disserendi putant. nos autem praeceptis dialecticorum, & oratorum, (quoniam utramque uim unam esse nostri putant) sic parentes, ut legibus, uerbis, quamquam nouis, cogimur uti: quae docti, ut dixi, a Graecis petere malunt, indocti ne a nobis quidem accipiunt: ut frustra omnis suscipiatur labor. Iam uero, physica, si Epicurum, id est si Democritum probarem, possem scribere ita plane ut Amafanius. quid est enim magnum, cum caussas rerum efficientium sustuleris, de corpusculorum (ita enim appellat atomos) concursione fortuita loqui? nostra tu physica nosti, quae contineantur ex effectione, & ex materia ea, quam fingit, & format effectio. Adhibenda etiam geometria est: (quoniam quibusnam quisquam enunciare uerbis, aut quem ad intelligendum poterit adducere?) haec ipsa de uita, & moribus, de expetendis, fugiendisq. rebus. illi enim simpliciter pecudis & hominis idem bonum esse censent. apud nostros enim, non ignoras, quae sit, & quanta subtilitas. siue enim Zenonem sequare: magnum est efficere, ut quis intelligat, quid sit illud uerum, & simplex bonum, quod non possit ab honestate seiungi: quod bonum quale sit, negat omnino Epicurus sine uoluptatibus, sensum mouentibus, nec suspicari. si uero Academiam ueterem persequamur, quam nos, ut scis, probamus: quam erit illa acute explicāda nobis? quam argute, quam

obscure etiam contra Stoicos disserendum? Totum igitur illud philosophiae studium mihi quidem ipse umo & ad uitae consuetudinem, & constantiam squantam possum, & ad delectationem animi; nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, maius, aut melius a dijs datum munus homini: sed meos amicos, in quibus est studium, in Graeciam mitto, id est ad Graecos ire iubeo, ut ea a fontibus potius hauriant, quam riuulos consectentur. quae autem nemo adhuc docuerat, nec erat unde studiosi scire possent, ea, quantum potui, (nihil enim magnopere meorum miror) feci ut essent nota nostris. a Graecis enim peti non poterant, ac, post L. Aelij nostri occasum, ne a Latinis quidem. et tamen in illis ueteribus nostris, quae, Menippum imitati, non interpretati, quadam hilaritate conspersimus, multa admista ex intima philosophia, multa dialectice dicta: quae quo facilius minus docti intelligerent iucunditate quadam ad legendum inuitati, in laudationibus, in ijs ipsis antiquitatum prooemijs philosophice scribere uoluimus, si modo consecuti sumus. Tum ego, sunt, inquam, ista, Varro. nam nos, in nostra urbe peregrinantes, errantesq., tamquam hospites, tui libri quasi domum reduxerunt; ut possemus aliquando, qui, & ubi essemus, agnoscere. tu aetatem patriae, tu descriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum humanarumq. rerum nomina,

nomina, genera, officia, caussas aperuisti: plurimúq. poetis nostris, omninoq. latinis et litteris luminis attulisti, & uerbis: atque ipse uarium, & elegans, omni fere numero, poema fecisti: philosophiamq. multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad docendum parum. Caussam autem probabilem tu quidem affers: (aut enim graeca legere malent, qui erunt eruditi; aut ne haec quidem, qui illa nesciunt) sed da te mihi nunc: satis ne probas? immo uero & haec, qui illa non poterunt, & qui graeca poterunt, non contemnent sua. quid enim caussae est, cur poetas latinos graecis litteris eruditi legant, philosophos non legant? an, quia delectat Ennius, Pacuuius, Attius, qui non uerba, sed uim graecorum expresserunt poetarum? quanto magis philosophi delectabunt, si, ut illi Aeschylum, Sophoclem, Euripidem, sic hi Platonem imitentur, Aristotelem, Theophrastum? Oratores quidem laudari uideo, si qui e nostris Hyperidem sint, aut Demosthenem imitati. ego autem, (dicam enim, ut res est) dum me ambitio, dum honores, dum caussae, dum reip. non solum cura, sed quaedam etiam procuratio multis officijs implicatum, et constrictum tenebat, haec inclusa habebam, &, ne obsolescerent, renouabam, cum licebat, legendo: nunc uero & fortunae grauissimo percussus uulnere, & administratione reip. liberatus, doloris medicinam a philosophia peto, & otij oblectationem hanc honestissimam iudico. aut enim huic aetati hoc maxi-

me aptum est; aut ijs rebus, si quas dignas laude gessimus, hoc in primis consentaneum; aut etiam ad nostros ciues erudiendos nihil utilius: aut, si haec ita non sunt, nihil aliud uideo, quod agere possimus. Brutus quidem noster, excellens omni genere laudis, sic philosophiam latinis litteris persequitur, nihil ut ijsdem de rebus graeca desideres. et eandem quidem sententiam sequitur, quam tu. nam Aristum Athenis audiuit aliquandiu; cuius tu fratrem Antiochum. quamobrem da, quaeso, te huic etiam generi litterarum. Tum ille, istuc quidem considerabo, nec uero sine te. sed de te ipso quid est, inquit, quod audio? Quanam, inquam, de re? Relictam a te ueterem iam, inquit, tractari autem nouam. Qui ergo, inquam, Antiocho id magis licuerit, nostro familiari, remigrare in domum ueterem e noua, quam nobis in nouam e uetere? certe enim recentissima quaeque sunt correcta et emendata maxime. quamquam Antiochi magister Philo, magnus uir, ut tu existimas ipse, negarit in libris, quod coram etiam ex ipso audiebamus, duas Academias esse: erroremq. eorum, qui ita putarunt, coarguit. Est, inquit, ut dicis: sed ignorare te non arbitror, quae contra Philonē Antiochus scripserit. Immo uero & istam, & totam ueterem Academiam, a qua absum tamdiu, renouari a te, nisi molestum est, uelim: & simul assidamus, inquam, si uidetur. Sane istud quidem, inquit. sum enim admodum infirmus. sed uideamus, idem ne

Attico placeat fieri a me, quod te uelle uideo. Mihi uero, inquit ille. quid est enim, quod malim, quam ex Antiocho iam pridem audita recordari; & simul uidere, satis ne ea commode dici possint latine? Quae cum sunt dicta, in conspectu consedimus omnes. Tum Varro ita exorsus est: Socrates mihi uidetur, id quod constat inter omnes, primus a rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, in quibus omnes ante eum philosophi occupati fuerût, auocauisse philosophiam, & ad uitam communem adduxisse, ut de uirtutibus, & uitijs, omninoq. de bonis rebus, & malis quaereret; caelestia autem uel procul esse a nostra cognitione censeret, uel, si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene uiuendum conferre. hic in omnibus fere sermonibus, qui ab ijs, qui illum audierunt, perscripti uarie, copiose sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios; nihil se scire dicat, nisi id ipsum; eoq. praestare ceteris, quod illi, quae nesciant, scire se putét; ipse, se nihil scire, id unum sciat; ob eamq. rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod haec esset una omnis sapientia, non arbitrari sese scire, quod nesciat: quae cum diceret constanter, & in sententia permaneret; omnis eius oratio tum in uirtute laudanda, & in omnibus hominibus ad uirtutis studium cohortãdis consumebatur; ut Socraticorum libris, maximeq. Platonis intelligi potest: Platonis autem auctoritate, qui uarius, & multiplex, & copiosus fuit, una & con-

sentiens duobus uocabulis philosophiae forma instituta est, Academicorum, & Peripateticorum: qui rebus congruentes, nominibus differebant. nam cum Speusippum, sororis filium, Plato philosophiae quasi heredem reliquisset, duos autem praestantissimos studio, atque doctrina, Xenocratem Chalcedonium, & Aristotelem Stagiritem: qui erant cũ Aristotele, Peripatetici dicti sunt, quia disputabant inambulantes in Lyceo; illi autem, qui Platonis instituto in Academia, quod est alterum gymnasium, coetus erant & sermones habere soliti, ex loci uocabulo nomen habuerunt: sed utrique Platonis ubertate completi certam quandam disciplinae formulam composuerunt, & eam quidem plenam, ac refertam: illam autem Socraticam dubitationem de omnibus rebus, &, nulla affirmatione adhibita, consuetudinem disserendi reliquerunt. ita facta est disserendi, quod minime Socrates probabat, ars quaedam philosophiae, & rerum ordo, & descriptio disciplinae. quae quidem erat primo duobus, ut dixi, nominibus una. nihil enim inter Peripateticos, & illam ueterẽ Academiam differebat. abundantia quadam ingenij praestabat, ut mihi uidetur quidem, Aristoteles: sed idem fons erat utrisque, & eadem rerum expetendarum fugiendarumq. partitio. Sed quid ago, inquit? aut sum ne sanus, qui haec uos doceo? nam etsi non sus Mineruam, ut aiunt: tamen inepte, quisquis Mineruam docet. Tum Atticus, tu uero, inquit, perge, Varro. ualde

de enim amo nostra, atque nostros: meq. ista delectant, cum latine dicuntur, & isto modo. Quid me, inquam, putas? qui philosophiam iam professus sim populo nostro exhibiturum. Pergamus igitur, inquit, quoniam placet. Fuit ergo, iam accepta a Platone, philosophandi ratio triplex; una de uita, & moribus; altera de natura, & rebus occultis; tertia de disserendo, &, quid uerum, quid falsum, quid rectum in oratione, prauum ue, quid consentiens, quid repugnans, iudicando. Ac primam partem illam bene uiuendi a natura petebant, eiq. parendum esse dicebant, neque ulla alia in re, nisi in natura, quaerendum esse illud summum bonum, quo omnia referrentur: constituebantque, extremum esse rerum expetendarum, & finem bonorum, adeptum esse omnia e natura, & animo, & corpore, & uita. Corporis autem alia ponebant esse in toto, alia in partibus; ualetudinem, uires, pulchritudinem in toto; in partibus autem sensus integros, & praestantiam aliquam partium singularum, ut in pedibus celeritatem, uim in manibus, claritatem in uoce, in lingua etiam explanatam uocum impressionem. Animi autem, quae essent ad comprehendendam ingenij uirtutem idonea. eaq. ab ijs in naturam, & mores diuidebantur. naturae celeritatem ad discendam, & memoriam dabant: quorum utrumque mentis esset proprium, & ingenij. morum autem putabant studia esse, & quasi consuetudinem: quam partim exercitationis assidui

tate, partim ratione formabant. in quibus erat philosophia ipsa. in qua quod inchoatum est, neque absolutum, progressio quaedam ad uirtutem appellatur; quod autem absolutum, id est uirtus, quasi perfectio naturae, omniumq. rerum, quas in animis ponunt, una res optima. Ergo haec animorum. Vitae autem (id enim erat tertium) adiuncta esse dicebant, quae ad uirtutis usum ualerent. Iam, uirtus animi bonis & corporis cernitur in quibusdam, quae non tam naturae, quam beatae uitae adiuncta sunt. Hominem esse censebant quasi partem quandam ciuitatis, & uniuersi generis humani, eumq. esse coniunctum cum hominibus humana quadam societate. Ac de summo quidem ac naturali bono sic agunt: cetera autem pertinere ad id putant, aut ad agendum, aut ad tuendum, ut diuitias, ut opes, ut gloriam, ut gratiam. ita tripartita ab ijs inducitur ratio bonorum. Atque haec sunt tria genera, quae putant plerique Peripateticos dicere: id quidem non falso: est enim haec partitio illorum: illud imprudenter, si alios esse Academicos, qui tum appellarentur, alios Peripateticos arbitrantur. communis haec ratio, & utrisque hic bonorum finis uidebatur, adipisci quae essent prima in natura, quaeq. ipsa per sese expetenda, aut omnia, aut maxima. ea sunt autem maxima, quae in ipso animo, atque in ipsa uirtute uersantur. itaque omnis illa antiqua philosophia sensit in una uirtute esse positam beatam uitam, nec tamen beatissimam, nisi ad-

adiungerentur & corporis, & cetera, quae supra dicta sint, ad uirtutis usum idonea. Ex hac descriptione, agendi quoque aliquid in uita, & officij ipsius initium reperiebatur: quod erat in conseruatione earum rerum, quas natura praescriberet. hinc gignebatur fuga desidiae, uoluptatumq. contemptio: ex quo laborum, dolorumq. susceptio multorum, magnorumq., recti honestiq. caussa, et earum rerum, quae erant congruentes cum descriptione naturae: unde & amicitia existebat, & iustitia, atque aequitas. haec & uoluptatibus, & multis uitae commodis anteponebantur. Haec quidem fuit apud eos morum institutio, & eius artis, quam primam posui, forma, atque descriptio. De natura autem (id enim sequebatur) ita dicebant, ut eam diuiderent in res duas; ut altera esset efficiens, altera autem quasi huic se praebens, ea, qua efficeretur aliquid. in eo, quod efficeret, uim esse censebant; in eo autem, quod efficeretur, materiam quandam; in utroque tamen utrumque: neque enim materiam ipsam cohaerere potuisse, si nulla ui contineretur, neque uim sine aliqua materia. nihil est enim, quod non alicubi esse cogatur. Sed, quod ex utroque, id iam corpus, & quasi qualitatem quandam nominabant. dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Graeci ipsi faciunt, a quibus haec iam diu tractantur, utamur uerbis interdum inauditis. Nos uero, inquit Atticus. quin etiam graecis licebit utare, cum uoles; si te latina forte deficient. Bene sa-

ne

ne facis: sed enitar, ut latine loquar, nisi in huiusce-modi uerbis, ut philosophiam, aut rhetoricen, aut physicen, aut dialecticen appellem; quibus, ut alijs multis, consuetudo iam utitur pro latinis. Qualitates igitur appellaui, quas ποιότητας Graeci uocant: quod ipsum apud Graecos non est uulgi uerbum, sed philosophorum, atque id in multis. dialecticorum quoque uerba nulla sunt publica: suis utuntur. & id quoque commune omnium fere artium. aut enim noua sunt rerum nouarum facienda nomina, aut ex alijs transferenda, quod si Graeci faciunt, qui in his rebus tot iam saecula uersantur: quanto id magis nobis concedendum est, qui haec nunc primum tractare conamur? Tu uero, inquam, Varro, bene etiã meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum. Audebimus ergo, inquit, nouis uerbis uti te auctore, si necesse est. Earum igitur qualitatum sunt aliae principes, aliae ex ijs ortae. principes sunt uniusmodi, & simplices. ex his autem ortae uariae sunt, & quasi multiformes. itaque aer quoque, (utimur enim pro latino) ignis, & aqua, & terra, prima sunt. ex ijs autem ortae animantium formae, earumq. rerum, quae gignuntur e terra. ergo illa initia (ut e graeco uertam) elementa dicuntur: e quibus aer, ignis mouendi uim habent, & efficiendi, reliquae partes accipiendi, & quasi patiendi: aquam dico, & terram. Quinctum genus, e quo essent astra, mentesq. singulares,

corum

eorum quattuor, quae supra dixi, dissimile Aristoteles quoddam esse rebatur. Sed subiectam putant omnibus sine ulla specie, atque carentem omni illa qualitate (faciamus enim tractando usitatius hoc uerbum, & tritius) materiam quandam, ex qua omnia expressa, atque effcta sint, quae tota omnia accipere possit, omnibusq. modis mutare, atque ex omni parte, eoq. etiam interire non in nihilum, sed in suas partes, quae infinite secari, ac diuidi possint; cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat: quae autem moueantur, omnia interuallis moueri; quae interualla item infinite diuidi possint. et cum ita moueatur illa uis, quam qualitatem esse diximus; & cum sic ultro citroq. uersetur: & materiam ipsam totam penitus commutari putant, & ita effici quae appellant qualia; e quibus in omni natura cohaerente, & continuata cum omnibus suis partibus effectum esse mundum, extra quem nulla pars materiae sit, nullumq. corpus: partes autem esse mundi omnia, quae insint in eo, quae natura sentiente teneantur, in qua ratio perfecta insit, quae sit eadem sempiterna: nihil enim ualentius esse, a quo intereat. quam uim animum esse dicunt mundi, eandemq. esse mentem, sapientiamq. perfectam: quem deum appellant, omniumq. rerum, quae sunt ei subiectae, quasi prudentiam quandam, procurantem caelestia maxime, deinde in terris ea, quae pertinent ad homines: quam interdum necessitatem appellant, quia nihil aliter pos-

possit, atque ab ea constitutum sit, inter quasi fatalem et immutabilem continuationem ordinis sempiterni: non numquam quidem eandem fortunam, quod efficiat multa improuisa, nec opinata nobis propter obscuritaté ignorationemq. caussarú. Tertia deinde philosophiae pars, quae erat in ratione, & disserendo, sic tractabatur ab utrisque: quamquam oriretur a sensibus, tamen non esse iudicium ueritatis in sensibus: mentem uolebant rerum esse iudicem: solam censebant idoneam, cui crederetur; quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. hanc illi ideam appellabant, iam a Platone ita nominatam: nos recte speciem possumus dicere. Sensus auté omnes hebetes, & tardos esse arbitrabantur, nec percipere ullo modo res eas, quae subiectae sensibus uiderentur: quae essent aut ita paruae, ut sub sensum cadere non possent; aut ita mobiles, & concitatae, ut nihil umquam unum esset constans, ne idem quidem, quia continenter laberentur, & fluerent omnia. itaque hanc omnem partem rerum opinabilem appellabant. scientiam autem nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus, atque rationibus. qua de caussa definitiones rerum probabant, & has ad omnia, de quibus disceptabatur, adhibebant. Verborum etiam explicatio probabatur, qua de caussa quaeque essent ita nominata: quam etymologiam appellabant. Post argumentis, & quasi rerum notis utebantur ad probandum, & ad concludendum

id,

id, quod explanari uolebant: in quo tradebatur omnis dialectica disciplina, id est orationis ratione conclusae. huic quasi ex altera parte oratoria uis dicendi adhibebatur, explicatrix orationis perpetuae ad persuadendum accōmodatae. Haec erat illis prima, a Platone tradita: cuius quas acceperim disputationes, si uultis, exponam. Nos uero uolumus, inquam; ut pro Attico etiam respondeam. Et recte, inquit, respondes. praeclare enim explicatur Peripateticorum, & Academiae ueteris auctoritas. Aristoteles primus species, quas paullo ante dixi, labefactauit: quas mirifice Plato erat amplexatus; ut in his quiddam diuinum esse diceret. Theophrastus autem, & oratione suauis, & ita moderatus, ut prae se probitatem quandam, & ingenuitatem ferat, uehementius etiam fregit quodam modo ueteris disciplinae auctoritatem: spoliauit enim uirtutem suo decore, imbecillamq. reddidit; quod negauit in ea sola positum esse beate uiuere. Nam Strato, eius auditor, quamquam fuit acri ingenio, tamen ab ea disciplina omnino semouendus est: qui cum maxime necessariam partē philosophiae, quae posita est in uirtute, & moribus, reliquisset, totumq. se ad inuestigationem naturae contulisset; in ea ipsa plurimum discedit a suis. Speusippus autem, & Xenocrates, qui primi Platonis rationem, auctoritatemq. susceperant; & post hos Polemo, & Crates, unaq. Crantor, in Academia congregati, diligenter ea, quae a superioribus acceperant, tuebantur.

bantur. iam Polemonem audiuerunt assidue Zeno, & Arcesilas. sed Zeno, cum Arcesilam anteiret aetate, ualdeq. subtiliter dissereret, & peracute moueretur, corrigere conatus est disciplinam. eam quoque, si uidetur, correctionem explicabo, sicut solebat Antiochus. Mihi uero, inquam, uidetur: quod uides idem significare Pomponium. Zeno igitur nullo modo is erat, qui, ut Theophrastus, neruos uirtutis incideret; sed contra, qui omnia, quae ad beatam uitam pertinerent, in una uirtute poneret, nec quidquam aliud numeraret in bonis, idq. appellaret honestum, quod esset simplex quoddam, & solum, et unum bonum. cetera autem, etsi nec bona, nec mala essent, tamen alia secundum naturam dicebat, alia naturae esse contraria. ijs ipsis alia interiecta, & media numerabat. quae autem secundum naturam essent, ea sumenda, & quadam aestimatione dignanda docebat; contraq. contraria: neutra autem in medijs relinquebat: in quibus ponebat nihil omnino esse momenti; sed, quae essent sumenda, ex ijs alia pluris esse aestimanda, alia minoris; quae pluris, ea praeposita appellabat; reiecta autem, quae minoris. Atque ut haec non tam rebus, quam uocabulis commutauerat: sic inter recte factum, atque peccatum, officium, et contra officium media locabat quaedam, recte facta sola in bonis actionibus ponens, praue, id est peccata, in malis. officia autem & seruata, praetermissaq., media putabat, ut dixi. Cumq. superiores non omnem uirtu-

tem

tem in ratione esse dicerent, sed quasdam uirtutes natura, aut more perfectas: hic omnes in ratione ponebat. Cumq. illi ea genera uirtutum, quae supra dixi, seiungi posse arbitrarentur: hic nec id ullo modo fieri posse disserebat, nec uirtutis usum modo, ut superiores, sed ipsum habitum per se esse praeclarum, nec tamen uirtutem cuiquam adesse, quin ea semper uteretur. Cumq. perturbationẽ animi illi ex homine non tollerent; naturaq. & condolescere, & concupiscere, & extimescere, & efferri laetitia dicerent, sed ea cõtraherent, in angustumq. deducerent: hic omnibus his quasi morbis uoluit carere sapientem. Cumq. eas perturbationes antiqui naturales esse dicerent, et rationis expertes; aliaq. in parte animi cupiditatem, alia rationem collocarent: ne his quidem assentiebatur: nam & perturbationes uoluntarias esse putabat, opinionisq. iudicio suscipi; & omnium perturbationum arbitrabatur esse matrem immoderatam quandam intemperantiam. Haec fere de moribus. De naturis autem sic sentiebat, primum ut in quattuor initijs rerum illis quintam hanc naturam, ex qua superiores sensus & mentem effici rebantur, non adhiberet. statuebat enim, ignem esse ipsam naturam, quae quidque gigneret, et mentem, atque sensus. Discrepabat etiam ab ijsdem, quod nullo modo arbitrabatur quidquam effici posse ab ea, quae expers esset corporis: cuius generis Xenocrates, et superiores etiam animum esse dixerunt: nec uero, aut quod efficeret ali-

aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autē in illa tertia philosophiae parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quaedam dixit noua: quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos uisum appellemus licet, & teneamus hoc uerbum quidem: erit enim utendum in reliquo sermone saepius. Sed ad haec, quae uisa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam esse uult in nobis positam, & uoluntariam. Visis non omnibus adiungebat fidem, sed ijs solum, quae propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quae uiderentur: id autem uisum cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile. Feretis haec? Nos uero, inquam. quonam enim modo καταληπτὸν diceres? Sed, cum acceptum iam, & approbatum esset, comprehensionem appellabat, similem ijs rebus, quae manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo uerbo ante nemo tali in re usus esset. plurimisq. idem nouis uerbis (noua enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat: &, si ita erat comprehensum, ut conuelli ratione non posset, scientiam; sin aliter, inscietiam nominabat; ex qua existeret etiam opinio, quae esset imbecilla, & cum falso, incognitoq. communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamq. neque in rectis, neque in prauis numerabat, sed

ſoli credendum eſſe dicebat. e quo ſenſibus etiam fidem tribuebat; quòd, ut ſupra dixi, comprehenſio facta ſenſibus & uera eſſe illi, & fidelis uidebatur; non quòd omnia, quae eſſent in re, comprehenderet; ſed quia nihil, quod cadere in eam poſſet, relinqueret; quodq. eam natura quaſi normam ſcientiae, & principium ſui dediſſet; unde poſtea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia ſolum, ſed latiores quaedam ad rationem inueniendam uiae reperiuntur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & ſuſpicionem, & uno nomine omnia, quae eſſent aliena firmae & conſtantis aſſenſionis, a uirtute, ſapientiaq. remouebat. Atque in ijs fere commutatio conſtitit omnis, diſſenſioq. Zenonis a ſuperioribus. Quae cum dixiſſet; breuiter ſane, minimeq. obſcure expoſita eſt, inquam, a te, Varro, & ueteris Academiae ratio, & Stoicorum: uerum eſſe autem arbitror, ut Antiocho, noſtro familiari, placebat, correctionem ueteris Academiae potius, quàm aliquam nouam diſciplinam, putandum. Tunc Varro, tuae ſint nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc deſciſcis, & ea, quae ab Arceſila nouata ſunt, probas, docere, quod, & qua de cauſſa diſſidium factum ſit; ut uideamus, ſatis ne iſta ſit iuſta defectio. Tum ego, cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arceſilas ſibi omnes certamen inſtituit, non pertinacia, aut ſtudio uincendi, ut mihi quidem uidetur, ſed earum rerum obſcu-

aliquid, aut quod efficeretur, posse esse non corpus. Plurima autē in illa tertia philosophiae parte mutauit. in qua primum de sensibus ipsis quaedam dixit noua: quos iunctos esse censuit e quadam quasi impulsione oblata extrinsecus: quam ille φαντασίαν, nos uisum appellemus licet, & teneamus hoc uerbum quidem: erit enim utendum in reliquo sermone saepius. Sed ad haec, quae uisa sunt, & quasi accepta sensibus, assensionem adiungit animorum: quam esse uult in nobis positam, & uoluntariam. Visis non omnibus adiungebat fidem, sed ijs solum, quae propriam quandam haberent declarationem earum rerum, quae uiderentur: id autem uisum cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile. Feretis haec? Nos uero, inquam. quonam enim modo καταληπτὸν diceres? Sed, cum acceptum iam, & approbatum esset, comprehensionem appellabat, similem ijs rebus, quae manu prenderentur: ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo uerbo ante nemo tali in re usus esset. plurimisq. idem nouis uerbis (noua enim dicebat) usus est. Quod autem erat sensu comprehensum, id ipsum sensum appellabat: &, si ita erat comprehensum, ut conuelli ratione non posset, scientiam; sin aliter, insciētiam nominabat; ex qua existeret etiam opinio, quae esset imbecilla, & cum falso, incognitoq. communis. Sed inter scientiam, & inscientiam, comprehensionem illam, quam dixi, collocabat; eamq. neque in rectis, neque in prauis numerabat, sed

soli

soli credendum esse dicebat. e quo sensibus etiam fidem tribuebat; quòd, ut supra dixi, comprehensio facta sensibus & uera esse illi, & fidelis uidebatur; non quòd omnia, quae essent in re, comprehenderet; sed quia nihil, quod cadere in eam posset, relinqueret; quodq. eam natura quasi normam scientiae, & principium sui dedisset; unde postea notiones rerum in animis imprimerentur; e quibus non principia solum, sed latiores quaedam ad rationem inueniendam uiae reperiuntur. Errorem autem, & temeritatem, & ignorantiam, & opinationem, & suspicionem, & uno nomine omnia, quae essent aliena firmae & constantis assensionis, a uirtute, sapientiaq. remouebat. Atque in ijs fere commutatio constitit omnis, dissensioq. Zenonis a superioribus. Quae cum dixisset; breuiter sane, minimeq. obscure exposita est, inquam, a te, Varro, & ueteris Academiae ratio, & Stoicorum: uerum esse autem arbitror, ut Antiocho, nostro familiari, placebat, correctionem ueteris Academiae potius, quàm aliquam nouam disciplinam, putandum. Tunc Varro, tuae sint nunc partes, inquit, qui ab antiquorum ratione nunc desciscis, & ea, quae ab Arcesila nouata sunt, probas, docere, quod, & qua de caussa dissidium factum sit; ut uideamus, satis ne ista sit iusta defectio. Tum ego, cum Zenone, inquam, ut accepimus, Arcesilas sibi omnes certamen instituit, non pertinacia, aut studio uincendi, ut mihi quidem uidetur, sed earum rerum obscu-

ritate, quae ad confessionem ignorationis adduxerant Socratem, &, ueluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes paene ueteres: qui nihil cognosci, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt; angustos sensus, imbecillos animos, breuia curricula uitae, &, ut Democritus, in profundo ueritatem esse demersam; opinionibus & institutis omnia teneri, nihil ueritati relinqui: deinceps omnia tenebris circumfusa esse dixerunt. itaque Arcesilas negabat esse quidquam, quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. sic omnia latere censebant in occulto, neque esse quidquam, quod cerni, aut intelligi posset: quibus de caussis nihil oportere neque profiteri, neque affirmare quemquam, neque assertione approbare: cohibereq. semper, & ab omni lapsu continere temeritatem; quae tum esset insignis, cum aut falsa, aut incognita res approbaretur: neque hoc quidquam esse turpius, quam cognitioni, & perceptioni assertionem, approbationemq. praecurrere. huic rationi quod erat consentaneum, faciebat, ut contra omnium sententias dies iam plerosque deduceret; ut, cum in eadem re paria contrarijs in partibus momenta rationum inuenirentur, facilius ab utraque parte assertio sustineretur. Hanc Academiam nouam appellabant: quae mihi uetus uidetur: siquidem Platonem ex illa uetere numeramus: cuius in libris nihil affirmatur, & in utramque partem multa disseruntur, de omni-

omnibus quaeritur, nihil certi dicitur. sed tamen illa, quam exposui, uetus, haec noua nominetur: quae usque ad Carneadem perducta, qui quartus ab Arcesila fuit, in eadem Arcesilae ratione permansit. Carneades autem, nullius philosophiae partis ignarus, et, ut cognoui ex ijs, qui illum audierant, maximeq. ex Epicureo Zenone, qui, cum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen praeter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.

Et multa ex primo hoc libro, & tres reliqui desiderantur.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER I.

NON ERAM *nescius, Brute, cum, quae summis ingenijs, exquisitaq. doctrina philosophi graeco sermone tractauissent, ea latinis litteris mandaremus, fore ut hic noster labor in uarias reprehensiones incurreret. Nam quibusdam, & ijs quidem non admodum indoctis, totum hoc displicet, philosophari. Quidam autem id non totum reprehendunt, si remissius agatur; sed tantum studium, tam multam operam ponendam in eo non arbitrantur. Erunt etiam, & hi quidem eruditi graecis litteris, contemnentes latinas, qui se dicant in graecis legendis operam malle consumere. Postremo aliquos futuros suspicor, qui me ad alias litteras uocent; genus hoc scribendi, etsi sit elegans, personae tamen, & dignitatis esse negent. Contra quos omnes dicendum breuiter existimo. quamquam philosophiae quidem uituperatoribus satis responsum est eo libro, quo a nobis philosophia defensa, & collaudata est; cum esset accusata, & uituperata ab Hortensio: qui liber cum & tibi probatus uideretur, & ijs, quos ego posse iudicare arbitrarer; plura suscepi, ueritus ne mouere hominum studia uiderer, retinere non posse. Qui autem, si maxime hoc placeat, moderatius tamen id uolunt fieri, diffici-*

ficilem quandam temperantiam postulant in eo, quod semel admissum, coerceri, reprimiq. non potest: ut propemodum iustioribus utamur illis, qui omnino auocent a philosophia, quam ijs, qui rebus infinitis modum constituant, in req. eo meliore, quo maior sit, mediocritatem desiderent. siue enim ad sapientiam perueniri potest: non parandā solum nobis ea, sed fruenda etiam est. siue hoc difficile est: tamen nec modus est ullus inuestigandi ueri, nisi inueneris; & quaerendi defatigatio turpis est, cum id, quod quaeritur, sit pulcherrimum. etenim si delectamur, cum scribimus: quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? sin laboramus: quis est, qui alienae modum statuat industriae? nam, ut Terentianus Chremes non inhumanus, qui nouum uicinum non uult

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre, denique;

non enim illum ab industria, sed ab illiberali labore deterret: sic isti curiosi, quos offendit noster minime nobis iniucundus labor. Iis igitur est difficilius satisfacere, qui se latina scripta dicunt contemnere. in quibus hoc primum est, in quo admirer; cur in grauissimis rebus non delectet eos patrius sermo, cum ijdem fabellas latinas, ad uerbum de graecis expressas, non inuiti legant? quis enim tam inimicus paene nomini Romano est, qui Ennij Medeam, aut Antiopam Pacuuij spernat, aut reijciat? qui se ijsdem Euripidis fabulis delectari dicat, latinas litteras oderit? Synephebos ego, inquit, potius

Cae-

Caecilij, aut Andriam Terentij, quam utramque Menandri legam? A quibus tam dissentio, ut, cum Sophocles uel optime scripserit, Electram tamen male conuersam Atilij mihi legendam putem. de quo Licinius, Ferreum scriptorem: uerum, opinor: scriptorem tamen, ut legendus sit. rudem enim esse omnino in nostris poetis, aut inertissimae segnitiae est, aut fastidij delicatissimi. mihi quidem nulli satis eruditi uidentur; quibus nostra ignota sunt. an,

Vtinam ne in nemore,

nihilo minus legimus; quam hoc idem graecum: quae autem de bene beateq. uiuendo a Platone disputata sunt, haec explicari non placebit latine? Quod si nos non interpretum fungimur munere, sed tuemur ea, quae dicta sunt ab ijs, quos probamus; eisq. nostrum iudicium, & nostrum scribendi ordinem adiungimus: quid habent, cur graeca anteponant ijs, quae & splendide dicta sint, neque sint conuersa de graecis? nam si dicerent ab illis has res esse tractatas: ne ipsos quidem Graecos est cur tam multos legant, quam legendi sunt. quid enim est a Chrysippo praetermissum in Stoicis? legimus tamen Diogenem, Antipatrum, Mnesarchum, Panaetium, multos alios, in primisq. familiarem nostrum Possidonium. quid Theophrastus? mediocriter ne delectat, cum tractat locos ab Aristotele ante tractatos? quid Epicurei? num desistunt de iisdem, de quibus & ab Epicuro scriptum est, &

ab antiquis; ad arbitrium ſuum ſcribere? quod ſi Graeci leguntur a Graecis, iiſdem de rebus alia ratione compoſitis: quid eſt, cur noſtri a noſtris non legantur? Quamquam, ſi plane ſic uerterem Platonem, aut Ariſtotelem, ut uerterunt noſtri poetae fabulas; male, credo, mererer de meis ciuibus, ſi ad eorum cognitionem diuina illa ingenia transferrem: ſed id neque feci adhuc; nec mihi tamen, ne faciam, interdictum puto: locos quidem quoſdam, ſi uidebitur, transferam, & maxime ab iis, quos modo nominaui, cum inciderit, ut id apte fieri poſſit: ut ab Homero Ennius, Afranius a Menandro ſolet. Nec uero, ut noſter Lucilius, recuſabo, quo minus omnes mea legant. utinam ille Perſius, Scipio uero, & Rutilius multo etiam magis: quorum ille iudicium reformidans, Tarentinis ait ſe, & Conſentinis, & Siculis ſcribere. facete is quidem, ſicut alias: ſed nec tam docti tunc erant, ad quorum iudicium elaboraret; & ſunt illius ſcripta leuiora; ut urbanitas ſumma appareat, doctrina mediocris. ego autem quem timeam lectorem, cum ad te, ne Graecis quidem cedentem in philoſophia, audeam ſcribere? quamquam a te ipſo id quidem facio prouocatus gratiſſimo mihi libro, quem ad me de uirtute miſiſti. Sed ex eo credo quibuſdam uſu uenire, ut abhorreant a Latinis, quod inciderint in inculta quaedam, & horrida, de malis Graecis latine ſcripta deterius. Quibus ego aſſentior, dummodo á ſe de iiſdem rebus ne Graecos quidem legendos pu-

putent. res uero bonas, uerbis electis, grauiter, ornateq. dictatas, quis non legat? nisi qui se plane Graecum dici uelit: ut a Scaeuola est praetore saluta tus Athenis Albutius. quem quidem locum cum multa uenustate, & omni sale idem Lucilius: apud quem praeclare Scaeuola:

Graecum te, Albuti, quam Romanum, atque Sabinum,
Municipem Pontij, Titij, Annij, centurionum,
Praeclarorum hominum, ac primorum, signiferumque,
Maluisti dici. graece ergo praetor Athenis,
Id quod maluisti, te, cum ad me accedi', saluto:
Χαῖρε inquam Tite. Lictores omnesq., cohorsq.,
Χαῖρε. Hinc hostis Mucij Albutius, hinc inimicus.

Sed iure Mucius: ego autem satis mirari non queo, unde hoc sit tam insolens domesticarum rerum fastidium. non est omnino hic docendi locus: sed ita sentio, & saepe disserui; latinam linguam non modo non inopem, ut uulgo putarent, sed locupletiorem etiam esse, quam graecam. quando enim uel nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poetis, postea quidem quam fuit quem imitarentur, ullus orationis uel copiosae, uel elegantis ornatus defuit? ego uero, cum forensibus operis, laboribus, periculis non deseruisse mihi uideor praesidium, in quo a populo R. locatus sum; debeo profecto, quantumcumque possim, in eo quoque laborare, ut sint opera, studio, labore meo doctiores ciues mei; nec

cum istis tantopere pugnare, qui graeca legere malint, modo legant illa ipsa, nec simulent; & ijs seruire, qui uel utrisque litteris uti uelint, uel, si suas habent, illas non magnopere desiderent. Qui autem alia malunt scribi a nobis, aequi esse debent: quod & scripta multa sunt, sic, ut plura nemini e nostris; & scribentur fortasse plura, si uita suppetet: & tamen qui diligenter haec, quae de philosophia litteris mandamus, legere assueuerit, indicabit nulla ad legendum his esse potiora. quid est enim in uita tantopere quaerendum, quam cum omnia in philosophia, tum id, quod his libris quaeritur, quid sit finis, quid extremum, quid ultimum, quo sint omnia bene uiuendi, recteq. faciendi consilia referenda, quid sequatur natura ut summum ex rebus expetendis, quid fugiat ut extremum malorum? qua de re cum sit inter doctissimos magna dissensio; quis alienum putet eius esse dignitatis, quam mihi quisque tribuit, quid in omni munere uitae optimũ, & uerissimum sit, exquirere? an, partus ancillae sit ne in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis, P. Scaeuolam, M. Manilium; ab hisq. M. Brutus dissentiet; quod & acutum genus est, & ad usus ciuium non inutile; nosq. ea scripta, reliquaq. eiusdem generis & legimus libenter, & legemus: haec, quae uitam continent omnem, negligentur? nam, ut sint illa uendibiliora, haec uberiora certe sunt. quamquam id quidem licebit ijs existimare, qui legerint. Nos autem hanc omnem quaestio-

stionem de finibus bonorum & malorum fere a nobis explicatam esse ijs litteris arbitramur, in quibus; quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiae disciplinis diceretur, persecuti sumus. Vt autem a facillimis ordiamur, prima ueniat in medium Epicuri ratio, quae plerisque notissima est: quã a nobis sic intelliges expositam, ut ab ijs ipsis, qui eam disciplinam probant, non soleat accuratius explicari. uerum enim inuenire uolumus, non tamquam aduersarium aliquem conuincere. Accurate autem quondam a L. Torquato, homine omni doctrina erudito, defensa est Epicuri sententia de uoluptate: a meq. ei responsum, cum C. Triarius, in primis grauis, & doctus adolescens, ei disputationi interesset. nam cum ad me in Cumanum, salutandi caussa, uterque uenisset; pauca primo inter nos de litteris, quarum summum erat in utroque studium; deinde Torquatus, quoniam nacti te, inquit, sumus aliquando otiosum, certe audiam, quid sit, quod Epicurum nostrum non tu quidem oderis, ut fere faciunt qui ab eo dissentiunt, sed certe non probes, eum, quem ego arbitror unum uidisse uerum, maximisq. erroribus animos hominum liberauisse, & omnia tradidisse, quae pertinent ad bene, beateq. uiuendum. sed existimo te, sicut nostrum Triarium, minus eo delectari, quod ista Platonis, Aristotelis, Theophrasti orationis ornamenta neglexerit. nam illuc quidem adduci uix possum, ut ea,

quae

quae senserit ille, tibi non uera uideantur. Vide quan tum, inquam, fallare Torquate. oratio me istius phi losophi non offendit: (nam & complectitur uerbis, quod uult; & dicit plane, quod intelligam: & tamen a philosopho, si afferat eloquentiam, non asper ner; si non habeat, non admodum flagitem) re mi hi non aeque satisfacit, & quidem locis pluribus. sed, quot homines, tot sententiae: falli igitur possu mus. Quamobrem tandem, inquit, non satisfacit? te enim iudicem aequum puto; modo, quae dicat il le, bene noris. Hic, nisi mihi Phaedrum, inquam, mentitum, aut Zenonem putas, quorum utrumque audiui, cum mihi nihil sane praeter sedulitatem, pro barent; omnes mihi Epicuri sententiae satis notae sunt. atque eos, quos nominaui, cum Attico no stro frequenter audiui; cum miraretur ille quidem utrumque; Phaedrum autem etiam amaret: quoti dieq. inter nos ea, quae audiebamus, conferebamus: neque erat umquam controuersia, quid ego intelligerem, sed quid probarem. Quid igitur est, inquit? audire enim cupio, quid non probes. Principio, inquam, in physicis, quibus maxime gloriatur, primum totus est alienus. Democrito adijcit perpauca, mutans, sed ita, ut ea, quae corrigere uult, mihi quidem deprauare uideatur. ille, atomos quas appellat, id est corpora indiuidua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter

*ter se cohaerescant; ex quo efficiantur ea, quae sint,
quaeq. cernantur, omnia; cumq. motum atomo-
rum nullo a principio, sed ex aeterno tempore, intel
ligi conuenire. Epicurus autem, in quibus sequitur
Democritum, nõ fere labitur. quamquam utriusque
cum multa non probo, tum illud in primis, quod, cũ
in rerum natura duo quaerenda sint, unum, quae ma
teria sit, ex qua quaeque res efficiantur; alterũ, qua
uis sit, quae quidque efficiat; de materia disseruerũt;
uim, et caussam efficiendi reliquerunt. sed hoc com-
mune uitium: illae Epicuri propriae ruinae. censet e-
nim, eadem illa indiuidua, et solida corpora ferri suo
deorsum pondere ad lineam, hunc naturalẽ esse om-
nium corporum motum. deinde ibidem homo acu-
tus; cum illud occurreret, si omnia deorsum e regio
ne ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, numquam fore
ut atomus altera alterã posset attingere: itaque at-
tulit rem commenticiam: declinare dixit atomum
perpaullum: quo nihil posset fieri minus: ita effici cõ
plexiones, et copulationes, et adhaesiones atomorum
inter se; ex quo efficeretur mundus, omnesq. partes
mundi, quaeq. in eo essent. Quae cum res tota ficta
sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod uult. nam
& ipsa declinatio ad libidinem fingitur: (ait enim
declinare atomum sine caussa: quo nihil turpius phy
sico, quam, fieri sine caussa quidquam, dicere) et
illum motum, naturalem omnium ponderum, ut ip-
se constituit, e regionem inferiorem locũ petentium,
sine caussa eripuit atomis: nec tamen id, cuius caus-*

sa

sa haec finxerat, assecutus est. nam siue omnes atomi declinabunt, nullae umquam cohaerescent; siue aliae suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi prouincias atomis dare, quae recte, quae oblique ferentur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus haeret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit. Ne illud quidem physici, credere aliquid esse minimum. quod profecto numquam putauisset, si a Polyaeno, familiari suo, geometriam discere maluisset, quam illam etiam ipsum dedocere. Sol Democrito magnus uidetur, quippe homini erudito, in geometriaq. perfecto: huic bipedalis fortasse. tantum enim esse censet, quantus uidetur, uel paullo aut maiorem, aut minorem. ita, quae mutat, ea corrumpit: quae sequitur, sunt tota Domocriti, atomi, inane, imagines; quae idola nominant; quorum incursione non solum uideamus, sed etiam cogitemus. infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν uocant, tota ab illo est: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant quotidie. quae etsi mihi nullo modo probantur: tamen Democritum, laudatum a ceteris, ab hoc, qui eum unum secutus est, nollem uituperatum. Iam in altera philosophiae parte, quae est quaerendi, ac disserendi. quae λογικὴ dicitur, iste uester plane, ut mihi quidem uidetur, inermis ac nudus est: tollit definitiones: nihil de diuidendo, ac partiendo docet: non, quo modo efficiatur, concludaturq. ratio, tradit: non, qua uia captiosa soluantur, ambigua distin-

stinguantur, ostendit: iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro uero probatum sit, sublatum esse omne iudicium ueri & falsi putat. In tertia uero parte, quae est de uita, & moribus, in constitutione finis nil generosum sapit, atque magnificum: confirmat illud uel maxime, quod ipsa natura, ut ait ille, asciscat, & reprobet, id est uoluptatem, & dolorem. ad haec, & quae fugiamus, & quae sequamur, refert omnia. quod quamquam Aristippi est, a Cirenaicisq. melius, liberiusq. defenditur: tamen eiusmodi esse iudicio, ut nihil homine uideatur indignius. ad maiora enim quaedam nos natura genuit, & conformauit, ut mihi quidem uidetur. ac fieri potest, ut errem: sed ita prorsus existimo, neque eum Torquatum, qui hoc primus cognomen inuenerit, aut torquem illum hosti detraxisse, ut aliquam ex eo perciperet corporis uoluptatem; aut cum Latinis tertio consulatu conflixisse apud Veserim propter uoluptatem. quod uero securi filium percusserit, priuauisse se etiam uidetur multis uoluptatibus; cum ipsi naturae, patrioq. amori praetulerit ius maiestatis atque imperij. Quid T. Torquatus, is, qui consul cum Cn. Octauio fuit? cum illam seueritatem in eo filio adhibuit, quem in adoptionem D. Silano emancipauerat, ut eam, Macedonum legatis accusantibus, quod pecunias praetorem in prouincias cepisse arguerent, caussam apud se dicere iuberet; req. ex utraque parte audita, pronunciaret eum non talem uideri fuisse in imperio

rio, quales eius maiores fuissent; & in conspectum suum uenire uetuit; numquid uidetur tibi de uoluptatibus suis cogitauisse? Sed, ut omittam pericula, labores, dolorem etiam, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit, ut non modo nullam captet, sed etiam praetereat omnes uoluptates; dolores denique quosuis suscipere malit, quam deserere ullam officij partem: ad ea, quae hoc non minus declarant, sed uidentur leuiora, ueniamus. Quid tibi Torquate, quid huic Triario litterae, quid historiae, cognitioq. rerum, quid poëtarum euolutio, quid tanta tot uersuum memoria uoluptatis affert? Nec mihi illud dixeris: haec enim ipsa mihi sunt uoluptati, & erant illa Torquatis. numquam hoc ita defendit Epicurus, neque uero tu, aut quisquam eorum, qui aut saperet aliquid, aut ista didicisset. Et, quod quaeritur saepe, cur tam multi sunt Epicurei: sunt aliae quoque caussae: sed multitudinem hoc maxime allicit, quod ita putat dici ab illo, recta, & honesta quae sint, ea facere ipsa per se laetitiam, id est uoluptatem. homines optimi non intelligunt, totam rationem euerti, si ita se res habeat. nam, si concederetur, etiam si ad corpus nihil referatur, ista sua sponte & per se esse iucunda: per se esset & uirtus, & cognitio rerum, quod minime ille uult, expetenda. Haec igitur Epicuri non probo, inquam: de cetero, uellem equidem aut ipse doctris fuisset instructior; (est enim, quod ita tibi uideri necesse est, non satis politus ijs artibus, quas

quas qui tenent, eruditi appellantur) aut ne deterruisset alios a studijs. quamquam te quidem uideo minime esse deterritum. Quae cum dixissem, magis ut illum prouocarem, quam ut ipse loquerer; tum Triarius leniter arridens, tu quidem, inquit, totum Epicurum paene e philosophorum choro sustulisti. quid enim ei reliquisti, nisi id, te, quoquo modo loqueretur, intelligere quid diceret? Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quae tibi probarentur; sed, si quae in his corrigere uoluit, deteriora fecit. Disserendi artem nullam habuit. Voluptatem cum summum bonum diceret, primum in eo ipso parum uidit, deinde hoc quoque alienum: nam ante Aristippus, & ille melius. etenim quasi detractis de homine sensibus. Addidisti ad extremum, etiam indoctum fuisse. Fieri, inquam, o Triari, nullo pacto potest, ut non dicas, quid non probes eius, a quo dissentias. quid enim me prohiberet Epicureum esse, si probarem, quae ille diceret? cum praesertim, illa perdiscere, ludus esset. quamobrem differentium inter se reprehensiones non sunt uituperandae. maledicta, contumeliae, tum iracundiae, contentiones, concertationesq. in disputando pertinaces, indigna mihi philosophia uideri solent. Tunc Torquatus, prorsus, inquit, assentior. neque enim disputari sine reprehensione, nec cum iracundia, aut pertinacia recte disputari potest. Sed ad haec, nisi molestum est, habeo quae uelim. An me, inquam, nisi te audire uellem, censes haec dicturum fuisse?

Vtrum igitur percurri omnem Epicuri disciplinam placet, an de una uoluptate quaeri, de qua omne certamen est? Tuo uero id quidem arbitratu. Sic faciam igitur, inquit: unam rem explicabo, eamq. maximam: de physicis alias: & quidem tibi & declinationem istam atomorum, & magnitudinem solis probabo, & Democriti errata ab Epicuro reprehensa, & correcta permulta. nunc dicam de uoluptate, nihil scilicet noui, ea tamen, quae te ipsum probaturum esse confidam. Certe, inquam, pertinax non ero; tibique, si mihi probabis ea, quae dices, libenter assentiar. Probabo, inquit; modo ista sis aequitate, quam ostendis: sed uti oratione perpetua malo, quam interrogare, aut interrogari. Vt placet, inquam. Tunc dicere exorsus est. Primum igitur, inquit, agam sic, ut ipsi auctori huius disciplinae placet: constituam, quid, & quale sit id, de quo quaerimus; non quo ignorare uos arbitrer; sed ut ratione, & uia procedat oratio. Quaerimus igitur, quid sit extremum, quid ultimum bonorum. quod omnium philosophorum sententia tale debet esse, ut ad id omnia referri oporteat, ipsum autem nusquam. hoc Epicurus in uoluptate ponit: quod summum bonum esse uult, summumque malum dolorem: idq. instituit docere sic: Omne animal, simul atque natum sit, uoluptatem appetere, eaq. gaudere ut summo bono; dolorem aspernari, ut summum malum, & quantum possit, a se repellere; idq. facere nondum deprauatum, ipsa natura

tura incorrupte, atque integre iudicante. itaque negat opus esse ratione, neque disputatione, quamobrem uoluptas expetenda, fugiendus dolor sit: sentiri hoc putat, ut calere ignem, niuem esse albam, dulce mel; quorum nihil oportere exquisitis rationibus confirmare: tantum satis esse admonere: interesse enim inter argumentum, conclusionemq. rationis, & inter mediocrem animaduersionem, atque admonitionem: altera, occulta quaedam, & quasi inuoluta aperiri; altera prompta, & aperta indicari: etenim, quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est; necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, a natura ipsa iudicari: uoluptatem etiam & per se expetendam esse, & dolorem ipsum per se esse fugiendum: etenim quid percipit, & quid iudicat, quo aut appetat, aut fugiat aliquid, praeter uoluptatem, & dolorem? Sunt autem quidam e nostris, qui haec subtilius uelint tradere, & negent satis esse, quid bonum sit, aut quid malum, sensu iudicari; sed animo etiam, ac ratione intelligi posse, & uoluptatem ipsam per se esse expetendam, & dolorem ipsum per se esse fugiendum: itaque aiunt hanc quasi naturalem, atque insitam in animis nostris inesse notionem, ut alterum esse appetendum, alterum aspernandum sentiamus. Alij autem, quibus ego assentior; cum a philosophis compluribus permulta dicuntur, cur ne uoluptas in bonis sit numeranda, nec in malis dolor; non existimant oportere nimi-

um nos caussae considere; sed, & argumentandum, & accurate disserendum, & rationibus conquisitis de uoluptate & dolore disputandum, putant. Sed, ut percipiatis unde omnis iste error natus sit uoluptatem accusantium, doloremq. laudantium, totam rem aperiam; eaq. ipsa, quae ab illo inuentore ueritatis, et quasi architecto beatae uitae dicta sunt, explicabo. Nemo enim ipsam uoluptatem, quia uoluptas sit, aspernetur, aut oderit, aut fugiat; se quia consequuntur magni dolores eos, qui ratione uoluptatem sequi nesciunt. neque porro quisquam est, qui dolorem ipsum, quia dolor sit, amet, consectetur, adipisci uelit; sed quia non numquam eiusmodi incidunt tempora, ut labore, & dolore magnam aliquam quaerat uoluptatem. Vt enim ad minima ueniam, quis nostrum exercitationem ullam corporis suscipit laboriosam, nisi ut aliquid ex ea commodi consequatur? quis autem uel eum iure reprehenderit, qui in ea uoluptate uelit esse, qua nihil molestiae consequatur? uel illum, qui dolorem eum fugiat, quo uoluptas nulla pariatur? At uero eos & accusamus, & iusto odio dignissimos ducimus, qui blanditijs praesentium uoluptatum deleniti, atque corrupti, quos dolores, quas molestias excepturi sint, occaecati cupiditate non prouident. similiq. sunt in culpa, qui officia deserunt mollitia animi, id est laborum, & dolorum fuga. Et harum quidem rerum facilis est, & expedita distinctio. nam libero tempore, cum soluta nobis est eligendi

gendi optio; cumq. nihil impedit, quo minus id, quod maxime placeat, facere possimus; omnis uoluptas assumenda est, omnis dolor depellendus: temporibus autem quibusdam, aut officijs debitis, aut rerum necessitatibus saepe eueniet, ut & uoluptates repudiandae sint, & molestiae non recusandae: itaque harum rerum hic tenetur a sapiēte delectus, ut aut, reijciendis uoluptatibus, maiores alias consequatur; aut, perferendis doloribus, asperiores repellat. Hanc ego cum teneam sententiam; quid est cur uerear, ne ad eam non possim accommodare Torquatos nostros? quos tu paullo ante tum memoriter, tum etiam erga nos amice & beneuole collegisti. nec me tamen, laudandis maioribus meis, corrupisti, nec segniorem ad respondendum reddidisti. quorum facta quēadmodum, quaeso, interprētaris? siccine eos censes aut in armatum hostem impetum fecisse, aut in liberos, aut in sanguinem suum tam crudeles fuisse, nihil ut de utilitatibus, nihil ut de commodis suis cogitarent? at id ne ferae quidem faciunt, ut ita ruant, atque turbentur, ut, earum motus & impetus quo pertineant, non intelligamus. tu tam egregios uiros censes tantas res gessisse sine caussa? quae fuerit caussa, mox uidero: interea hoc tenebo; si ob aliquam caussam ista, quae sine dubio praeclara sunt, fecerint, uirtutem his per se ipsam caussam non fuisse. Torquem detraxit hosti. & quidem se texit, ne interiret. At magnum periculum adijt. in oculis quidem exercitus.

Quid ex eo consecutus est? laudem, & caritatem: quae sunt uitae sine metu degendae praesidia firmissima. Filium morte multauit. si sine caussa; nollem me ab eo ortum, tam importuno, tamq. crudeli: sin, ut dolore suo sanciret militaris imperij disciplinam, exercitumq. in grauissimo bello animaduersionis metu contineret; saluti prospexit ciuium, qua intelligebat contineri suam. Atque haec ratio late patet. in quo enim maxime consueuit iactare uestra se oratio, tua praesertim, qui studiose antiqua persequeris, claris & fortibus uiris commemorandis, eorumq. factis non emolumento aliquo, sed ipsius honestatis decore laudandis; id totum euertitur eo delectu rerum, quem modo dixi, constituit; ut aut uoluptates omittantur maiorum uoluptatum adipiscendarum caussa; aut dolores suscipiantur maiorum dolorum effugiendorum gratia. Sed de clarorum hominum factis illustribus & gloriosis satis hoc loco dictum sit. erit enim iam de omnium uirtutum cursu ad uoluptatem proprius disserendi locus. nunc autem explicabo, uoluptas ipsa quae, qualisq. sit; ut tollatur error omnis imperitorum: intelligaturq., ea, quae uoluptaria, delicata, mollis habeatur disciplina, quam grauis, quam continens, quam seuera sit. non enim hanc solam sequimur, quae suauitate aliqua naturam ipsam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur sensibus; sed maximã illam uoluptatem habemus, quae percipitur omni dolore detracto. nam quoniam,

cum

cum priuamur dolore, ipsa liberatione, & uacuitate omnis molestiae gaudemus; omne autẽ id, quo gaudemus, uoluptas est, ut omne id, quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio recte nominata est uoluptas. ut enim, cum cibo & potione fames sitisq. depulsa est, ipsa detractio molestiae consecutionem affert uoluptatis: sic in omni re doloris amotio successionem efficiet uoluptatis. itaque non placuit Epicuro medium esse quiddam inter dolorem, & uoluptatem: illud enim ipsum, quod quibusdam medium uidetur, cum omni dolore caret, non modo uoluptatem esse, uerum etiam summam uoluptatem. quisquis enim sentit, quemadmodum sit affectus; eum necesse est aut in uoluptate esse, aut in dolore. omni autem priuatione doloris putat Epicurus terminari summam uoluptatem; ut postea uariari uoluptas distinguiq. possit, augeri amplificariq. non possit. At etiam Athenis, ut a patre audiebam, facete, & urbane Stoicos irridente, statua est in Ceramico Chrysippi sedentis porrecta manu, quae manus significet illum in hac esse rogatiuncula delectatum: numquidnam manus tua sic affecta, quemadmodum affecta nunc est, desiderat? nihil sane. at, si uoluptas esset bonum, desideraret. ita credo. non est igitur uoluptas bonum. Hoc ne statuam quidem dicturam pater aiebat, si loqui posset. conclusum est enim contra Cyrenaicos satis acute; nihil ad Epicurum. nam si ea sola uoluptas esset, quae quasi titillaret sensus, ut ita dicam,

& ad eos cum suauitate afflueret, & illaberetur: nec manus esse contenta posset ulla uacuitate doloris sine iucundo motu uoluptatis. sin autem summa uoluptas est, ut Epicuro placet, nihil dolere: primum tibi recte Chrysippe concessum est, nihil desiderare manum, cum ita esset affecta; secundum non recte, si uoluptas esset bonum, fuisse desideraturam. iccirco enim non desideraret, quia, quod dolore caret, id in uoluptate est. Extremum autem esse bonorum uoluptatem, ex hoc facile perspici potest. Constituamus aliquem magnis, multis, perpetuis fruentem & animo, & corpore uoluptatibus, nullo dolore nec impediente, nec impendente: quem tandem hoc statu aut praestabiliorem, aut magis expetendum possumus dicere? inesse enim necesse est in eo, qui ita sit affectus, & firmitatem animi, nec mortem, nec dolorem timentis; quod mors sensu careat, dolor in longinquitate leuis, in grauitate breuis soleat esse; ut eius magnitudinem celeritas, diuturnitatem alleuatio consoletur. ad ea cum accedit, ut neque diuinum numen horreat; nec praeteritas uoluptates effluere patiatur; earumq. assidua recordatione laetetur: quid est, quod huic possit, quod melius sit, accidere? Statue contra aliquem confectum tãtis animi, corporisq. doloribus, quanti in hominem maximi cadere possunt; nulla spe proposita, fore leuius aliquando; nulla praeterea nec praesenti, nec expectata uoluptate: quid eo miserius dici, aut fingi potest? quod si uita doloribus re-

referta maxime fugienda est: summum profecto malum est uiuere cum dolore. cui sententiae consentaneum est, ultimum esse bonorum, cum uoluptate uiuere. nec enim habet nostra mens quidquam, ubi consistat tãquam in extremo: omnesq. et metus, et aegritudines ad dolorem referuntur: nec praeterea est res ulla, quae sua natura aut solicitare possit, aut frangere. praeterea & appetendi, & refugiendi, & omnino rerum gerendarum initia proficiscuntur aut a uoluptate, aut a dolore. quod cum ita sit; perspicuum est, omnes rectas res, atque laudabiles eo referri: ut cum uoluptate uiuatur. quoniam autem id est uel summum bonum, uel ultimum, uel extremum, quod Graeci τέλος nominant; quod ipsum nullam ad aliam rem, ad id autem res referuntur omnes: fatendum est, summum esse bonum, iucunde uiuere. id qui in una uirtute ponunt, &, splendore nominis capti, quid natura postulet, non intelligunt; errore maximo, si Epicurum audire uoluerint, liberãtur. istae enim uestrae eximiae pulchraeq. uirtutes, nisi uoluptatem efficerent, quis eas aut laudabiles, aut expetendas arbitraretur? ut enim mediocrem scientiam non ipsius artis, sed bonae ualetudinis caussa probamus; & gubernatoris ars, quia bene nauigandi rationem habet, utilitate, non arte, laudatur: sic sapientia, quae ars uiuendi putanda est, non expeteretur, si nihil efficeret; nunc expetitur, quod est tamquam artifex conquirendae, & comparandae uoluptatis. quam autem dicam uo-

lupt-

luptatem, iam uidetis; ne inuidia uerbi labefactetur oratio mea. Nam cum ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum uita uexetur; ob eumq. errorem & uoluptatibus maximis saepe priuentur, & prauissimis animi doloribus torqueantur: sapientia est adhibenda, quae, & terroribus, cupiditatibusq. detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate direpta, certissimam se nobis ducem praebeat ad uoluptatem. sapientia enim est una, quae maestitiam pellat ex animis; quae nos exhorrescere metu non sinat, qua praeceptrice in tranquillitate uiui potest, omnium cupiditatum ardore restincto. cupiditates enim sunt insatiabiles; quae non modo singulos homines, sed uniuersas familias euertunt; totam etiã labefactant saepe remp. ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur. nec hae sese foris solum iactant, nec tantum in alios caeco impetu incurrunt; sed intus etiam in animis inclusae, inter se dissident, atque discordant. ex quo uitam amarissimam necesse est effici: ut sapiens solum, amputata circuncisaq. inanitate omni, & errore, nature finibus contentus sine aegritudine possit, & sine metu uiuere. Quae est enim aut utilior, aut ad bene uiuendum aptior partitio, quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quae essent & naturales, & necessariae; alterum, quae naturales essent, nec tamen necessariae; tertium, quae nec naturales, nec necessariae. quarum ea ra

ti

tio est, ut necessariae nec opera multa, nec impensa expleantur. ne naturales quidem multa desiderant: propterea quod ipsa natura diuitias, quibus contenta est & parabiles, & terminatas habet. inanium autem cupiditatum nec modus ullus, nec finis inueniri potest. Quod si uitam omnem uideamus perturbari errore, & inscitia, sapientiamq. esse solam, quae nos a libidinum impetu, & formidinum terrore uindicet, & ipsius fortunae modice ferre doceat iniurias, et omnes monstret uias, quae ad quietem, & tranquillitatem ferant: quid est, cur dubitemus dicere, & sapientiam propter uoluptatem expetendam, & insipientiam propter molestias esse fugiendam? Eademq. ratione ne temperantiam quidem propter se expetendam esse dicemus, sed quia pacem animis afferat, & eos quasi concordia quadam placet, ac leniat. temperantia est enim, quae in rebus aut expetendis, aut fugiendis, rationem ut sequamur, monet. nec enim satis est iudicare, quid faciendum, non faciendum ue sit; sed stare etiam oportet in eo, quod sit iudicatum. plerique autem, quod tenere, atque seruare id, quod statuerunt, non possunt; uicti, & debilitati, obiecta specie uoluptatis, tradunt se libidinibus constringendos, nec, quid prouenturum sit, prouident; ob eamq. caussam propter uoluptatem & paruam, & non necessariam, & quae uel aliter pararetur, & qua etiam carere possent sine dolore, tum in morbos graues, tum in damna, tum in dedecora in

currunt; saepe etiam legum, iudiciorumq. poenis obligantur. qui autem ita frui uolunt uoluptatibus, ut nulli propter eas dolores consequantur; & qui suum iudicium retinent, ne uoluptate uicti faciant id, quod sentiunt non esse faciendum: hi uoluptatem maximã adipiscuntur praetermittenda uoluptate: ijdem etiam dolorem saepe perpetiuntur, ne, si id non faciant, incidant in maiorem. Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse, temperantiamq. expetendam, non quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Eadem fortitudinis ratio reperietur. nam neque laborum perfunctio, neque perpessio dolorum per se ipsa allicit, nec patientia, nec assiduitas, nec uigiliae, nec ea ipsa, quae laudatur, industria, ne fortitudo quidem: sed ista sequimur, ut sine cura, metuq. uiuamus, animumque, & corpus, quantum efficere possimus, molestia liberemus. ut enim mortis metu omnis quietae uitae status perturbatur; & ut, succumbere doloribus, eosq. humili animo, imbecilloq. ferre, miserum est; ob eamq. debilitatem animi, multi parentes, multi amicos, non nulli patriam, plerique autem se ipsos penitus perdiderunt: sic robustus animus, & excelsus omni est liber cura, & angore; cum & mortem contemnit; qua qui affecti sunt, in eadem caussa sunt, qua ante quam nati; & ad dolores ita paratus est, ut memmerit maximos morte finiri, paruos multa habere interualla quietis, mediocrium nos esse dominos; ut, si tolera-

tolerabiles sint, feramus; sin minus, aequo animo e uita, cum ea nõ placeat, tamquam e theatro exeamus. Quibus rebus intelligitur, nec timiditatem, ignauiamq. uituperari, nec fortitudinem patientiamq. laudari suo nomine; sed illas reijci, quia dolorem pariant; has optari, quia uoluptatem. Iustitia restat, ut de omni uirtute sit dictum. sed similia fere dici possunt. ut enim sapientiam, temperantiam, fortitudinem copulatas esse docui cum uoluptate, ut ab ea nullo modo nec diuelli, nec distrahi possint: sic de iustitia iudicandum est: quae non modo numquam nocet cuiquam, sed contra semper alit aliquid tum ui sua, atque natura, quod tranquillet animos, tum spe, nihil earum rerum defuturum, quas natura deprauata desiderat. quemadmodum temeritas, & libido, & ignauia semper animum excruciant, & semper solicitant, turbulentaeq. sunt: sic, cuius in mente consedit, hoc ipso, quod
* *adest, turbulenta non potest fieri: & si uero molita quippiam est, quamuis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. plerumque improborum facta primo suspicio insequitur, deinde sermo, atque fama, tum accusator, tum iudex. multi etiam, ut te consule, ipsi se indicauerunt. quod si qui satis opibus hominum sibi contra conscientiam septi esse, & muniti uidentur; deorum tamen numen horrent; easq. ipsas solicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a dijs immortalibus supplicij caussa importari putant.*

qua

quae autem tanta ex improbis factis ad minuendas uitae molestias accessio fieri potest, quanta ad augendas tum consciētia factorum, tum poena legum, odioq. ciuium? & tamen in quibusdam neque pecuniae modus est, neque honoris, neque imperij, nec libidinum, nec epularum, nec reliquarum cupiditatum: quas nulla praeda umquā improbe parta minuit, sed auget potius, atque inflammat: ut coercendi magis, quam dedocendi esse uideantur. Inuitat igitur uera ratio bene sanos ad iustitiam, aequitatem, fidem: neque homini infanti, atque impotenti iniuste facta conducunt; qui nec facile efficere possit, quod conetur; nec obtinere, si effecerit: & opes uel fortunae, uel ingenij liberalitati magis conueniunt; qua qui utuntur, beneuolentiam sibi conciliant, &, quod aptissimum est ad quiete uiuendum, caritatem, praesertim cum omnino nulla sit caussa peccandi. quae enim cupiditates a natura proficiscuntur, facile explentur sine ulla iniuria: quae autem inanes sunt, his parendum non est: nihil enim desiderabile concupiscunt; plusq. in ipsa iniuria detrimenti est, quam in ijs rebus emolumenti, quae iniuria pariuntur. itaque nc iustitiam quidem recte quis dixerit per se ipsam optabilem, sed quia iucunditatis uel plurimum afferat. nam, diligi, & carum esse, iucundum est, propterea quia tutiorem uitam, & uoluptatum efficit pleniorem. itaque non ob ea solum incommoda, quae eueniunt improbis, fugiendam improbitatē putamus, sed multo etiam

ma-

magis, quod, cuius in animo uersatur, numquam finit eum respirare, numquam acquiescere. Quod si ne ipsarum quidem uirtutum laus, in qua maxime ceterorum philosophorum exultat oratio, reperire potest exitum, nisi dirigatur ad uoluptatem; uoluptas autem est sola, quae nos uocet ad se, & alliciat suapte natura: non potest esse dubium, quin id sit summum, atque extremum bonorum omnium, beateq. uiuere nihil aliud sit, nisi cum uoluptate uiuere. Huic certae stabiliq. sententiae quae sint coniuncta, explicabo breui. Nullus in ipsis error est finibus bonorum, & malorum, id est in uoluptate, aut in dolore: sed in his rebus peccant, cum, e quibus haec efficiantur, ignorant. animi autem uoluptates, & dolores nasci fatemur e corporis uoluptatibus, & doloribus. itaque concedo, quod modo dicebas, cadere caussa, si qui e nostris aliter existiment: quos quidem uideo esse multos, sed imperitos. quamquã autem & laetitiam nobis uoluptas animi, et molestiam dolor afferat: eorum tamen utrumque & ortum esse e corpore, et ad corpus referri, nec ob eam caussam non multo maiores esse & uoluptates, & dolores animi, quam corporis. nam corpore nihil, nisi praesens, & quod adest, sentire possumus: animo autem & praeterita, & futura. ut enim aeque doleamus animo, cum corpore doleamus: fieri tamen permagna accessio potest, si aliquod aeternum, & infinitum impendere malum nobis opinemur. quod idem licet transferre in uoluptatem, ut ea maior

ior

ior sit, si nihil tale metuamus. Iam, illud quidem perspicuum est, maximam animi aut uoluptatem, aut molestiam plus aut ad beatam, aut ad miseram uitam afferre momenti, quam eorum utrumuis, si aeque diu sit in corpore. non placet autem, detracta uoluptate, aegritudinem statim consequi, nisi in uoluptatis locum dolor forte successerit: at contra, gaudere nosmet omittendis doloribus, etiam si uoluptas ea, quae sensum moueat, nulla successerit. eo intelligi potest, quanta uoluptas, non dolere, sit. sed ut ijs bonis erigimur, quae expectamus: sic laetamur ijs, quae recordamur. stulti autem malorum memoria torquentur: sapientes bona praeterita, grata recordatione renouata, delectant. est autem situm in nobis, ut & aduersa quasi perpetua obliuione obruamus, & secunda iucunde ac suauiter meminerimus. sed cum ea, quae praeterierunt, acri animo & attento intuemur, tunc fit, ut aegritudo sequatur, si illa mala sint; laetitia, si bona. O praeclaram beate uiuendi, & apertam, & simplicem & directam uiam. cum enim certe nihil homini possit melius esse, quam uacare omni dolore, & molestia, perfruiq. maximis & animi, & corporis uoluptatibus: uidetis ne, quam nihil praetermittatur, quod uitam adiuuet, quo facilius id, quod propositum est, summum bonum consequamur? Clamat Epicurus, is, quem uos nimis uoluptatibus esse deditum dicitis, non posse iucunde uiui, nisi sapienter, honeste, iusteq. uiuatur; nec sapienter, ho-

honeste, iuste, nisi iucunde. neque enim ciuitas in seditione beata esse potest, nec in discordia dominorum domus. quo minus animus a se ipse dissidens, secumq. discordans gustare partem ullam liquidae uoluptatis & liberae potest. atqui pugnantibus & contrarijs studijs, consilijsq. semper utens, nihil quieti uidere, nihil tranquilli potest. quod si corporis grauioribus morbis uitae iucunditas impeditur; quanto magis animi morbis impediri necesse est? animi autem morbi sunt cupiditates immensae, & inanes, diuitiarum, gloriae, dominationis, libidinosarum etiam uoluptatum. accedunt aegritudines, molestiae, maerores, qui animos exedunt cóficiuntq. curis hominum non intelligentium, nihil dolendum esse animo, quod sit a dolore corporis praesenti, futuro ue seiunctum. nec uero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. nemo igitur est non miser. Accedit etiam mors; quae quasi saxum Tantalo semper impendet: tum superstitio; qua qui est imbutus, quietus esse numquam potest. praeterea bona praeterita nó meminerunt, praesentibus non fruuntur, futura modo expectant: quae quia certa esse non possunt, conficiuntur & angore, & metu; maximeq. cruciantur, cum sero sentiunt, frustra se aut pecuniae studuisse, aut imperijs, aut opibus, aut gloriae. nullas enim consequuntur uoluptates; quarum potiendi spe inflammati, multos labores, magnosq. susceperunt. Ecce alij minuti, & angusti, aut omnia semper disperantes,

tes, aut maleuoli, inuidi, difficiles, lucifugi, maledici, monstrosi, alij autem etiam amatorijs leuitatibus dediti, alij petulantes, alij audaces, proterui, ijdem intemperantes, & ignaui, numquam in sententia permanentes. quas ob caussas in eorum uita nulla est intercapedo molestiae. Igitur neque stultorum quisquam beatus, neque sapientum non beatus. multoq. hoc melius nos, ueriusque, quam Stoici. Illi enim negant bonum quidquam esse, nisi nescio quam illam umbram, quod appellant honestum, non tam solido, quam splendido nomine: uirtutem autem, nixam hoc honesto, nullam requirere uoluptatem, atque ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. Sed possunt haec quadam ratione dici, non modo non repugnantibus, uerum etiam approbantibus nobis. sic enim ab Epicuro sapiens beatus semper inducitur: finitas habet cupiditates: negligit mortem: de dijs immortalibus sine ullo metu uera sentit: non dubitat, si ita melius sit, de uita migrare: his rebus instructus semper in uoluptate est: neque enim tempus est ullum, quo non plus habeat uoluptatum, quam dolorum. nam & praeterita grate meminit; et praesentibus ita potitur, ut animaduertat, quãta sint ea, quamq. iucunda; neque pendet ex futuris, sed exspectat illa, fruitur praesentibus; ab ijsq. uitijs, quae paullo ante collegi, abest plurimum; &, cum stultorum uitam cum sua comparat, magna afficitur uoluptate: dolores autem, si qui incurrunt, numquam

uim

uim tantam habent, ut non plus habeat sapiens, quod gaudeat, quam quod angatur. Optime uero Epicurus, quod exiguam dicit fortunam interuenire sapienti, maximasq. ab eo, & grauissimas res consilio ipsius, & ratione administrari, nec maiorem uoluptatem ex infinito tempore aetatis percipi posse, quam ex hoc percipiatur, quod uideamus esse finitum. In dialectica autem uestra nullam uim existimauit esse nec ad melius uiuendum, nec ad commodius disserendum. In physicis quidem, cum plurimum possint, ea scientia, & uerborum uis, & natura orationis, & consequentium, repugnantium ue ratio potest percipi. omnium autem rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum; e qua ipsa horribiles existunt saepe formidines: denique etiam morati melius erimus, cum didicerimus, quae natura desideret; tum uero, si stabilem scientiam rerum tenebimus; seruata illa, quae quasi delapsa de caelo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur, numquam ullius oratione uicti sententia desistemus. nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. quidquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus. qui si omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt; ij, remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt,

quod differunt. praeterea, sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & uitae degendae, & rerum gerendarum. Sic e physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata; et moderatio, natura cupiditatum, generibusq. earum explicatis, &, ut modo docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto, ueri a falso distinctio traditur. Restat locus huic disputationi uel maxime necessarius, de amicitia: quam, si uoluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore. de qua Epicurus quidem ita dicit: omnium rerum, quas ad beate uiuendum sapientia comparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius. neque uero hoc oratione solum, sed multo magis uita, et factis, et moribus comprobauit. quod quam magnum sit, fictae ueterum fabulae declarant. in quibus tam multis, tamq. uarijs, ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur; ut ad Orestem peruenias, profectus a Theseo. at uero Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos, quantaq. amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis uideo esse a nostris de amicitia disputatum. Alij, cum eas uoluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas, quam

quam nostras expeteremus; quo loco uidetur quibusdam stabilitas amicitiae uacillare; tuentur tamen eum locum, seq. facile, ut mihi uidetur, expediunt. ut enim uirtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant a uoluptate posse discedere. nam cum solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit; ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis, confirmatur animus, & a spe pariendarum uoluptatum seiungi non potest. atque ut odia, inuidiae, despicationes aduersantur uoluptatibus: sic amicitiae non modo fautrices fidelissimae, sed etiam effectrices sunt uoluptatum tam amicis, quam sibi: quibus non solum praesentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitae tenere possumus; neque uero ipsam amicitiam tueri, nisi aeque amicos, & nosmet ipsos diligamus: iccirco & hoc ipsum efficitur in amicitia; & amicitia cum uoluptate connectitur. nam et laetamur amicorum laetitia aeque, ac nostra; & pariter dolemus angoribus. quocirca eodē modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in se ipsum; quosq. labores propter suam uoluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici uoluptatem. quaeq. de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum hae semper uoluptatibus inhaerent; eadem de amicitia dicenda sunt. praeclare enim Epicurus his paenè uerbis. Eadem, inquit, scientia confirmauit animum, ne quod

quod differunt. praeterea, sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & uitae degendae, & rerum gerendarum. Sic e physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata; et moderatio, natura cupiditatum, generibusq. earum explicatis, &, ut modo docui, cognitionis regula, & indicio ab eadem illa constituto, ueri a falso distinctio traditur. Restat locus huic disputationi uel maxime necessarius, de amicitia: quam, si uoluptas summum sit bonum, affirmatis nullam omnino fore. de qua Epicurus quidem ita dicit: omnium rerum, quas ad beate uiuendum sapientia comparauerit, nihil esse maius amicitia, nihil uberius, nihil iucundius. neque uero hoc oratione solum, sed multo magis uita, et factis, et moribus comprobauit. quod quam magnum sit, fictae ueterum fabulae declarant. in quibus tam multis, tamq. uarijs, ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria reperiuntur; ut ad Orestem peruenias, profectus a Theseo. at uero Epicurus una in domo, et ea quidem angusta, quam magnos, quantaq. amoris conspiratione consentientes tenuit amicorum greges? quod fit etiam nunc ab Epicureis. Sed ad rem redeamus: de omnibus dici non necesse est. Tribus igitur modis uideo esse a nostris de amicitia disputatum. Alij, cum eas uoluptates, quae ad amicos pertinerent, negarent esse per se ipsas tam expetendas,

quam nostras expeteremus; quo loco uidetur quibusdam stabilitas amicitiae uacillare; tuentur tamen eum locum, seq. facile, ut mihi uidetur, expediunt. ut enim uirtutes, de quibus ante dictum est, sic amicitiam negant a uoluptate posse discedere. nam cum solitudo, & uita sine amicis, insidiarum, & metus plena sit; ratio ipsa monet amicitias comparare: quibus partis, confirmatur animus, & a spe pariendarum uoluptatum seiungi non potest. atque ut odia, inuidiae, despicationes aduersantur uoluptatibus: sic amicitiae non modo fautrices fidelissimae, sed etiam effectrices sunt uoluptatum tam amicis, quam sibi: quibus non solum praesentibus fruuntur, sed etiam spe eriguntur consequentis, ac posteri temporis. quod quia nullo modo sine amicitia firmam, & perpetuam iucunditatem uitae tenere possumus; neque uero ipsam amicitiam tueri, nisi aeque amicos, & nosmet ipsos diligamus: iccirco & hoc ipsum efficitur in amicitia; & amicitia cum uoluptate connectitur. nam et laetamur amicorum laetitia aeque, ac nostra; & pariter dolemus angoribus. quocirca eodē modo sapiens erit affectus erga amicum, quo in se ipsum; quosq; labores propter suam uoluptatem susceperit, eosdem suscipiet propter amici uoluptatem. quaeq. de uirtutibus dicta sunt, quemadmodum hae semper uoluptatibus inhaerent; eadem de amicitia dicenda sunt. praeclare enim Epicurus his paenē uerbis. Eadem, inquit, scientia confirmauit animum, ne quod

aut sempiternum, aut diuturnum timeret malum; quae perspexit, in hoc ipso uitae spatio amicitiae praesidium esse firmissimum. Sunt autem quidem Epicurei timidiores paullo contra uestra conuicia; sed tamen satis acuti; qui uerentur, ne, si amicitiam propter nostram uoluptatem expetēdam putemus, tota amicitia quasi claudicare uideatur: itaque primos congressus, copulationesq. consuetudinum, instituendarum amicitiarum, fieri propter uoluptates: cum autem usus progrediens familiaritatem effecerit, tum amorem efflorescere tādem; ut, etiam si nulla sit utilitas ex amicitia, tamen ipsi amici propter se ipsos amentur. etenim, si loca, si fana, si urbes, si gymnasia, si campum, si canes, si equos, si ludicra, exercendi, aut uenandi consuetudine, adamare solemus: quanto id in hominum consuetudine facilius fieri poterit, & iustius? Sunt autem, qui dicunt, foedus quoddam esse sapientum, ut ne minus amicos, quam se ipsos, diligant. quod & fieri posse intelligimus: et saepe id uidemus: et perspicuum est, nihil ad iucunde uiuendum reperiri posse, quod coniunctione tali sit aptius. Quibus ex omnibus iudicari potest, non modo non impediri rationem amicitiae, si summum bonum in uoluptate ponatur; sed sine hoc institutionem amicitiae omnino non posse reperiri. Quapropter, si ea, quae dixi, sole ipso illustriora, & clariora sunt; si omnia dixi hausta e fonte naturae; si tota oratio nostra omnem sibi fidem sensibus confirmat, idest in-

corru-

corruptis, atque integris testibus; si infantes pueri, si mutae etiam bestiae paene loquuntur, magistra, ac duce natura, nihil esse prosperum, nisi uoluptatem, nihil asperum, nisi dolorem; de quibus neque deprauata iudicant, neque corrupte: non ne ei maximam gratiam habere debemus, qui, exaudita quasi uoce naturae, sic eam firme grauiterq. comprehenderit, ut omnes bene sanos in uiam placatae, tranquillae, quietae, beatae uitae deduceret? Qui quod tibi parum uidetur eruditus, ea caussa est, quod nullam eruditionem esse duxit, nisi quae beatae uitae disciplinam iuuaret. an ille tempus aut in poetis euoluendis, ut ego, & Triarius, te hortatore, fecimus, consumeret; in quibus nulla solida utilitas, omnisq. puerilis delectatio: aut se, ut Plato, in musicis, geometria, numeris, astris contereret? quae &, a falsis initijs profecta, uera esse non possunt; &, si essent uera, nihil afferrent, quo iucundius, id est, quo melius uiueremus. eas ergo artes persequeretur; uiuendi artem tantam, tamq. operosam, & perinde fructuosam, relinqueret? non ergo Epicurus ineruditus, sed ij indocti, qui, quae pueros non didicisse turpe est, ea putent usque ad senectutem esse discenda. Quae cum dixisset, explicaui, inquit, sententiam meam, et eo quidem consilio, tuum iudicium ut cognoscerem. quae mihi facultas, ut id meo arbitratu facerem, ante hoc tempus numquam est data.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER II.

HIC CVM *uterque me intueretur, seseq. ad audiendum significarent paratos; primum, inquam, deprecor, ne me, tamquam philosophum, putetis scholam uobis aliquam explicaturum: quod ne in ipsis quidem philosophis magnopere umquam probaui. quando enim Socratis, qui parens philosophiae iure dici potest, quidquam tale fecit? eorum erat iste mos, qui tum sophistae nominabantur: quorum e numero primus est usus Leontinus Gorgias in cõuentu poscere quaestionem, id est iubere dicere, qua de re quis uellet audire. audax negotium: dicerem, impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad philosophos nostros esset. sed & illum, quem nominaui, & ceteros sophistas, ut e Platone intelligi potest, lusos uidemus a Socrate. is enim percunctando, atque interrogando elicere solebat eorum opiniones, quibuscum disserebat; ut ad ea, quae ij respondissent, si quid uideretur, dicerent. qui mos cum a posterioribus non esset retentus, Arcesilas eum reuocauit, instituitq., ut ij, qui se audire uellent, non de se quaererent, sed ipsi dicerent, quid sentirent. quod cum dixissent, ille contra. sed qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suã: apud ceteros autem philosophos, qui quaesiuit ali-*

quid,

quid, tacet. quod quidem iam fit etiam in Academia. ubi enim is, qui audire uult, ita dixit; uoluptas mihi uidetur esse summum bonum: perpetua oratione contra disputatur: ut facile intelligi possit, eos, qui aliquid sibi uideri dicant, non ipsos in ea sententia esse, sed audire uelle contraria. Nos commodius agimus. non enim solum Torquatus dixit, quid sentiret, sed etiam cur. ego autem arbitror, quanquam admodum delectatus sum eius oratione perpetua, tamen commodius, cum in rebus singulis insistas, & intelligas quid quisque concedat, quid abnuat, ex rebus concessis concludi quid uelis, & ad exitum perueniri. cum enim fertur quasi torrens oratio; quamuis multa cuiusque modi rapiat; nihil tamen teneas, nihil apprehendas, nusquam orationem rapidam coerceas. omnis autem in quaerendo, quae uia quadam, & ratione habetur, oratio praescribere primum debet, ut quibusdam in formulis ea res agatur, ut, inter quos disseritur, conueniat quid sit id, de quo disseratur. hoc positum in Phaedro a Platone probauit Epicurus, sensitq. in omni disputatione fieri oportere: sed, quod proximum fuit, non uidit: negat enim definiri rem placere: sine quo fieri interdum non potest, ut inter eos, qui ambigunt, conueniat, quid sit id, de quo agatur: uelut in hoc ipso, de quo nunc disputamus. quaerimus enim finem bonorum: possumus ne scire, hoc quale sit, nisi contulerimus inter nos, cum finem bonorum dixerimus, quid finis, quid etiam sit ipsum

bo-

bonum? atqui haec patefactio quasi rerum opertarum, cum, quid quidque sit, aperitur, definitio est: qua tu etiam imprudens utebare nō numquam: nam hunc ipsum siue finem, siue extremum, siue ultimum, definiebas, id esse, quo omnia, quae recte fierent, referrentur, neque id ipsum usquam referretur. praeclare hoc quidem. bonum ipsum etiam quid esset, fortasse, si opus fuisset, definisses; aut quod esset natura appetendum; aut quod prodesset; aut quod iuuaret; aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est; quoniam tibi non omnino displicet definire, & id facis cum uis; uelim definires, quid sit uoluptas; de quo omnis haec quaestio est. Quasi quis, inquit, sit, qui, quid sit uoluptas, nesciat, aut qui, quo magis id intelligat, definitionem aliquam desideret. Me ipsum esse dicerem, inquam, nisi mihi uiderer habere bene cognitam uoluptatē, & satis firme conceptam animo, atque comprehensam. nunc audem dico ipsum Epicurum nescire, & in eo nutare, eumque, qui crebro dicat, diligenter oportere exprimi, quae uis subiecta sit uocibus, non intelligere interdum, quid sonet haec uox uoluptatis, id est, quae res uoci subijciatur. Tunc ille ridens, hoc uero, inquit, optimum, ut is, qui finem rerum expetendarum uoluptatem esse dicat, id extremum, id ultimum bonorum, id ipsum quid sit, quale sit, nesciat. Atqui, inquam, aut Epicurus, quid sit uoluptas, aut omnes mortales, qui ubique sunt, nesciunt. Quonam, inquit, modo-

do -

do? Quia uoluptatem hanc esse sentiunt omnes, quam sensus accipiens mouetur, et iucunditate quadam perfunditur. Quid ergo, inquit, istam uoluptatem Epicurus ignorat? Non semper, inquam. nam interdum nimis etiam nouit, quippe qui testificetur ne intelligere quidem se posse, ubi sit, aut quid sit ullum bonum, praeter illud, quod cibo, aut potione, & aurium delectatione, & obscena uoluptate capiatur. an haec ab eo non dicuntur? Quasi me pudeat, inquit, istorum; aut non possim, quemadmodum ea dicuntur, ostendere. Ego uero non dubito, inquam, quin facile possis: nec est, quod te pudeat sapienti assentiri, qui se unus, quod sciam, sapientem profiteri sit ausus. nam Metrodorum non putant ipsum professum, sed, cum appellaretur ab Epicuro, repudiare tantum beneficium noluisse. septem autem illi, non suo, sed populorum omnium suffragio nominati sunt. Verum hoc loco sumo, uerbis his eandem certe uim uoluptatis Epicurum nosse, quam ceteros. omnes enim iucundum motum, quo sensus hilarentur, graece ἡδονὴν, latine uoluptatem uocant. Quid est igitur, inquit, quod requiras? Dicam, inquam, & quidem discendi caussa magis, quam quo te, aut Epicurum reprehensum uelim. Ego quoque, inquit, didicerim libentius, si quid attuleris, quam te reprehenderim. Tenes ne igitur, inquam, Hieronymus Rhodius quod dicat esse summum bonum, quo putet omnia referri oportere? Teneo, inquit, finem

nem illi uideri, nihil dolere. Quid? idem iste de uoluptate quid sentit? Negat esse eam, inquit, propter se ipsam expetendam. Aliud igitur esse censet, gaudere; aliud, non dolere. Et quidem, inquit, uehementer errat. nam, ut paullo ante docui, augendae uoluptatis finis est, doloris omnis amotio. Tum, non dolere, inquam, istud quam uim habeat, postea uidero: aliam uero uim uoluptatis esse, aliam nihil dolendi, nisi ualde pertinax fueris, concedas necesse est. Atqui reperies, inquit, in hoc quidem pertinacem. dici enim nihil potest uerius. Est ne, quaeso, inquam, sitienti in bibendo uoluptas? Quis istud, inquit, posset negare? Eadem ne, inquam, quae restincta siti? Immo alio genere. nam restincta sitis stabilitatem uoluptatis habet, inquit: illa autem uoluptas ipsius restinctionis, in motu est. Cur igitur, inquam, res tam dissimiles eodem nomine apellas? Quid paullo ante, inquit, dixerim. non ne meministi? cum omnis dolor detractus esset, uariari, non augeri uoluptatem. Memini uero, inquam, sed tu istud dixisti bene latine, parum plane. uarietas enim latinum uerbum est, idq. proprie quidem in disparibus coloribus dicitur, sed transfertur in multa dispaia. uarium poema, uaria oratio, uarij mores, uaria fortuna, uoluptas uaria etiam dici solet, cum percipitur ex multis dissimilibus rebus, dissimiles efficientibus uoluptates. eam si uarietatē diceres, intelligerem, ut, etiam non dicente te, intelligo; ista

*ista uarietas quae sit, non satis perspicio; quod ais;
cum dolore careamus, tum in summa uoluptate nos
esse; cum autem uescamur ijs rebus, quae dulcem
motum afferant sensibus, tum esse in motu uolupta
tem, quae faciat uarietatem uoluptatum, sed non
augeri illam non dolendi uoluptatem. quam cur uo
luptatem appelles, nescio. An potest, inquit il-
le, quidquam esse suauius, quam nihil dolere?
Immo sit sane nihil melius, inquam: nondum enim
id quaero: num propterea idem uoluptas est, quod,
ut ita dicam, indolentia? Plane idem, inquit, et
maxima quidem, qua fieri nulla maior potest.
Quid dubitas igitur, inquam, summo bono a te ita
constituto, ut id totum in non dolendo sit, id tenere
unum, id tueri, id defendere? quid enim necesse est,
tamquam meretricem in matronarum coetum, sic
uoluptatem in uirtutum concilium adducere? sed
inuidiosum nomen est, & infamiae subiectum. ita
que hoc frequenter dici solet a uobis, non intellige-
re nos, quam dicat Epicurus uoluptatem. quod qui
dem mihi si quando dictum est; (est autem dictum
non parum saepe) etsi satis clemens sum in disputan
do, tamen interdum soleo subirasci. ego ne non in-
telligo, quid sit ἡδονὴ graece, latine uoluptas? utram
tandem linguam nescio? deinde, qui fit, ut ego ne-
sciam, sciant omnes, quicumque Epicurei esse uo-
luerunt? quod uestri quidem uel optime disputant;
nihil opus esse eum, qui philosophus futurus sit, sci-
re litteras. itaque ut maiores nostri ab aratro abdu-*

xerunt

xerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset: sic uos de Pelasgis omnibus colligitis bonos illos quidem uiros, sed certe non pereruditos. ergo illi intelligunt, quid Epicurus dicat, ego non intelligo? ut scias me intelligere, primum, idem esse uoluptatem, dico, quod ille ἡδονήν. et quidem saepe quaerimus uerbũ latinum par graeco, & quod idem ualeat: hic nihil fuit, quod quaereremus. nullum inueniri potest, quod magis idem declaret latine, quod graece, quam declarat uoluptas. huic uerbo omnes, qui ubique sunt, qui latine sciunt, duas res subijciunt, laetitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. nam & ille apud Trabeam, uoluptatem animi nimiam, laetitiam dicit, eandem, quam ille Caecilianus, qui omnibus laetitijs laetum esse se narrat. sed hoc interest, quod uoluptas dicitur etiã in animo uitiosa res, ut Stoici putant, qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui; non dicitur laetitia, nec gaudium in corpore. in eo autem uoluptas omnium latine loquentium more ponitur, cum percipitur ea, quae sensum aliquem moueat, iucunditas. hanc quoque iucunditatem, si uis, transfer in animum: iuuare enim in utroque dicitur, ex eoq. iucundum: modo intelligas, inter illum, qui dicat,

- Tanta laetitia auctu' sum,
Vt mihi non constem;

& eum, qui,

Nunc demum mihi animus ardet;

quo-

quorũ alter laetitia gestiat, alter dolore crucietur; esse illum medium.

Quãquam haec inter nos nupera notitia admodum est, qui nec laetetur, nec angatur: itemq. inter eum, qui potiatur expetitis corporis uoluptatibus, & eum, qui crucietur summis doloribus, esse eum, qui utroque careat. Satis ne igitur uideor uim uerborum tenere; an sum etiam nunc uel graece loqui, uel latine docendus? et tamen uide, ne, si ego non intelligam quid Epicurus loquatur, cum graece, ut uideor, luculenter sciam, sit aliqua culpa eius, qui ita loquatur, ut non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fit: si aut de industria facias, ut Heraclitus, cognomento qui σκοτεινὸς perhibetur, quia de natura nimis obscure memorauit: aut cum rerum obscuritas, non uerborum, facit, ut non intelligatur oratio: qualis est in Timaeo Platonis. Epicurus autem, ut opinor, nec non uult, si possit, plane, & aperte loqui; nec de re obscura, ut physici, aut artificiosa, ut mathematici, sed de illustri, & facili, & iam in uulgus peruagata, loquitur. quamquam non negatis nos intelligere, quid sit uoluptas, sed quid ille dicat. e quo efficitur, non ut nos non intelligamus, quae uis sit istius uerbi; sed ut ille suo more loquatur, nostrum negligat. si enim idem dicat, quod Hieronymus, qui censet summum bonum esse, sine ulla molestia uiuere: cur mauult dicere uoluptatem, quam uacuitatem doloris? ut ille facit; qui quid dicat, intelligitur. sin autem uo-

luptatem

luptatem putat: dicat adiungendam ad illa, quae in motu sit, (sic enim appellat hanc dulcem in motu) illam nihil dolentis in stabilitate: quid tendit, cum efficere non possit, ut cuiquam, qui ipse notus sibi sit, hoc est qui suam naturam, sensumq. perspexerit, uacuitas doloris, & uoluptas idem esse uideatur? hoc est uim afferre, Torquate, sensibus, extorquere ex animis cogitationes uerborum, quibus imbuti sumus. quis enim est, qui non uideat haec esse in natura rerum tria? unum, cum in uoluptate sumus: alterum, cum in dolore: tertium hoc quidem, in quo nunc sumus. credo quidem uos nec in dolore, nec in uoluptate esse: cum in uoluptate sint, qui epulentur; in dolore, qui torqueantur. tu autem inter haec tantam multitudinem hominum interiectam non uides nec laetantium, nec dolentitium? Non prorsus, inquit: omnesque, qui sine dolore sint, in uoluptate, & ea quidem summa, esse dico. Ergo in eadem uoluptate eum, qui alteri misceat mulsum, ipse non sitiens; & eum, qui illud sitiens bibat? Tum ille, finem, inquit, interrogandi, si uidetur: quod quidem ego a principio ita me malle dixeram, hoc ipsum prouidens, dialecticas captiones. Rhetorice igitur, inquam, nos mauis, quam dialectice, disputare? Quasi uero, inquit, perpetua oratio rhetorum solum, non etiam philosophorum sit. Zenonis est, inquam, hoc Stoici, omnem uim loquendi, ut iam ante Aristoteles, in duas tributam esse partes: rhetoricam palmae, dialec-

dialecticam pugno ſimiles eſſe dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem compreſſius. obſequar igitur uoluntati tuae: dicamque, ſi potero, rhetorice, ſed hac rhetorica philoſophorum, non noſtrâ illa forenſi: quam neceſſe eſt, cum populariter loquamur, eſſe interdum paullo hebetiorem. Sed dum dialecticam, Torquate, contemnit Epicurus, quae una continet omnem & perſpiciendi, quid in quaque re ſit, ſcientiam, & iudicandi quale quidque ſit, ac ratione, & uia diſputandi; ruit in dicendo, ut mihi quidem uidetur, nec ea, quae docet, uult ulla arte diſtingui: ut haec ipſa, quae modo loquebamur. Summum a uobis bonum uoluptas dicitur. aperiendum eſt igitur, quid ſit uoluptas. aliter enim explicari, quod quaeritur, non poteſt. quam ſi explicauiſſet, non tam haeſitaret. aut enim eá uoluptatem tueretur, quá Ariſtippus, id eſt qua ſenſus dulciter ac iucunde mouetur, quam etiá pecudes, ſi loqui poſſent, apellarent uoluptatem: aut, ſi magis placeret ſuo more loqui, quam ut Omnes Danai, aut Mycenenſes, Attica pubes, reliquiq. Graeci, qui hoc anapaeſto citantur; hoc, non dolere, ſolum uoluptatis nomine appellaret, illud Ariſtippeum contemneret: aut, ſi utrumque probaret, ut probat, coniungeret doloris uacuitatem cum uoluptate, & duobus ultimis uteretur. multi enim & magni philoſophi haec ultima bonorum iuncta fecerunt, ut Ariſtoteles, qui uirtutis uſum cum uitae perfectae proſperitate con-

iuxit. Calliphо adiunxit ad honestatem uoluptatem. Diodorus ad eandem honestatem addidit uacuitatem doloris. idem fecisset Epicurus, si sententiam hanc, quae nunc Hieronymi est, coniunxisset cum Aristippi uetere sententia. illi enim inter se dissentiunt: propterea singulis finibus utuntur: et cum uterque graece egregie loquatur; nec Aristippus, qui uoluptatem summum bonum dicit, in uoluptate ponit non dolere; neque Hironymus, qui summum bonum statuit non dolere, uoluptatis nomine umquam utitur pro illa indolentia; quippe qui ne in expetendis quidẽ rebus numeret uoluptatem. duae sunt enim res quoque: ne tu uerba solum putes. unum est, sine dolore esse: alterum, cum uoluptate. uos ex his tam dissimilibus rebus non modo nomen unum, (nam id faculius paterer) sed etiam rem unam ex duabus facere conamini: quod fieri nullo modo potest; hic, qui utramque probat, ambobus debuit uti, sicut facit, neque tamen diuidit uerbis. cum enim ipsam eam uoluptatem, quam eodem nomine omnes appellamus, laudat locis plurimis, audet dicere, ne suspicari quidem se ullum bonum seiunctum ab illo Aristippeo genere uoluptatis. atque ibi hoc dicit, ubi omnis eius est oratio de summo bono. in alio uero libro, ubi, breuiter comprehensis grauissimis sententijs, quasi oracula edidisse sapientiae dicitur, scribit his uerbis: quae nota tibi profecto, Torquate, sunt: quis enim uestrum non edidicit Epicuri κυρίας δόξας, id est maxime

ratas? quia grauissimae sint ad beate uiuendum breuiter enuntiatae sentétiae. animaduertite igitur, recte ne hanc sententiam interpreter. Si ea, quae sunt luxuriosis efficientia uoluptatum, liberarent eos deorum, & mortis, & doloris metu, docerentq. qui essent fines cupiditatum: nihil haberem, quod reprehenderem; cum undique complerentur uoluptatibus, nec haberent ulla ex parte aliquid aut dolens, aut aegrum, idest aut malum. Hoc loco se tenere Triarius non potuit: obsecro, inquit, Torquate, haec dicit Epicurus? Quod, mihi quidem uisus est, cum sciret, uelle tamen confitentem audire Torquatum. At ille non pertimuit, saneq. fidenter, istis quidem ipsis uerbis, inquit: sed, quid sentiat, non uidetis. Si alia sentit, inquam, alia loquitur: numquam intelligam, quid sentiat: sed plane dicit, quod intelligam: idq. si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si sapientes sint, dicit absurde. similiter & si dicat, non reprehendendos paricidas, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem. & tamen quid attinet luxuriosis ullam exceptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose uiuerent, a summo philosopho non reprehenderentur eo nomine dútaxat; cetera cauerent? sed tamen non ne reprehenderes, Epicure, luxuriosos ob eam ipsam caussam, quod ita uiuerent, ut persequerentur cuiusque modi uoluptates? cum esset praesertim, ut ais tu, summa uoluptas, nihil dolere? atqui reperiemus asotos pri

mum ita non religiosos, ut edant de patella; deinde ita mortem non timentes, ut illud in ore habeant ex Hymnide

Mihi sex menses sati' sunt uitae: septimum Orco spondeo.

Iam doloris medicamenta illa Epicurea tamquam de narthecio promant: si grauis, breuis: si longus, leuis. unum nescio, quo modo possit, si luxuriosus sit, finitas cupiditates habere. quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberent? hoc est dicere; non reprehenderem asotos, si non essent asoti. isto modo, ne improbos quidem, si essent boni uiri. Hic, homo seuerus luxuriam ipsam per se reprehendendam non putat: & hercule, Torquate, ut uerum loquamur, si uoluptas summum bonum est, rectissime non putat. nolim enim mihi fingere asotos, ut soletis, qui in mensam uomant; & qui de conuiuijs auferantur, crudiq. postridie se rursus ingurgitent; qui solem, ut aiunt, nec occidentem umquam uiderint, nec orientem; qui, consumptis patrimonijs, egeant. nemo nostrum istius generis asotos iucunde putat uiuere. mundos, elegantes, optimis coquis, pistoribus, piscatu, aucupio, uenatione, his omnibus exquisitis, uitantes cruditatem, quibus

Vinum diffusum e pleno siet oenophoro,

ut ait Lucilius, cui

Nil dempsit nix, & sacculus abstulerit:

adhibentes ludos, & quae sequuntur illa; quibus detra-

detractis, clamat Epicurus se nescire quid sit bonum. adsint etiam formosi pueri, qui ministrent: * resplendeat his uestis, argentum, odrilitium, locus ipse, aedificium. hos ego asotos bene quidem uiuere, at beate numquam dixerim. ex quo efficitur, non ut uoluptas ne sit uoluptas, sed ut uoluptas non sit summũ bonum. Nec ille, qui Diogenem Stoicum adolescens, post autem Panaetiũ audierat, Laelius, eo dictus est sapiens, quod non intelligeret quid suauissimum esset, (nec enim sequitur, ut, cui cor sapiat, ei non sapiat palatus) sed quia parui id duceret:

O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu' cui sis:
In quo Laeliu' clamores sophos ille solebat
Edere, compellans gumas ex ordine nostros,
Laeliu' praeclare, & recte sophos, illudq. uere:
O Publi Gurges Galloni, es homo miser, inquit:
Cenasti in uita numquam bene, cum omnia in ista
Consumis squilla, atque acipensere cum decumano:

is haec loquitur, qui in uoluptate nihil ponẽs, negat eum bene cenare, qui omnia ponat in uoluptate: & tamen non negat libenter umquã cenasse Galloniũ, (mentiretur enim) sed bene. ita grauiter, & seuere uoluptatẽ secernit a bono. ex quo illud efficitur, qui bene cenent, omnes libenter cenare; qui libenter, non continuo bene. semper Laelius bene. - quid bene? dicet Lucilius, Cocto, Condito. sed cedo caput cenae. - Sermone bono. quid ex eo? - Si quaeri', libenter. ueniebat enim ad cenam, ut animo quieto satiaret desideria naturae. recte ergo is ne-

gat umquam bene cenasse Gallonium, recte miserum; cum praesertim in eo omne studium consumeret. quem libenter cenasse nemo negat. cur igitur non bene? quia, quod bene, id recte, frugaliter, honeste. ille porro male, praue, nequiter, turpiter cenabat. non igitur nec lapathi suauitatem acipenseri Gallonij Laelius anteponebat, sed suauitatem ipsam negligebat. quod non faceret, si in uoluptute summum bonum poneret. Semouenda est igitur uoluptas, non solum ut recta sequamini, sed etiam ut loqui deceat frugaliter. Possumus ne igitur in uita summum bonum dicere, cum id ne in cena quidem posse uideamur? Quo modo autem philosophus loquitur? tria genera cupiditatum, naturales, & necessarias; naturales, non necessarias; nec naturales, nec necessarias. primum diuisit ineleganter: duo enim genera quae erant, fecit tria. hoc est, non diuidere, sed frangere rem. qui si diceret, cupiditatum esse duo genera, naturales, & inanes; naturalium quoque item duo, necessarias, & non necessarias: confecta res esset. uitiosum est enim in diuidendo, partem in genere numerare. sed hoc sane concedamus: contemnit enim disserendi elegantiam: confuse loquitur. gerendus est mos, modo recte sentiat. Et quidem illud ipsum non nimium probo; & tamen patior. philosophum loqui de cupiditatibus finiendis. an potest cupiditas finiri? tollenda est, atque extrahenda radicitus. quis est enim, in quo sit cupiditas, quin recte cupidus dici

ci possit? ergo & auarus erit, sed finite: & adulter, uerum habebit modum: & luxuriosus eodem modo. qualis ista philosophia est, quae non interitũ afferat prauitatis, sed sit contenta mediocritate uitiorum? Quamquam in hac diuisione rem ipsam prorsus probo, elegantiam desidero. appellet haec desideria naturae; cupiditatis nomen seruet alio; ut, cum de auaritia, cum de intemperantia, cum de maximis uitijs loquetur, eam tamquam capitis accuset. Sed haec quidem liberius ab eo dicuntur, & saepius. quod equidem non reprehendo. est enim tanti philosophi, tamq. nobilis, audacter sua decreta defendere. sed tamen ex eo, quod eam uoluptatem, quam omnes gentes hoc nomine appellant, uidetur amplexari saepe uehementius, in magnis interdum uersatur angustijs; ut hominum conscientia remota, nihil tam turpe sit, quod uoluptatis caussa non uideatur esse facturus. Deinde, ubi erubuit, (uis enim est permagna naturae) confugit illuc, ut neget accedere quidquam posse ad uoluptatem nihil dolentis. At iste non dolendi status non uocatur uoluptas. Non laboro, inquit, de nomine. Quid, quod res alia tota est? Reperiam multos uel innumerabiles potius, non tam curiosos, nec tam molestos, quam uos estis: quibus, quidquid uelim, facile persuadeam. Quid ergo dubitamus, quin, si, non dolere, uoluptas sit summa; non esse in uoluptate dolor sit maximus? cur id non ita fit? Quia dolori non uoluptas contraria est, sed doloris priuatio.

*Hoc uero non uidere, maximo argumento, uoluptatem ullam: qua sublata, neget se intelligere omnino, quid sit bonum. eam autem ita persequitur, quae palato percipiatur, quae auribus: cetera addit, quae si appelles, honos praefandus sit. Hoc igitur, quod solum bonum seuerus, & grauis philosophus nouit, idem non uidet ne expetendum quidem esse; quod eam uoluptatem hoc eodem auctore non desideremus, cum dolore careamus. quamquam haec sunt contraria. hic si definire, uel diuidere didicisset; si loquendi uim, si denique consuetudinem uerborum teneret; numquam in tantas salebras incidisset. nunc uides, quid faciat. quã nemo umquã uoluptatem appellat, & hanc in motu uoluptatem, quae duo sunt, unum facit; (sic enim has suaues, et quasi dulces uoluptates appellat) interdum ita extenuat, ut M'. Curium putes loqui; interdum ita laudat, ut, quid praeterea sit bonum, neget se posse ne suspicari quidem. quae iam oratio non a philosopho aliquo, sed a censore opprimenda est: non est enim uitium solum in oratione, sed etiam in moribus: Luxuriam non reprehendit, modo sit uacua infinita cupiditate, & timore. hoc loco discipulos quaerere uidetur, ut, qui asoti esse uelint, philosophi ante fiant. A primo, ut opinor, animantium ortu petitur origo summi boni. simul atque natum animal est, gaudet uoluptate, & eam appetit, ut bonum; aspernatur dolorem, ut malum. de malis autem, & bonis, ab ijs animalibus, quae nondum de-

deprauata sunt, ait optime indicari. Haec & tu ita posuisti, & uerba uestra sunt. Quam multa uitiosa? summum enim bonum, & malum uagiens puer utra uoluptate dijudicabit, stante, an mouente? quoniam, si dijs placet, ab Epicuro loqui discimus. si stante; hoc natura uidelicet uult, saluam esse se; quod concedimus: si mouente, quod tamen dicitis; nulla turpis uoluptas erit, quae praetermittenda sit: & simul non proficiscetur animal illud modo natum a summa uoluptate, quae est a te posita in non dolendo. Nec tamen argumentum hoc Epicurus a paruis petiuit, aut etiam a bestijs: quae putat esse specula naturae: ut diceret, ab his, duce natura, hanc uoluptatem expeti nihil dolendi. neque enim haec mouere potest appetitum animi: nec illum habet ictum, quo pellat animum status hic non dolendi. itaque in hoc eodem peccat Hieronymus. at ille pellit, qui permulcet sensum uoluptate. itaque Epicurus semper hoc utitur, ut probet uoluptatem natura expeti; quod ea uoluptas, quae in motu sit, & paruos ad se alliciat, & bestias, non illa stabilis, in qua tantum inest nihil dolere. quid igitur conuenit, ab alia uoluptate dicere naturam proficisci, in alia summum bonum ponere? Bestiarum uero nullum iudicium puto. quamuis enim deprauatae non sint, prauae tamen esse possunt. ut bacillum aliud est inflexum et incuruatum de industria, aliud ita natum: sic ferarum natura non est illa quidem deprauata mala disciplina, sed natura

sua,

sua. Nec uero, ut uoluptatem expetat, natura mouet infantem, sed tantum, ut se ipse diligat, ut integrum se, saluumq. uelit. omne enim animal, simul ut ortum est, & se ipsum, & omnes partes suas diligit; duasq. res, quae maximae sunt, in primis amplectitur, animum, & corpus; deinde utriusque partes: nam sunt & in animo praecipua quaedam, & in corpore: quae cum leuiter agnouit, tunc discernere incipit, ut ea, quae prima data sunt natura, appetat; asperneturq. contraria. In his primis naturalibus uoluptas insit, nec ne, magna quaestio est. nihil uero putare esse praeter uoluptatem, non membra, non sensus, non ingenij motum, non integritatem corporis, non ualetudinem, summae mihi uidetur inscitiae. atque ab isto capite fluere necesse est omnem rationem bonorum, & malorum. Polemoni, etiam ante Aristoteli ea prima uisa sunt, quae paullo ante dixi. ergo nata est sententia ueterum Academicorum, & Peripateticorum; ut finem bonorum dicerent, secundum naturam uiuere, id est, uirtute adhibita, frui primis a natura datis. Callipho ad uirtutem nihil adiunxit, nisi uoluptatem: Diodorus nisi uacuitatem doloris. his omnibus, quos dixi, consequentes sunt finem bonorum. Aristippo simplex uoluptas: Stoicis, consentire naturae: quod esse uolunt e uirtute, id est honeste uiuere: quod ita interpretantur; uiuere cum intelligentia earum rerum, quae natura euenirent, eligente ea, quae essent secundum naturam, reijcienteq.

con-

contraria. Ita tres sunt fines, expertes honestatis; unus Aristippi, uel Epicuri, alter Hieronymi; Carneadis tertius; tres, in quibus honestas cum aliqua accessione, Palemonis, Calliphonis, Diodori; una simplex, cuius Zeno auctor, posita in decore tota, id est in honestate. nam Pyrrho, Aristo, Herillus iam diu abiecti: reliqui sibi constiterunt, ut extrema cum initijs conuenirent; ut Aristippo uoluptas, Hieronymo doloris uacuitas, Carneadi frui principijs naturalibus esset extremum. Epicurus autem cum in prima commendatione uoluptatem dixisset; si eam, quam Aristippus, idem tenere debuit ultimum bonorum, quod ille; sin eam, quam Hieronymus; fecisset idem, ut uoluptatem illam Aristippi in prima commendatione poneret. nam quod ait sensibus ipsis iudicari, uoluptatem bonum esse, dolorem malum: plus tribuit sensibus, quam nobis leges permittunt. priuatarum litium iudices sumus: nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij. in quo frustra iudices solent, cum sententiam pronunciant, addere, si quid mei iudicij est. si enim non fuit eorum iudicij; nihilo magis, hoc non addito, illud est iudicatum. quid iudicat sensus? dulce, amarum; lene, asperum; prope, longe; stare, mouere; quadratum, rotundum. quam igitur pronunciabit sententiam ratio? adhibita primum diuinarum humanarumq. rerum scientia, quae potest appellari rite sapientia; deinde adiunctis uirtutibus, quas ratio rerum omnium dominas, tu uoluptatum

sa-

satellites, & ministras esse uoluisti: quarum de omnium sententia pronunciabit, primum de uoluptate, nihil esse ei loci, non modo ut sola ponatur in summi boni sede, quam quaerimus; sed ne illo quidem modo, ut ad honestatem applicetur. De uacuitate doloris eadem sententia est. Reijcietur etiam Carneades: nec illa de summo bono ratio, aut uoluptatis, non dolendi ue particeps, aut honestati expers, probabitur. ita relinquet duas, de quibus etiam atque etiam consideret. aut enim statuet, nihil esse bonum, nisi honestum; nihil malum, nisi turpe; cetera aut omnino nihil habere momenti, aut tantum, ut nec expetenda, nec fugienda, sed eligenda modo, aut reijcienda sint: aut anteponet eam, quam cum honestate ornatissimam, tum etiam ipsis initijs naturae, et totius perfectione uitae locupletata uidebit. quod eo liquidius faciet, si perspexerit, rerum inter eas, uerborum ne sit controuersia. Huius ego nũc auctoritatem sequens, idem faciam. quantum enim potero, minuam contentiones; omnesq. simplices sententias eorum, in quibus nulla est uirtutis adiunctio, omnino a philosophia semouendas putabo: primum Aristippi, Cyrenaicorumq. omnium: quos non est ueritum, in ea uoluptate, quae maxima dulcedine sensum moueret, summum bonum ponere, contemnentes istam uacuitatem doloris. hi non uiderunt, ut ad cursum equum, ad arandum bouem, ad indagandum canem, sic hominem ad duas res, ut ait Aristoteles, intelligendum,

&

& agendum esse natum, quasi mortalem deum: contraque, ut tardam aliquam, & languidam pecudem, ad pastum, et ad procreandi uoluptatem hoc diuinum animal ortum esse uoluerunt. quo nihil mihi uidetur esse absurdius. Atque haec contra Aristippum, qui eam uoluptatem non modo summam, sed solam etiam dicit, quam omnes unam appellamus uoluptatem. aliter autem uobis placet. sed ille, ut dixi, uitiose. nec enim figura corporis, nec ratio excellens ingenij humani significat ad hanc unam rem natum hominem, ut frueretur uoluptatibus. Nec uero audiendus Hieronymus; cui summum bonum est idem, quod uos interdum, uel potius nimium saepe dicitis, nihil dolere. non enim, si malum dolor est, carere eo malo, satis est ad bene uiuendum. hoc dixerit potius Ennius,

Nimium boni est, cui nihil est mali:

nos beatam uitam non depulsione mali, sed adeptione boni iudicemus; nec eam cessando, siue gaudendo, ut Aristippus, siue non dolendo, ut hic, sed agendo aliquid, considerando ue quaeramus. Quae possunt eadem contra Carnedeum illud summum bonum dici: quod is non tam, ut probaret, protulit, quam ut Stoicis, quibus cum bellum gerebat, opponeret. id autem eiusmodi est, ut additum ad uirtutem, auctoritatem uideatur habiturum, & expleturum cumulate uitam beatam, de quo omnis haec quaestio est. nam qui ad uirtutem adiungunt uel uoluptatem, quam unam uirtus minimi

facit,

facit, uel uacuitatem doloris, quae, etiam si malo caret, tamen non est summum bonum: accessione utuntur non ita probabili: nec tamen; cur id tam parce, tamq. restricte faciant, intelligo. quasi enim emendum eis sit, quod addant ad uirtutem, primum uilissimas res addunt; deinde singulas potius, quam omnia, quae prima natura approbauisset, ea cum uoluptate coniungunt. quae cum Aristoni, & Pyrrhoni omnino uisa sint pro nihilo, ut inter optime ualere, & grauissime aegrotare, nihil prorsus dicerent interesse: recte iam pridem contra eos desitum est disputari: dum enim in una uirtute sic omnia esse uoluerunt, ut eam rerum se lectione exspoliarent, nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur: uirtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt. Herillus autem, ad scientiam omnia reuocans, unum quoddam bonum uidit, sed nec optimum, nec quo uita gubernari possit: itaque hic ipse iam pridem est reiectus: post enim Chrysippum non sane est disputatum. Restatis igitur uos. nam cum Academicis incerta luctatio est: qui nihil affirmant, &, quasi desperata cognitione certi, id sequi uolunt, quodcumque uerisimile uideatur. Cum Epicuro autem hoc est plus negotij, quod ex duplici genere uoluptatis coniunctus est, quodq. & ipse, et amici eius, & multi postea defensores eius sententiae fuerunt: & nescio quo modo; is, qui auctoritatem minimam habet, maximam uim, populus cum illis facit.

cit.

cit. quos nisi arguimus, omnis uirtus, omne decus, omnis uera laus deserenda est. ita, ceterorum sententijs semotis, relinquitur non mihi cum Torquato, sed uirtuti cum uoluptate certatio. quam quidem certationem, homo & acutus, & diligens, Chrysippus non contemnit, totumq; discrimē summi boni eadem comparatione positum putat. ego autem existimo, si honestum aliquid ostendero, quod sit ipsum ui sua, propterq. se expetendum, iacere uestra omnia. itaque eo, quale sit, breuiter, ut tempus postulat, constituto, accedam ad omnia tua, Torquate. ubi si me memoria forte defecerit, tuum est ut suggeras. Honestum igitur id intelligimus, quod tale est, ut, detracta omni utilitate, sine ullis praemijs fructibusq. per se ipsum possit iure laudari. quod quale sit, non tam definitione, qua sum usus, intelligi potest, quamquam aliquantum potest, quam communi omnium iudicio, et optimi cuiusque studijs, atque factis: qui permulta ob eam unā caussam faciunt, quia decet, quia rectum, quia honestum est; etsi nullum consecuturum emolumentum uident. homines enim, etsi multis alijs, tamen hoc uno a bestijs plurimum differunt, quod rationem habeant a nartura, mentemq. datam & acrem, & uigentem, celerrimeq. multa simul agitantem, &, ut ita dicam, sagacem: quae & caussas rerum, & consecutiones uideat; & similitudines transferat; & disiuncta coniungat; et cum praesentibus futura copulet; omnemq. complectatur uitae consequentis

sta-

statum. eademq. ratio facit hominem hominum appetentem, cumq. his natura, & sermone, & usu congruentem; ut, profectus a caritate domesticorum, ac suorum, currat longius, & se implicet primum ciuium, deinde omnium mortalium societate; atque, ut ad Architam scripsit Plato, non sibi se soli natum meminerit, sed patriae, sed suis; ut perexigua pars ipsi relinquatur. Et quoniam eadem natura cupiditatem ingenuit homini ueri inueniendi; quod facillime apparet, cum uacui curis etiam quid in caelo fiat, scire auemus: his initijs inducti omnia uera diligimus, id est fidelia, simplicia, constantia; tum uana, falsa, fallentia odimus, ut fraudem, periurium, malitiam, iniuriam. Eadem ratio habet in se quiddam amplum, atque magnificum, ad imperandum magis, quam ad parendum, accommodatum, omnia humana non tolerabilia solum, sed etiam leuia ducens, altum quiddam, excelsum, nihil timens, nemini cedens, semper inuictum. Atque, his tribus generibus honestorum notatis, quartum sequitur, & in eadem pulchritudine, & aptum ex illis tribus: in quo inest ordo, & moderatio. cuius similitudine perspecta in formarum specie, a dignitate transitum est ad honestatem dictorum, atque factorum. nam ex ijs tribus laudibus, quas ante dixi, & temeritatem reformidat, et non audet cuiquam aut dicto propteruo, aut facto nocere; ueretur q. quidquam aut facere, aut loqui, quod parum uirile uideatur. Habes undique expletam

tam & perfectam, Torquate, formam honestatis, quae tota his quattuor uirtutibus, quae a te quoque commemoratae sunt, continetur. hanc se tuus Epicurus omnino ignorare dicit, quam, aut qualem esse uelint, qui honestate summum bonum metiantur. si enim ad honestatem omnia referantur, nec in ea uoluptatem dicant inesse: ait eos inani uoce sonare; (his enim ipsis uerbis utitur) neque intelligere, neque uidere, sub hac uoce honestatis quae sit subijcienda sentẽtia. ut enim consuetudo loquitur, id solum dicitur honestum, quod est populari fama gloriosum: quod, inquit, quamquam uoluptatibus quibusdam est saepe iucundius, tamen expetitur propter uoluptatem. Vides ne, quam sit magna dissensio? philosophus nobilis, a quo non solum Graecia, et Italia, sed etiam omnis barbaria commota est, honestum quid sit, si id non est in uoluptate, negat se intelligere; nisi forte illud, quod multitudinis rumore laudatur. Ego autem, hoc etiam turpe esse, saepe iudico; &, si quando turpe non sit, tamen non esse non turpe, cum id a multitudine laudetur: quod si sit ipsum per se rectum, atque laudabile; non ob eam caussam tamen illud dici honestum esse, quia laudetur a multis; sed quia tale sit, ut, uel si ignorarent id homines, uel si obmutuissent, pulchritudine sua tamen esset, specieq. laudabile. itaque idem natura uictus, cui obsisti non potest, dicit alio loco id, quod a te etiam paullo ante dictum est; non posse iucunde uiui, nisi etiam honeste. quid nunc, ho-

neste, dicit? idem ne, quod iucunde? ego ita, non posse honeste uiui, nisi honeste uiuatur. an, nisi populari fama? sine ea igitur iucunde negat posse uiuere? quid turpius, quam sapientis uitam ex insipientium sermone pendere? quid ergo hoc loco intelligit honestum? certe nihil, nisi quod possit ipsum propter se iure laudari. nam si propter uoluptatem: quae est ista laus, quae possit e macello peti? non is uir est, ut, cum honestatem eo loco habeat, ut sine ea iucunde neget posse uiui, illud honestum, quod populare sit, sentiat, & sine eo iucunde neget uiui posse; aut quidquam aliud honestum intelligat, nisi quod sit rectum ipsum, quod per se, sua ui, sua natura, sua sit sponte laudabile. itaque, Torquate, cum diceres clamare Epicurum, non posse iucunde uiui, nisi honeste, & sapienter, & iuste uiueretur; tu ipse mihi gloriari uidebare. tanta uis inerat in uerbis, propter earum rerum, quae significabantur his uerbis, dignitatem; ut altior fieres; ut interdum insisteres; ut, nos intuens, quasi testificarere, laudari honestatem, & iustitiam aliquando ab Epicuro, quam te decebat ijs uerbis uti, quibus si philosophi non uterentur, philosophia omnino non egeremus. istorum enim uerborum amore, quae perraro appellantur ab Epicuro, sapientiae, fortitudinis, iustitiae, temperantiae, praestantissimis ingenijs homines se ad philosophiae studium contulerunt. Oculorum, inquit Plato, est in nobis sensus acerrimus: quibus sapientiam non cernimus.
quam

quam illa ardentes amores excitaret sui, si uideretur? cur tandem? an, quod illa callida est, ut optime possit architectari uoluptates? Cur iustitia laudatur? aut unde est hoc contritum uetustate prouerbium, quicum in tenebris? hoc dictum in una re, latissime patet: ut in omnibus factis re, non teste, moueamur. Sunt enim leuia, & perinfirma, quae dicebantur a te, cum animi conscientia improbos excruciari, tum etiam poenae timore: qua aut afficiuntur, aut, semper sunt in metu, ne afficiantur aliquando. non oportet timidum, aut imbecillo animo fingi, non bonũ illum uirum, qui, quidquid fecerit, ipse se cruciet, omniaq. formidet, sed omnia callide referentem ad utilitatem, acutum, uersutum, ueteratorem, facile ut excogitet quo modo occulte, sine teste, sine ullo conscio fallat. An tu me de L. Tubulo putas dicere? qui, cum praetor quaestionem inter sicarios exercuisset, ita aperte cepit pecunias ob rem iudicandam, ut anno proximo P. Scaeuola tribunus pl. ferret ad plebem, uellent ne de ea re quaeri. quo plebiscito, decreta a senatu est consuli quaestio Cn. Caepioni. profectus in exilium Tubulus statim, nec respondere ausus. erat enim res aperta. non igitur de improbo, sed callide improbo quaerimus: qualis Q. Pompeius in foedere Numantino inficiando fuit. Nec uero omnia timentem: primum qui animi conscientiam non curet: quam scilicet comprimere, nihil est negotij: is enim, qui occultus, et tectus dicitur, tantum abest

ut se indicet: perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto uideatur. quid est enim aliud, esse uersutum? Memini me adesse P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fabio Gallo; cuius in testamento scriptum esset, se esse ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? nemo nostrum negabat: erátq. uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiae dandum, quam posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta, & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea censes anxio animo, aut solicito fuisse? nihil minus: contraque, illa hereditate diues, ob eamq. rem laetus: magni enim aestimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quae quidem uel cum periculo est quaerenda nobis: est enim effectrix multarum & magnarum uoluptatum. Vt igitur illis, qui, recta & honesta quae sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quaeuis pericula decoris, honestatisq. caussa:

sic

sic uestris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda sunt, ut adipiscantur magnas uoluptates. si magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia uoluptates pariantur plurimae; idem erit Epicuro uestro faciendum, si suum finem bonorum sequi uolet, quod Scipioni; magna gloria proposita, si Annibalem in Africam retratixisset. itaque quantum adijt periculum? ad honestatem enim ille omnem conatum suum referebat; non ad uoluptatem: sic uester sapiens, magno aliquo emolumento commotus, animi caussa, si opus fuerit, dimicabit: occultum facinus esse potuerit, gaudebit: deprehensus, omnem poenam contemnet. erit enim instructus ad mortem contemnendam, ad exilium; ad ipsum etiam dolorem: quem quidem uos, cum improbis poenam proponitis, impatibilem facitis; cum sapientem semper boni plus habere uultis, tolerabilem. Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, uerum etiam praepotentem; ut M. Crassus fuit; qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompeius; cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quamuis iniustus poterat impune. quam multa uero iniuste fieri possunt, quae nemo possit reprehendere? Si te amicus tuus moriēs rogauerit, ut hereditatem reddas suae filiae; nec usquam id scripserit, ut scripsit Fabius; nec cuiquam dixerit: quid facias? tu quidem reddes: ipse Epicurus fortasse redderet: ut Sex. Peduceius Sex. F. is, qui hunc nostrum reliquit, effigiem & humani-

 tatis,

ut se indicet: perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto uideatur. quid est enim aliud, esse uersutum? Memini me adesse P. Sextilio Rufo, cum is ad amicos rem ita deferret, se esse heredem Q. Fabio Gallo; cuius in testamento scriptum esset, se esse ab eo rogatum, ut omnis hereditas ad filiam perueniret. id Sextilius factum negabat: poterat autem impune: quis enim redargueret? nemo nostrum negabat: eratq. uerisimilius, hunc mentiri, cuius interesset, quam illum, qui id se rogasse scripsisset, quod debuisset rogare. addebat etiam, se in legem Voconiam iuratum contra eam facere non audere, nisi aliter amicis uideretur. aderamus nos quidem adolescentes, sed & multi amplissimi uiri: quorum nemo censuit plus filiae dandum, quam posset ad eam lege Voconia peruenire. tenuit permagnam Sextilius hereditatem. unde, si secutus esset eorum sententiam, qui honesta, & recta emolumentis omnibus, & commodis anteponerent, ne nummum quidem unum attigisset. num igitur postea censes anxio animo, aut solicito fuisse? nihil minus: contraque, illa hereditate diues, ob eamq. rem laetus: magni enim aestimabat pecuniam non modo non contra leges, sed etiam legibus partam: quae quidem uel cum periculo est quaerenda uobis: est enim effectrix multarum & magnarum uoluptatum. Vt igitur illis, qui, recta & honesta quae sunt, ea statuunt per se expetenda, adeunda sunt quaeuis pericula decoris, honestatisq. caussa:

sic

ſic ueſtris, qui omnia uoluptate metiuntur, pericula adeunda ſunt, ut adipiſcantur magnas uoluptates. ſi magna res, magna hereditas agetur, cum pecunia uoluptates pariantur plurimae; idem erit Epicuro ueſtro faciendum, ſi ſuum finem bonorum ſequi uolet, quod Scipioni, magna gloria propoſita, ſi Annibalem in Africam retraxiſſet. itaque quantum adijt periculum? ad honeſtatem enim ille omnem conatum ſuum referebat, non ad uoluptatem: ſic ueſter ſapiens, magno aliquo emolumento commotus, animi cauſſa, ſi opus fuerit, dimicabit: occultum facinus eſſe potuerit, gaudebit: deprehenſus, omnem poenam contemnet. erit enim inſtructus ad mortem contemnendam, ad exilium, ad ipſum etiam dolorem: quem quidem uos, cum improbis poenam proponitis, impatibilem facitis; cum ſapientem ſemper boni plus habere uultis, tolerabilem. Sed finge non ſolum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, uerum etiam praepotentem; ut M. Craſſus fuit; qui tamen ſolebat uti ſuo bono: ut hodie eſt noſter Pompeius; cui recte facienti gratia eſt habenda: eſſe enim quamuis iniuſtus poterat impune. quam multa uero iniuſte fieri poſſunt, quae nemo poſſit reprehendere? Si te amicus tuus moriẽs rogauerit, ut hereditatem reddas ſuae filiae; nec uſquam id ſcripſerit, ut ſcripſit Fabius; nec cuiquam dixerit: quid facias? tu quidem reddes: ipſe Epicurus fortaſſe redderet: ut Sex. Peduceius Sex. F. is, qui hunc noſtrum reliquit, effigiem & humani-

 tatis,

tatis, & probitatis suae filium, tum doctus, tum omnium uir optimus, & iustissimus, cum sciret nemo eum rogatum a C. Plotio, equite R. splendido Nursino, ultro ad mulierem uenit, eiq. nihil opinanti uiri mandatum exposuit, hereditatemq. reddidit. Sed ego ex te quaero; quoniam idem tu certe fecisses: non ne intelligis eo maiorem uim esse naturae, quod ipsi uos, qui omnia ad uestrum commodum, et, ut ipsi dicitis, ad uoluptatem referatis, tamen ea faciatis, e quibus appareat, non uoluptatem uos, sed officium sequi? plusq. rectam naturam, quam rationem prauam, ualere? Si scieris, inquit Carneades, aspidem occulte latere uspiam, & uelle imprudentem super eam assidere, cuius mors tibi emolumentum factura sit: improbe feceris, nisi monueris, ne assideat: sed impune tamen id te constat fecisse: quis enim coarguere possit? Sed nimis multa. perspicuum est enim, nisi aequitas, fides, iustitia proficiscantur a natura, & si omnia haec ad utilitatẽ referantur, uirum bonum non posse reperiri. Sed de his rebus satis multa in nostris de rep. libris sunt dicta a Laelio. Transfer idem ad modestiam, uel temperantiam, quae est moderatio cupiditatum rationi obediens. satis ne ergo pudori consulat, si quis sine teste libidini pareat? an est aliquid per se ipsum flagitiosum, etiam si nulla comitetur infamia? Quid fortes uiri? uoluptatum ne calculis subductis, proelium ineunt, sanguinem pro patria profundunt, an quodam animi ardore atque impetu concitati?

utrum

utrum tandem censes, Torquate, Imperiosum illum, si nostra uerba audiret, tuam ne de se orationem libentius auditurum fuisse; an meam; cum ego dicerem; nihil eum fecisse sua caussa, omniaq. reip: tu contra, nihil, nisi sua? si uero id etiam explanare uelles apertius, diceres nihil eum fecisse, nisi uoluptatis caussa. quo modo eum tandem laturum fuisse existimes? Esto: fecerit, si ita uis, Torquatus propter suas utilitates. malo enim dicere, quam uoluptates, in tanto praesertim uiro. num etiam eius collega, P. Decius, princeps in ea familia consulatus, cum se deuoueret, &; equo admisso, in mediam aciem Latinorum irrueret, aliquid de uoluptatibus suis cogitabat? nam ubi eam caperet, aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamq. mortem ardentiore studio peteret; quam Epicurus uoluptatem petendam putat? quod quidem eius factum nisi esset iure laudatum; non esset imitatus quarto consulatu suo filius; neque porro ex eo natus, cum Pyrrho bellum gerens, consul cecidisset in proelio, seq. e cōtinenti genere tertiam uictimam reip. praebuisset. Contineo me ab exemplis graecis: hoc modicum est: Leonidas, Epaminondas, tres alij, aut quattuor. ego si nostros colligere coepero; perficiam illud quidem, ut se uirtuti tradat constringendam uoluptas; sed dies me deficiet: et, ut A. Varius, qui est habitus iudex durior, dicere consessori solebat, cum, datis testibus, alij tamen citarentur, Aut hoc testium satis est,

aut nescio quid satis sit; sic a me satis testium est dictum. quid enim? te ipsum, dignissimum maioribus tuis, uoluptas ne induxit, ut adolescentulus eriperes P. Syllae consulatum? quem cum ad patrem tuum retulisses, fortissimum uirum; qualis ille uel consul, uel ciuis cum semper, tum post consulatum fuit? quo quidem auctore nos ipsi ea gessimus, ut omnibus potius, quam ipsis nobis, consuluerimus. At quam pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte tenebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec praesenti, nec futuro dolore; ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiuncta, nec sperata uoluptate: & quaerebas, quis aut hoc miserior, aut superiore illo beatior foret. deinde concludebas, summum malum esse dolorem, summum bonum uoluptatem. L. Thorius Balbus fuit Lanuinus: quem meminisse tu non potes. is ita uiuebat, ut nulla tam exquisita posset inueniri uoluptas, qua non abundaret. erat & cupidus uoluptatum, & cuiusuis generis eius intelligens, & copiosus; ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia et phana contemneret; ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob remp. interfectus. cupiditates non Epiri diuisione finiebat, sed sua satietate: habebat tamen rationem ualetudinis: utebatur ijs exercitationibus, ut ad cenam & esuriens, & sitiens ueniret; eo cibo, qui & suauissimus esset, & idem facillimus ad concoquendum; uino & ad uoluptatem,

&

& ne noceret. cetera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intelligere quid sit bonum. aberat omnis dolor: qui si adesset, nec molliter ferret, & tamen medicis plus, quam philosophis, uteretur. color egregius, integra ualetudo, summa gratia, uita denique conferta uoluptatum omnium uarietate. hunc uero beatum oratio quidem uestra sic cogitat: ego, huic quem anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa uirtus; nec dubitabit isti uestro beato M. Regulum anteponere: quem quidem, cum sua uoluptate, nulla ui coactus, propter fidem, quam dederat hosti, ex patria Carthaginem reuertisset, tum ipsum, cum uigilijs & fame cruciaretur, clamat uirtus beatiorem fuisse, quam potantem in rosa Thorium. bella magna gesserat is: bis consul fuerat: triumpharat: nec tamen sua illa superiora tam magna, nec tam praeclara ducebat, quam illum ultimum casum, quem propter fidem, constantiamq. susceperat: qui nobis miserabilis uidetur audientibus, illi perpetienti erat uoluptarius. non enim hilaritate, nec lasciuia, nec risu, aut ioco comite leuitatis, sed saepe etiam tristes firmitate, & constantia sunt beati. Stuprata per uim Lucretia a regis filio, testata crimen, se ipsam interemit. hic dolor populi, duce et auctore Bruto, caussa ciuitati libertatis fuit: ob eiusq. mulieris memoriam primo anno & uir, et pater eius consul est factus. Tenuis L. Virginius, unusq. de multis, sexagesimo anno post libertatem receptam,

receptam, Virginiam filiam suam manu occidit, potius quam ea Ap. Claudij libidini, qui tum erat summo in imperio, dederetur. Aut haec tibi Torquate sunt uituperanda: aut patrocinium uoluptatis repudiandum. quod autem patrocinium, aut quae ista caussa est uoluptatis, quae nec testes ullos e claris uiris, nec laudatores poterit adhibere? ut enim nos ex annalium monumentis testes excitamus eos, quorum omnis uita consumpta est in laboribus gloriosis, qui uoluptatis nomen audire non possent: sic in uestris disputationibus historia muta est. numquam audiui in Epicuri schola Lycurgum, Solonem, Milciadem, Themistoclem, Epaminondam nominari; qui in ore sunt ceterorum omnium philosophorum. nunc uero, quoniam haec nos etiam tractare coepimus, suppeditabit nobis Atticus de thesauris suis, quot, & quantos uiros habere testium sat est. non ne melius est de his aliquid, quam tantis uoluminibus de Themistocle loqui? sint ista Graecorum: quãquam ab his philosophiam, et omnes ingenuas disciplinas habemus: sed tamen est aliquid, quod nobis non liceat, liceat illis. Pugnant Stoici cum Peripateticis. alteri negant quidquam esse bonum; nisi quod honestum sit: alteri, plurimum se, & longe, longeq. plurimum tribuere honestati, sed tamen & in corpore, & extra esse quaedam bona. et certamen honestum, & disputatio splendida. omnis est enim de uirtutis dignitate contentio: at cũ tuis cum disseras, multa sunt audienda etiam de

de obscenis uoluptatibus, de quibus ab Epicuro saepissime dicitur. Non potes ergo ista tueri, Torquate, mihi crede, si te ipse, & tuas cogitationes, et studia perspexeris. pudebit te, inquã, illius tabulae, quam Cleanthes, sane commode, uerbis pingere solebat. iubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula uoluptatem, pulcherrimo uestitu, & ornatu regali, in solio sedentem, praesto esse uirtutes, ut ancillulas; quae nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut uoluptati ministrarent; & eam tantum ad aurem admonerent, (si modo id pictura intelligi posset) ut caueret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum; aut quidquam, e quo oriretur aliquis dolor. nos quidem uirtutes sic natae sumus, ut tibi seruiremus: aliud negotij nihil habemus. At negat Epicurus (hoc enim uestrum lumen est) quemquam, qui honeste non uiuat, iucunde posse uiuere. Quasi ego id curem, quid ille aiat, aut neget. illud quaero, quid ei, qui in uoluptate summum bonum putat, consentaneum sit di-
⁎ cere. quid affers, cur Thorius Postumius, cur Chius, cur omnium magister Orata non iucundissime uixerit? ipse negat, ut ante dixi, luxuriosorum uitam reprehendendam, nisi plane fatui sint, id est nisi aut cupiant, aut metuant. quarum ambarum rerum cum medicinam pollicetur, luxuriae licẽtiam pollicetur. his enim rebus detractis, negat se reperire in asotorum uita, quod reprehendat. Non igitur

tur poteſtis uoluptate omnia dirigentes aut tueri, aut retinere uirtutem. nam nec uir bonus, ac iuſtus haberi debet, qui, ne malum habeat, abſtinet ſe ab iniuria. noſti credo illud;

Nemo pius eſt, qui pietatem cauet:

caue quidquam putes eſſe uerius. nec enim, dum metuit, iuſtus eſt; & certe, ſi metuere deſtiterit, non erit. non metuet autem, ſiue caelare poterit, ſiue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere: certeq. malet exiſtimari bonus uir, ut non ſit, quam eſſe, ut non putetur. ita, quod certiſſimum eſt, pro uera, certaq. iuſtitia ſimulationem nobis iuſtitiae traditis; praecipitisq. quodam modo, ut noſtrā ſtabilem conſcientiam contemnamus, aliorum errantem opinionem aucupemur. Quae dici eadem de ceteris uirtutibus poſſunt: quarū omnium fundamenta uos in uoluptate, tamquam in aqua, ponitis. quid enim? fortem ne poſſumus dicere eundem illum Torquatum? delector enim, quamquam te non poſſum, ut ais, corrumpere; delector, inquam, & familia ueſtra, & nomine. et hercule modo, uir optimus, noſtriq. amantiſſimus, A. Torquatus uerſatur ante oculos: cuius quantum ſtudium, & quam inſigne fuerit erga me temporibus illis, quae nota ſunt omnibus, ſcire neceſſe eſt utrumque ueſtrum. quae mihi ipſi, qui uolo & eſſe, & haberi gratus, grata non eſſent, niſi eum perſpicerem mea cauſſa mihi amicum fuiſſe, non ſua. niſi hoc dicis ſua, quod intereſt omnium recte facere. ſi id dicis, uicimus:

id

id enim uolumus, id contendimus, ut officij fructus sit ipsum officium. hoc ille tuus non uult, omnibusq; ex rebus uoluptatem, quasi mercedem, exigit. Sed ad illum redeo. Si uoluptatis caussa cum Gallo apud Anienem depugnauit prouocatus; & ex eius spolijs sibi & torquem, & cognomen induit ullam aliam ob caussam, nisi quod ei talia facta digna uiro uidebantur: fortem non puto. Iam, si modestia, si pudicitia, si uno uerbo temperantia poenae aut infamiae metu coercebuntur, non sanctitate sua se tuebuntur: quod adulterium, quod stuprum, quae libido non se proripiet, & proijciet, aut occultatione proposita, aut impunitate, aut licentia? Quid illud, Torquate, quale tandem uidetur? te, isto nomine, ingenio, gloria, quae facis, quae cogitas, quae contendis, quo referas, cuius rei caussa perficere, quae conaris, uelis, quid optimum denique in uita iudices, non audere in conuentu dicere? quid enim mereri uelis iam, cum magistratum inieris, & in concionem ascenderis, (est enim tibi edicendum, quae sis obseruaturus in iure dicendo: & fortasse etiam, si tibi erit uisum, aliquid de maioribus tuis, & de te ipso dices more maiorum) quid merearis igitur, ut te dicas in eo magistratu omnia uoluptatis caussa facturum esse? teq. nihil fecisse in uita, nisi uoluptatis caussa? An me, inquis, tam amentem putas, ut apud imperitos isto modo loquar? At tu eadem ista dic in iudicio: aut, si coronam times, dic in senatu. numquam facies. cur, ni-

si

si quod turpis est oratio? Me ne ergo, & Triarium dignos existimas, apud quos turpiter loquare? Verum esto: uerbum ipsum uoluptatis non habet dignitatem: nec nos fortasse intelligimus. hoc enim identidem dicitis, non intelligere nos, uoluptatem quam dicatis. rem uidelicet difficilem, & obscuram. indiuidua, & intermundia, quae nec sunt ulla, nec possunt esse, intelligimus: uoluptas, quae passeribus omnibus nota est, a nobis intelligi non potest? quid, si efficio, ut fateare me non modo, quid sit uoluptas, scire, (est enim iucundus motus in sensu) sed etiam, quid eam tu uelis esse? tum enim eam ipsam uis, quam modo ego dixi; & nomen imponis, in motu ut sit, & faciat aliquam uarietatem: tum aliam quandam summam uoluptatem, cui addi nihil possit. eam tu adesse, cum dolor omnis absit, eamq. stabilem appellas. sit sane ista uoluptas. dic in quouis conuentu, te omnia facere, ne doleas: si ne hoc quidem satis ample, satis honeste dici putas; dic te omnia & in isto magistratu, & in omni uita utilitatis tuae caussa facturum, nihil, nisi quod expediat, nihil denique, nisi tua caussa: quem clamorem concionis, aut quam spem consulatus eius, qui tibi paratissimus est, futuram putes? eam ne rationem sequare, qua tecum ipse, & cum tuis utare; profiteri autem, & in medium proferre non audeas? at uero illa, quae Peripatetici, quae Stoici dicunt, semper tibi in ore sunt, in iudicijs, in senatu, officium, aequitatem, dignitatem, fidem, recta, honesta,

nesta, digna imperio, digna populo R. omnia pericula pro rep. mori pro patria. haec cū loqueris, nos Barones stupemus, tu uidelicet tecum ipse rides. nam inter ista tam magnifica uerba, tamq. praeclara non habet ullum uoluptas locum, non modo illa, quam in motu esse dicitis, quam omnes urbani, rustici, omnes, inquam, qui latine loquuntur, uoluptatem uocant; sed ne haec quidem stabilis, quam, praeter uos, nemo appellat uoluptatem. uide, ne non debeas uerbis nostris uti, sententijs tuis. quod si uultum tibi, si incessum fingeres, quo grauior uiderere; non esses tui similis: uerba tu fingas, & ea dicas, quae non sentias, aut etiam, ut uestitum, sic sententiam habeas aliam domesticam, aliam forensem, ut in fronte ostentatio sit, intus ueritas occultetur? uide, quaeso, rectum ne sit. mihi quidem eae uerae uidentur opiniones, quae honestae, quae laudabiles, quae gloriosae, quae in senatu, quae apud populum, quae in omni coetu, concilioq. proferendae sint; ne id non pudeat sentire, quod pudeat dicere. Amicitiae uero locus ubi esse potest, aut quis amicus esse cuiquam, quem non ipsum amet propter ipsum? quid autem est amare, ex quo nomen amicitiae ductum est, nisi, uelle bonis aliquem affici quammaximis, etiam si ad se ex ijs nihil redeat? Ecquid prodest, inquis, mihi eo esse animo? Immo, uideri, fortasse. esse enim, nisi eris, non potes: qui autem esse poteris, nisi te amor ipse ceperit? quod non sub dubia utilitatis ratione effici solet, sed ipsum a se

oritur,

oritur, & sua sponte nascitur. At enim sequor utilitatem. Manebit ergo amicitia tam diu, quam diu sequetur utilitas: &, si utilitas amicitiam constituet, tollet eadem. Sed quid ages tandem, si utilitas ab amicitia, ut fit saepe, defecerit? relinques ne? quae ista amicitia est? retinebis? qui conuenit? quid enim de amicitia statueris utilitatis caussa expetenda, uides. Ne in odium ueniam, si amicum destitero tueri. Primum cur ista res digna odio est? numquid est turpe, nisi quod est? si, ne quo incommodo afficiare, non relinques amicum: tamen, ne sine fructu alligatus sis, ut moriatur, optabis. quod si non modo utilitatem tibi nullam afferet, sed iactura rei familiaris erunt faciundae, labores suscipiendi, adeundum uitae periculum: nec tum quidem te respicies, & cogitabis sibi quemque natum esse, et suis uoluptatibus? uadem te ad mortem tyranno dabis pro amico, ut Pythagoreus ille fecit Siculo tyranno? aut, Pylades cum sis, dices te esse Orestem, ut moriare pro amico? aut, si esses Orestes, Phyladem refelleres, te indicares? &, si id non probares, quo minus ambo una necaremini, non deprecarere? faceres tu quidem, Torquate, haec omnia. nihil enim arbitror magna laude dignum, quod te praetermissurum credam aut mortis, aut doloris metu. non quaeritur autem, quid naturae tuae consentaneum sit, sed quid disciplinae. ratio ista, quam defendis, praecepta, quae didicisti, quae probas, funditus euertunt amicitiam: quamuis eam Epicurus,

ut

ut facit, in caelum efferat laudibus. At coluit ipse amicitias. Quasi quis illum neget & bonum uirum, & comem, & humanum fuisse. de ingenio eius in his disputationibus, non de moribus, quaeritur. sit ista in Graecorum leuitate peruersitas, qui maledictis insectantur eos, a quibus de ueritate dissentiũt. sed quamuis comis in amicitijs tuendis fuerit; tamen, si haec uera sunt, (nihil enim affirmo) non satis acutus fuit. At multis se probauit. Et quidem iure fortasse: sed tamen non grauissimum est testimonium multitudinis. in omni enim arte, uel studio, uel quauis scientia, uel in ipsa uirtute, optimum quidque rarissimum est. Ac mihi quidem, quod & ipse bonus uir fuit, & multi Epicurei fuerunt, & hodie sunt & in amicitijs fideles, & in omni uita constantes, & graues, nec uoluptate, sed officio consilia moderantes, hoc uidetur maior uis honestatis, & minor uoluptatis. ita enim uiuunt quidam, ut eorum uita refellatur oratio, atque ut ceteri existimantur dicere melius, quam facere: sic hi mihi uidentur facere melius, quam dicere. Sed haec nihil sane ad rem. illa uideamus, quae a te de amicitia dicta sunt: e quibus unum mihi uidebar ab ipso Epicuro dictum agnoscere: amicitiam a uoluptate non posse diuelli, ob eamq. rem colendam esse, quod sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset. Satis est ad hoc responsum. Attulisti aliud humanius horum recentiorum, numquam dictum ab ipso illo, quod sciam: primo utili-

tatis caussa amicum expeti: cum autem usus accessisset, tum ipsum amari propter se, etiam omissa spe uoluptatis. hoc etsi multis modis reprehendi potest: tamen accipio, quod dat: mihi enim sati est, ipsis non satis. nam aliquando posse recte fieri dicunt nulla expectata, nec quaesita uoluptate. Posuisti etiam, dicere alios, foedus quoddam inter se facere sapientes, ut, quemadmodum sint in se ipsos animati, eodem modo sint erga amicos; & id & fieri posse, & saepe esse factum, & ad uoluptates percipiendas maxime pertinere. Hoc foedus facere si potuerunt, faciant etiam illud, ut aequitatem, modestiam, uirtutes omnes per se ipsas gratis diligant. at uero si fructibus, & emolumentis, & utilitatibus amicitias colemus; si nulla caritas erit, quae faciat amicitiam ipsam sua sponte, ui sua, ex se, & propter se expetendam: dubium est, quin fundos, & insulas amicis anteponamus? Licet hic rursus ea commemores, quae optimis uerbis ab Epicuro de laudibus amicitiae dicta sunt: nō quaero, quid dicat, sed quid conuenienter rationi possit, & sententiae suae dicere. Vtilitatis caussa amicitia est quaesita: num igitur utiliorem tibi hunc Triarium putas esse posse, quam si tua sint Puteolis gramina? Collige omnia, quae soletis: praesidium amicorum. satis est tibi in te, satis in legibus, satis & in mediocribus amicitijs praesidij: contemni iam non poteris: odium autem, & inuidiam facile uitabis: ad eas enim res ab Epicuro praecepta dantur: et tamen non tan-

tis

tis uectigalibus ad liberalitatem utens, etiam sine hac Pyladea amicitia, multorum te beneuolentia praeclare & tuebere, & munies. At quicum ioca, seria, ut dicitur, quicum arcana, quicum occulta omnia? tecum optime, deinde etiam cum mediocri amico. sed fac ista esse non importuna: quid ad utilitatem tantae pecuniae? Vides igitur, si amicitiam sua caritate metiare, nihil esse praestantius; sin emolumento, summas familiaritates praediorum pretiosorum mercede superari. me ipsum igitur ames oportet, non mea; si ueri amici futuri sumus. Sed in rebus apertissimis nimium longi sumus. profecto enim, & concluso, nec uirtutibus, nec amicitijs usquam locum esse, si ad uoluptatem omnia referantur, nihil praeterea magnopere dicendum. attamen, ne cui loco non uideatur esse responsum, pauca etiam nunc dicam ad reliquam orationem tuam. Quoniam igitur omnis summa philosophiae ad beate uiuendum refertur; idq. unum expetentes homines se ad hoc studium contulerunt; beate autem uiuere alij in alio, uos in uoluptate ponitis, contra, miseriam omnem in dolore: id primum uideamus, beate uiuere uestrum quale sit. atque hoc dabitis, ut opinor, si modo sit aliquid, esse beatum, id oportere totum poni in potestate sapientis. nam si amitti uita beata potest, beata esse non potest. quis enim confidit, semper sibi illud stabile, & firmum permansurum, quod fragile et caducum sit? qui autem diffidet perpetuitati bonorum suorum; timeat, ne-

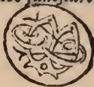
cesse est, uel aliquando, amissis illis, sit miser: beatus autem esse in maximarum rerum timore nemo potest: nemo igitur esse beatus potest. neque enim in aliqua parte, sed in perpetuitate temporis uita beata dici solet: neque appellatur omnino uita beata, nisi confecta, atque absoluta: nec potest quisquam alias beatus esse, alias miser. qui enim existimabit posse se miserũ esse, beatus non erit. nam, cum semel est suscepta beata uita; tam permanet, quam ipsa illa effectrix beatae uitae sapientia; neque expectat ultimum tempus aetatis: quod Croeso scribit Herodotus praeceptum a Solone. etenim, quemadmodum tute dicebas, negat Epicurus diuturnitatem quidem temporis ad beate uiuendum aliquid afferre, nec minorem uoluptatem percipi in breuitate temporis, quam si illa sit sempiterna. haec dicuntur inconstantissime. cum enim summum bonum in uoluptate ponat, negat infinito tempore aetatis uoluptatem fieri maiorem, quam finito, atque modico. qui bonum omne in uirtute ponit, is potest dicere, perfici beatam uitam perfectione uirtutis: (negat enim summo bono afferre incrementum diem) qui autem uoluptate uitam effici beatam putabit; qui sibi is conueniet, si negabit uoluptatem crescere longinquitate? igitur ne dolorem quidem. an dolor longissimus quisque miserrimus, uoluptatem non optabiliorẽ diuturnitas facit? quid est igitur, cur ita semper deum appellet Epicurus beatum, & aeternum? dempta enim aeternitate,

nihilo

nihilo beatior Iupiter, quam Epicurus. uterque enim summo bono fruitur, id est uoluptate. at enim hic etiam dolore: nam eum nihili facit: ait enim se, si uratur, quam hoc suaue, dicturum. qua igitur re a deo uincitur, si aeternitate non uincitur? in qua quid est boni, praeter summam uoluptatem, et eam sempiternam? quid ergo attinet gloriose loqui, nisi constanter loquare? In uoluptate corporis; (addam, si uis, animi, dum in ea ipsa, ut uultis, sit; quod & in corpore) situm est uiuere beate. Quid? istam uoluptatem perpetuam quis potest praestare sapienti? nam, quibus rebus efficiuntur uoluptates, hae non sunt in potestate sapientis. non enim in ipsa sapientia positum est, beatum esse, sed in ijs rebus, quas sapientia comparat ad uoluptatem. totum autem id externum: &, quod externum, id in causa est. ita fit beatae uitae domina fortuna: quam Epicurus ait exiguam interuenire sapienti. Age, inquies, ista parua sunt. sapientem locupletat ipsa natura, cuius diuitias Epicurus ipse parabiles esse docuit. Haec bene dicuntur: nec ego repugno: sed inter se ipsa pugnant: negat enim tenuissimo uictu, id est contemptissimis escis, & potionibus, minorem uoluptatem percipi, quam rebus exquisitissimis ad epulandum. Huic ego, si negaret quidquam interesse ad beate uiuendum, quali uteretur uictu; concederem, laudarem etiam: uerum enim diceret: idq. Socratem, qui uoluptatem nullo loco numerat, audio dicentem, cibi condimentum

esse famem, potionis sitim: sed qui, ad uoluptatem omnia referens, uiuit ut Gallonius, loquitur ut frugi ille Piso, non audio: nec enim eum, quod sentiat, dicere existimo. Naturales diuitias dixit parabiles esse, quod paruo esset natura contenta. Certe, nisi uoluptatem tanti aestimaretis. Non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uilissimis rebus, quam ex pretiosissimis. Hoc est non modo cor non habere, sed ne palatum quidem. qui enim uoluptatem ipsam contemnunt, ijs licet dicere, se acipenserem menae non anteponere: cui uero in uoluptate summum bonum est, huic omnia sensu, non ratione, sunt iudicanda: eaq. dicenda optima, quae sint suauissima. Verum isto modo consequatur summas uoluptates non modo paruo, sed ferme nihilo, si potest: sit uoluptas non minor in nasturtio illo, quo uesci Persas esse solitos scribit Xenophon, quam in Syracusanis mensis, quae a Platone grauiter uituperantur: sit, inquam, tam facilis, quam uultis, uoluptatis comparatio: quid de dolore dicemus? cuius tanta tormenta sunt, ut in his beata uita, si modo dolor summum malum est, esse non possit. ipse enim Metrodorus, paene alter Epicurus, beatum esse describit his fere uerbis: cum corpus bene constitutum sit, & sit exploratum ita futurum. an id exploratum cuiquam potest esse, quo modo sese habiturum sit corpus non dico ad annum, sed ad uesperam? dolor igitur, id est summum malum, metuetur semper, etiam si non

non aderit. iam enim adesse poterit. qui potest igitur habitare in beata uita summi mali metus? Traditur, inquit, ab Epicuro ratio negligendi doloris. Iam ipsum absurdum, maximum malum negligi: sed quae tandem ista ratio est? Maximus dolor, inquit, breuis est. Primum, quid tu dicis breue? deinde, dolorem tam maximum? quid enim? summus dolor plures dies manere non potest? uide, ne etiam menses. nisi forte eum dicis, qui, simul atque arripuit, interficit. quis istum dolorem timet? illum, mallem, leuares, quo optimum, atque humanissimum uirum, Cn. Octauium, M. filium, familiarem meum, confici uidi; nec uero semel, nec ad breue tempus; sed & saepe plane, & diu. quos, dij immortales, ille, cum omnes artus ardere uiderentur, cruciatus perferebat? nec tamen miser esse; quia summum id malum non erat, tantummodo laboriosus uidebatur. at miser, si in uitiosa, & flagitiosa uita afflueret uoluptatibus. Quod autem magnum dolorem breuem, longinquum leuem esse dicitis: id, non intelligo, quale sit. uideo enim & magnos, & eosdem longinquos dolores. quaedam alia toleratio est uerior: qua uti uos non potestis; qui honestatem ipsam per se non amatis. fortitudinis quaedam praecepta sunt, ac paene leges, quae effeminari uirum uetant in dolore. quamobrē turpe putandum est, non dico dolere, (nam id quidem est interdum necesse) sed saxum illud Lemnium clamore Philoctetaeo funestare:

Quod eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles uoces refert.
huic Epicurus comparet se, si potest;
Cui uiperino morsu uenae uiscerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cient.

sit Epicurus Philocteta. Si grauis doloe, breuis. at iam decimum annum in spelunca iacet. Si longus, leuis: dat enim interualla, & relaxat. primum, non saepe: deinde, quae est ista relaxatio, & cum praeteriti doloris memoria recens est, & futuri atque impendentis torquet timor? Moriatur, inquit. fortasse id optimum: sed ubi illud, plus semper uoluptatis? si enim ita est; uide ne facinus facias, cum mori suadeas. potius ergo illa dicantur, turpe esse uiro debilitari dolore, frangi, succumbere. nam ista uestra; si grauis, breuis; si longus, leuis; dictata sunt. uirtutis, magnitudinis animi, patientiae, fortitudinis fomētis dolor mitigari solet. audi, (ne longe abeam,) moriens quid dicat Epicurus: & intellige facta eius cū dictis discrepare. Epicurus Hermacho salutē. Cum ageremus, inquit, uitae beatum, & eundem supremum diem, scribebamus haec. tanti autem morbi aderant uesicae, & uiscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere. Ecce miserum hominem, si dolor summum malum est. dici aliter non potest. sed audiamus ipsum. Compensabatur tamen, inquit, cum his omnibus animi laetitia, quam capiebam memoria rationum, inuentorumq. nostrorum. Sed tu, ut dignum

gnum est tua erga me, et erga philosophiam uoluntate, ab adolescentia suscepta, fac ut Metrodori tueare liberos. Non ego iam Epaminondae, non Leonidae mortem huius morti antepono. quorum alter, cum uicisset Lacedaemonios apud Mãtineam, simulq. ipse graui uulnere exanimari se uideret; ut primum despexit, quaesiuit, saluus ne esset clypeus: cum saluum esse flentes sui respondissent, rogauit, essent ne fusi hostes: cumq. id quoque, ut cupiebat, audiuisset, euelli iussit eam, qua erat transfixus, hastam. ita, multo sanguine profuso, in laetitia, & in uictoria est mortuus. Leonidas autem, rex Lacedaemoniorum, se in Thermopylis, trecentosq. eos, quos eduxerat Sparta, cum esset proposita aut fuga turpis, aut gloriosa mors, opposuit hostibus. praeclarae mortes sunt imperatoriae: philosophi autem in suis lectulis plerunque moriuntur. refert tamen, quod sibi uidetur esse morienti magna laus. Compensabatur, inquit, cum summis doloribus laetitia. Audio equidem philosophi uocem, Epicure: sed, quid tibi dicendum sit, oblitus es. primum enim, si uera sunt ea, quorum recordatione te gaudere dicis, hoc est, si uera sunt tua scripta, & inuenta; gaudere non potes. nihil enim iam habes, quod ad corpus referas. est autem a te semper dictum, nec gaudere quemquam, nisi propter corpus, nec dolere. Praeteritis, inquit, gaudeo. Quibusnam praeteritis? si ad corpus pertinentibus: rationes tuas te uideo compensare cum istis doloribus,

non

non memoriam corpore perceptarum uoluptatum. si autem ad animum: falsum est, quod negas animi ullum esse gaudium, quod non referatur ad corpus. Cur deinde Metrodori liberos commendas? quid ex isto tuo egregio officio, & tanta fide (sic enim existimo) ad corpus refers? Huc, et illuc, Torquate, uos uersetis licet: nihil in hac praeclara epistola scriptum ab Epicuro congruens & conueniens decretis eius reperietis: ita redarguitur ipse a se, ueneuntq. scripta eius probitate ipsius, ac moribus. nam ista commendatio puerorum, memoria, & caritas amicitiae, summorum officiorum in extremo spiritu conseruatio, indicat innatam esse homini probitatem gratuitam, non mutuatam uoluptatibus, nec praemiorum mercedibus euocatam. quod enim testimonium maius quaerimus, quae honesta, & recta sint, ipsa esse optabilia per sese, cum uideamus tanta esse officia morientis? sed ut epistolam laudandam arbitror eam, quam modo totidem fere uerbis interpretatus sum: (quamquam eam cum sententia eius philosophi nullo modo congruebat) si eiusdem testamentum non solum a philosophi grauitate, sed etiam ab ipsius sententia iudico discrepare. scripsit enim & multis saepe uerbis, & breuiter, apteq. in eo libro, quem modo nominaui, mortem nihil ad nos pertinere: quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu: quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere. hoc ipsum elegantius poni, meliusq. potuit. nam quod ita positum est, quod dissolutum

sit, id esse sine sensu; id eiusmodi est, ut non satis plane dicat, quid sit dissolutum. sed tamen intelligo, quid uelit: quaero autem, quid sit, quod cum dissolutione, id est morte, sensus omnis extinguatur; & cum reliqui nihil sit omnino, quod pertineat ad nos, tam accurate, tamq. diligenter caueat, & sanciat, ut Amynomachus, & Timocrates, heredes sui, de Hermachi sententia dent, quod satis sit ad diem agendum natalem suum quotannis mense Gamelione; itemq. omnibus mensibus uicesimo die lunae dent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint; ut & sui, & Metrodori memoria colatur. Haec ego non possum dicere non esse hominis & belli, & humani; sapientis uero nullo modo, physici praesertim, quem se ille esse uult, putare ullum esse cuiusquam diem natalem. quid? uere ne potest esse dies saepius, qui semel fuit? certe non potest. an eiusdem modi? ne id quidem, nisi cum multa annorum intecesserint millia, & omnium siderum eodem, unde profecta sint, fiat ad unum tempus reuersio. nullus est igitur cuiusquam dies natalis. at habetur. & ego scilicet id nesciebam. sed, ut sit, etiam ne post mortem coletur? idq. testamento cauebit is, qui uobis quasi oraculum ediderit, nihil ad nos post mortem pertinere? haec non erant eius, qui innumerabiles mundos, infinitasq. regiones, quarum nulla esset ora, nulla extremitas, mente peragrauisset. numquid tale Democritus? (ut alios omittam) hunc appello, quem ille unum

secutus

secutus est. quod si dies notandus fuit; eum ne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. isto modo, ne si auia quidem eius nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, uelle post mortem epulis celebrari memoriã sui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse uestrum, agere Epicuri diem natalem, quam illum testamento cauere, ut ageretur. Sed, ut ad propositum reuertamur, (de dolore enim cum dice remus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, iste, cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore: non est igitur summum malum dolor. Iam illud quale tandem est? bona praeterita non effluere sapienti, mala meminisse non oportere. Primum, in nostra ne potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, an quis alius, artem memoriae polliceretur, obliuionis, inquit, mallem: nam memini etiam quae nolo, obliuisci non possum quae uolo. magno hic ingenio; sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, uetare meminisse. uide, ne ista sint Manliana uestra, aut maiora etiam, si imperes quod facere nõ possim. Quid, si etiam iucunda memoria est praeteritorum malorum? ut prouerbia non nulla ueriora sint, quam ue-

uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucundi acti labores. nec male Euripides, (concludam, si potero, latine: graecũ enim hunc uersum noſtis omnes) Suauis eſt laborum praeteritorum memoria.

Sed ad bona praeterita redeamus. quae ſi a uobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut, expulſus, egens, in palude demerſus, trophaeorum recordatione leuaret dolorem ſuum: audirem, & plane probarem: nec enim abſolui beata uita ſapientius, nec ad exitum perduci poterit, ſi prima quaeque, bene ab eo conſulta, atque facta, ipſius obliuione obreuentur: ſed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatam uitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam ſi quae ſunt aliae; falſum eſt, omnes animi uoluptates eſſe corporis ſocietate. Corporis autem uoluptas etiam ſi praeterita delectat; non intelligo, cur Ariſtoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat, in quo ille rex Aſſyriae glorietur ſe omnes ſecum libidinum uoluptates abſtuliſſe. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius ſentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis, prima quaeque auolat, ut aiebat; ſaepiusq. relinquit cauſſas paenitendi, quam recordandi. itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Deſine Roma tuos hoſtes: -

reliqua praeclare,

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

labori-

secutus est. quod si dies notandus fuit; eum ne potius, quo natus, an eum, quo sapiens factus est? non potuit, inquies, fieri sapiens, nisi natus esset. isto modo, ne si auia quidem eius nata non esset. Res tota, Torquate, non doctorum hominum, uelle post mortem epulis celebrari memoriá sui nominis. quos quidem dies quemadmodum agatis, & in quantam hominum facetorum urbanitatem incurratis, non dico. nihil opus est litibus. tantum dico, magis fuisse uestrum, agere Epicuri diem natalem, quam illum testamento cauere, ut ageretur. Sed, ut ad propositum reuertamur, (de dolore enim cum diceremus, ad istam epistolam delati sumus) nunc totum illud concludi sic licet. Qui in summo malo est, iste, cum in eo est, non est beatus. sapiens autem semper beatus est, & est aliquando in dolore: non est igitur summum malum dolor. Iam illud quale tandem est? bona praeterita non effluere sapienti; mala meminisse non oportere. Primum, in nostra ne potestate est, quid meminerimus? Themistocles quidem, cum ei Simonides, an quis alius, artem memoriae polliceretur, obliuionis, inquit, mallem: nam memini etiam quae nolo, obliuisci non possum quae uolo. magno hic ingenio; sed res se tamen sic habet, ut nimis imperiosi philosophi sit, uetare meminisse. uide, ne ista sint Manliana uestra, aut maiora etiam, si imperes quod facere nó possim. Quid, si etiam iucunda memoria est praeteritorum malorum? ut prouerbia non nulla ueriora sint, quam ue-

uestra dogmata. uulgo enim dicitur, iucundi acti labores. nec male Euripides, (concludam, si potero, latine: graecũ enim hunc uersum nostis omnes) Suauis est laborum praeteritorum memoria. Sed ad bona praeterita redeamus. quae si a uobis talia dicerentur, qualibus C. Marius uti poterat, ut expulsus, egens, in palude demersus, trophaeorum recordatione leuaret dolorem suum: audirem, & plane probarem: nec enim absolui beata uita sapientis, nec ad exitum perduci poterit, si prima quaeque, bene ab eo consulta, atque facta, ipsius obliuione obreuentur: sed uobis uoluptatum perceptarum recordatio beatam uitam facit, & quidem corpore perceptarum. nam si quae sunt aliae; falsum est, omnes animi uoluptates esse corporis societate. Corporis autem uoluptas etiam si praeterita delectat; non intelligo, cur Aristoteles Sardanapali epigramma tantopere derideat, in quo ille rex Assyriae glorietur se omnes secum libidinum uoluptates abstulisse. quod enim ne uiuus quidem, inquit, diutius sentire poterat, quam dum fruebatur; quo modo potuit mortuo permanere? fluit igitur uoluptas corporis, prima quaeque auolat, ut aiebat; saepiusq. relinquit caussas paenitendi, quam recordandi. itaque beatior Africanus cum patria illo modo loquens,

Desine Roma tuos hostes: –

reliqua praeclare,

Namque tibi monumenta mei peperere labores.

labori-

laboribus hic praeteritis gaudet: tu iubes uoluptatibus. hic se ad ea reuocat, e quibus nihil umquam retulerit ad corpus: tu totus haeres in corpore. Illud autem ipsum qui obtineri potest, quod dicitis omnes animi & uoluptates, & dolores ad corporis uoluptates, & dolores pertinere? nihil ne te delectat umquam? uideo, quicum loquar. te igitur, Torquate, ipsum per se nihil delectat? omitto dignitatem, honestatem, speciem ipsam uirtutum, de quibus ante dictum est: haec leuiora ponam: poema, aut orationem cum aut scribis, aut legis, cum omnium factorum, cum regionum conquiris historiam: signum, tabula, locus amoenus, ludi, uenatio, uilla Luculli, (nam si tuam dicerem, latebram haberes, ad corpus diceres pertinere) sed ea, quae dixi, ad corpus ne refers? an est aliquid, quod te sua sponte delectet? at pertinacissimus fueris, si in eo perstiteris, ad corpus ea, quae dixi, referre: aut deserueris totam Epicuri uoluptatem, si negaueris. Quod uero a te disputatum est, maiores esse uoluptates, & dolores animi, quam corporis; quia trium temporum particeps animus sit, corpore autem praesentia solum sentiantur: qui probari potest, ut is, qui propter me aliquid gaudeat, plus, quam ego ipse, gaudeat? animi uoluptas oritur propter uoluptatem corporis; & maior est animi uoluptas, quam corporis: ita fit, ut gratulator laetior sit, quam is, cui gratuletur. Sed, dum efficere uultis beatum sapientem, cum maximas animo uoluptates percipiat, omni-

omnibusq. partibus maiores, quam corpore; quid occurrat, non uidetis. animi enim quoque dolores percipiet omnibus partibus maiores, quam corporis. ita, miser sit aliquando, necesse est, is, quem nos beatum semper uultis esse. nec uero id, dum omnia ad uoluptatem, doloremq. referetis, efficietis umquam. quare aliud aliquid, Torquate, hominis summum bonum reperiendum est: uoluptatem bestijs concedamus: quibus uos de summo bono testibus uti soletis. quid, si etiam bestiae multa faciunt duce sua quaeque natura partim indulgenter, uel cum labore, ut in gignendo, in educando perfacile appareat aliud quiddam ijs propositum, non uoluptatem? turtures & cursu, & peregrinatione laetantur: congregatione aliae coetú quodam modo ciuitatis imitantur. uidemus in quodam uolucrum genere non nulla indicia pietatis, cogitationé, memoriam, in multis etiam disciplinam. ergo in bestijs erunt secreta a uoluptate humanarum quaedam simulacra uirtutú: in ipsis hominibus uirtus, nisi uoluptatis caussa, nulla erit; & homini, qui ceteris animantibus plurimú praestat, praecipui a natura nihil datum esse dicemus? nos uero, siquidem in uoluptate sunt omnia, longe multumq. superamur a bestijs: quibus ipsa terra fundit ex sese pastus uarios, atque abundantes, nihil laborantibus: nobis autem aut uix, aut ne uix quidem, suppetút, multo labore quaerentibus. Nec tamen ullo modo summum pecudis bonum, & hominis, idem mihi uide-

uideri potest: quid enim tanto opus est instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto uirtutum comitatu, si ea nullam ad aliam rem, nisi ad uoluptatem, conquiruntur? ut, si Xerxes, cum tantis classibus, tantisq. equestribus, & pedestribus copijs, Helleponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulauisset, terramq. nauigauisset; si, cum tanto impetu in Graeciam uenisset, caussam eius quis ex eo quaereret tantarum copiarum, tantiq. belli; mel se afferre ex Hymetto uoluisse diceret; certe sine caussa uideretur tanta conatus: sic nos sapientem, plurimis, & grauissimis artibus, atque uirtutibus instructum, & ornatum, non ut illum, maria pedibus peragrantem, classibus montes, sed omne caelum, totamq. cum uniuerso mari terram mente complexum, uoluptatem petere si dicemus, mellis caussa dicemus tanta molitum. ad altiora quaedam, & magnificentiora mihi crede, Torquate; nati sumus: nec id ex animi solum partibus; in quibus inest memoria rerum innumerabilium, uitae quidem infinita; inest coniectura consequentium, non multum a diuinatione differens; inest moderator cupiditatis pudor; inest ad humanam societatem iustitiae fida custodia; inest in perpetiēdis laboribus, adeundisq. periculis firma & stabilis doloris mortisq. contemptio: ego haec in animis: tu autem etiam membra ipsa, sensusq. considera: qui tibi, ut reliquae corporis partes, non comites solum uirtutum

tum, sed ministri etiam uidebuntur. Quid, si in ipso corpore multa uoluptati praeponenda sunt, ut uires, ualetudo, uelocitas, pulchritudo? quid tandem in animis censes? in quibus doctissimi illi ueteres inesse quiddam caeleste & diuinum putauerunt. quod si esset in uoluptate summum bonum, ut dicitis: optabile esset, in uoluptate maxima, nullo interuallo interiecto, dies noctesq. uersari, cum omne sensus dulcedine omni quasi perfusi mouerentur. quis est autem dignus nomine hominis, qui unum diem totum uelit esse in isto genere uoluptatis? Cyrenaici quidem non recusant. uestri haec uerecundius: illi fortasse constantius. sed lustremus animo, non has maximas artes, quibus qui carebant, inertes a maioribus nominabantur: sed quaero, num existimes, non dico Homerum, Archilochum, Pindarum, sed Phidiam, Polycletum, Zeuxin ad uoluptates artes suas direxisse? ergo opifex plus sibi proponet ad formarum, quam ciuis excellens ad factorum pulchritudinem? quae autem est alia caussa erroris tanti, tam longe, lateq. diffusi, nisi quod is, qui uolupuatem summum bonum esse decernit, non cum ea parte animi, in qua inest ratio, atque consilium, sed cum cupiditate, id est cum animi leuissima parte, deliberat? Quaero enim de te: si sunt dij, ut uos etias putatis; qui possunt esse beati, cum uoluptates corpore percipere non possint? aut, si sine eo genere uoluptatis beati sunt; cur similem animi usum in sapiente esse nolitis? lege laudutiones,

Torquate, non eorum qui sunt ab Homero laudati, non Cyri, non Agesilai, non Aristidis, non Themistoclis, non Philippi, non Alexandri, lege nostrorum hominum, lege uestrae familiae: neminem uidebis ita laudatum, ut artifex callidus comparandarum uoluptatum diceretur. non elogia monumentorum id significant? uelut hoc ad portam: Vno ore cui plurimae consentiunt gentes, populi primariũ fuisse uirum. id ne consensisse de Calatino plurimas gentes arbitramur, primarium populi fuisse, quod praestantissimus fuisset in conficiẽdis uoluptatibus? Ergo in ijs adolescentibus bonam spem esse dicemus, & magnam indolem, quos suis commodis inseruituros, &, quidquid ipsis expediat, facturos arbitramur? non ne uidemus, quanta perturbatio rerum omnium consequatur, quanta confusio? tollitur beneficium: tollitur gratia: quae sunt uincula concordiae. nec enim, si tuam ob caussam cuiquam commodes, beneficium illud habendum est, sed feneratio: nec gratia deberi uidetur ei, qui suam ob caussam commodauerit. Maximas uero uirtutes iacere omnes necesse est, uoluptate dominante. Sunt etiam turpitudines plurimae, quae, nisi honestas natura plurimum ualeat, cur non cadant in sapiẽtem, non est facile defendere. Ac, ne plura complectar, (sunt enim innumerabilia) bene laudata uirtus uoluptatis aditus includat necesse est. quod iam a me expectare noli: tute introspice in mentem tuam ipse: eamq. omni cognitione pertractans, percun-

ctare

ctare ipse te, perpetuis ne malis uoluptatibus perfluens, in ea, quam saepe usurpabas, tranquillitate degere omnem aetatem sine dolore, assumpto etiam illo, quod uos quidem adiungere soletis, sed fieri non potest, sine doloris metu; an, cum de omnibus gentibus optime mererere, cum opem indigentibus salutemq. ferres, uel Herculis perpeti aerumnas: sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen uerbo, aerumnas etiam in deo nominauerunt. exigerem ex te; cogeremque, ut responderes: nisi uererer, ne Herculem ipsum ea, quae pro salute gentium summo labore gessisset, uoluptatis caussa gessisse diceres. Quae cum dixissem, habeo, inquit Torquatus, ad quos ista referam: & , quanquam aliquid ipse poteram, tamen inuenire malo paratiores familiares nostros. Credo, Syronem dicis, & Polidemum, cum optimos uiros, tum doctissimos homines. Recte, inquit, intelligis. Age sane, inquam: sed erat aequius, Triarium aliquid de nostra dissensione iudicare. Immo, inquit arridens, iniquum, hac quidem de re. tu enim ista lenius: hic Stoicorum more nos uexat. Tum Triarius, posthac quidem, inquit, audacius: nam haec ipsa mihi erunt in promptu, quae modo audiui: nec ante aggrediar, quam te ab istis, quos dicis, instructum uidero. Quae cum essent dicta, finem fecimus & ambulandi, & disputandi.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM

LIBER III.

VOLVPTATEM *equidem, Brute, si ipsa pro se loquatur, nec tam pertinaces habeat patronos, concessuram arbitror, conuictam superiore libro, dignitati. etenim sit impudens, si uirtuti diutius repugnet; aut si honestis iucunda anteponat; aut pluris esse contendat dulcedinem corporis, titillantem ex ea re natam laetitiam, quam grauitatem animi, atque cōstantiam. quare illam quidem dimittamus, & suis se finibus tenere iubeamus; ne blanditijs eius, illecebrisq. impediatur disputandi seueritas. quaerendum est enim, ubi sit illud summum bonum, quod reperire uolumus; quoniam & uoluptas ab eo remota est; & eadem fere contra eos dici possunt, qui uacuitatem doloris finem bonorum esse uoluerunt. nec uero ita ullum probetur summum bonum, ut uirtute careat, qua nihil potest esse praestantius. itaque, quamquam in sermone, qui cum Torquato est habitus, non remissi fuimus: tamen haec acrior est cū Stoicis parata contentio. quae enim de uoluptate dicuntur, ea nec acutissime, nec abscondite disseruntur. neque enim, qui defendunt eam, uersuti in disserendo sunt: nec, qui contra dicunt, caussam difficilem repellunt. ipse etiam dicit*

Epi-

Epicurus, ne argumentandum quidem esse de uoluptate, quod sit positum eius iudicium in sensibus; ut commoneri nos satis sit, nihil attineat doceri. quare illa nobis simplex fuit in utramque partem disputatio. nec enim in Torquati sermone quidquam implicatum, aut tortuosum fuit; nostraque, ut mihi uidetur, dilucida oratio. Stoicorum autem, non ignoras, quam sit subtile, uel spinosum potius disserendi genus, idq. cum Graecis, tum magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt, imponendaq. noua nouis rebus nomina. quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius usus uulgaris communisq. non sit, multam nouitatem nominum esse; cum constituantur earum rerum uocabula, quae in quaque arte uersentur. itaque & dialectici, & physici uerbis utuntur ijs, quae ipsi Graeciae nota non sunt. geometrae uero, musici, grammatici etiam more quodam loquuntur suo. item ipsae rhetorum artes, quae sunt totae forenses, atque populares; uerbis tamen in docendo quasi priuatis utuntur, ac suis. Atque, ut omittam has artes elegantes, & ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi uocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agricultura, quae abhorret ab omni politiore elegantia, tamen eas res, in quibus uersatur, nominibus notauit nouis. Quo magis hoc philosopho faciendum est: ars est enim philosophia uitae: de qua disserens arripere uerba de foro non potest. quamquam ex omnibus philo

sophis Stoici plurima nominauerunt. Zeno quoque, eorum princeps, non tam rerum inuentor fuit, quam nouator uerborum. quodsi in ea lingua, quá plerique uberiorem putant, concessum a Graecis est, ut doctissimi homines de rebus non peruulgatis inusitatis uerbis uterentur: quanto id uel nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere? et si, quod saepe diximus, & quidem cum aliqua querela non Graecorum modo, sed etiá eorum, qui se Graecos magis, quam nostros, haberi uolunt, nos non modo non uinci a Graecis uerborum copia, sed esse in ea etiam superiores; elaborandum est, ut hoc non in nostris solum artibus, sed etiam in illornm ipsorum consequamur. quanquam ea uerba, quibus ex instituto ueterum utimur pro latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quamquam latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus. Atque haec quidem de rerum nominibus. De ipsis rebus autem, saepenumero, Brute, uereor ne reprehendar, cum haec ad te scribam, qui tum in philosophia, tum in optimo genere philosophiae tantú processeris. quod si facerem quasi te erudiens, iure reprehenderer: sed ab eo plurimum absum: neque, ut ea cognoscas, quae tibi notissima sunt, ad te mitto; sed quia facillime in nomine tuo acquiesco, et quia te habeo aequissimum eorum studiorum, quae mihi communia tecum sunt, aestimatorem, & iudicem. attendes igitur,

tur, ut soles, diligenter, eamq. cõtrouersiam diiudicabis, quae mihi fuit cum auunculo tuo, diuino, ac singulari uiro. Nam in Tusculano cum essem, uellemq. e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, ueni in eius uillam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem. quo cum uenissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, uidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusum Stoicorum libris. erat enim, ut scis, in eo inexhausta auiditas legendi, nec satiari poterat, quippe qui, ne reprehensionem quidem uulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere saepe, dum senatus cogeretur, nihil operae reip. detrahens. quo magis tum, in summo otio, maximaq. copia, quasi helluo librorum (si hoc uerbo in tam clara re utendum est) uidebatur. quod cum accidisset, ut alter alterum nec opinato uideremus; surrexit statim: deinde prima illa, quae in congressu solemus: quid tu, inquit, huc? a uilla enim, credo: &, si ibi te esse scissem, ad te ipse uenissem. Heri, inquam, ludis commissis, ex urbe profectus ueni ad uesperam. caussa enim fuit huc ueniendi, ut quosdam hinc libros promerem. et quidem, Cato, totam hanc copiam iam Lucullo nostro notam esse oportebit. nam his libris eum malo, quam reliquo ornatu uillae, delectari. est enim mihi magnae curae. quãquam quidem hoc proprium tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Caepioni nostro, & tibi, tam propinquo, respondeat. laboro autem non sine caussa. nam & aui eius

memoria moueor: (nec enim ignoras, quanti fecerim Caepionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos, uir tum omnibus excellens, tum mecum & amicitia, & omni uoluptate, sententiaq. coniunctus. Praeclare, inquit, facis, cum & eorum memoriam tenes, quorum uterque tibi testamento liberos suos commendauit; & puerum diligis. quod autem meum munus dicis, non equidem recuso, sed te adiungo socium. addo etiam illud, multa iam mihi dare signa puerum & pudoris, et ingenij. sed aetatem uides. Vido equidē, inquam: sed infici tamen iam debet ijs artibus, quas si, dum est tener, combiberit, ad maiora ueniet paratior.

Sic equidem, diligentius saepiusq. ista loquemur inter nos, agemusq. communiter: sed residea-mus, inquit, si placet. itaq. fecimus. Tum ille: tu autem, cum ipse tantum librorum habeas, quos hic tandem requiris? Commentarios quosdam, inquam, Aristotelicos, quos hic sciebam esse, ueni ut auferrem, quos legerem, dum essem otiosus: quod quidem nobis, ut scis, non saepe cotingint.

Quam uellem, inquit, ut te ad Stoicos inclinasses. erat enim, si cuiusquam, certe tuum, nihil praeter uirtutē in bonis ducere. Vide, ne magis, inquam, tuum fuerit, cum in re idem tibi, quod mihi, uideretur, non noua te rebus nomina imponere. ratio enim nostra cōsentit: oratio pugnat. Minime uero, inquit ille, consentit. quidquid enim praeter id, quod

bone-

honestum sit, expetendum esse dixeris, in bonisq. numeraueris: & honestum ipsum, quasi uirtutis lumen, extinxeris; & uirtutem penitus euerteris. Dicuntur ista, Cato, magnifice, inquam: sed uides ne uerborum gloriam tibi cum Pyrrhone, & Aristone, qui omnia exaequent, esse communem? de quibus, cupio scire, quid sentias. Ego ne, quaeris, inquit, scire quid sentiam? quos bonos uiros, fortes, iustos, moderatos aut audiuimus in rep. fuisse, aut ipsi uidimus; qui sine ulla doctrina, naturam ipsam secuti, multa laudabilia fecerunt; eos melius a natura institutos fuisse, quam institui possent a philosophia, si ullam aliam probauissent, praeter eam, quae nihil aliud in bonis habet, nisi honestum, nihil, nisi turpe, in malis. ceterae philosophorum disciplinae, omnino alia magis, alia minus, sed tamen omnes, quae rem ullam uirtutis expertem aut in bonis, aut in malis numerent, eas non modo nihil adiuuare arbitror, neque afferre, quo meliores simus, sed ipsam deprauare naturam. nam, si hoc non obtineatur, id solum bonum esse quod honestum sit: nullo modo probari possis, beatam uitam uirtute effici. quod si ita sit: cur opera philosophiae sit danda, nescio. si enim sapiens aliquis miser esse possit: nae ego istam gloriosam, memorabilemq. uirtutem non magno aestimandam putem. Quae adhuc, Cato, a te dicta sunt, eadem, inquam, dicere posses, si sequrere Pyrrhonem, aut Aristonem. nec enim ignoras, his istud honestum.

non summum modo, sed etiam, ut tu uis, solùm bonum uideri. quod si ita est; sequitur id ipsum, quod te uelle uideo, omnes semper beatos esse sapientes. hos ne igitur laudas, & hanc eorum sententiam sequi nos censes oportere? Minime uero istorum quidem, inquit. cum enim uirtutis hoc proprium sit, earum rerum, quae secundum naturam sint, habere delectum: qui omnia sic exaequauerũt, ut in utraque parte ita paria redderent, uti nulla selectione uterẽtur eius, uirtutem ipsam sustulerunt. Istud quidem, inquam, optime dicis: sed quaero, num ne tibi faciẽdum idem sit, nihil dicenti bonum, quod non rectum, honestumq. sit, relinquarum rerum discrimen omne tollenti? Siquidem, inquit, tollerem; sed relinquo. Quonam modo, inquam? si una uirtus, unum istud, quod honestum appellas, rectum, laudabile, decorum, (erit enim notius, quale sit, pluribus notatum uocabulis idem declarantibus) id ergo, inquam, si solum est bonum: quid habebis praeterea, quod sequare? aut, si nihil malum, nisi quod turpe, inhonestum, indecorum, prauum, flagitiosum, foedum: (ut hoc quoque pluribus nominibus insigne faciamus) quid praeterea dices esse fugiendum? Non ignoranti, inquit, tibi, quid sim dicturus, sed aliquid, ut ego suspicor, ex mea breui responsione arripere cupienti, non respondebo ad singula: explicabo potius, quoniam otiosi sumus, nisi alienum putas, totam Zenonis, Stoicorumq. sententiam. Minime id quidem,

dem, inquam, alienum: multumq. ad ea, quae quaerimus, explicatio tua ista profecerit. Experiamur igitur, inquit. etsi habet haec Stoicorũ ratio difficilius quiddam, & obscurius. nam cum in graeco sermone haec ipsa quōdam rerum nomina nouarum
* *non uidebantur, quae nunc consuetudo diuturna triuit: quid censes in latino fore? Facillimum id quidem est, inquam. si enim Zenoni licuit, cum rem aliquam inuenisset inusitatam, inauditum quoque ei rei nomen imponere: cur non liceat Catoni? nec tamen exprimi uerbum e uerbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent: cum sit uerbum, quod idem declararet, magis, minus ue usitatum. equidem soleo etiam, quod uno Graeci, si aliter non possum, idem pluribus uerbis exponere. et tamen puto concedi nobis oportere, ut graeco uerbo utamur, si quando minus occurret latinum; ne hoc ephippijs, & acratophoris potius, quam proegmenis, & apoproegmenis, concedatur. quamquam haec quidem praeposita recte, & reiecta dicere licebit. Bene facis, inquit, quod me adiuuas: & istis quidem, quae modo dixisti, utar potius latinis, in ceteris subuenies, si me haerentem uidebis. Sedulo, inquam, faciam: sed fortuna fortes. quare conare, quaeso. quid enim hoc possumus agere diuinius? Placet ijs, inquit, quorum ratio mihi probatur, simul atque natum sit animal, (hinc enim est ordiendum) ipsum sibi conciliari, & commendari ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quae conser-*

seruantia sunt eius status, diligenda; alienari autem ab interitu, ijsq. rebus, quae interitum uideantur afferte. id ita esse sic probant; quod, ante quam uoluptas, aut dolor attigerit, salutaria appetant parui, aspernenturq. contraria. quod non fieret, nisi statum ipsum diligerent, interitum timerent. fieri autem non posset, ut appeterent aliquid, nisi sensum haberent sui, eoq. se, & sua diligerent. ex quo intelligi debet, principium ductum esse a se diligendi. In principijs autem naturalibus diligendi sui plerique Stoici non putant uoluptatem esse ponendam. quibus ego uehementer assentior: ne, si uoluptatem natura posuisse in ijs rebus uideatur, quae primae appetuntur, multa turpia sequantur. Satis esse autem argumenti uidetur, quamobrem illa, quae natura prima sunt ascita, natura diligamus; quod est nemo, quin, cum utrum uis liceat, aptas malit, & integras omnes partes corporis, quam eodem usu imminutas, & detortas habere. Cogitationes autem, (uel, si haec uerba minus placent, aut minus intelliguntur, καταλήψεις appellemus licet) eas igitur ipsas propter se asciscendas arbitramur, quod habeant quiddam in se quasi complexum, & continens ueritatem. id autem in paruis intelligi potest: quos delectari uideamus, etiam si eorum nihil intersit, si quid ratione per se ipsi inuenerunt. Artes etiam ipsas propter se assumendas putamus, tum quia sit in his aliquid dignum assumptione, tum quod constent ex cognitionibus,

&

& contineant quiddam in se ratione constitutum, & uia. a falsa autem assensione magis nos alienatos esse, quam a ceteris rebus, quae sunt contra naturam, arbitrantur. Iam membrorum, id est partium corporis, alia uidentur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, & ea, quae sunt intus in corpore; quorum utilitas quanta sit, a medicis etiam disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pauoni, plumae uersicolores columbis, uiris mammae, atque barba. Haec dicuntur fortasse ieiunius: sunt enim quasi prima elementa naturae: quibus ubertas orationis adhiberi uix potest. nec equidem eam cogito consectari. ueruntamen, cum de rebus grandioribus dicas, ipsae res uerba rapiũt. ita fit cum grauior, tum etiam splendidior oratio. Est ut dicis, inquam: sed tamen omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici uidetur. istiusmodi autem res dicere ornate uelle, puerile est: plane autem, & perspicue expedire posse, docti, & intelligentis uiri. Progrediamur igitur, quoniam, inquit, ab his principijs naturae discessimus: quibus congruere debent, quae sequuntur. sequitur autem prima diuisio haec. Aestimabile esse dicitur (sic enim, ut opinor, appellamus *) id, quod aut ipsum secundum naturam sit, aut tale quid efficiat, ut selectione dignum propterea sit, quod aliquod pondus habeat dignum aestimatione: quã ille ἀξίαν uocat: contraq. inaestimabile, quod sit superiori con-

contrarium. Initijs igitur ita constitutis, ut ea, quae secundum naturam sunt, ipsa propter se sumenda sint, contrariaq. item reijcienda; primum est officium, (id enim appello καθῆκον) ut se conseruet in naturae statu; deinceps, ut ea teneat, quae secundum naturam sint, pellatq. contraria: quae inuenta selectione, & item reiectione sequuntur: deinceps cum officio selectio, deinde ea perpetua, tum ad extremū constans consentaneaq. naturae; in qua primum inesse incipit, & intelligi, quid sit, quod uere bonum possit dici. prima est enim conciliatio hominis ad ea, quae sunt secundum naturam. Simul autem cepit intelligentiam, uel notionem potius, quam appellant ἔννοιαν illi; uiditq. rerum agendarum ordinem, &, ut ita dicam, concordiam: multo eam pluris aestimauit, quam omnia illa, quae primum dilexerat: atque ita cognitione, & ratione collegit, ut statueret in ea collocatum summum illud hominis per se laudandum, & expetendum bonum. quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet; cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sunt omnia: honeste facta, ipsumq. honestum, quod in bonis ducitur, quamquam post oritur, tamen id solum ui sua, & dignitate expetendum est: eorum autem, quae sunt prima natura, propter se nihil est expetendum. cum uero illa, quae officia esse dixi, proficiscātur ab initijs naturae: ad ea haec referri necesse est: ut recte dici possit, omnia officia eo referri, ut

adi-

adipiscamur principia naturae, nec tamen ut hoc sit bonorum ultimum: propterea quod non inest in primis naturae conciliationibus honesta actio: consequens enim est, & post oritur, ut dixi: est tamen ea secundum naturam, multoq. nos ad se expetendam magis hortatur, quam superiora omnia. Sed ex hoc primum error tollendus est, ne quis sequi existimet, ut duo sint ultima bonorum. ut enim, si cui sit propositum collineare hastam aliquo, aut sagittam, sicut nos ultimum in bonis diximus: sic illi facere omnia quae possit, ut collineet: huic in eius similitudine omnia sint facienda, ut collineet: tum, ut omnia fa
* *ciat, quo propositum assequatur. sed hoc quasi ultimum, quale nos summum in uita bonum dicimus: illud autem, ut feriat, quasi seligendum, non expetendum. Cum autem omnia officia a principijs naturae proficiscantur; ab ijsdem necesse est proficisci ipsam sapientiam. sed quemadmodum saepe fit, ut is qui commendatus sit alicui, pluris eum faciat, cui commendatus sit, quam illum, a quo sit: minime mirum est, primo nos sapientiae commendari ab initijs naturae, post autem ipsam sapientiam nobis cariorem fieri, quam illa sint, a quibus ad hanc uenerimus. Atque ut membra nobis ita data sunt, ut ad quandam rationem uiuendi data esse appareant: sic appetitio animi, quae ὁρμὴ graece uocatur, non ad quoduis genus uitae, sed ad quandam formam uiuendi uidetur data; itemq. & ratio, & perfecta ratio. ut enim histrioni actio, saltatori motus, non quiuis,*

sed

sed certus quidam est datus: sic uita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, consentaneumq. dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinae similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi; ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est artis effectio. Et tamen est etiam alia cum ipsis artibus sapientiae dissimilitudo: propterea quod in illis, quae recte facta sunt, non continent tamen omnes partes, ex quibus constant: quae autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, si placet; illi autem appellant κατορθώματα; *omnes numeros uirtutis continent. sola enim sapientia in se tota conuersa est. quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite autem medicinae, et gubernationis ultimum cum ultimo sapientiae comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & ut omnia, quae homini accidant, infra se esse iudicet. quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, praeter honesta, & turpia. Videamus nunc, quam sint praeclare illa ijs, quae iam posui, consequentia. Cum enim hoc sit extremum, (sentis enim credo me iam diu, quod* τέλος *Graeci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter*

ter naturae, conuenienterq. uiuere; necessario sequitur, omnes sapientes semper feliciter, absolute fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam uitam, fortunasq. nostras, id est ut, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus: potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis uerbis, grauissimisq. sententijs rhetorice & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. concluduntur igitur eorum argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est. Satis ne hoc conclusum uidetur? certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quae erant sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. nam, quod honestum sit, laudabile esse conceditur: illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum; ergo & probandum; ita etiam laudabile; id autem honestum. ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam. quod non possit quidem, nisi honestae

sed certus quidam est datus: sic uita agenda est certo genere quodam, non quolibet: quod genus conueniens, consentaneumq. dicimus. nec enim gubernationi, aut medicinae similem sapientiam esse arbitramur, sed actioni illi potius, quam modo dixi, & saltationi; ut in ipsa arte insit, non foris petatur extremum, id est artis effectio. Et tamen est etiam alia cum ipsis artibus sapientiae dissimilitudo: propterea quod in illis, quae recte facta sunt, non continent tamen omnes partes, ex quibus constant: quae autem nos aut recta, aut recte facta dicamus, si placet; illi autem appellant κατορθώματα; omnes numeros uirtutis continent. sola enim sapientia in se tota conuersa est. quod idem in ceteris artibus non fit. Inscite autem medicinae, et gubernationis ultimum cum ultimo sapientiae comparatur. sapientia enim & animi magnitudinem complectitur, & iustitiam, & ut omnia, quae homini accidant, infra se esse iudicet. quod idem in ceteris artibus non contingit. Tenere autem uirtutes eas ipsas, quarum modo mentionem feci, nemo poterit, nisi statuerit nihil esse, quod intersit, aut differat aliud ab alio, praeter honesta, & turpia. Videamus nunc, quam sint praeclare illa ijs, quae iam posui, consequentia. Cum enim hoc sit extremum, (sentis enim credo me iam diu, quod τέλος Graeci dicunt, id dicere tum extremum, tum ultimum, tum summum: licebit etiam finem pro extremo, aut ultimo dicere) cum ergo hoc sit extremum, congruenter

ter

ter naturae, conuenienterq. uiuere; necessario sequ tur, omnes sapientes semper feliciter, absolute fortunate uiuere, nulla re impediri, nulla prohiberi, nulla egere. Quod autem continet non magis eam disciplinam, de qua loquor, quam uitam, fortunasq. nostras, id est ut, quod honestum sit, id solum bonum iudicemus: potest id quidem fuse, & copiose, & omnibus electissimis uerbis, grauissimisq. sententijs rhetorice & augeri, & ornari: sed consectaria me Stoicorum breuia, & acuta delectant. concluduntur igitur eorum argumenta sic. quod est bonum, omne laudabile est: quod autem laudabile est, omne honestum est: bonum igitur quod est, honestum est. Satis ne hoc conclusum uidetur? certe: quod enim efficiebatur ex his duobus, quae erant sumpta in eo, uides esse conclusum. duorum autem, e quibus effecta conclusio est, contra superius dici solet, non omne bonum esse laudabile. nam, quod honestum sit, laudabile esse conceditur: illud autem perabsurdum, bonum esse aliquid, quod non expetendum sit; aut expetendum, quod non placens; aut, si id, non etiam diligendum; ergo & probandum; ita etiam laudabile; id autem honestum. ita fit, ut, quod bonum sit, id etiam honestum sit. Deinde quaero, quis aut de misera uita possit gloriari, aut non de beata? de sola igitur beata. ex quo efficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam. quod non possit quidem, nisi honestae

uitae, iure contingere. ita fit, ut honesta uita, beata uita sit. Et quoniam is, cui contingit ut iure laudetur, habet insigne quiddam ad decus, & ad gloriam, ut ob ea, quae tanta sint, beatus dici iure possit: idem de uita talis uiri rectissime dicitur. ita, si beata uita honestate cernitur, quod honestum est, id bonum solum habendum est. Quod uero negari nullo modo possit, quem umquam stabili, & firmo, & magno animo, quem fortem uirum dicimus effici posse, nisi constitutum sit, non esse malum dolorem? ut enim, qui mortem in malis ponit, non potest eam non timere: sic nemo ulla in re potest id, quod malum esse decernit, non curare, idq. contemnere. quo posito, & omnium assensu approbato, illud assumitur, eum, qui magno sit animo, atque forti, omnia, quae cadere in hominem possint, despicere, & pro nihilo putare. Quae cum ita sint, effectum est, nihil esse malum, quod turpe non sit. Atque iste uir, altus, & excellens, magno animo, uere fortis, infra se omnia humana ducens, is, inquam, quem efficere uolumus, quem quaerimus certe, & confidere sibi debet, & suae uitae, & actae, & consequenti, & bene de se iudicare, statuens nihil mali posse incidere sapienti. ex quo intelligitur idem, illud solum bonum esse, quod honestum sit, idq. esse beate uiuere, & honeste, id est cum uirtute uiuere. Nec uero ignoro uarias philosophorum fuisse sententias, eorum dico, qui summum bonum, quod ultimum appello, in animo ponerent.

quas

quas quamquam uitiose quidam secuti sunt: tamen non modo his tribus, qui uirtutem a summo bono segregauerunt, cum aut uoluptatem, aut uacuitatem doloris, aut prima naturae in summis bonis poneret; sed etiam alteris tribus, qui mancam fore putauerunt sine aliqua accessione uirtutē, ob eamq. rem trium earum rerum, quas supra dixi, singulas singulis addiderunt; his tamen omnibus eos antepono, cuiusmodi sunt, qui summum bonum in animo, atque in uirtute posuerunt. Sed sunt tamen perabsurdi & ij, qui, cum scientia uiuere, ultimum bonorum, & qui nullam rerum differentiam esse dixerunt, atque ita sapientē beatum fore, nihil aliud alij momento ullo anteponentem: ut quidam Academici constituisse dicuntur, extremum bonorum, & summum munus esse sapientis, obsistere uisis, assensusq. suos firme sustinere. His singulis copiose responderi solet: sed, quae perspicua sunt, longa esse non debent. quid autem apertius, quam, si selectio nulla sit ab ijs rebus, quae contra naturam sint, earum rerum, quae sint secundum naturam, tollatur omnis ea, quae quaeratur, laudaturq. prudētia? Circumscriptis igitur ijs, sentenijs, quas posui, & ijs, quae similes earum sunt, relinquitur, ut summum bonum sit; uiuere scientiam adhibentem earum rerum, quae natura eueniant; seligentem, quae secundum naturam; &, si quae contra naturam sunt, reijcientem; id est conuenienter congruēterq. naturae uiuere. Sed in ceteris artibus,

 cum

tum dicitur artificiose, posterum quodam modo, et consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, id apprime recte dicitur. quidquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes uiolare, fana depeculari, quae sunt in effectu: sic, timere, sic, maerere, sic, in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. uerum, ut haec non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quae proficiscuntur a uirtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paulum oppido inter se differunt, & tamen eodem spectant. ego assentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud quod prodesset, (ὠφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, a natura absoluta. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. cum enim ab ijs rebus, quae sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis; tum ad notionem boni peruenit. hoc autem ipsum bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris com-

comparando, sed propria ui sua & sentimus, & appellamus bonum. ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi aestimandum, sed ea aestimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum aestimatio, quae ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, nec rursus in malis: quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit: alia est igitur propria aestimatio uirtutis: quae genere, non crescendo, ualet. Nec uero perturbationes animorum, quae uitam insipientium miseram, acerbamq. reddunt, quas Graeci πάθη appellãt: (poteram ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare; sed non conueniret ad omnia: qui enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος: sit igitur perturbatio, quae nomine ipso uitiosa declarari uidetur) nec hae perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq. hae sunt genere quattuor, partibus plures, aegritudo, formido, libido, quamq. Stoici, communi nomine corporis, et animi, ἡδονὴν appellãt; ego malo laetitiam appellare, quasi gestientis animi elationẽ uoluptariam. perturbationes autem nulla naturae ui commouentur: omniaq. ea sunt opiniones, ac iudicia leuitatis, itaque his sapiens semper uacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs: praeter enim

tum dicitur artificiose, posterum quodam modo, et consequens putandum est: quod illi ἐπιγεννηματικὸν appellant. quod autem in quo sapienter dicimus, id apprime recte dicitur. quidquid enim a sapiente proficiscitur, id continuo debet expletum esse omnibus suis partibus. in eo enim positum est id, quod dicimus esse expetendum. nam ut peccatum est, patriam prodere, parentes uiolare, fana depeculari, quae sunt in effectu: sic, timere, sic, maerere, sic, in libidine esse, peccatum est, etiam sine effectu. uerum, ut haec non in posteris, & in consequentibus, sed in primis continuo peccata sunt: sic ea, quae proficiscuntur a uirtute, susceptione prima, non perfectione, recta sunt iudicanda. Bonum autem, quod in hoc sermone toties usurpatum est, id etiam definitione explicetur. sed eorum definitiones paullum oppido inter se differunt, & tamen eodem spectant. ego assentior Diogeni, qui bonum definierit, id, quod esset natura absolutum. id autem sequens, illud quod prodesset, (ὠφέλημα enim sic appellemus) motum, aut statum esse dixit, a natura absoluta. Cumq. rerum notiones in animis fiant, si aut usu aliquid cognitum sit, aut coniunctione, aut similitudine, aut collatione rationis: hoc quarto, quod extremum posui, bonorum notitia facta est. cum enim ab iis rebus, quae sunt secundum naturam, ascendit animus collatione rationis; tum ad notionem boni peruenit. hoc autem ipsum bonum non accessione, neque crescendo, aut cum ceteris

com-

comparando, sed propria ui sua & sentimus, & appellamus bonum. ut enim mel, etsi dulcissimum est, suo tamen proprio genere saporis, non comparatione cum alijs, dulce esse sentitur: sic bonum hoc, de quo agimus, est illud quidem plurimi aestimandum, sed ea aestimatio genere ualet, non magnitudine. nam cum aestimatio, quae ἀξία dicitur, neque in bonis numerata sit, nec rursus in malis: quantumcumque eo addideris, in suo genere manebit. alia est igitur propria aestimatio uirtutis: quae genere, non crescendo, ualet. Nec uero perturbationes animorum, quae uitam insipientium miseram, acerbamq. reddunt, quas Graeci πάθη appellát: (poterant ego, uerbum ipsum interpretans, morbos appellare; sed non conueniret ad omnia: qui enim misericordiam, aut ipsam iracundiam, morbum solet dicere? at illi dicunt πάθος: sit igitur perturbatio, quae nomine ipso uitiosa declarari uidetur) nec hae perturbationes ui aliqua naturali mouentur: omnesq. hae sunt genere quattuor, partibus plures, aegritudo, formido, libido, quamq. Stoici, communi nomine corporis, et animi, ἡδονὴν appellát; ego malo laetitiam appellare, quasi gestientis animi elationem uoluptariam. perturbationes autem nulla naturae ui commouentur: omniaq. ea sunt opiniones, ac iudicia leuitatis. itaque his sapiens semper uacabit. Omne autem, quod honestum sit, id esse propter se expetendum, commune nobis est cum multorum aliorum philosophorum sententijs. praeter enim

tres disciplinas, quae uirtutem a summo bono excludunt, ceteris omnibus philosophis haec est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis; qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt. sed haec quidem est perfacilis, & perexpedita defensio. quis est enim, aut quis umquam fuit aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, ut eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis uelit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo, peruenire? quam uero utilitatem, aut quem fructum petentes, scire cupimus, illa, quae occulta nobis sunt, quo moueantur, quibusq. de caussis ea uersentur in caelo? quis autem tam agrestibus institutis uiuit, aut quis contra studia naturae tam uehementer obduruit, ut a rebus cognitione dignis abhorreat, easq. sine uoluptate, aut utilitate aliqua non requirat, & pro nihilo putet? aut quis est, qui, maiorum, aut Africanorum, aut eius, quem tu in ore semper habes, proaui mei, ceterorumq. uirorum fortium, atque omni uirtute praestantium facta, dicta, consilia cognoscens, nulla animo afficiatur uoluptate? quis autem, honesta in familia institutus, & educatus ingenue, non ipsa turpitudine, etiam si eum laesura non sit, offenditur? quis animo aequo uidet eum, quem impure, ac flagitiose putet uiuere? quis non odit sordidos, uanos, leues, futiles? quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus,

remus, quo minus homines, tenebras, & solitudinem nacti, nullo dedecore se abstineant, nisi eos per se foeditate sua turpitudo ipsa deterreat? Innumerabilia dici possunt in hanc sententiam: sed non necesse est. nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam & honesta expetenda per se, & eodem modo turpia per se fugienda. Constituto autem illo, de quo ante diximus, quod honestum sit, id esse solum bonum; intelligi necesse est, pluris id, quod honestum sit, aestimandum esse, quam illa media, quae ex eo comparentur. stultitiam autem, & temeritatem, & iniustitiam, & intemperantiam cum dicimus esse fugienda propter eas res, quae ex ipsis eueniant; non ita dicimus, ut cum illo, quod positum est, solum id esse malum, quod turpe sit, haec pugnare uideatur oratio: propterea quod ea non ad corporis incommodum referuntur, sed ad turpes actiones, quae oriuntur e uitijs. quas enim Graeci κακίας appellant, uitia malo, quam malitias, nominare. Haec tu, inquam, Cato, uerbis illustribus, & id, quod uis, declarantibus. itaque mihi uideris latine docere philosophiam, et ei quasi ciuitatem dare, quae quidem adhuc peregrinari Romae uidebatur, nec offerre sese nostris sermonibus: & ista maxime propter limatam quandam & rerum, & uerborum tenuitatem. scio enim esse quosdam, qui quamuis lingua philosophari possint, nullis tamen partitionibus, nullis definitionibus utuntur ipsi, qui dicunt ea se modo probare, quibus

natura tacita assentiatur. itaque in rebus minime obscuris non multus est apud eos disserendi labor. quare attendo te studiose, &, quaecunque rebus ijs, de quibus hic sermo est, nomina imponis, memoriae mando. mihi enim erit ijsdem istis fortasse iam utendum. Virtutibus igitur rectissime mihi uideris, & ad consuetudinem nostrae orationis, uitia posuisse contraria. quod enim uituperabile est per se ipsum, id eo ipso uitium nominatum puto, uel etiam a uitio dictum uituperari. sin κακίαν malitiam dixisses; ad aliud nos unum certum uitium consuetudo latina traduceret: nunc omni uirtuti uitium, contrario nomine, opponitur. Tum ille, his igitur ita positis, inquit, sequitur magna contentio: quae pertractata est a Peripateticis mollius. est enim eorum consuetudo dicendi non satis acuta, propter ignorationem dialecticae. Carneades tuus, egregia quadam exercitatione in dialecticis, summaq. eloquentia, rem in summum discrimen adduxit: propterea quod pugnare non destitit, in omni hac quaestione, quae de bonis, & malis appelletur, non esse rerum Stoicis cum Peripateticis controuersiam, sed nominum. Mihi autem nihil tam perspicuum uidetur, quam has sententias eorum philosophorum re inter se magis, quam uerbis, dissidere, maiorem multo habere Stoicos & Peripateticos rerum omnium discrepantiam, quam uerborum; quippe cum Peripatetici omnia, quae ipsi bona appellant, pertinere dicant ad beate uiuendum; nostri uero, quod aestimatione

matione omnino aliqua dignum sit, complecti beatam uitam putent. An uero certius quidquam potest esse, quam illa ratio eorum, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, cum equuleo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, ut in omnibus tormentis conseruetur beata uita sapienti. etenim, si dolores eosdem tolerabilius patiantur, qui excipiunt eos pro patria, quam qui leuiore de caussa: opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sint, quae sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior; ut hoc idem approbandum sit nobis, ut, qui plura habeat, quae in corpore magni aestimantur, sit beatior. illi enim corporis commodis compleri uitam beatam putant: nostri nihil minus. nam cum ita placeat, ne eorum quidem bonorũ, quae nos bona naturae appellemus, frequentia beatiorem uitam fieri, aut magis expetendam, aut pluris aestimandam: certe minus ad beatam uitam pertinet multitudo corporis commodorum. etenim si &, sapere, expetendum sit, & ualere: coniunctum utrumque magis expetendum sit, quam sapere solum. neque tamen, si utrumque sit aestimatione dignum, pluris sit coniunctũ, quam sapere ipsum separatum. nam qui ualetudinem aestimatione aliqua dignam iudicamus, neque tamen eam in bonis ponimus; iidem censemus, nullam esse

tantam

tantam aestimationem, ut ea uirtuti anteponatur. quod idem Peripatetici non tenent: quibus dicendum est, quae & honesta actio sit, & sine dolore, eam magis esse expetendam, quam si esset eadem actio cum dolore. nobis aliter uidetur: recte, secusne, postea. Sed potest ne rerum maior esse dissensio? ut enim obscuratur, & offunditur luce solis lumen lucernae; et ut interit magnitudine maris Aegei stilla muriae; & ut in diuitijs Croesi teruncij accessio, & gradus unus in ea uia, quae est hinc in Indiam: sic, cum sit is bonorum finis, quem Stoici dicunt, omnis ista rerum in corpore sitarum aestimatio splendore uirtutis, & magnitudine obscuretur; & obruatur, atque intereat, necesse est. & quemadmodum opportunitas (sic enim appellemus εὐκαιρίαν) non fit maior productione temporis: (habent enim suum modum, quaecunque opportuna dicuntur) sic recta effectio (κατόρθωσιν enim ita appello; quoniam rectum factum κατόρθωμα) recta igitur effectio, item conuenientia, denique ipsum bonum, quod in eo positum est, ut naturae consentiat, crescendi accessionem nullam habet. ut enim opportunitas illa, sic haec, de quibus dixi, non fiunt temporis productione maiora: ob eamq. caussam Stoicis non uidetur optabilior, nec magis expetenda beata uita, si sit longa, quam si breuis: utunturq. simili. ut, si cothurni laus illa esset, ad pedem apte conuenire; neque multi cothurni paucis anteponerentur, nec maiores minoribus: sic, quorum omne bonum

num conuenientia, atque opportunitate finitur, nec plura paucioribus, nec longinquiora breuioribus anteponentur. Nec uero satis acute dicunt: si bona ualetudo pluris aestimanda sit longa, quam breuis; sapientiae quoque usus longissimus quisque sit plurimi. non intelligunt ualetudinis aestimationem spatio iudicari; uirtutis, opportunitate. ut uideantur, qui illud dicant, iidem hoc esse dicturi, bonam mortem, & bonum partum meliorem longum esse, quam breuem. non uident alia breuitate pluris aestimari, alia diuturnitate. itaque consentaneum est his, quae dicta sunt, ratione illorum, qui illum bonorum finem, quod appellamus extremum, quod ultimum, crescere putant posse, iisdem placere, esse alium alio etiam sapientiorem, itemq. alium magis alio uel peccare, uel recte facere: quod nobis non licet dicere: qui crescere bonorum finem non putamus. ut enim qui demersi sunt aqua, nihilo magis respirare possunt, si longe non absunt a summo, ut iam iamq. possint emergere, quam si etiam tum essent in profundo; nec catulus ille, qui iam appropinquat ut uideat, plus cernit, quam is, qui modo est natus: item, qui processit aliquantum ad uirtutis aditum, nihilo minus in miseria est, quam ille, qui nihil processit. Haec mirabilia uideri intelligo: sed, cum certe superiora firma, ac uera sint, his autem ea consentanea, & consequentia; ne de eorum quidem ueritate est dubitandum. Sed quamquam negent, nec uirtutes, nec uitia crescere: attamen u-

trumqu

trumque eorum fundi quodam modo, & quasi dilatari putant. Diuitias autem Diogenes censet non eam modo uim habere, ut quasi duces sint ad uoluptatem, & ad ualetudinem bonam, sed etiam ut ea contineant: non idem facere eas in uirtute, neque in ceteris artibus, ad quas esse dux pecunia potest, continere autem non potest: itaque, si uoluptas, aut si bona ualetudo sit in bonis, diuitias quoque in bonis esse ponendas: at, si sapientia bonum sit, non sequi ut etiam diuitias bonum esse dicamus: nec ab ulla re, quae non sit in bonis, id, quod sit in bonis, contineri potest. ob eamq. caussam, quia cogitationes, comprehensionesq. rerum, e quibus efficiuntur artes, appetitiones mouent; cum diuitiae non sint in bonis, nulla ars diuitijs contineri potest. quod si de artibus concedamus: uirtutis tamen non sit eadem ratio: propterea quod haec plurimae commentationis, & exercitationis indigeat; quod idem in artibus non sit; & quod uirtus stabilitatem, firmitatem, constantiam totius uitae complectatur; nec eadem haec in artibus esse uideamus. Deinceps explicatur differentia rerum: quam si non ullam esse diceremus, confunderetur omnis uita, ut ab Aristone; nec ullum sapientiae munus, aut opus inueniretur; cum inter res eas, quae ad uitam degendam pertinerent, nihil omnino interesse, neque ullum delectum adhiberi oporteret. itaque, cum esset satis constitutum, id solum esse bonum, quod esset honestum, & id malum solum, quod turpe: tum in-

ter

ter haec, & illa, quae nihil ualerent ad beate, miserequ. uiuendum, aliquid tamen, quo differrent, esse uoluerunt; ut essent eorum alia aestimabilia, alia contra, alia neutrum: quae autem aestimanda essent eorum in alijs satis esse caussae, quamobrem quibusdam anteponerentur, ut in ualetudine, ut in integritate sensuum, ut in doloris uacuitate, ut gloriae, diuitiarum, similium rerum; alia autem non esse eiusmodi: itemq. eorum, quae nulla astimatione digna essent, partim satis habere caussae, quamobrem reijcerentur, ut dolorem, morbum, sensuum amissionem, paupertatem, ignominiam, similia horum; partim non: itemq. hinc esse illud exortum, quod Zeno προηγμένον, *contraq. quod* ἀποπροηγμένον *nominauit; cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosiorem etiam dicere soles. sed non alienm est, quo facilius uis uerbi intelligatur, rationem huius uerbi faciendi Zenonis exponere. Vt enim, inquit, nemo dicit, in regia regem ipsum quasi productum esse ad dignitatem, (id enim est* προηγμένον*) sed eos, qui in aliquo honore sint, quorum ordo proxime accedit, ut secundus sit ad regium principatum: sic in uita non ea, quae primario loco sunt, sed ea, quae secundum locum obtinent,* προηγμένα, *id est producta, nominentur: quae uel ita appellemus, (id erit uerbum e uerbo) uel promota, uel, ut dudum diximus, praeposita, uel praecipua; & illa reiecta. re enim intelle-*

cta,

cta, in uerborum usu faciles esse debemus. quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod praepositum, uel praecipuum nominamus, itaque id definimus, quod sit indifferens, cum aestimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferes dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut secundum naturam esset, aut contra, nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis aestimabile esset: nec, hoc posito, non aliqua essent praeposita. recte igitur haec facta distinctio est. Atque etiam ab ijs, quo facilius res perpici possit, hoc simile ponitur. ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talem, ut rectus assistat; qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, praepositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa propositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, quae sunt praeposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim, naturamq. nihil pertinent. Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quae τελικὰ dicuntur: iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno non poterimus; ut res intelligatur) alia autem efficientia, quae Graeci ποιητικὰ, alia utrumque. de pertinentibus nihil est bonum, praeter actiones honestas: de efficientibus, nihil praeter amicum, sed

& pertinentem & efficientem sapientiam uolunt esse. nam quia sapientia est conueniens actio; erit cum illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. Haec, quae praeposita dicimus, partim sunt per se ipsa praeposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque: per se, ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus; in quibus sunt & praeponenda quaedam, & reijcienda: alia ob eam rem praeposita dicentur, quod ex se aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utramque rem, ut integri sensus, ut bona ualetudo. De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius caussa porrigendum esse dicebant. quibus ego uehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonám famam ipsam propter se praepositam, & sumendam esse dixerunt; esseq. hominis ingenui, & liberaliter educati, uelle bene audire a parẽtibus, a propinquis, a bonis etiã uiris, idq. propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultũ uelimus, etiamsi posthumi futuri sint, propter ipsos; sic futurae post mortẽ famae tamẽ esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. Sed cum, quod honestum sit, id solum bonũ esse dicamus: consentaneum tamen est, fungi officio; cum id officium nec

in

cta, in uerborum usu faciles esse debemus. quoniam autem omne, quod est bonum, primum locum tenere dicimus: necesse est, nec bonum esse, nec malum hoc, quod praepositum, uel praecipuum nominamus. itaque id definimus, quod sit indifferens, cum aestimatione mediocri. quod enim illi ἀδιάφορον dicunt, id mihi ita occurrit, ut indifferes dicerem. neque enim illud fieri poterat ullo modo, ut nihil relinqueretur in medijs, quod aut secundum naturam esset, aut contra, nec, cum id relinqueretur, nihil in his poni, quod satis aestimabile esset: nec, hoc posito, non aliqua essent praeposita. recte igitur haec facta distinctio est. Atque etiam ab ijs, quo facilius res perpici possit, hoc simile ponitur. ut enim, inquiunt, si hoc fingamus esse quasi finem, & ultimum, ita iacere talem, ut rectus assistat; qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus, praepositum quiddam habebit ad finem; qui aliter, contra; neque tamen illa propositio tali ad eum, quem dixi, finem pertinebit: sic ea, qua esunt praeposita, referuntur illa quidem ad finem, sed ad eius uim, naturamq. nihil pertinent. Sequitur illa diuisio, ut bonorum alia sint ad illud ultimum pertinentia, (sic enim appello, quae τελικὰ dicuntur; iam hoc ipsum instituamus, ut placuit, pluribus uerbis dicere, quod uno non poterimus, ut res intelligatur) alia autem efficientia, quae Graeci ποιητικὰ, alia utrumque. de pertinentibus nihil est bonum, praeter actiones honestas; de efficientibus, nihil praeter amicum. sed

& pertinentem & efficientem sapientiam uolunt esse. nam quia sapientia est conueniens actio; erit cum illo pertinenti genere, quod dixi. quod autem honestas actiones affert, & efficit, id efficiens dici potest. Haec, quae praeposita dicimus, partim sunt per se ipsa praeposita, partim quod aliquid efficiunt, partim utrumque: per se, ut quidam habitus oris, & uultus, ut status, ut motus; in quibus sunt & praeponenda quaedam, & reijcienda: alia ob eam rem praeposita dicentur, quod ex se aliquid efficiant, ut pecunia: alia autem ob utramque rem, ut integri sensus, ut bona ualetudo. De bona autem fama (quam enim appellant εὐδοξίαν, aptius est hoc loco bonam famam appellare, quam gloriam) Chrysippus quidem, & Diogenes, detracta utilitate, ne digitum quidem eius caussa porrigendum esse dicebant. quibus ego uehementer assentior. qui autem post eos fuerunt, cum Carneadem sustinere non possent, hanc, quam dixi, bonam famam ipsam propter se praepositam, & sumendam esse dixerunt; esseq. hominis ingenui, & liberaliter educati, uelle bene audire a parētibus, a propinquis, a bonis etiā uiris, idq. propter rem ipsam, non propter usum: dicuntque, ut liberis consultū uelimus, etiam si posthumi futuri sint, propter ipsos; sic futurae post mortē famae tamē esse propter rem, etiam detracto usu, consulendum. Sed cum, quod honestum sit, id solum bonū esse dicamus: consentaneum tamen est, fungi officio; cum id officium nec

in

in bonis ponamus, nec in malis. est enim aliquid in his rebus probabile, & quidem ita, ut eius ratio reddi possit. est autem officium, quod ita factum est, ut eius probabilis ratio reddi possit. ex quo intelligitur, officium medium quoddam esse, quod neque in bonis ponatur, neque in contrarijs. quoniamq. in ijs rebus, quae neque in uirtutibus sunt, neque in uitijs, est tamen quiddam, quod usui possit esse: tollendum id non est. Est autem eius generis actio quoque quaedam, & quidem talis, ut ratio postulet agere aliquid, & facere eorum. quod autem ratione actum sit, id officium appellamus. est igitur officium eius generis, quod nec in bonis ponatur, nec in contrarijs. Atque perspicuũ etiam illud est, in istis rebus medijs aliquid agere sapientem. iudicat igitur, cum agit, officium illud esse. quod, quoniam numquam fallitur in iudicando, erit in medijs rebus officium. quod efficitur etiam hac conclusione rationis. quoniam enim uidemus esse quiddam, quod recte factum appellemus; id autem est perfectum officium: erit autem etiam inchoatum, ut, si, iuste deopsitum reddere, in recte factis sit, in officijs ponatur depositum reddere: illo enim addito, iuste, facit recte factum: per se autem hoc ipsum, reddere, in officium ponitur. quoniamq. non dubium est, quin in ijs, quae media dicimus, sit aliud sumendum, aliud reijciendum: quidquid ita fit, aut dicitur, communi officio continetur. ex quo intelligitur, quoniam se ipsos omnes

nes natura diligunt; tam insipientem, quam sapientem sumpturum, quae secundum naturam sint, reiecturumq. contraria. ita est quoddam commune officium sapientis, & insipientis. ex quo efficitur, uersari in ijs, quae media dicamus. sed, cum ab his omnia proficiscantur officia; non sine caussa dicitur, ad ea referri omnes nostras cogitationes, in his & excessum e uita, & in uita mansionem. in quo enim plura sunt, quae secundum naturam sunt; huius officium est in uita manere: in quo autem aut sunt plura contraria, aut fore uidentur; huius officium est e uita excedere. ex quo apparet, & sapientis esse aliquando officium, excedere e uita, cum beatus sit; & stulti, manere in uita, cum sit miser. nam bonum illud, & malum, quod saepe iam dictum est, postea consequitur. prima autem illa naturae, siue secunda, siue contraria, sub iudicium sapientis, & delectum cadunt: estq. illa subiecta quasi materia sapientiae. itaque & manendi in uita, & migrandi ratio omnibus ijs rebus, quas supra dixi, metienda. nam neque ijs, qui uirtute retinentur in uita, neque ijs, qui sine uirtute sunt, mors est oppetenda; ut saepe officium est sapientis desciscere a uita, cum sit beatissimus, si id opportune facere possit, quod est conuenienter naturae uiuere. sic enim censent, opportunitatis esse beate uiuere. itaque a sapientia praecipitur, se ipsam, si iusserit, sapiens ut relinquat. Quamobrem cum uitiorum ista uis non sit, ut caussam afferant mortis uoluntariae;

custodiat, pinnoteres uocatur, in eamq. cum se recepit, includitur; ut uideatur monuisse, ut caueret; itemq. formicae, apes, ciconiae aliorum etiam caussa quaedã faciunt. multo magis haec coniunctio est hominis: itaque natura sumus apti ad coetus, concilia, ciuitates. Mundum autem censent regi numine deorum, eumq. esse quasi communem urbem, & ciuitatem hominum, & deorum, & unumquemque nostrum eius mundi esse partem: ex quo illud natura consequi, ut communem utilitatem nostrae anteponamus. ut enim leges omnium salutem singulorum saluti anteponunt: sic uir bonus, & sapiens, & legibus parens, & ciuilis officij non ignarus, utilitati omnium plus, quam unius alicuius, aut suae consulit: nec magis uituperandus est proditor patriae, quam communis utilitatis, aut salutis desertor propter suam utilitatem, aut salutem. ex quo fit, ut laudandus sit is, qui mortem appetat pro rep. qui doceat cariorem nobis esse patriam, quam nosmet ipsos. quoniamq. illa uox inhumana, & scelerata dicitur, eorum, qui negant se recusare, quo minus, ipsis mortuis, terrarum omnium deflagratio consequatur; quod uulgari quodam uersu graeco pronuntiari solet: certe uerum est, etiam ijs, qui aliquando futuri sint, esse propter ipsos consulendum. ex hac animorum affectione testamenta, commendationesq. morientium natae sunt. Quodq. nemo in solitudine uitam agere uelit, ne cum infinita quidem uoluptatum abundantia; facile intelligitur, nos ad

coniunctionem, congregationemq. hominum, et ad naturalem communitatem esse natos. Impellimur autem natura, ut prodesse uelimus quamplurimis, in primisq. docendo, rationibusq. prudētiae tradendis. itaque non facile est inuenire, qui, quod sciat ipse, non tradat alteri. ita non solum ad discendum propensi sumus, uerum etiam ad docendum. atque ut tauris natura datum est, ut pro uitulis contra leones summa ui impetuq. contendant: sic ij, qui ualent opibus, atque id facere possunt, ut de Hercule, & Libero accepimus, ad seruandum genus hominum natura incitantur. atque etiam, Iouem cum optimum, & maximum dicimus, cumq. eundem salutarem, hospitalem, Statorem; hoc intelligi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela. minime autem conuenit, cum ipsi inter nos abiecti neglectiq. simus, postulare, ut dijs immortalibus cari simus, & ab his diligamur. Quemadmodum igitur membris utimur prius, quam didicimus, cuius ea utilitatis caussa habeamus: sic inter nos natura ad ciuilem communitatem coniuncti, & consociati sumus. quod ni ita se haberet; nec iustitiae ullus esset, nec bonitati locus. et, quo modo hominum inter homines iuris esse uincula putāt, sic homini nihil iuris esse cum bestijs. praeclare enim Chrysippus: cetera nata esse hominum caussa, & deorum, eos autem communitatis & societatis suae: ut bestijs homines uti ad utilitatem suam possint, sine iniuria: quoniamq. ea natura esset hominis, ut cum genere huma

no

no quasi ciuile ius intercederet; qui id conseruaret, eum iustum; qui migraret, iniustum fore. sed quem admodum, theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest, eius esse eum locum, quem quisque occuparit: sic in urbe, mundo ue communi non aduersatur ius, quo minus suum quidque cuiusque sit. Cum autem ad tuendos, conseruandosq. homines hominem natum esse uideamus: consentaneum est huic naturae, ut sapiens uelit gerere, & administrare remp: atque, ut e natura uiuat, uxorem adiungere; & uelle ex ea liberos procreare. Ne amores quidem sanctos a sapiente alienos esse arbitrantur. Cynicorum autem rationem atque uitam alij cadere in sapientem dicunt; si quis eiusmodi forte casus inciderit, ut id faciendum sit: alij, nullo modo. Vt uero conseruetur omnis homini erga hominem societas, coniunctio, caritas; & emolumenta, & detrimenta, quae ὠφελήματα, & βλάμματα appellant; communia esse uoluerunt: quorum altera prosunt; nocent altera: neque solum ea communia, uerum etiam paria esse dixerunt. Incommoda autem, & cómoda (ita δυσχρηστήματα, & εὐχρηστήματα appello) cómunia esse uoluerunt, paria noluerunt. illa enim, quae prosunt, aut quę noceant, aut bona sunt, aut mala; quae sint paria, necesse est: commoda autem, aut incommoda in eo genere sunt, quae praeposita, et reiecta dicimus: ea possunt paria non esse. sed emolumenta communia esse dicuntur: recte autem facta, & peccata non habentur communia: Amicitiam

autem adhibendam esse censent; quia sit ex eo genere, quae prosunt. quamquam autem in amicitia alij dicant, aeque caram esse sapienti rationem amici, ac suam, alij autem, sibi cuique cariorem suam: tamen hi quoque posteriores fatentur alienum esse a iustitia, ad quam nati esse uideamur, detrahere quid de aliquo, quod sibi assumat. Minime uero probatur huic disciplinae, de qua loquor, aut amicitiam, aut iustitiam propter utilitates asscisci, aut probari. eaedem enim uoluptates poterunt eas labefactare, atque peruertere. etenim nec iustitia, nec amicitia esse omnino poterunt, nisi ipsae per se expetantur. Ius autem quod ita dici, appellariq. possit, id esse naturam; alienumq. esse a sapiente, non modo iniuriã cui facere, uerum etiam nocere. Nec uero rectum est, cum amicis, aut bene meritis consociare, aut coniungere iniuriam: grauissimeque, & uerissime defenditur, numquam aequitatem ab utilitate posse seiungi; &, quidquid aequum, iustumq. esset, id etiam honestum, uicissimque, quidquid esset honestum, id iustum etiam, atque aequum fore. Ad easq. uirtutes, de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt, & physicam: easq. ambas uirtutum nomine appellant; alteram, quod habeat rationẽ, ne cui falso assentiamur, ne ue umquam captiosa probabilitate fallamur, eaque, quae de bonis, & malis diceremus, ut tenere, tueriq. possimus. nam sine hac arte quemuis arbitrantur a uero abduci, falliq. posse. Recte igitur, si omnibus in rebus temeritas, ignoratioq.

tioq. uitiosa est, ars ea, quae tollit haec, uirtus nominata est. Physicae quoque non sine caussa tributus idem est honos: propterea quod, qui conuenienter naturae uicturus sit, ei et proficiscẽdum est ab omni mundo, & ab eius procuratione. Nec uero potest quisquam de bonis, et malis uere iudicare, nisi omnĩ cognita ratione naturae, & uitae, etiam deorum, et utrũ cõueniat, nec ne, natura hominis cum uniuersa. Quaeq. sunt uetera praecepta sapientium, qui iubent tempori parere, & sequi deum, & se noscere, & nihil nimis, haec sine physicis quam uim habeant (& habent maximam) uidere nemo potest. Atque etiam ad iustitiam colendam, ad tuendas amicitias & reliquas caritates quid natura ualeat, haec una cognitio potest tradere. Nec uero pietas aduersus deos, nec quanta his gratia debeatur, sine explicatione naturae intelligi potest. Sed iam sentio me esse longius prouectum, quam proposita ratio postularet. uerum admirabilis compositio disciplinae, incredibilisq. rerum traxit ordo. quem, per deos immortales, non ne miraris? quid enim aut in natura, qua nihil est aptius, nihil descriptius, aut in operibus manu factis tam compositum, tamq. compactum, et coagmentatum inueniri potest? quid posterius priori non conuenit? quid sequitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio nectitur, ut non, si ullam litteram moueris, labent omnia? nec tamen quidquam est, quod moueri possit. quam grauis uero, quam magnifica, quam constans,

 stans,

stans: conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit, necesse est, beatus, uereq. omnia ista nomina possideat, quae irrideri ab imperitis solent. rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim est dictator) quam Sylla, qui trium pestiferorum uitiorum, luxuriae, auaritiae, crudelitatis, magister fuit: rectius diues, quam Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem, nulla belli caussa, transire uoluisset. recte eius omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur. animi enim lineamenta, sunt pulchriora, quam corporis. recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens, neque obediens cupiditati. recte inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen uincula inijci nulla possint, neque expectet ullum tempus aetatis, ut tum denique iudicetur, beatus ne fuerit, cum extremū uitae diem morte confecerit: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Croesum monuit. nam, si beatus umquam fuisset, beatam uitam usque ad illum a Cyeo extructum rogum protulisset. Quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus uir, et omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est uirtute diuinius.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER IIII.

QVAE *cum dixisset, finem ille. ego autem, nae tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino uelle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum. tam enim diligenter, etsi minus uere, (nam non dum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, uerum etiam extructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, ain tandem? inquit: cum ego te hac noua lege uideam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me caussa tempus dilaturum putas? quae tamen a te agetur non melior, quam illae sunt, quas interdum obtines. quare istam quoque aggredere, tractatam praesertim et ab alijs, & a te ipso saepe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quae uix intelligam. Obscura, inquit, quaedam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur, easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res, inquit? an parum disserui,*

stans; conficitur persona sapientis? qui, cum ratio docuerit, quod honestum esset, id esse solum bonum, semper sit, necesse est, beatus, uereq. omnia ista nomina possideat, quae irrideri ab imperitis solent. rectius enim appellabitur rex, quam Tarquinius, qui nec se, nec suos regere potuit: rectius magister populi, (is enim est dictator) quam Sylla, qui trium pestiferorum uitiorum, luxuriae, auaritiae, crudelitatis, magister fuit: rectius diues, quam Crassus, qui, nisi eguisset, numquam Euphratem, nulla belli caussa, transire uoluisset. recte eius omnia dicentur, qui scit uti solus omnibus. recte etiam pulcher appellabitur. animi enim lineamenta, sunt pulchriora, quam corporis. recte solus liber, nec dominationi cuiusquam parens, neque obediens cupiditati. recte inuictus, cuius etiam si corpus constringatur, animo tamen uincula iniici nulla possint, neque expectet ullum tempus aetatis, ut tum denique iudicetur, beatus ne fuerit, cum extremũ uitae diem morte confecerit: quod ille unus e septem sapientibus non sapienter Croesum monuit. nam, si beatus umquam fuisset, beatam uitam usque ad illum a Cyeo extructum rogum protulisset. Quod si ita est, ut neque quisquam, nisi bonus uir, et omnes boni beati sint: quid philosophia magis colendum, aut quid est uirtute diuinius.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER IIII.

QVAE cum dixisset, finem ille. ego autem, nae tu, inquam, Cato, ista exposuisti tam multa memoriter, tam obscura dilucide. itaque aut omittamus contra omnino uelle aliquid, aut spatium sumamus ad cogitandum. tam enim diligenter, etsi minus uere, (nam non dum id quidem audeo dicere) sed tamen accurate non modo fundatam, uerum etiam extructam disciplinam non est facile perdiscere. Tum ille, ain tandem? inquit: cum ego te hac noua lege uideam eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me caussa tempus dilaturum putas? quae tamen a te agetur non melior, quam illae sunt, quas interdum obtines. quare istam quoque aggredere, tractatam praesertim et ab alijs, & a te ipso saepe, ut tibi deesse non possit oratio. Tum ego, non mehercule soleo temere contra Stoicos: non quo illis admodum assentiar: sed pudore impedior: ita multa dicunt, quae uix intelligam. Obscura, inquit, quaedam esse confiteor: nec tamen ab illis ita dicuntur de industria: sed inest in rebus ipsis obscuritas. Cur igitur, easdem res, inquam, Peripateticis dicentibus, uerbum nullum est, quod non intelligatur? Easdem ne res, inquit? an parum

disserui,

disserui, non uerbis Stoicos a Peripateticis, sed uniuersa re, & tota sententia dissentire? Atqui, inquam, Cato, si istud obtinueris, traducas me ad te totum licebit.. Putabam equidem satis, inquit, me dixisse. quare ad ea primum, si uidetur: sin aliud quid uoles, postea. Immo isto quidem, inquam, loco, nisi iniquum postulo, responde arbitratu meo.

Vt placet, inquit. etsi illud erat aptius, aequum cuique concedere. Existimo, inquam, Cato, ueteres illos Platonis auditores, Speusippum, Aristotelem, Xenocratem, deinde eorum Polemonem, Theophrastum, satis & copiose, & eleganter habuisse constitutam disciplinam; ut non esset caussa Zenoni, cum Polemonem audisset, cur & ab eo ipso, & a superioribus dissideret. quorum fuit haec institutio. in qua animaduertas, uelim, quid putes mutandum; nec expectes, dum ad omnia dicam, quae a te dicta sunt. uniuersa enim illorum ratione cum tota uestra confligendum puto. Qui cum uiderent nos ita esse natos, ut & communiter ad eas uirtutes apti essemus, quae notae, illustresq. sunt; iustitiam, dico, temperantiam, ceterasq. generis eiusdem; quae omnes similes artium reliquarum, materia tantum ad meliorem partem, et tractatione differunt; easq. ipsas uirtutes uiderent nos magnificentius appetere, & ardentius, habere etiam insitam quandam, uel potius innatam cupiditatem scientiae, natosq. esse ad congregationem hominum, & ad societatem, communitatemq. generis humanis, eaq.

in maximis ingenijs maxime elucere, totam philosophiam tres in partes diuiserunt: quam partitionem a Zenone retentam esse uidemus. quarum cum una sit, qua mores conformari putantur: differo eam partem, quae quasi stirps est huius quaestionis: (qui sit enim finis bonorum, mox) hoc loco tantum dico, a ueteribus Peripateticis, Academicisque, qui, re consentientes, uocabulis differebant, eum locum, quem ciuilem recte appellaturi uidemur, graece πολιτικὸν, grauiter, & copiose esse tractatū. quam multa illi de rep. scripserunt? quam multa de legibus? quam multa non solum praecepta in artibus, sed etiam exempla in orationibus bene dicendi reliquerunt? primum enim ipsa illa, quae subtiliter disserenda erant, polite, apteq. dixerunt, cum definientes, tum partientes: ut uestri etiam: sed uos squalidius: illorum, uides, quam niteat oratio. deinde ea, quae requirebant orationem ornatam, & grauem, quam magnifice sunt dicta ab illis? quam splendide? de iustitia, de fortitudine, de amicitia, de aetate degenda, de philosophia, de capessenda rep. de temperantia, de fortitudine hominum,
* *de spinis uellentium, ut Stoici, nec ossa nudantium, sed eorum, qui grandia ornate uellent, enucleate minora dicere. itaque quae sunt eorum consolationes? quae cohortationes? quae etiam monita, et consilia scripta ad summos uiros? erat enim apud eos, ut est rerum ipsarum natura, sic dicendi exercitatio duplex. nam quidquid quaeritur, id habet*
aut

aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut, ijs adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. ergo in utroque exercebantur: eaq. disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam scripsit artē rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque uides, quo modo loquantur. noua uerba fingunt, deserunt usitata. at quanta conantur? mundū hunc omnem opidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. uides, quantam rem agat: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. ista ipsa, quae tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem, a te quidem apte, ac rotunde: quippe: habes enim a rhetoribus: illorum uero ista ipsa quam exilia de uirtutis ui: quam tantam uolunt esse, ut beatū per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & ijdem abeunt, qui uenerant. res enim fortasse uerae, certe graues, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius. Sequitur differendi ratio, cognitioq. naturae: nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno com-

commutare gestiret. res enim praeclare se habent, & quidem in utraque parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad differendum ualet, praetermissum est? qui & definierunt plurima; & definiendi artes reliquerunt: quodq. est definitioni adiunctum, ut res in partes diuidatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrarijs: a quibus ad genera, formasq. generum deuenerunt. Iam, argumenti ratione conclusi caput esse faciunt ea, quae perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid uerum sit in singulis: extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione cōcludentium, eorumq. cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? Quid, quod pluribus locis quasi denunciant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quae dialectici nunc tradunt, & docent, non ne ab illis instituta sunt, & inuenta? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum; tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis, ab hoc autem quaedā non melius, quam ueteres; quaedam omnino relicta. Cumq. duae sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inueniendi, altera differendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam, e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, uestri ne suspicati quidem sunt; supe-

aut generis ipsius sine personis, temporibusque, aut, ijs adiunctis, facti, aut iuris, aut nominis controuersiam. ergo in utroque exercebantur: eaq. disciplina effecit tantam illorum utroque in genere dicendi copiam. Totum genus hoc & Zeno, & ab eo qui sunt, aut non potuerunt, aut noluerunt, certe reliquerunt. quamquam scripsit artē rhetoricam Cleanthes, Chrysippus etiam, sed sic, ut, si quis obmutescere concupierit, nihil aliud legere debeat. itaque uides, quo modo loquantur. noua uerba fingunt, deserunt usitata. at quanta conantur? mundū hunc omnem opidum esse nostrum. incendit igitur eos, qui audiunt. uides, quantam rem agat: ut, Circeis qui habitet, totum hunc mundum suum municipium esse existimet. quid ille incendat? restinguet citius, si ardentem acceperit. ista ipsa, quae tu breuiter, regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem, a te quidem apte, ac rotunde: quippe: habes enim a rhetoribus: illorum uero ista ipsa quam exilia de uirtutis ui: quam tantam uolunt esse, ut beatū per se efficere possit. pungunt, quasi aculeis, interrogatiunculis angustis. quibus etiam qui assentiuntur, nihil commutantur animo, & ijdem abeunt, qui uenerant. res enim fortasse uerae, certe graues, non ita tractantur, ut debent, sed aliquanto minutius. Sequitur disserendi ratio, cognitioq. naturae: nam de summo bono mox, ut dixi, uidebimus, & ad id explicandum disputationem omnem conferemus. In ijs igitur partibus duabus nihil erat, quod Zeno com-

commutare gestiet. res enim praeclare se habent, & quidem in utraque parte. quid enim ab antiquis ex eo genere, quod ad disserendum ualet, praetermissum est? qui & definierunt plurima; & definiendi artes reliquerunt: quodq. est definitioni adiunctum, ut res in partes diuidatur, id & fit ab illis, &, quemadmodum fieri oporteat, traditur. item de contrarijs: a quibus ad genera, formasq. generum deuenerunt. Iam, argumenti ratione conclusi caput esse faciunt ea, quae perspicua dicunt: deinde ordinem sequuntur: tum, quid uerum sit in singulis: extrema conclusio est. quanta autem ab illis uarietas argumentorum ratione cõcludentium, eorumq. cum captiosis interrogationibus dissimilitudo? Quid, quod pluribus locis quasi denunciant, ut neque sensuum fidem sine ratione, nec rationes sine sensibus exquiramus, atque ut eorum alterum ab altero separemus? Quid? ea, quae dialectici nunc tradunt, & docent, non ne ab illis instituta sunt, & inuenta? de quibus etsi a Chrysippo maxime est elaboratum; tamen a Zenone minus multo, quam ab antiquis, ab hoc autem quaedã non melius, quam ueteres; quaedam omnino relicta. Cumq. duae sint artes, quibus perfecte ratio, & oratio compleatur, una inueniendi, altera differendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici, priorem autem illi egregie tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. nam, e quibus locis, quasi thesauris, argumenta depromerentur, uestri ne suspicati quidem sunt; supe-

ſuperiores autem artificio, & uia tradiderunt. quae quidem res efficit, ne neceſſe ſit, ijſdem de rebus ſemper quaſi dictata decantare, neque a commentariolis ſuis diſcedere. nam qui ſciet, ubi quidque poſitum ſit, quaq. eo ueniat, is, etiam ſi quid obrutum erit, poterit eruere, ſemperq. eſſe in diſputando ſuus. quod etſi ingenijs magnis praediti quidam dicendi copiam ſine ratione conſequuntur; ars tamen eſt dux certior, quam natura. aliud eſt enim, poetarum more uerba fundere; aliud, ea, quae dicas, ratione, & arte diſtinguere. Similia dici poſſunt de explicatione naturae; qua hi utuntur, & ueſtri: neque uero ob duas modo cauſſas, quod Epicuro uidetur, ut pellatur mortis, & religionis metus: ſed etiam modeſtiam quandam cognitio rerum caeleſtium affert ijs, qui uideant, quanta ſit etiam apud deos moderatio, quantus ordo; & magnitudinem animi, deorum opera, & facta cernentibus; iuſtitiam etiam, cum cognitum habeas, quod ſit ſummi rectoris, & domini numen, quod conſilium, quae uoluntas: cuius ad naturam apta ratio, uera illa, & ſumma lex a philoſophis dicitur. Ineſt in eadem explicatione naturae inſatiabilis quaedam e cognoſcendis rebus uoluptas: in qua una, confectis rebus neceſſarijs, uacui negotijs, honeſte ac liberaliter poſſumus uiuere. Ergo in hac ratione tota de maximis fere rebus Stoici illos ſecuti ſunt, ut & deos eſſe, & quattuor ex rebus omnia conſtare dicerent. Cum autem quaereretur res admodum difficilis, nũ

quinta

quinta quaedam natura uideretur esse, ex qua ratio, et intelligentia oriretur; in quo etiam de animis, cuius generis essent, quaereretur: Zeno id dixit esse ignem: non nulla deinde aliter, sed ea pauca: de maxima autem re, eodem modo, diuina mente, atque natura mundum uniuersum, atque eius maximas partes administrari. materiam uero rerum, et copiam apud eos exilem, apud illos uberrimã reperiemus. Quam multa ab his conquisita, & collecta sunt de omnium animantium genere, ortu, membris, aetatibus? quã multa de rebus ijs, quae gignuntur e terra? quam multae, quamq. de rebus uarijs et caussae cur quidque fiat, et demõstrationes quemadmodum quaeque fiant? qua ex omni copia, plurima: et certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturã explicandam. Ergo adhuc, quantum equidem intelligo, caussa non uidetur fuisse mutandi nominis. non enim, si omnia non sequebatur, iccirco non erat ortus illinc. Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritũ puto. pauca mutat, uel plura sane. at cum de plurimis eadem dicit, tum certe de maximis. quod item cum uestri faciant, non satis magnam tribuunt inuentoribus gratiam. Sed haec hactenus. Nunc uideamus, quaeso, de summo bono, quod continet philosophiam, ecquid tandem attulerit, quamobrem ab inuentoribus, tamquam a parentibus, dissentiret. Hoc igitur loco, quamquam a te, Cato, diligenter est explicatus finis hic bonorum, qui continet philosophiam, & qui a Stoi

cis,

& in genere conseruetur suo. Ad hanc rem aiunt artes quoque requisitas, quae naturam adiuuarent: in quibus ea numeretur in primis, quae est uiuendi ars, ut tueatur quod a natura datum sit; quod desit, acquirat. Iidemq. diuiserunt naturam hominis in animum, & corpus. cumq. eorum utrumque per se expetendum esse dixissent; uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant. cum animum quadam infinita laude anteponerent corpori; uirtutes quoque animi bonis corporis anteponebant. sed cum sapientiam totius hominis custodem, & procuratricem esse uellent, quae esset naturae comes, & adiutrix: hoc sapientiae munus esse dicebant, ut eum tueretur, qui constaret ex animo, & corpore, in utroque iuuaret eum, atque contineret. Atque ita, re primo simpliciter collocata, reliqua subtilius persequentes, corporis bona facilem quandam rationem habere censebant. De animi bonis accuratius exquirebant: in primisq. reperiebant, in his inesse iustitiae semina: primiq. ex omnibus philosophis a natura tributum esse docuerunt, ut ij, qui procreati essent, a procreatoribus amarentur; & id, quod temporum ordine antiquius est, ut coniugia uirorum, & uxorum natura coniuncta esse dicerent; qua ex stirpe orirentur amicitiae cognationum. atque ab his initijs profecti, omnium uirtutum et originem, et progressionem persecuti sunt. ex quo magnitudo quoque animi existebat; qua facile posset repugnari, obsistiq. fortunae; quod ma-

ximae res essent in potestate sapientis. uarietates autem, iniuriasq. fortunae facile ueterum philosopho rum praeceptis instituta uita superabat. Principijs autem a natura datis, amplitudines quaedam bonorum excitabantur, partim profectae a contemplatione rerum occultiorum, quod erat insitus menti cognitionis amor; ex quo etiam rationis, explicandi, disserendiq. cupiditas consequebatur; quodq. hoc solum animal natum est pudoris ac uerecundiae particeps, appetensq. coniunctionum hominum, ac societatum, animaduertensq. in omnibus rebus, quas ageret, aut diceret, ne quid ab eo fieret, nisi honeste, & decore: his initijs, ut ante dixi, tamquam seminibus, a natura datis, temperantia, modestia, iustitia, & omnis honestas perfecte absoluta est. Habes, inquam, Cato formam eorum, de quibus loquor, philosophorum. qua exposita, scire cupio, quae caussa sit, cur Zeno ab hac antiqua institutione desciuerit; quidnam horum ab eo non sit probatum; quod ne omnem naturam conseruatricem sui dixerit: an quod omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq. uellet; an, cum omnium artium finis is esset, quid natura maxime quaereret, idem statui debere de totius arte uitae; an quod, cum animo constaremus, & corpore, & haec ipsa, & eorum uirtutes per se esse sumendas. an uero displicuit ea, quae tributa est animi uirtutibus, tāta praestantia? an quae de prudentia, de cognitione rerum, de coniunctione

generis humani, quaeq. ab eisdem de temperantia, de modestia, de magnitudine animi, de omni honestate dicuntur? Fatebuntur Stoici, haec omnia dicta esse praeclare: neque enim eam caussam Zenoni desciscendi fuisse. alia quaedam dicent, credo, magna antiquorum esse peccata, quae ille, ueri inuestigandi cupidus, nullo modo ferre potuerit. quid enim peruersius, quid intolerabilius, quid stultius, quam bonam ualetudinem, quam dolorum omnium uacuitatem, quam integritatem oculorũ, reliquorumq. sensuum ponere in bonis potius, quam dicere, nihil omnino inter eas res, iisq. contrarias interesse? ea enim omnia, quae illi bona dicerent, praeposita esse, non bona: itemq. illa, quae in corpore excellerent, stulte antiquos dixisse per se esse expetenda; & sumenda potius, quam expetenda. eademq. de omni uita, quae in una uirtute consisteret; illam uitam, quae etiam ceteris rebus, quae essent secundum naturam, abundaret, magis expetendam non esse, sed magis sumendam: cumq. ipsa uirtus efficiat ita beatam uitã, ut beatior esse non possit; tamen quaedam deesse sapientibus tum, cum sunt beatissimi: itaque eos id agere, ut a se dolores, morbos, debilitates repellant. O magnam uim ingenii, causamq. iustam, cur noua existeret disciplina. perge porro. sequentur enim, quae tu scientissime complexus es; omnem insipientiam, iniustitiam, alia uitia similia esse, omniaq. peccata esse paria, eosque, qui natura, doctrinaq. longe ad uirtutem processissent, nisi

dicas, an ne proposita; cum ille, qui ista bona dicit, nihilo plus his tribuat, quam tu, qui eadem illa praeposita nominas? itaque, homo in primis ingenuus, & grauis, dignus illa familiaritate Scipionis, & Laelij, Panaetius, cum ad Q. Tuberonem de dolore patiendo scriberet; quod esse caput debebat, si probari posset, numquam posuit, non esse malum dolorem; sed quid esset, & quale, quantumq. in eo inesset alieni; deinde, quae ratio esset perferendi. cuius quidem, quoniam Stoicus fuit, sententia condemnata mihi uidetur esse immanitas ista uerborum. Sed, ut proprius ad ea, Cato, accedam, quae a te dicta sunt; pressius agamus; eaque, quae modo dixisti, cum ijs conferamus, quae tuis antepono. Quae sunt igitur communia uobis cum antiquis, his sic utamur, quasi concessis: quae in controuersiam ueniunt, de ijs, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit; placet agi subtilius, et, ut ipse dixisti, pressius. quae enim adhuc protulisti, popularia sunt: ego autem a te elegantiora desidero. A me tu, inquam? sed tamen enitar, &, si minus mihi multa occurrent, non fugiam ista popularia. Sed primum positum sit, nosmet ipsos commendatos esse nobis: primamq. ex natura hanc habere appetitionem, ut conseruemus nosmet ipsos. hoc conuenit: sequitur illud, ut animaduertamus, qui sumus ipsi, ut nos, quales oportet esse seruemus. sumus igitur homines: ex animo constamus, & corpore: quae sunt cuiusdam modi: nosq. oportet, ut prima appetitio na

 turalis

turalis postulat, haec diligere, constituereq. ex his finem illum summi boni, atque ultimi. quem, si prima uera sint, ita constitui necesse est; earum rerum, quae sunt secundum naturam, quamplurima, & quammaxima adipisci. hunc igitur finẽ illi tenuerunt: quodq. ego pluribus uerbis, illi breuius, secundum naturam uiuere, hoc his bonorum uidetur extremum. Age nunc isti doceant, uel tu potius, (quis enim ista melius?) quonam modo, ab iisdem principijs profecti, efficiatis, ut honeste uiuere, (id est enim uel ex uirtute, uel naturae congruenter uiuere) summum bonum sit; & quonam modo, aut quo loco corpus subito deserueritis: omniaq. ea, quae, cum secundum naturam sint, absint a nostra potestate; ipsum denique officium. quaero igitur, quo modo hae tantae commendationes a natura profectae, subito a sapientia relictae sint. quod si non hominis summum bonũ quaeremus, sed cuiusdam animantis; is autem esset nihil, nisi animus: (licet enim fingere aliquid eiusmodi, quo uerum facilius reperiamus) tamen illi animo non esset hic uester finis. desideraret enim ualetudinem, uacuitatem doloris: appeteret etiam conseruationẽ sui, earumq. rerum custodiam: finemq. sibi constitueret, secundum naturam uiuere: quod est, ut dixi, habere ea, quae secundum naturam sunt, uel omnia, uel plurima, & maxima. cuiuscumque enim modi animal constitueris; necesse est, etiam si id sine corpore sit, ut fingimus, tamen esse in animo quaedam similia

eorum,

eorum, quae sint in corpore: ut nullo modo, nisi ut exposui, constitui possit finis bonorum. Chrysippus autem, exponens differentias animantium, ait alias earum corpore excellere, alias autem animo, non nullas ualere utraque re: deinde disputat, quod cuiusque generis animantis statui deceat extremum. cum autem hominem in eo genere posuisset, ut ei tribueret animi excellentiam: summum bonum id constituit, non ut excelleret animo, sed uti nihil esse, praeter animum, uideretur. uno autem modo in uirtute sola summum bonum recte poneretur, si quod esset animal, quod totum ex mente constaret, id ipsum tamen sic, ut ea mens nihil haberet in se, quod esset secundum naturam; ut ualetudo est. sed id, ne cogitari quidem potest, quale sit, ut non repugnet ipsum sibi. Sin dicis obscurari quaedam, nec apparere, quia ualde parua sint: nos quoque concedimus, quod dicit Epicurus de uoluptate, quae minimae sint uoluptates, eas obscurari saepe, et obrui: sed non sunt in eo genere tantae commoditates corporis, tamq. productae temporibus, tamq. multae. itaque, in quibus propter eorum exiguitatem obscuratio consequitur; saepe accidit, ut nihil inter esse nostra fateamur, sint illa, nec ne sint: ut in sole, quod a te dicebatur, lucernam adhibere nihil interest, aut terúcium addere Croesi pecuniae. quibus autem in rebus obscuratio tanta non fit, fieri tamen potest, ut id ipsum, quod interest, non sit magnum: ut ei, qui iucunde uixerit annos decem, si aeque uita

iucunda menstrua addatur, quia momentum aliquod habeat ad iucundam accessionem, bonum sit: sin autem id non concedatur, non continuo uita beata tollitur. Bona autem corporis huic sunt, quod posterius posui, similiora: habent enim accessionem dignam, in qua elaboretur. ut mihi in hoc Stoici iocari uideantur interdum, cum ita dicant; si ad illam uitam, quae cum uirtute degatur, ampulla, aut strigilis accedat, sumpturum sapientem eam uitam potius, quo haec adiecta sint, nec beatiorem tamen ob eam caussam fore. Hoc simile tandem est non risu potius, quam oratione, eijciendum? ampulla enim sit, nec ne sit, quis non iure optimo irrideatur, si laboret? at uero grauitate membrorum, & cruciatu dolorum si quis quem leuet, magnam ineat gratiã. nec, si ille sapiens ad tortoris equuleum a tyranno ire cogatur, similem habeat uultum, ac si ampullam perdidisset: sed, ut magnum & difficile certamen iniens, cum sibi cum capitali aduersario dolore depugnandum uideret, excitaret omnes rationes fortitudinis, ac patientiae: quarum praesidio iniret illud difficile, ut dixi, magnumq. proelium. Deinde non quaerimus, quid obscuretur, aut intereat, quia sit admodum paruum; sed quid tale sit, ut expleat summum. una uoluptas e multis obscuratur in illa uita uoluptaria: sed tamen ea, quamuis parua sit, pars est eius uitae, quae posita est in uoluptate. nummus in Croesi diuitijs obscuratur: pars est tamen diuitiarum. quare obscurentur etiam haec, quae secun

dum

dum naturam esse dicimus, in uita beata: sint modo partes beatae uitae. atqui si, ut conuenire debet inter nos, est quaedam appetitio naturalis; ea, quae secundum naturam sunt, appetens: eorum omnium est aliqua summa facienda. quo constituto, tum licebit otiose ista quaerere, de magnitudine rerum, de excellentia, quãta in quoque sit ad beate uiuendum; de istis ipsis obscurationibus, quae propter exiguitatem uix, aut ne uix quidem appareant. Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur: quod est ultimum rerum appetendarum. omnis enim est natura diligens sui. quae est enim, quae se umquam deserat, ut partem aliquam sui, aut eius partis habitum, aut uim, aut ullius earum rerum, quae secundum naturam sint, aut motum aut statum? quae autem natura suae primae institutionis oblita est? nulla profecto, quin suã uim retineat a primo ad extremum. Quo modo igitur euenit, ut hominis natura sola esset; quae hominem relinqueret; quae obliuiscetur corporis; quae summum bonum non in toto homine, sed in parte hominis poneret? Quo modo autem, quod ipsi etiam fatentur, constatq. inter omnes, conseruabitur, ut simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quaeritur? tum enim esset simile, si in ceteris quoque naturis id cuique esset ultimum, quod in quaque excelleret. tale enim uisum esset ultimum Stoicorum. Quid dubitas igitur mutare principia naturae?

rae? quid enim dicis, omne animal, simul atque sit ortum, applicatum esse ad se diligendum, esseq. in se conseruando occupatum? quin potius ita dicis, omne animal applicatum esse ad id, quod in eo sit optimum, & in eius unius occupatum esse custodia; reliquasq. naturas nihil aliud agere, nisi ut id conseruent, quod in quaque optimum sit? quo modo autem optimum, si bonum praeterea nullum est? si autem reliqua appetenda sunt: cur, quod est ultimum rerum appetendarum, id non aut ex omnium earum, aut ex plurimarum, & maximarum appetitione concluditur? ut Phidias potest a principio instituere signum, idq. perficere: potest ab alio inchoatum accipere, & absoluere. huic est sapientia similis. non enim ipsa genuit hominem, sed accepit a natura inchoatum. hanc igitur intuens; debet institutum illud quasi signum absoluere. qualem igitur natura hominem inchoauit? ecquod est munus, quod opus sapientiae? quid est, quod ab ea absolui, & perfici debeat? si nihil in eo quidem perficiendum est, praeter motum ingenij quendam, id est rationem: necesse est huic ultimum esse, ex uirtute uitam fingere. rationis enim perfectio est uirtus. si nihil, nisi corpus: summa erūt illa, ualetudo, uacuitas doloris, pulchritudo, & cetera. nunc de hominis summo bono quaeritur. quid ergo dubitamus, in tota eius natura, quaerere, quid sit effectum? cum enim constet inter omnes, omne officium, munusq. sapientiae in hominis cultu esse occupatum:

patum: (ne me existimens contra Stoicos solum dicere) eas sententias afferunt, ut summum bonum in eo genere ponant, quod sit extra nostram potestatem; tamquam de animali aliquo loquantur: alij contra, quasi nullum corpus sit hominis, ita praeter animum nihil curant; cum praesertim ipse quoque animus non inane nescio quid sit, (neque enim id possum intelligere) sed in quodam genere corporis; ut ne is quidem uirtute una contentus sit, sed ap petat uacuitaté doloris. Quamobrem utrique idem faciunt, ut si laeuam partem negligerent, dexteram tuerentur; aut ipsius animi, ut fecit Herillus, cognitionem amplexarentur, actionem relinquerent. eorum enim omnium, multa praetermittentium, dum eligant aliquid, quod sequantur, quasi curta sententia: at uero illa perfecta, atque plena, eorum, qui, cum de hominis summo bono quaererent, nullam in eo neque animi, neque corporis partem uacuam tutela reliquerunt. Vos autem, Cato, quia uirtus, ut omnes fatemur, altissimum locum in homine, & maxime excellentem tenet; & quod eos, qui sapientes sunt, absolutos, & perfectos putamus; aciem animorum nostrorum uirtutis splendore perstringitis. in omni enim animante est summum aliquid, atque optimum, ut in equis, in canibus; quibus tamen & dolore uacare opus est, & ualere. si igitur in homine perfectio ista, in eo potissimum, quod est optimum, id est in uirtute, laudatur. itaque mihi non satis uidemini considerare,

quid

quid intersit naturae quaeque progressio. non enim hoc, quod facit in frugibus, ut, cum ad spicam perduxerit ab herba, relinquat, & pro nihilo habeat herbam, idem facit in homine, cum eum ad rationis habitum perduxerit. semper enim ita assumit aliquid, ut ea, quae prima dederit, ne deserat. itaque sensibus rationem adiunxit: & ratione effecta, sensus non reliquit. ut si cultura uitium, cuius hoc munus est, ut efficiat, ut uitis cum partibus suis omnibus quamoptime se habeat: (sed sic intelligamus: licet enim, ut uos quoque soletis, fingere aliquit docendi caussa) si igitur illa cultura uitium in uite insit ipsa; cetera, credo, uelit, quae ad colendam uitem attinebunt, sicut antea; se autem omnibus uitis partibus praeferat, statuatq. nihil esse melius in uita, quam se: similiter sensus, cum accessit ad naturam tuetur illam quidem, sed etiam tuetur se: cum autem assumpta ratio est, tanto in dominatu locatur, ut omnia illa prima naturae huius tutelae subijciantur. itaque non discedit ab eorum curatione, quibus praeposita uitam omnem debet gubernare. ut mirari satis eorum inconstantiam non possimus. naturalem enim appetitionem, quam uocant ὁρμὴν, itemq. officium, ipsam etiam uirtutem, tuentem esse uolunt earum rerum, quae secundum naturam sunt: cum autem ad summum bonum uolunt peruenire, transiliunt omnia, & duo nobis opera pro uno relinquunt; ut alia sumamus, alia appetamus, potius, quam uno fine utrumque concludant. At enim

ue-

ueram dicitis uirtutem non posse constitui, si ea, quae extra uirtutem sunt, ad beate uiuendum pertineant. quod totum contra est. introduci enim uirtus nullo modo potest, nisi omnia, quae leget, quaeq. reijciet, unam referantur ad summam. nam si omnino nos negligimus: in Aristonea uitia, & peccata incidemus; obliuiscemurq. quae uirtuti ipsi principia dederimus. sin ea non negligimus, neque tamen ad finem summi boni referimus: non multum ab Herilli leuitate aberrabimus. duarum enim uitarum nobis erunt instituta capienda. facit enim ille duo seiuncta ultima bonorum: quae, ut essent uera, coniungi debuerunt: nunc ita separantur, ut disiuncta sint. quo nihil potest esse peruersius. itaque contra est, ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quae sunt prima naturae, ut ad summam pertinentia, tenebit. quaesita enim uirtus est, non quae relinqueret naturam, sed quae tueretur. at illa, ut uobis placet, partem quandam tuetur, reliquam deserit. Atque ipsa institutio hominis si loqueretur, haec diceret: primos suos quasi coeptus appetendi fuisse, ut se conseruaret in ea natura, in qua ortus esset. non dum autem explanatum satis erat, quod maxime natura uellet. explanetur igitur. quid ergo aliud intelligetur, nisi ut aequa pars naturae negligatur? in qua si nihil est præter rationem; sit in una uirtute finis bonorum. sin est etiam corpus; ista explanatio naturae nempe hoc effecerit, ut ea, quae ante explicationem tenebamus, relin-

relinquamus. ergo id est conuenienter naturae uiuere, a natura discedere. ut quidam philosophi, cum, a sensibus profecti, maiora quaedam, ac diuiniora uidissent, sensus reliquerunt: sic isti, cum ex appetitione rerum uirtutis pulchritudinem aspexissent, omnia, propter quae uirtutem ipsam uiderant, abiecerunt, obliti naturam omnem appetendarum rerum ita late patere, ut a principijs permanaret ad fines: neque intelligunt se rerum illarum pulchrarum, atque admirabilium fundamenta subducere. itaque mihi uidentur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt, honeste uiuere; sed alius alio magis; Pyrrho scilicet maxime, qui, uirtute constituta, nihil omnino, quod appetendum sit, relinquat; deinde Aristo, qui nihil relinquere non est ausus; introduxit autem, quibus commotus sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem incideret, & quodcumque tamquam occurreret. is hoc melius, quam Pyrrho, quod uel aliquod genus appetendi dedit; deterior, quam ceteri, quod penitus a natura recessit. Stoici autem, quod finem bonorum in una uirtute ponunt, similes sunt illorum: quod autem principium officij quaerunt, melius, quam Pyrrho: quod ea non occurrentia fingunt, uincunt Aristonem: quod autem ea, quae ad naturam accommodata, et per se assumenda esse dicunt, non adiungunt ad finem bonorum, desciscunt a natura, & quodam modo sunt non dissimiles Aristonis. ille enim occurrentia nescio quae comminiscebatur:

tur: hi autem ponunt illi quidem prima naturae; sed ea seiungunt a finibus, & a summa bonorum. quae cum praeponunt, ut sit aliqua rerum selectio; naturam uidentur sequi: cum autem negant ea quidquá ad beatam uitam pertinere; rursus naturam relinquunt. Atque adhuc ea dixi, cur caussa Zenoni non fuisset, quamobrem a superiorum auctoritate discederet: nunc reliqua uideamus. nisi aut ad haec, Cato, dicere aliquid uis, aut nos iam longiores sumus. Neutrum uero, inquit ille: nam & a te perfici istam disputationem uolo; nec tua mihi oratio longa uideri potest. Optime, inquam: quid enim mi potest esse optatius, quam cum Catone, omnium uirtutum auctore, de uirtutibus disputare? sed primum illud uide, grauissimam illam uestram sententiam, quae familiam ducit, honestum quod sit, id esse solum bonum; honesteq. uiuere, bonorum finem; communem fore uobis cum omnibus, qui in una uirtute con stituunt finem bonorum. quodq. dicitis, informari non posse uirtutem, si quidquam, nisi quod honestum sit, numeretur, idem dicetur ab illis, quos modo nominaui. mihi autem aequius uidebatur, Zenonem cum Polemone disceptantem, a quo, quae essent principia naturae, acceperat, a communibus ini tijs progredientem, uidere ubi primum insisteret, & unde caussa controuersiae nasceretur; non, stantem cum ijs, qui ne dicerent quidem sua summa bona esse a natura profecta, uti ijsdem argumentis, quibus illi uterentur, ijsdemq. sententijs. Minime

uero

uero illud probo, quod, cum docuistis, ut uobis uidemini, solum bonum esse, quod honestum sit, tum rursum dicitis, initia proponi necesse esse apta, & accõmodata naturae, quorum ex selectione uirtus possit existere. non enim in selectione uirtus ponenda erat, ut id ipsum, quod erat bonorum ultimum, aliud aliquid acquireret. non omnia, quae sumenda, quaeq. legenda, aut optanda sunt, inesse debent in summa bonorum; ut is, qui eam adeptus sit, nihil praeterea desideret. Vides ne, ut, quibus summa est in uoluptate, perspicuum sit, quid ijs faciendum sit, aut non faciendum? ut nemo dubitet, eorum omnia officia quo spectare, quid sequi, quid fugere debeant? Sit hoc ultimum bonorum, quod nunc a me defenditur: apparet statim, quae sint officia, quae actiones. Vobis autem, quibus nihil est aliud propositum, nisi rectum, atque honestum, unde officij, unde agendi principium nascatur, non reperietis. hoc igitur quaeritis omnes, & ij, qui, quodcumque in mentem ueniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent: et uos ad naturam reuertemini. quibus natura iure responderit, non esse uerum, aliunde finem beate uiuendi, a se principia rei gerendae peti: esse enim unam rationem, & qua principia rerum agendarum, & ultima bonorum continerentur: atque, ut Aristonis esset explosa sententia, dicentis, nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas, praeter uirtutes, & uitia, inter quas quidquam omnino interesset; sic errare Zenonem, qui nulla in

re,

re, nisi in uirtute, aut uitio, propensionem ne minimi quidem momenti ad summum bonum adipiscendum diceret: & cum ad beatam uitam nullum momentum ea res haberet, ad appetitionem autem rerum, esse in his momenta diceret: quasi uero haec appetitio non ad summi boni adeptionem pertineret. Quid autem minus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium, id est officij? non enim actionis, aut officij ratio impellit ad ea, quae secundum naturam sunt, appetenda: sed ab his & appetitio, & actio commouetur. Nunc uenio ad illa tua breuia; quae consectaria esse dicebas: & primum illud, quo nihil potest esse breuius: bonum omne laudabile: laudabile autem omne honestum: igitur omne bonũ honestum. O plumbeum pugionem. quis enim tibi illud primum concesserit? quo quidem concesso, nihil opus est secundo. si enim omne bonum laudabile est, omne honestum est. quis tibi ergo istud dabit, praeter Pirrhonem, Aristonem, eorum ue similes? quos tu non probas. Aristoteles uero, Xenocrates, tota illa familia non dabit, quippe qui ualetudinem, uires, diuitias, gloriam, multa alia bona esse dicant, laudabilia non dicant. et hi quidem ita non sola uirtute finem bonorum contineri putant ut rebus tamẽ omnibus uirtutem anteponant: quid censes eos esse facturos, qui omnino uirtutem a bonorum fine segregauerũt, Epicurum, Hieronymum, illos etiam, si qui Car-

ne adeum finem tueri uolunt? Iam aut Callipho, aut Diodorus quo modo poterunt tibi istud concedere, qui ad honestatem aliud adiungant, quod ex eodem genere non sit? Placet igitur tibi, Cato, cum res sumpseris non concessas, ex illis efficere quod uelis? iam ille sorites, quo nihil putatis esse uitiosius; quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile: deinde reliqui gradus. sed ego in hoc resisto. eodem enim modo tibi nemo dabit, quod expetendum sit, id esse laudabile. Illud uero minime consectarium, sed in primis hebes, illorum scilicet nominum gloriatione digam esse beatam uitam, quae non possit sine honestate contingere, ut iure quisquam glorietur. dabit hoc Zenoni Polemon, etiam magister eius, & tota illa gens, & reliqui, qui uirtutem omnibus rebus multo anteponentes, adiungunt ei tamen aliquid summo in bono finiendo. si enim uirtus digna est gloriatione, ut est; tantumq. praestat ceteris rebus, ut dici uix possit: & beatus esse poterit uirtute una praeditus, carens ceteris; nec tamen illud tibi concedet, praeter uirtutem, nihil in bonis esse ducendum. Illi autem, quibus summum bonum sine uirtute est, non dabunt fortasse, uitam beatam habere, in quo iure possit gloriari. etsi illi quidem etiam uoluptates faciunt interdum gloriosas. Vides igitur, te aut ea sumere, quae non concedantur; aut ea, quae etiam concessa te nihil adiuuent. equidem in omnibus istis cõclusionibus hoc putarem philosophia,

losophia, nobisq. dignum, & maxime, cum summum bonum quaereremus; uitam nostram, consilia, uoluntates, non uerba, corrigi. quis enim potest, istis, quae te, ut ais, delectant, breuibus, & acutis auditis, de sententia decedere? Iam cum ea spectant, & auent audire, cur dolor malum non sit; dicunt illi asperum esse dolorem, molestum, odiosum, contra naturam, difficilem toleratu; sed, quia nulla sit in dolore nec fraus, nec improbitas, nec malitia, nec culpa, nec turpitudo, non esse illud malum. Haec qui audierit, ut ridere non curet, discedet tamen nihilo firmior ad dolorem ferendú, quam uenerat. tu autem negas fortem esse quenquam posse, qui dolorem malum putet. cur fortior sit, si illud, quod tute concedis, asperum, & uix ferendum putabit? ex rebus enim timiditas, non ex uocabulis, nascitur. Et ais, si una littera commota sit, fore, tota ut labet disciplina. utrum igitur tibi litteram uideor, an totas paginas commouere? ut enim sit apud illos id, quod est a te laudatum, ordo rerum conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa; (sic enim aiebas) tamen persequi non debemus, si a falsis principiis profecta congruent ipsa sibi, & a proposito non aberrant. In prima igitur constitutione Zeno tuus a natura recessit: cumq. summum bonum posuisset in ingenii praestantia, quam uirtutem uocamus; nec quidquam aliud bonum esse dixisset, nisi qod esset honestum, nec uirtutem posse constare, si in ceteris rebus es-

ſet quidquam, quod aliud alio melius eſſet, aut peius; his propoſitis, tenuit prorſus conſequentia. Recte dicis: negare enim non poſſum: ſed ita falſa ſunt ea, quae conſequuntur; ut illa, e quibus haec nata ſunt, uera eſſe non poſſint. docent enim nos, ut ſcis, dialectici; ſi ea, quae rem aliquam conſequantur, falſa ſint; falſam illam ipſam eſſe, quam ſequantur. ita fit illa concluſio non ſolum uera, ſed ita perſpicua, ut dialectici ne rationem quidem reddi putent oportere: ſi illud, hoc: non autem hoc, igitur ne illud quidem. ſic, conſequentibus ueſtris ſublatis, prima tolluntur: quae ſequuntur, igitur; omnes, qui non ſunt ſapientes, aeque miſeros eſſe; ſapientes omnes ſumme beatos eſſe; recte facta omnia aequalia, omnia peccata paria. quae cum magnifice primo dici uidentur, conſiderata minus probantur. ſenſus enim cuiuſque, & natura rerum atque ipſa ueritas clamabat quodam modo, non poſſe adduci, ut inter eas res, quas Zeno exaequaret, nihil intereſſet. poſtea tuus ille Poenulus, (ſcis enim Citiaeos, cliẽtes tuos, e Phoenicia profectos) homo igitur acutus, cauſſam non obtinens, repugnante natura uerba uerſare coepit: & primum rebus ijs, quas nos bonas dicimus, conceſſit, ut haberentur aptae, habiles, & ad naturam accommodatae: faterique. coepit, ſapienti, hoc eſt ſumme beato, commodius tamen eſſe, ſi ea quoque habeat, quae bona non audet appellare, naturae ipſi accommodata eſſe concedit: negatq. Platonem, ſi ſapiens non ſit, eadem

dem esse in caussa, qua tyrannum Dionysium: huic mori optimum esse, propter desperationem sapientiae; illi, propter spem, uiuere: peccata autem partim esse tolerabilia, partim nullo modo; propterea quod alia peccata plures, alia pauciores quasi numeros officij praeterirent: iam, insipientes alios ita esse, ut nullo modo ad sapientiam possent peruenire; alios, qui possent, si id gessissent, sapientiam consequi. Hic loquebatur aliter, atque omnes; sentiebat idem, quod ceteri. nec uero minoris aestimanda ducebat ea, quae ipse bona negaret esse, quam illi, qui ea bona esse dicebant. Quid igitur uoluit sibi, qui illa mutauerit? saltem aliquid de pondere detraxisset, & paullo minoris aestimauisset ea, quam Peripatetici; ut sentire quoque aliud, non solum dicere, uideretur. Quid de ipsa beata uita, ad quam omnia referuntur, quae dicitis? negatis ea esse, quae expleta sit omnibus ijs rebus, quas natura desideret: totamq. eam in una uirtute ponitis. cumq. omnis controuersia aut de re soleat, aut de nomine esse: utraque earum nascitur, si aut res ignoratur, aut erratur in nomine. quorum si neutrum est; opera danda est, ut uerbis utamur quam usitatissimis, & quammaxime aptis, id est rem declarantibus. Num igitur dubium est, quin, si in re ipsa nihil peccatur a superioribus, uerbis illi commodius utantur? uideamus igitur sententias eorum: tum ad uerba redeamus. Dicunt appetitionem animi moueri, cum aliquid ei secundum naturam esse

uideatur; omniaque, quae secundum naturam sunt, aestimatione aliqua digna; eaq. pro eo, quantum in quoque sit ponderis, esse aestimanda: quaeq. secundum naturam sint, partim nihil habere in sese eius appetitionis, de qua saepe iam diximus, quae nec honesta, nec laudabilia dicantur; partim quae uoluptatem habeant in omni animante, sed in homine rationem etiam: ex eis quae sint apta, ea honesta, ea pulchra, ea laudabilia: (illa autem superiora, naturalia nominantur: quae coniuncta cum honestis, uitam beatam perficiunt, & absoluunt) omnium autem eorum commodorum, quibus non illi plus tribuunt, qui illa bona esse dicunt, quam Zeno, qui negat, longe praestantissimum esse, quod honestum esset, atque laudabile: sed, si duo honesta proposita sint; alterum cum ualetudine, alterum cum morbo; non esse dubium, ad utrum eorum natura nos ipsa deductura sit: sed tamen tantam uim honestatis esse, tantumq. eam rebus omnibus praestare, & excellere, ut nullis nec supplicijs, nec praemiis dimoueri possit ex eo, quod rectum esse decreuerit: omniaque, quae dura, difficilia, aduersa uideantur, ea uirtutibus ijs, quibus a natura essemus ornati, obteri posse; non faciles illas quidem, nec contemnendas, (quid enim esset in uirtute tantum?) sed ut hoc iudicaremus, non esse in his partem maximam positam aut beate, aut secus uiuendi. Ad summam, ea, quae Zeno aestimanda, & sumenda, et apta naturae esse dixit, eadem illi bona appellant: ★

uitam

*uitam autem beatam illi eam, quae constaret ex ijs rebus, quas dixi, aut plurimis, aut grauissimis. Zeno autem, quod suam, quod propriam speciem habeat cur appetendum sit, id solum bonum appellat; beatam autem uitam eam solam, que cum uirtute degatur. Si de re disceptari oportet: nulla mihi tecum, Cato, potest esse dissensio: nihil est enim, de quo aliter tu sentias, atque ego; modo, commutatis uerbis, ipsas res conferamus. nec hoc ille non uidit; sed uerborum magnificentia est, & gloria delectatus: qui si ea, quae dicit, ita sentiret, ut uerba significant: quid inter eum, & uel Pyrrhonem, uel Aristonem interesset? sin autem eos non probabat: quid attinuit cum ijs, quibuscum re conueniebat, uerbis discrepare? Quid, si reuiuiscant Platonici illi, & deinceps qui eorum auditores fuerunt, & tecum ita loquantur? Nos, cum te, M. Cato, studiosissimum philosophiae, iustissimum uirum, optimum iudicem, religiosissimum testem audiremus, admirati sumus: quid esset, cur nobis Stoicos anteferres; qui de rebus bonis, & malis sentirent ea, quae ab hoc Polemone Zeno cognouerat; nominibus uterentur ijs, quae prima specie admirationem, re explicata risum mouerent. tu autem, si tibi illa probabantur, cur non proprijs uerbis illa tenebas? sin auctoritas commouebat: nobis ne omnibus; et Platoni ipsi nescio quem illum anteponebas? praesertim cũ in rep. princeps esse uelles, ad eamq. tuendam cum summa tua dignitate maxime a no_*

bis ornari atque instrui posses. nobis enim ista quaesita, a nobis descripta, notata, praecepta sunt: nos omnium rerump. rectiones, genera, status, mutationes, leges etiam, & instituta, ac mores ciuitatum perscripsimus. eloquentiae uero, quae & principibus maxime ornamento est, & qua te audiuimus ualere plurimum, quantum tibi ex monumentis nostris addidisses? Ea cum dixissent, quid tandem talibus uiris responderes? Rogarem te, inquit, ut diceres pro me tu idem, qui illis orationem dictauisses; nihil potius paullulum loci mihi, ut his responderem, dares; nisi & te audire nunc mallem; & istis tamen alio tempore responsurus essem, tunc scilicet, cum tibi. Atqui, si uerum respondere uelles, Cato, haec erant dicenda; non eos tibi non probatos, tantis ingenijs homines, tantaq. auctoritate; sed te animaduertisse, quas res illi, propter antiquitatẽ; parum uidissent, eas a Stoicis esse perspectas; eisdemq. de rebus hos tum acutius disseruisse, tum sensisse grauius, & fortius; quippe qui primum ualetudinem bonam expetendam negent esse, eligendam dicant; non quia sit bonum, ualere; sed quia sit non nihilo aestimandum, neque tamen pluris, quam illis uideatur, qui illud non dubitant bonum dicere: hoc uero te ferre non potuisse, quod antiqui illi quasi barbari, ut nos de nostris solemus dicere, crediderint, eius, qui honeste uiueret, si idem etiam bene ualeret, bene audiret, copiosus esset, optabiliorem fore uitam, melioremq. & ma-

magis expetendá, quam illius, qui aeque uir bonus, Multimodis esset, ut Ennij Alcmaeo,

- circumuentus morbo, exilio, atque inopia.

Illi igitur antiqui, non tam acute, optabiliorem illam uitam putant, praestantiorem, beatiorem, Stoici autem tantummodo praeponendam in seligendo; non quo beatior haec uita sit, sed quod ad naturam accommodatior; & , qui sapientes non sunt, omnes aeque miseros esse. Stoici haec uidelicet uiderút: illos autem id fugerat superiores; qui arbitrabantur, homines sceleribus, & paricidijs inquinatos, nihilo miseriores esse, quam eos, qui cum caste & integre uiuerent, nondum perfectam illam sapientiam essent consecuti. Atque hoc loco similitudines eas, quibus illi uti solent, dissimillimas proferebas. quis enim ignorat, si plures ex alto emergere uelint, propius fore eos quidé ad respirandum; qui ad summam iam aquam appropinquant, sed nihilo magis respirare posse, quam eos, qui sunt in profundo? nihil ergo adiuuat procedere, et progredi in uirtute, quo minus miserrimus sit, ante quam ad eam peruenerit; quoniam in aqua nihil addiuuat: & quoniam catuli, qui iam despecturi sunt, caeci aeque, ut ij, qui modo nati: Platonem quoque necesse est, quoniam non dum uidebat, aeque caecum animo, ac Phalarim fuisse. Ista similia non sunt, Cato: in quibus quamuis multum processeris, tamen illud in eadem caussa est, a quo abesse uelis, donec euaseris. nec enim ille respirat, ante quam

emersit: & catuli aeque caeci, prius quam despexerunt, ac si ita futuri semper essent. Illa sunt similia. Hebes acies est cuipiam oculorum: corpore alius languescit: hi, curatione adhibita, leuantur in dies; alter ualet plus quotidie, alter uidet. His similes sunt omnes, qui uirtuti student. leuantur uitijs: leuantur erroribus. nisi forte censes Ti. Gracchum patrem non beatiorem fuisse, quam filium; cum alter stabilire remp. studuerit, alter euertere. nec tamen ille erat sapiens: quis enim hoc? aut quando? aut ubi? aut unde? sed, quia studebat laudi, & dignitati, multum in uirtute processerat. Conferam autem auum tuum Drusum cum C. Graccho, eius fere aequali. quae hic reip. uulnera imponebat, eadem ille sanabat. Sed nihil est, quod tã miseros faciat, quam impietas, & scelus. ut iam omnes insipientes sint miseri; quod profecto sunt: non est tamen aeque miser, qui patriae consulit, & is, qui illam extinctam cupit. Leuatio igitur uitiorum magna fit ijs, qui habent ad uirtutem progressionis aliquantulum. uestri autem progressionem ad uirtutem fieri aiunt, leuationem uitiorum fieri negant. at, quo utuntur homines acuti argumento ad probandum, operaepretium est considerare. Quarum, inquiunt, artium summa crescere potest, earum etiam contrarium summa poterit augeri. ad uirtutis autem summam accedere nihil potest: ne uitia quidem igitur crescere poterunt, quae sunt uirtutum contraria. utrum igitur tandem, perspicuis ne dubia aperiuntur,

tur, an dubijs perspicua tolluntur? atqui hoc perspicum est, uitia alia in alijs esse maiora: illud dubium, ad id, quod summum bonum dicitis, ecquaenam fieri possit accessio. Vos autem cum perspicuis dubia debeatis illustrare, dubijs perspicua conamini tollere. itaque eadem ratione, qua sum paullo ante usus, haerebitis. si enim propterea uitia alia alijs maiora non sunt, quia ne ad finem quidem bonorum eum, quem uos facitis, quidquam potest accedere: quoniam perspicuum est uitia non esse omnium paria, finis bonorum uobis mutandus est. teneamus enim illud necesse est; cum consequens aliquod falsum sit, illud, cuius id consequens sit, non posse esse uerum. Quae est igitur caussa istarum angustiarum? gloriosa ostentatio in constituendo summo bono. cum enim, quod honestum sit, id solum bonum esse confirmatur: tollitur cura ualetudinis, diligentia rei familiaris, administratio reip. ordo gerendorum negotiorum, officia uitae; ipsum denique illud honestum, in quo uno uultis esse omnia, deserendum est. quae diligentissime contra Aristonem dicuntur a Chrysippo. ex ea difficultate illae fallaciloquae, ut ait Attius, malitiae natae sunt. quid enim? sapientia, ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officijs omnibus: officia autem tollebantur, delectu omni, & discrimine remoto. quae enim esse poterant, rebus omnibus sic exaequatis, ut inter eas nihil interesset? Ex his angustijs ista euaserunt, deteriora, quam Aristonis. illa tamen simplicia, uestra uer-

suta. roges enim Aristonem, bona ne ei uideantur haec, uacuitas doloris, diuitiae, ualetudo? neget. quid, quae contraria sunt his, mala ne? nihilo magis. Zenonem roges: respondeat totidem uerbis. admirantes quaeramus ab utroque, quonam modo uitam agere possimus, si nihil interesse nostra putemus, ualeamus, aegri ne simus; uacemus, an cruciemur dolore; frigus, famem propulsare possimus, nec ne possimus. Viues, inquit Aristo, magnifice, atque praeclare: quod erit cumque uisum, ages; numquam angere, numquam cupies; numquam timebis. Quid Zeno? portenta haec esse dicit, nec ea ratione ullo modo posse uiui; sed differre inter honestum, & turpe nimium quantum, nescio quid immensum, inter ceteras res nihil omnino interesse. Idem adhuc, (audi reliqua, & risum contine, si potes) media illa, inquit, inter quae nihil interest, tamen eiusmodi sunt, ut eorum alia eligenda sint, alia reijcienda, alia omnino negligenda; hoc est, ut eorum alia uelis, alia nolis, alia non cures. At modo dixeras, nihil in his rebus esse, quod interesset. & nunc idem dico, inquies; sed ad uirtutem, & ad uitia nihil interesse. quis istud, quaeso, nesciebat? uerum audiamus. Ista, inquit, quae dixisti, ualere, locupletem esse, non dolere, bona non dico, sed dicam graece προηγμένα, *latine autem producta: sed praeposita; aut praecipua malo: sic tolerabilius, et mollius: illa autem, egestatem, morbum, dolorem, non appello mala, sed, si libet, reiectanea. itaque illa non*

dico

dico me expetere, sed legere; nec optare, sed sumere; contraria autẽ non fugere, sed quasi secernere. Quid ait Aristoteles, reliquiq. Platonis alumni? se omnia, quae secundum naturã sint, bona appellare; quae autem contra, mala. Vides ne igitur Zenonem tuum cum Aristone uerbis consentire, re dissidere? cum Aristotele et illis re consentire, uerbis discrepare? cur igitur, cum de re conueniat, non malimus usitate loqui? aut doceat, paratiorem me ad contemnẽdam pecuniam fore, si illam in rebus praepositis, quam si in bonis duxero; fortioremq. in patiendo dolore, si eum asperum, et difficilem perpessu, & contra naturam esse, quam si malum dixero. Facete M. Piso, familiaris noster, et alia multa, et hoc loco Stoicos irridebat. quid enim, aiebat, bonum negas esse diuitias, praepositũ esse dicis? quid adiuuas? auaritiam ne minuis? quod si uerbum sequimur; primũ, longius uerbum praepositum, quam bonum. nihil ad rem. ne sit sane: at certe grauius. nam, bonum ex quo appellatum sit, nescio; praepositum ex eo credo quod praeponatur alijs. id mihi magnum uidetur. Itaque dicebat plus tribui diuitijs a Zenone, qui eas in praepositis poneret; quam ab Aristotele, qui bonum esse diuitias fateretur, sed nec magnum bonum, & prae rectis honestisq. contemnendum, ac dispiciendum, nec magnopere expetendum. Omninoq. de omnibus istis uerbis a Zenone mutatis ita disputabat; & quae bona negarentur esse ab eo, & quae mala, illa laetioribus nominibus ab eo appella-

ri,

ri, quam a nobis, haec tristioribus. Piso igitur hoc modo, uir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. nos, paucis ad haec additis, finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quae a te dicta sunt. nam ex eisdem uerborum praestigijs & regna nata uobis sunt, & imperia, & diuitiae, & tantae quidem, ut omnia, quae ubique sint, sapientis esse dicatis; solum praeterea formosum, solum liberum, solum ciuem: stulorum omnia contraria; quos etiam insanos esse uultis. haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique uerbo rem subijcias: nulla erit controuersia. Omnia peccata paria dicitis. non ego tecum iam ita loquar, ut iisdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum: nunc agendum est subtilius. Peccata paria. quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. perge porro: nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut concentum seruare possit, omnes aeque incontentae sint: sic peccata, quia discrepant, aeque discrepant: paria sunt igitur. Hic ambiguo ludimur. aeque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentae sint: illud non continuo, ut aeque incontentae. collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim, omnes auaritias

ritias

ritias si aeque auaritias esse dixerimus; sequitur etiam, ut aequas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. ut enim, inquit, gubernator aeque peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item aeque peccat, qui parentem, & qui seruum iniuria uerberat. Haec non uidere. cuius generis onus nauis uehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum paleam ue portet, ad bene, aut ad male guberdandū nihil interesse. at, quid inter parentem, et seruulum intersit, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur: et, si in ipsa gubernatione neglinentia est nauis euersa, maius est peccatum in auro, quam in palea. omnibus enim artibus uolumus attribui á esse eam, quae communis appellatur prudentia: quá omnes, qui cuique artificio praesunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Vrgent tamen, & nihil remitunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis, & inconstantiae est: haec autē uitia in omnibus stultis aeque magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis aeque magna esse uitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scaeuolam: & quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut, quo hae maiores, minores ue sint, eo, quae peccentur in his rebus, aut maiora sint, aut minora. itaque (iam concludatur oratio) hoc non uitio

ri, quam a nobis, haec tristioribus. Piso igitur hoc modo, uir optimus, tuique, ut scis, amantissimus. nos, paucis ad haec additis, finem faciamus aliquando. longum est enim ad omnia respondere, quae a te dicta sunt. nam ex eisdem uerborum praestigijs & regna nata uobis sunt, & imperia, & diuitiae, & tantae quidem, ut omnia, quae ubique sint, sapientis esse dicatis; solum praeterea formosum, solum liberum, solum ciuem: stultorum omnia contraria; quos etiam insanos esse uultis. haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus. quid autem habent admirationis, cum prope accesseris? conferam tecum, quam cuique uerbo rem subijcias: nulla erit controuersia. Omnia peccata paria dicitis. non ego tecum iam ita loquar, ut ijsdem his de rebus, cum L. Murenam, te accusante, defenderem. apud imperitos tum illa dicta sunt: aliquid etiam coronae datum: nunc agendum est subtilius. Peccata paria. quonam modo? quia nec honesto quidquam honestius, nec turpi turpius. perge porro: nam de isto magna dissensio est. illa argumenta propria uideamus, cur omnia peccata sint paria. Vt, inquit, in fidibus plurimis, si nulla earum ita contenta numeris sit, ut concentum seruare possit, omnes aeque incontentae sint: sic peccata, quia discrepant, aeque discrepant: paria sint igitur. Hic ambiguo ludimur. aeque enim contingit omnibus fidibus, ut incontentae sint: illud non continuo, ut aeque incontentae. collatio igitur ista te nihil iuuat. nec enim, omnes auaritias

ritias si aeque auaritias esse dixerimus; sequitur etiam, ut aequas esse dicamus. Ecce aliud simile dissimile. ut enim, inquit, gubernator aeque peccat, si palearum nauem euertit, & si auri: item aeque peccat, qui parentem, & qui seruum iniuria uerberat. Haec non uidere. cuius generis onus nauis uehat, ad gubernatoris artem nihil pertinere: itaque, aurum paleam ue portet, ad bene, aut ad male guberdandũ nihil interesse. at, quid inter parentem, et seruulum intersit, intelligi & potest, & debet. ergo in gubernando nihil, in officio plurimum interest, quo in genere peccetur: et, si in ipsa gubernatione neglinentia est nauis euersa, maius est peccatum in auro, quam in palea. omnibus enim artibus uolumus attributã esse eam, quae communis appellatur prudentia: quã omnes, qui cuique artificio praesunt, debent habere. Ita ne hoc modo paria quidem peccata sunt. Vrgent tamen, & nihil remitunt. Quoniam, inquiunt, omne peccatum imbecillitatis, & inconstantiae est: haec autẽ uitia in omnibus stultis aeque magna sunt: necesse est paria esse peccata. Quasi uero aut concedatur, in omnibus stultis aeque magna esse uitia, & eadem imbecillitate, & inconstantia L. Tubulum fuisse, qua illum, cuius is condemnatus est rogatione, P. Scaeuolam: & quasi nihil inter res quoque ipsas, in quibus peccatur, intersit; ut, quo hae maiores, minores ue sint, eo, quae peccentur in his rebus, aut maiora sint, aut minora. itaque (iam concludatur oratio) hoc non ui-

tio maxime mihi premi uidentur tui Stoici, quod se posse putant duas contrarias sententias obtinere. quid enim est tam repugnans, quam eundem dicere, quod honestum sit, solum id bonum esse, qui dicat appetitionem rerum ad uiuendum accommodatarum a natura profectam? ita cum ea uolunt retinere, quae superiori sententiae conueniunt, in Aristonem incidunt: cum id fugiunt, re eadem defendunt, quae Peripatetici, uerba tenent mordicus. quae rursus dum sibi euelli ex ore nolunt, horridiores euadunt, asperiores, & duriores & oratione, & moribus. quam illorum tristitiam, atque asperitatem fugiens Panaetius, nec acerbitatem sententiarum, nec disserendi spinas probauit; fuitq. in altero genere mitior, in altero illustrior; semperq. habuit in ore Platonem, Aristotelem, Xenocratem, Theophrastum, Dicaearchum, ut ipsius scripta declarant: quos quidem tibi studiose, & diligenter tractandos, magnopere censeo: Sed quoniam aduesperascit; & mihi ad uillam reuertendum est: nunc quidem hactenus: uerum hoc idem saepe faciamus. Nos uero, inquit ille. nam quid possumus facere melius? & hanc quidem primam exigam a te operam, ut audias me, quae a te dicta sunt, refellentem. sed memento, te, quae nos sentiamus, omnia probare, nisi quod uerbis aliter utamur; mihi autem uestrorum nihil probari. Scrupulum, inquam, abeunti: sed uidebimus. Quae cum essent dicta, discessimus.

M. TVLLII CICERONIS DE FINIBVS BONORVM ET MALORVM LIBER V.

CVM audiuissem Antiochum, Brute, ut solebat, cum M. Pisone disputantem in eo gymnasio, quod Ptolemaeium uocatur; unaq. nobiscum Q. frater, & T. Pomponius, & L. Cicero, frater noster cognatione patruelis, amore germanus; constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis uacuus esset. itaque ad tempus ad Pisonem omnes. inde uario sermone, sed illa a Dipylo stadia confecimus. cum autem uenissemus in Academiam, non sine caussa nobilitata spatia; solitudo erat ea, quam uolueramus. Tum Piso, natura ne nobis hoc, inquit, datum dicam, an errore quodam, ut cum ea loca uideamus, in quibus memoria dignos uiros acceperimus multum esse uersatos, magis moueamur, quam si quando eorum ipsorum aut facta audiamus, aut scriptum aliquid legamus? uelut ego nunc moueor. uenit enim mihi Platonis in mentem: quem accepimus primum hic disputare solitum: cuius etiam illi hortuli propinqui non memoriam solum mihi afferunt, sed ipsum uidentur in conspectu meo hic ponere. hic Speusippus, hic Xenocrates, hic eius auditor Pole-

mo: cuius ipsa illa sessio fuit, quam uidemus. equidem etiam curiam nostram, Hostiliam dico, non hanc nouam, quae mihi minor esse uidetur, postea quam est maior, solebam, intuens, Scipionem, Catonem, Laelium, nostrum uero in primis auum cogitare. tanta uis admonitionis inest in locis: ut non sine caussa ex his memoriae ducta sit disciplina. Tum Quinctus, est plane, Piso, ut dicis, inquit. nam me ipsum, huc modo uenientem, conuertebat ad sese Coloneus ille locus, cuius incola Sophocles ob oculos uersabatur: quem, scis, quam admirer, quamq. eo delecter. me quidem ad altiorem memoriam Oedipodis huc uenientis, & illo mollissimo carmine, quaenam essent ipsa haec loca, requirentis, species quaedam commouit, inanis scilicet, sed commouit tamen. Tum Pomponius: at ego, quem uos, ut deditum Epicuro, insectari soletis, sum multum equidem cum Phaedro, quem unice diligo, ut scitis, in Epicuri hortis, quos modo praeteribamus: sed, ueteris prouerbij admonitu, uirorum memini: nec tamen Epicuri licet obliuisci, si cupiam; cuius imaginem nō modo in tabulis nostris familiares, sed etiam in poculis, & in anellis habent. Hic ego, Pomponius quidem, inquam, noster iocari uidetur: & fortasse suo iure. ita enim Athenis se collocauit, ut sit paene unus ex Atticis, ut id etiam cognomine uideatur habiturus. ego autem tibi, Piso, assentior, usu hoc euenire, ut acrius aliquanto, & attentius de claris uiris, locorum admonitu, cogitemus.

mus. ſcis enim me quodam tempore Metapontum ueniſſe tecum, nec ad hoſpitem ante diuertiſſe, quam Pythagorae ipſum illum locum, ubi uitam ediderat, ſedemq. uiderim. hoc autem tempore, etſi multa in omni parte Athenarum ſunt in ipſis locis indicia ſummorum uirorum: tamen ego illa moueor exedra: modo enim fuit Carneades: quem uidere uideor: eſt enim nota imago: a ſedeq. ipſa, tanta ingenij magnitudine orbata, deſiderari illam uocem puto. Tum Piſo, quoniam igitur aliquid omnes, quid Lucius noſter, inquit? an eum locum libenter inuiſit ubi Demoſthenes, & Aeſchines inter ſe decertare ſoliti ſunt? ſuo enim quiſque ſtudio maxime ducitur. Et ille, cum erubuiſſet, noli, inquit, ex me quaerere, qui in Phalericum etiam deſcenderim: quo in loco ad fluctum aiunt declamare ſolitũ Demoſthenem, ut fremitum aſſueſceret uoce uincere. modo etiam paullulum ad dextram de uia declitaui, ut ad Periclis ſepulcrum accederem. quamquam id quidem infinitum eſt in hac urbe. quacumque enim ingredimur, in aliquam hiſtoriam ueſtigium ponimus. Tum Piſo, atqui, Cicero, inquit, iſta ſtudia, ſi ad imitandos ſummos uiros ſpectant, ingenioſorum ſunt; ſin tantummodo ad indicia ueteris memoriae cognoſcenda, curioſorum. te autem hortamur omnes, currentem quidem, ut ſpero, ut eos, quos nouiſſe uis, etiam imitari uelis. Hic ego, etſi facit hic quidem, inquam, Piſo, ut uides, ea, quae praecipis: tamen mihi grata eſt hortatio

tua. Tum ille amicissime, ut solebat, nos uero, inquit, omnes omnia ad huius adolescentiam conferamus, in primisq. ut aliquid suorum studiorum philosophiae quoque impertiat; uel ut te imitetur, quem amat; uel ut illud ipsum, quod studet, facere possit ornatius. sed utrum hortandus es nobis Luci, inquit, an etiam tua sponte propensus es? mihi quidem Antiochum, quem audis, satis belle uideris attendere. Tum ille timide, uel potius uerecunde, facio, inquit, equidem: sed audisti ne modo de Carneade? rapior illuc: reuocat autem Antiochus: nec est praeterea, quem audiamus. Tum Piso, etsi hoc, inquit, fortasse non poterit sic abire, cum hic adsit, (me autem dicebat) tamen audebo te ab hac Academia noua ad ueterem illam uocare. in qua, ut dicere Antiochum audiebas, non ij soli numerantur, qui Academici uocantur, Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, ceterique, sed etiam Peripatetici ueteres, quorum princeps Aristoteles, quem, excepto Platone, haud scio an recte dixerim principem philosophorum. ad eos igitur conuerte te, quaeso. ex eorum enim scriptis, et institutis cũ omnis historia, omnis doctrina liberalis, omnis sermo elegans sumi potest; tum uarietas est tanta artium, ut nemo sine eo instrumento ad ullam rem illustriorem satis ornatus possit accedere. ab his oratores, ab his imperatores, ac rerump. principes extiterunt. ut ad minora ueniã, mathematici, poetae, musici, medici denique ex hac tamquam ex omnium artium officina profe-

cti

cti sunt. Ad quae ego, scis me, inquam, istud idem sentire, Piso: sed a te opportune mentio facta est. studet enim meus audire Cicero, quaenam sit istius ueteris, quam commemoras, Academiae de finibus bonorum, Peripateticorumq. sententia. censemus autem te facillime id explanare posse, quod & Staseam Neapolitanum multos annos habueris apud te, & complures iam menses Athenis haec ipsa te ex Antiocho uidemus exquirere. Et ille ridens; age, age, inquit, (satis enim scite me nostri sermonis principium esse uoluisti) exponamus adolescenti, si qua forte possumus. dat enim id nobis solitudo; quod si quis deus diceret, numquam putarem; me in Academia, tamquam philosophum, disputaturũ. sed ne, dum huic obsequor, uobis molestus sim. Mihi, inquam, qui te id ipsum rogaui? Tum Quinctus, & Pomponius cum idem se uelle dixissent, Piso exorsus est. cuius oratio, attende quaeso Brute; satis ne uideatur Antiochi complexa esse sententiã: quam tibi, qui fratrem eius Aristum frequenter audieris, maxime probatam existimo. sic est igitur locutus. Quantus ornatus in Peripateticorum disciplina sit, satis est a me, ut breuissime potui, paullo ante dictum: sed est forma eius disciplinae, sicut fere ceterarum, triplex. una pars est, natura; disserendi, altera; uiuendi, tertia. Natura sic ab ijs inuestigata est, ut nulla pars caelo, mari, terra (ut poetice loquar) praetermissa sit. quin etiam, cum de rerũ initijs, omniq. mundo locuti essent, ut mul-

ta non modo probabili argumentatione, ſed etiam neceſſaria mathematicorum ratione concluderent; maximam materiam ex rebus per ſe inueſtigatis ad rerum occultarum cognitionem attulerunt. perſecutus eſt Ariſtoteles animantium omnium ortus, uictus, figuras: Theophraſtus autem ſtirpium naturas, omniumq. fere rerum, quae e terra gignerentur, cauſſas, atque rationes. qua ex cognitione facilior facta eſt inueſtigatio rerum occultiſſimarum. diſſerendiq. ab iiſdem non dialectice ſolum, ſed etiã oratorie praecepta sũt tradita: ab Ariſtoteleq. principe de ſingulis rebus in utranque partem dicendi exercitatio eſt inſtituta; ut non contra omnia ſemper, ſicut Arceſilas, diceret, & tamen ut in omnibus rebus, quidquid ex utraque parte dici poſſet, expromeret. Cum autem tertia pars bene uiuendi praecepta quaereret; ea quoque eſt ab iiſdem non ſolum ad priuatae uitae rationem, ſed etiã ad rerum publicarum rectionem relata. omnium fere ciuitatum non Graeciae ſolum, ſed etiã barbariae ab Ariſtotele mores, inſtituta, diſciplinas, a Theophraſto leges etiam cognouimus. cumq. uterque eorum docuiſſet, qualem in rep. principem eſſe conueniret; pluribus praeterea cum ſcripſiſſet, qui eſſet optimus reip. ſtatus: hoc amplius Theophraſtus, quae eſſent in rep. inclinationes rerum, & momenta temporũ, quibus eſſet moderandum, utcumque res poſtularet. Vitae autem degẽdae ratio maxime quidẽ illis placuit quieta, in contemplatione, & cognitione poſi-

ta rerum: quae quia deorum erat uitae simillima, sapiente uisa est dignissima. Atque his de rebus & splendida est eorum, & illustris oratio. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, unum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant; alterum limatius, quod in commentarijs reliquerunt; non semper idem dicere uidentur. nec in summa tamen ipsa aut uarietas est ulla, apud hos quidem, quos nominaui; aut inter ipsos dissensio: sed, cum beata uita quaeratur; idq. sit unum, quod philosophia spectare, & sequi debeat; sit ne ea tota sita in potestate sapientis, an possit aut labefactari, aut eripi rebus aduersis, in eo non numquam uariari inter eos, & dubitari uidetur. quod maxime efficit Theophrasti de beata uita liber; in quo multum admodum fortunae datur. quod si ita se habeat; non possit beatam praestare uitam sapientia. Haec mihi uidetur delicatior, ut ita dicam, molliorq. ratio, quam uirtutis uis, grauitasq. postulat. quare teneamus Aristotelem, & eius filium Nicomachum: cuius accurate scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis; sed non uideo, cur non potuerit patri similis esse filius. Theophrastum tamen adhibeamus ad pleraque; dum modo plus in uirtute teneamus, quam ille tenuit, firmitatis, & roboris. simus igitur contenti. his namque horum posteri meliores illi quidem, mea sententia, quam reliquarum philosophi disciplinarum, sed ita degenerant, ut ipsi ex se nati esse uideantur. Primum Theophrasti Stra

to physicum se uoluit. in quo etsi est magnus; tamen noua pleraque, & perpauca de moribus. Huius Lysias et oratione locuples, rebus ipsis ieiunior. concinnus deinde, & elegans huius Aristo: sed ea, quae desideratur a magno philosopho, grauitas in eo non fuit. scripta sane et multa, & polita: sed nescio quo pacto auctoritatem oratio non habet. praetereo multos, in his, doctum hominem, & suauem, Hieronymum: quem iam cur Peripateticum appellem, nescio. summum enim bonum exposuit, uacuitatem doloris. qui autem de summo bono dissentit, de tota philosophiae ratione dissentit. Critolaus imitari antiquos uoluit: et quidem est grauitate proximus: & redundat oratio: attamen is quidem in patrijs institutis manet. Diodorus, eius auditor, adiungit ad honestatem uacuitatem doloris. hic quoque suus est; de summoq. bono dissentiens, dici uere Peripateticus non potest. Antiquorum autem sententiam Antiochus noster mihi uidetur persequi diligentissime; quam eandem Aristotelis fuisse, & Polemonis docet. Facit igitur Lucius noster prudenter, qui audire de summo bono potissimum uelit. hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia. nā ceteris in rebus siue praetermissum, siue ignoratum est quippiam, non plus incommodi est, quam quanti quaeque earum rerum est, in quibus neglectum est aliquid: summum autem bonum si ignoretur, uiuendi rationem ignorari necesse est. ex quo tantus error consequitur, ut, quem in portum se recipiant,

scire

ſcire non poſſint. cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur quid ſit & bonorum extremum, & malorum, inuenta uitae uia eſt, conformatioq. omnium officiorum. eſt igitur, quo quidque referatur, ex quo id, quod omnes expetunt, beate uiuendi ratio inueniri, & comparari poteſt. quod, quoniam, in quo ſit, magna diſſenſio eſt; Carneadea nobis adhibenda diuiſio eſt, qua noſter Antiochus libenter uti ſolet. Ille igitur uidit, non modo quot fuiſſent adhuc philoſophorum de ſummo bono, ſed quot omnino eſſe poſſent ſententiae. negabat igitur ullam eſſe artem, quae ipſa a ſe proficiſceretur. etenim ſemper illud extra eſt, quod arte comprehenditur. nihil opus eſt exemplis hoc facere longius. eſt enim perſpicuum, nullam artem in ſe uerſari, ſed eſſe aliud artem ipſam, aliud quod propoſitum ſit arti. quoniam, ut medicina ualetudinis, nauigationis gubernatio, ſic uiuendi ars eſt prudentia: neceſſe eſt quoque eam ab alia re eſſe conſtitutam, & profectam. Conſtitit autem fere inter omnes, id, in quo prudentia uerſaretur, & quod aſſequi uellet, aptum, & accommodatum naturae eſſe oportere, & tale, ut ipſum per ſe inuitaret, & alliceret appetitum animi: quem ὁρμὴν Graeci uocant. quid autem ſit, quod ita moueat, itaq. a natura in primo ortu appetatur, non conſtat, deq. eo eſt inter philoſophos, cum ſummum bonum exquiritur, omnis diſſenſio. totius enim quaeſtionis eius, quae habetur de finibis bonorum, & malorum, cum quaeritur in his quid ſit extremum,

tremum, & ultimum, fons reperiendus eſt, in quo ſint prima inuitamenta naturae. quo inuento, omnis ab eo, quaſi capite, de ſummo bono, & malo diſputatio ducitur. Voluptatis alij primum appetitum putant; & primam depulſionem, doloris. alij cenſent primum aſcitum, doloris uacuitatem; & primum declinatum, dolorem: ab his alij, quae prima ſecundum naturam nominant, proficiſcuntur: in quibus numerant incolumitatem, conſeruationemq. omnium partium, ualetudinem, ſenſus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, ceteraq. generis eiuſdem: quorum ſimilia ſunt prima in animis, quaſi uirtutum igniculi, & ſemina. Ex his tribus cum unum aliquod ſit, quo primum natura moueatur uel ad appetendum, uel ad repellendum; nec quidquam omninò praeter haec tria poſſit eſſe: neceſſe eſt omnino, officium aut fugiendi, aut ſequendi ad eorum aliquid referri; ut illa prudentia, quam artem uitae eſſe diximus, in earum trium rerum aliqua uerſetur, a qua totius uitae ducat exordium. Ex eo autem quod ſtatuerit eſſe, quo primum natura moueatur, exiſtet etiam recti ratio, atque honeſti, quae cum uno aliquo ex tribus illis congruere poſſit: ut aut id honeſtum ſit, facere omnia aut uoluptatis cauſſa, etiam ſi eam non conſequare; aut non dolendi, etiam ſi id aſſequi nequeas; aut eorum, quae ſecundum naturam ſunt, adipiſcendi. ita fit, ut, quanta differentia eſt in principijs naturalibus, tanta ſit in finibus bonorum, malorumq.

diſſimi-

dissimilitudo. Alij rursus iisdem a principijs omne officium referunt aut ad uoluptatem, aut ad non dolendum, aut ad prima illa secundum naturam obtinenda. Expositis iam igitur sex de summo bono sententijs, trium proximarum hi principes; uoluptatis, Aristippus; non dolendi, Hieronymus; fruendi rebus ijs, quas primas secundum naturam esse diximus, Carneades, non ille quidem auctor, sed defensor, disserendi caussa, fuit. Superiores tres erant, quae esse possent: quarum est una sola defensa, eaq. uehementer. Nam, uoluptatis caussa facere omnia; cum, etiam si nihil consequamur, tamen ipsum illud consilium ita faciendi per se expetendum, & honestum, & solum bonum sit; nemo dicit. Ne uitationem quidem doloris ipsam per se quisquam in rebus expetendis putauit, ne si etiam euitare posset. At uero, facere omnia, ut adipiscamur quae secundum naturam sint, etiam si ea non assequamur, id esse & honestum, & solum per se expetendum, & solum bonum Stoici dicunt. Sex igitur hae sunt simplices de summo bonorum, malorumq. sententiae, duae sine patrono, quattuor defensae. Iunctae autem, & duplices expositiones summi boni, tres omnino fuerunt: nec uero plures, si penitus rerum naturam uideas, esse potuerunt. nam aut uoluptas adiungi potest ad honestatem, ut Calliphoni, Dinomachoq. placuit; aut doloris uacuitas, ut Diodoro; aut prima naturae, ut antiquis, quos eosdem Academicos, et Peripateticos nominamus. se-

quoniam non possunt omnia simul dici; haec in praesentia nota esse debebunt, uoluptatem se monendam esse: quando ad maiora quaedam, ut iam apparebit, nati sumus. De uacuitate doloris eadem fere dici solent, quae de uoluptate. Quoniam igitur & de uoluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum: primum, quae contra uoluptatem dicta sunt, eadem fere cadunt contra uacuitatem doloris. Nec uero alia sunt quaerenda contra Carneadeam illam sententiam. quocumque enim modo summum bonum sic exponitur, ut id uacet honestate; nec officia, nec uirtutes in ea ratione, nec amicitiae constare possunt. coniunctio autem cum honestate uel uoluptatis, uel non dolendi, id ipsum honestum, quod amplecti uult, efficit turpe. ad eas enim res referre, quae agas, quarum una, si quis malo careat, in summo eum bono dicat esse, altera uersetur in leuissima parte naturae; obscurantis est omnem splendorem honestatis, ne dicam inquinantis. Restant Stoici: qui cum a Peripateticis, & Academicis omnia transtulissent, nominibus alijs easdem res secuti sunt. hos contra singulos dici est melius. sed nunc, quod agimus: de illis, cum uolemus. Democriti autem securitas, quae est animi tamquam tranquillitas, quā appellant ἀθυμίαν, eo separanda fuit ab hac disputatione: quia ista animi tranquillitas ea ipsa est beata uita. quaerimus autem, non quae sit, sed unde sit. Iam, explosae, eiectaeq. sententiae Pyrrhonis, Aristonis,

stonis, Herilli, quod in hunc orbem, quem circumscripsimus, incidere non possunt, adhibendae omnino non fuerunt. ná cum omnis haec quaestio de finibus, & quasi de extremis bonorum, & malorum ab eo proficiscatur, quod diximus naturae esse aptú, & accommodatum, quodq. ipsum per se primum appetatur: hoc totum & ij tollunt, qui in rebus ijs, in quibus nihil, quod non aut honestum, aut turpe sit, negant esse ullam caussam, cur aliud alij anteponatur; nec inter eas res quidquam omnino putant interesse: & Herillus, si ita sensit, nihil esse bonum praeter scientiam, omnem consilij capiendi caussam, inuentionemq. officij sustulit. Sic, exclusis sententijs reliquorum, cum praeterea nulla esse possit, haec antiquorum ualeat necesse est. ergo instituto ueterum, quo etiam Stoici utuntur, hinc capiamus exordium. Omne animal se ipsum diligit; & simul ac ortum est, id agit, ut se conseruet; quod hic ei primus ad omnem uitam tuendam appetitus a natura datur, se ut conseruet, atque ita sit affectum, ut optime secundum naturam affectum esse possit. hanc initio constitutionem confusam habet, et incertam, ut tantummodo se tueatur, qualecumque sit: sed nec, quid sit, nec, quid possit, nec quid ipsius natura sit, intelligit. cum autem processit paullulum, &, quatenus quidquid se attingat, ad seq. pertineat, perspicere coepit; tum sensim incipit progredi, seseq. agnoscere, & intelligere: quam ob caussam habet eum, quem diximus, animi appetitum; coe-

coeptatq. & ea, quae naturae apta sentit, appetere, & propulsare contraria. Ergo omni animali illud, quod appetit, positum est in eo, quod naturae est accommodatum. ita finis bonorum existit, secundum naturam uiuere, sic affectum, ut optime affici possit, ad naturamq. accommodatissime. quoniam autem sua cuiusque animantis natura est; necesse est quoque, finem omnium hunc esse, ut natura expleatur. nihil enim prohibet, quaedam esse & inter se animalibus reliquis, & cum bestijs homini communia; quoniam omnium est natura communis. Sed extrema illa, & summa, quae quaerimus, inter animalium genera distincta, & dispertita sunt, et sua cuique propria, & ad id apta, quod cuiusque natura desiderat. quare cum dicimus, omnibus animalibus extremum esse, secundum naturam uiuere: non ita accipiendum est, quasi dicamus, unum esse omnium extremum: sed, ut omnium artium recte dici potest commune esse, ut in aliqua scientia uersentur, scientiam autem suam cuiusque artis esse; sic commune animalium omnium, secundum naturam uiuere, sed naturas esse diuersas, ut aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, & tamen in omnibus summa communis, & quidem non solum in animalibus, sed etiam in rebus omnibus ijs, quas natura alit, auget, & tuetur: in quibus uideamus, ea, quae gignuntur e terra, multa quodam modo efficere ipsa sibi per se, quae ad uiuendum, crescendumq. ualeant, & suo genere perueniant ad extremum.

num. ut iam liceat una comprehensione omnia complecti; non dubitemq. dicere, omnem naturam esse conseruatricem sui; idq. habere propositum quasi finem, & extremum, se ut custodiat in quamoptimo sui generis statu. ut necesse sit, omnium rerum, quae natura uigeant, similem esse finem, non eundem. ex quo intelligi debet, homini id esse in bonis ultimum, secundum naturam uiuere: quod ita interpretemur, uiuere ex hominis natura undique perfecta, et nihil requirente. Haec igitur nobis explicanda sunt: sed, si enodatius, uos ignoscetis. huius enim aetati, & huic, nunc haec primum fortasse audienti, seruire debemus. Ita prorsus, inquam: etsi ea quidem, quae adhuc dixisti, quamuis ad aetatem recte isto modo dicerentur. Exposita igitur, inquit, terminatione rerum expetendarum; cur ista se res ita habeat, ut dixi, deinceps demonstrandum est. quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui, quod idem reapse primum est; ut intelligamus omne animal se ipsum diligere. quod quamquam dubitationem non habet: (est enim infixum in ipsa natura, comprehenditur suis cuiusque sensibus, sic, ut, contra si quis dicere uelit, non audiatur) tamen, ne quid praetermittamus, rationes quoque, cur hoc ita sit, afferendas puto. etsi qui potest intelligi, aut cogitari, esse aliquod animal, quod se oderit? res enim concurrent contrariae. nam cum appetitus ille animi aliquid ad se trahere coeperit consulto, quod sibi obsit, quia sit sibi inimicus:

cum

cum id sua caussa faciet; & oderit se, & simul diliget. quod fieri non potest. necesse est quidem, si quis sibi ipsi inimicus est, eum, quae bona sunt, mala putare; bona contra, quae mala; & quae appetenda, fugere; & quae fugienda, appetere. quae sine dubio uitae sunt euersio. neque enim, si non nulli reperiuntur, qui aut laqueos, aut alia exitia quaerant; aut, ut ille apud Terentium, qui decreuit tantisper se minus iniuriae suo gnato facere, (ut ait ipse) dum fiat miser; inimicum ipse sibi putandus est. sed alij dolore mouentur, alij cupiditate: iracundia etiam multi efferuntur: &, cum in mala scientes ruunt, tamen se optime sibi consulere arbitrantur: itaque dicunt, nec dubitant,

Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.

uelut, qui ipsi sibi bellum indixissent, cruciari dies, noctes torqueri uellent: nec uero sese ipsi accusarent ob eam caussam, quod sese male rebus suis consuluisse dicerent. eorum enim est haec querela, qui sibi cari sunt, seseq. diligunt. Quare, quotiescumque dicetur male de se quis mereri, sibiq. esse inimicus, atque hostis, uitam denique fugere; intelligatur aliquam subesse eiusmodi caussam, ut ex eo ipso possit intelligi, sibi quemque esse carum. nec uero id satis est, neminem esse, qui ipse se oderit: sed illud quoque intelligendum est, neminem esse, qui, quomodo se habeat, nihil sua censeat interesse. tolletur enim appetitus animi, si, ut in ijs rebus, inter quas nihil interest, neutram in partem propensiores simus,

mus, nihil nostra arbitrabimur interesse. Atque etiam illud, si quis dicere uelit, perabsurdum sit; ita diligi a sese quemquam, ut ea uis diligendi ad aliam rem quampiam referatur, non ad eum ipsum, qui sese diligat. hoc cum in amicitijs, cum in officijs, cum in uirtutibus dicitur; quomodocumque dicitur, intelligi tamen, quid dicatur, potest; in nobis autem ipsis ne intelligi quidem, ut propter aliam quampiam rem, uerbi gratia propter uoluptatem, nos amemus. propter nos enim illam, non propter eam nosmet ipsos, diligimus. Quamquam quid est, quod magis perrspicuum sit, quam non modo carum sibi quemque, uerum etiam uehementer carum esse? quis est enim, aut quotus quisque, cui, mors cum appropinquet,

Nō refugiat tumido sanguen, atq. exalbescat metu? etsi hoc quidem est in uitio, dissolutionem naturae tam ualde perhorrescere. quod item est reprehendendum in dolore. sed quia fere sic afficiuntur omnes; satis argumenti est, ab interitu naturam abhorrere. idque quo magis quidam ita faciunt, ut iure etiam reprehendantur: hoc magis intelligendum est, haec ipsa nimia in quibusdam futura non fuisse, nisi quaedam essent modica natura. nec uero dico eorum metum mortis, qui quia priuari se uitae bonis arbitrentur, aut quia quasdam post mortem formidines extimescant, aut si metuant ne cum dolore moriantur, iccirco mortem fugiant. in paruis enim saepe, qui nihil eorum cogitant, si quando his

ludentes minamur praecipitaturos alicunde, extimescunt. quin etiam ferae, inquit Pacuuius,
Quibus abest ad praecauendum intelligendi astutia,
sibi iniecto terrore mortis horrescunt. Quis autem de ipso sapiente aliter existimat? qui, etiam cum decreuerit esse moriendum, tamen discessu a suis, atque ipsa relinquenda luce moueatur. Maxime autem in hoc quidem genere uis est perspicua naturae, cum & mendicitatem multi perpetiantur, ut uiuant; & angantur appropinquatione mortis confecti homines senectute; & ea perferant, quae Philoctetam uidemus in fabulis: qui cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen uitam aucupio sagittarum;
Configebat tardus celeres, stans uolantes,
ut apud Attium est; pinnarumq. contextu corpori tegumenta faciebat. De hominum genere, aut omnino de animalium loquor, cum arborum, & stirpium eadem paene natura sit? siue, ut doctissimis uiris uisum est, maior aliqua caussa, atque diuinior hanc uim ingenuit: siue hoc ita sit fortuito. uideamus ea, quae terra gignit, corticibus, & radicibus ualida seruari: quod contingit animalibus sensuum distributione, & quadam compactione membrorum. qua quidem de re, quamquam assentior ijs, qui haec omnia regi natura putát; quae si natura negligat, ipsa esse non possint: tamen concedo, ut, qui de hoc dissentiunt, existiment quod uelint, ac uel hoc intelligant, si quando naturam hominis dicam,

cam, hominem dicere me. nihil enim hoc differt. nam prius poterit a se quisque discedere, quam appetitum earum rerum, quae sibi conducant, amittere. Iure igitur grauissimi philosophi initium summi boni a natura petiuerunt, & illum appetitum rerum ad naturam accommodatarum ingeneratum putauerunt omnibus, qui continentur ea commendatione naturae, qua se ipsi diligunt. Deinceps uidendum est, quoniam satis apertum est, sibi quemque natura esse carum, quae sit hominis natura. id est enim, de quo quaerimus. Atqui perspicuum est, hominem e corpore, animoq. constare, cum primae sint animi partes, secundae corporis. deinde id quoque uidemus, & ita figuratum corpus, ut excellat alijs; animumq. ita constitutum, ut & sensibus instructus sit, & habeat praestantiam mentis, cui tota hominis natura pareat, in qua sit mirabilis quaedam uis rationis, & cognitionis, & scientiae, uirtutumq. omnium. nam quae corporis sunt, ea nec auctoritatem cum animi partibus comparandam, & cognitionẽ habent faciliorem: itaque ab his ordiamur. Corporis igitur nostri partes, totaq. figura, & forma, & statura quam apta ad naturam sit, apparet: neque est dubium, quin frons, oculi, aures, & reliquae partes, quales propriae sunt hominis, intelligatur, sed certe opus est ea ualere, & uigere, & naturales motus, usumq. habere; ut nec absit quid eorum, nec aegrum debilitatum ne sit. id enim natura desiderat. Est etiam actio quaedam

corporis, quae motus, et status naturae congruentes tenet: in quibus si peccetur distortione, & deprauatione quadam, aut motu, statu ue deformi, ut si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro; fugere plane se ipse, &, hominem ex homine exuens, naturam odisse uideatur. quamobrem etiam sessiones quaedam, & flexi, fractiq; motus, quales proteruorum hominum, aut mollium esse solent, contra naturam sunt: ut, etiam si animi uitio id eueniat, tamen in corpore immutari hominis natura uideatur. itaque e contrarijs moderati, aequabilesq. habitus, effectiones, usus q. corporis, apta esse ad naturam uidentur. Iam uero animus non esse solum, sed etiam cuiusdam modi debet esse; ut & omnes partes suas habeat incolumes; & de uirtutibus nulla desit. atqui in sensibus est sua cuiusque uirtus, ut ne quid impediat, quo minus suo sensus quisque munere fungatur in ijs rebus celeriter, expediteq. percipiendis, quae subiectae sunt sensibus: animi autem, & eius animi partis, quae princeps est, quaeq. mens nominatur, plures sunt uirtutes: sed duo prima genera; unum earum, quae ingenerantur suapte natura, appellanturq. non uoluntariae; alterum earum, quae in uoluntate positae, magis proprio nomine appellari solent: quarum est excellens in animorum laude praestantia. prior generis est docilitas, memoria: quae fere omnia appellantur uno ingenij nomine: easq. uirtutes qui habent, ingeniosi uocantur. alterum autem genus est magna-

magnarum, uerarumq. uirtutum: quas appellamus uoluntarias. ut prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam, & reliquas eiusdem generis. Et summatim quidem haec erant de corpore, animoq. dicenda. quibus quasi informatum est, quid hominis natura postulet. ex quo perspicuum est, quoniam ipsi a nobis diligamur, omniaq. & in animo, & in corpore perfecta uelimus esse, ea nobis ipsa cara esse propter se, et in ijs esse ad bene uiuendum momenta maxima. nam cui proposita sit conseruatio sui, necesse est huic partes quoque sui caras esse, carioresque, quo perfectiores sint, & magis in suo genere laudabiles. ea enim uita expetitur, quae sit animi, corporisq. expleta uirtutibus; in eoq. summum bonum poni necesse est: quando quidem id tale esse debet, ut rerum expetendarum sit extremum. quo cognito, dubitari non potest, quin, cum ipsi homines sibi sint per se, & sua sponte cari, partes quoque & corporis, & animi, & earum rerum, quae sunt in utriusque motu, & statu, sua caritate colantur, & per se ipsae appetantur. Quibus expositis, facilis est coniectura, ea maxime esse expetenda ex nostris, quae plurimum habent dignitatis, ut optimae cuiusque partis, quae per se expetatur, uirtus sit expetenda maxime. ita fiet, ut animi uirtus corporis uirtutis anteponatur, animiq. uirtutes non uoluntarias uincant uirtutes uoluntariae: quae quidem proprie uirtutes appellantur, multumq. excellunt, propterea quod ex ratio-

ne gignuntur: qua nihil est in homine diuinius. etenim omnium rerum, quas & creat natura, & tuetur, quae aut sine animo sint, aut non multo secus, eorum summum bonum in corpore est. ut non inscite illud dictum uideatur in sue, animum illi pecudi datum pro sale, ne putresceret. Sunt autem bestiae quaedam, in quibus inest aliquid simile uirtutis, ut in leonibus, ut in canibus, ut in equis; in quibus non corporum solum, ut in suibus, sed etiam animorum aliqua ex parte motus quosdam uidemus. in homine autem summa omnis animi est, & in animo rationis: ex qua uirtus est: quae rationis absolutio definitur: quam etiam atque etiam explicandam putant. Earum etiam rerum, quas terra gignit, educatio quaedam, & perfectio est, non dissimilis animantium. itaque &, uiuere uitem, &, mori, dicimus, arboremq. & nouellam, & uetulam, & uigere, & senescere. ex quo non est alienum, ut animantibus, sic illis & apta quaedam ad naturam aptare, & aliena amputare, earumq. augendarum, & alendarum quandam cultricem esse, quae sit scientia, atque ars agricolarum, quae circumcidat, amputet, erigat, extollat, adminiculetur; ut, quo natura ferat, eo possit ire: ut ipsae uites, si loqui possint, ita se tractandas, tuendasq. esse fateantur. et nunc quidem, quod eam tuetur, (ut de uite potissimum loquar) est id extrinsecus. in ipsa enim parum magna uis est, ut quam optime se habere possit, si nulla cultura adhibeatur. At uero, si

ro, si ad uitem sensus accesserit, ut appetitum quendam habeat, & per se ipsa moueatur; quid factuꝛam putas? an ea, quae per uinitorem antea consequebatur, etiam per se ipsam curabit? sed uides ne accessuram ei curam, ut sensus quoque suos, eorumq. omnium appetitum, & si qua sunt ei membra adiuncta, tueatur? sic ad illa, quae semper habuit, iunget ea, quae postea accesserint; nec eundem finem habebit, quem cultor eius habebat; sed uolet secundum eam naturam, quae postea ei adiuncta sit, uiuere. ita similis erit finis boni, atque antea fuerat; nec idem tamen. non enim iam stirpis bonum quaeret, sed animalis. quod si non sensus modo ei sit datus, uerum etiam animus hominis: non necesse est, & illa pristina manere, ut tuenda, & inter haec multo esse cariora, quae accesserint, animiq. optimam quamque partem carissimam, in eaq. expletione naturae summi boni finem consistere, cum longe multumq. praestent mens, atque ratio? sic & extremum omnium appetendorum, atque ductum a prima communitate naturae, multis gradibus ascendit, ut ad summum perueniret: quod cumulatur ex integritate corporis, & ex mentis ratione perfecta. Cum igitur ea sit, quam exposui, forma naturae: si, ut initio dixi, simul atque ortus esset, se quisque cognosceret, iudicareq. posset quae uis et totius esset naturae, & partium singularum; continuo uideret quid esset hoc, quod quaerimus, omnium rerum, quas expetimus,

summum, & ultimum, nec ulla in re peccare posset. nunc uero a primo quidem mirabiliter occulta natura est, nec perspici, nec cognosci potest: progredientibus autem aetatibus, sensim, tarde ue potius quasi nosmet ipsos cognoscimus. itaque illa prima commēdatio, quae a natura nostri facta est, nobis obscura, & incerta est; primusq. appetitus ille animi tantum agit, ut salui, atque integri esse possimus. cum autem dispicere coeperimus, & sentire quid simus, & quid ab animantibus ceteris differamus; tum ea sequi incipimus, ad quae nati sumus. quā similitudinem uidemus in bestijs. quae primo in quo loco nata sunt, ex eo se non commouent: deinde suo quaeque appetitu mouetur. serpere anguiculos, nare anaticulas, euolare merulas, cornibus uti uidemus boues, uespas aculeis, suam denique cuique naturam esse ad uiuendum ducem. quae similitudo in genere etiam humano apparet. parui enim primo ortu sic iacent, tamquam omnino sine animo sint: cum autem paullum firmitatis accesserit, & animo utuntur, & sensibus; conituntur q. ut sese erigant, & manibus utuntur; & eos agnoscunt, a quibus educantur; deinde aequalibus delectantur, libenterq. se cum his congregant; dantq. se ad ludendum; fabellarumq. auditione ducuntur; deq. eo, quod ipsis superat, alijs gratificari uolunt; animaduertuntq. ea, quae domi fiunt, curiosius; incipiuntq. commentari aliquid, & discere; & eorum, quos uident, uolunt non ignorare nomina;

qui-

quibusq. rebus cum aequalibus decertant, si uincunt, efferunt se laetitia, uicti debilitantur, animosq. demittunt. quorum sine caussa fieri nihil putandum est. est enim natura sic generata uis hominis, ut ad omnem uirtutem percipiendam facta uideatur: ob eamq. caussam parui uirtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur. sunt enim prima elementa naturae: quibus auctis, uirtutis quasi carmen efficitur. nam cum ita nati, factiq. simus, ut & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendae gratiae principia in bonis contineremus; atque ad scientiam, prudentiam, fortitudinemq. aptos animos haberemus, a contrarijsq. rebus alienos: non sine caussa eas, quas dixi, in pueris uirtutum quasi scintillulas uidemus. e quibus accendi philosophi ratio debet, ut eam, quasi deum, ducem subsequens, ad naturae perueniat extremum. nam, ut saepe iam dixi, in infirma aetate, imbecillaq. mente uis naturae per caliginem cernitur. cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturae uim, sed ita, ut progredi possit longius, per se sit tamen inchoata. Intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus, quid ea postulet, peruidendum. aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. quod praeceptum quia maius erat, quam ut ab homine uideretur; iccirco assignatum est deo. iubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos. cognitio autem haec est una, ut uim nostri corporis, animiq.

norimus

norimus; sequamurq. eam uitam, quae rebus ipsis perfruatur. Quoniam autem is animi appetitus a principio fuit, ut ea, quae dixi, quamperfectissima a natura haberemus: confitendum est, cum id adepti simus, quod appetitium sit, in eo quasi ultimo consistere naturam; atque id esse summum bonum: quod certe uniuersum sua sponte ipsum expeti, & propter se necesse est: quoniam ante demonstratum est, etiam singulas eius partes esse per se expetendas. In enumerandis autem corporis commodis si quis praetermissam a nobis uoluptatem putabit; in aliud tempus quaestio differatur. utrum enim sit uoluptas in ijs rebus, quas primas secundum naturam esse diximus; nec ne sit, ad id, quod agimus, nihil interest. si enim, ut mihi quidem uidetur, non explet bona naturae uoluptas; iure praetermissa est. sin est in ea; quod quidam uolunt; nihil impedit nostram hanc comprehensionem summi boni. quae enim constituta sunt prima naturae, ad ea si uoluptas accesserit, unum aliquod accesserit commodum corporis, neque eam constitutionem summi boni, quae est proposita, mutauerit. Et adhuc quidem ita nobis progressa ratio est, ut ea duceretur omnis a prima commendatione naturae: nunc autem aliud iam argumentandi sequamur genus; ut non solum, quia nos diligamus, sed quia cuiusque partis naturae & in corpore, & in animo sua quaeque uis sit, iccirco in his rebus summa nostra sponte moueamur. Atque, ut a corpore ordiar, uides ne, ut, si qua in

membris

membris praua, aut debilitata, aut imminuta sint, occultent homines? ut etiam contendant, & elaborent, si efficere possint, ut aut non appareat corporis uitium, aut quamminimum appareat; moltosq. etiam dolores curationis caussa perferant; ut, si ipse usus membrorum non modo non maior, uerum etiam minor futurus sit, eorum tamen species ad naturam reuertatur. etenim cum omnes natura totos se expetendos putent, nec id ob aliam rem, sed propter ipsos: necesse est eius etiam partes propter se expeti, quod uniuersum propter se expetatur. Quid? in motu, et in statu corporis nihil inest, quod animaduertendum esse ipsa natura indicet? quemadmodum quis ambulet, sedeat, qui ductus oris, qui uultus in quoque sit: nihil ne est in his rebus, quod dignum libero, aut indignum esse ducamus? non ne odio dignos multos putamus, qui quodam motu, aut statu uidentur naturae legem, & modum contempsisse? Et quoniam haec ducuntur de corpore; quid est, cur non recte pulchritudo etiam ipsa propter se expetenda ducatur? nam si prauitatem, imminutionemq. corporis propter se fugiendam putamus: cur non etiam, ac fortasse magis, propter se formae dignitatem sequamur? & si turpitudinem fugiamus in statu, & motu corporis: quid est, cur pulchritudinem non sequamur? Atque etiam ualetudinem, uires, uacuitatem doloris non propter utilitatem solum, sed etiam ipsas propter se expetemus. quoniam enim natura suis omnibus expleri

partibus uult, hunc ſtatum corporis per ſe ipſum expetit, qui eſt maxime e natura: quae tota perturbatur, ſi aut aegrum corpus eſt, aut dolet, aut caret uiribus, Videamus animi partes: quarum eſt aſpectus illuſtrior: quae quo ſunt excelſiores, eo dant clariora indicia naturae. Tantus igitur eſt innatus in omnibus cognitionis amor, & ſcientiae, ut nemo dubitare poſſit, quin ad eas res hominũ natura, nullo emolumento inuitata, rapiatur. Videmus ne, ut pueri ne uerberibus quidem a contemplandis rebus, perquirendisq. deterreantur? ut pulſi requirant, & aliquid ſcire ſe gaudeant? ut alij narrare geſtiant? ut pompa, ludis, atque eiuſmodi ſpeculis teneantur, ob eamq. rem uel famem, & ſitim perferant? Quid uero, qui ingenuis ſtudijs, atque artibus delectantur, non ne uidemus eos nec ualetudinis, nec rei familiaris habere rationem? omniaq. perpeti, ipſa cognitione, et ſcientia captos? & cum maximis curis, & laboribus compenſare eam, quam ex diſcendo capiant, uoluptatem? mihi quidem Homerus huiuſmodi quiddam uidiſſe uidetur in ijs, quae de Sirenum cantibus finxerit. neque enim uocum ſuauitate uidentur, aut nouitate quadam, & uarietate cantandi reuocare eos ſolitae, qui praeteruehebantur; ſed quia multa ſe ſcire profitebantur, ut homines ad earum ſaxa diſcendi cupiditate adhaereſcerent. ita enim inuitant Vlyxem: (nam uerti, ut quaedam Homeri, ſic iſtum ipſum locum)

O decus

O decus Argolicum, quin puppim flectis Vlyxes,
Auribus ut nostros possis agnoscere cantus?
Ná nemo haec umquá est tráſuectus caerula cursu,
Quin prius astiterit uocum dulcedine captus,
Post, uarijs auido satiatus pectore musis,
Doctior ad patrias lapsus peruenerit oras.
Nos graue certamen belli, cladem q. tenemus,
Graecia quam Troiae diuino numine uexit,
Omniaq. e latis rerum uestigia terris.

uidit Homerus probari fabulam non posse, si cantiunculis tantus uir irretitus teneretur. scientiam pollicentur: quam non erat mirum sapientiae cupido patria cariorem. Atque omnia quidem scire, cuiuscumque modi sunt, cupere, curiosorum; duci uero maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiae, summorum uirorum est putandum. quem enim ardorem studij censetis fuisse in Archimede, qui, dum in puluere quaedam describit attentus, ne patriam quidem captam esse senserit? quantum Aristoxeni ingenium consumptum uidemus in musicis? quo studio Aristophanem putamus aetatem in litteris duxisse? quid de Pythagora, quid de Platone, aut Democrito loquar? a quibus propter discendi cupiditatem uidemus ultimas terras esse peragratas. quae qui non uident, nihil umquam magna cognitione dignum amauerunt. Atque hoc loco, qui propter animi uoluptates coli dicunt ea studia, quae dixi; non intelligunt, iccirco esse ea propter se expetenda, quod, nulla utilitate obiecta, delectentur ani

mi

mi, atque ipsa scientia, etiam si incommoda datura sit, gaudeant. Sed quid attinet de rebus tam apertis plura requirere? ipsi enim quaeramus a nobis, stellarum motus, contemplationesq. rerum caelestium, eorumq. omnium, quae naturae obscuritate occultantur, cognitiones quemadmodum nos moueant; & quid historia delectet; quam solemus persequi usque ad extremum; praetermissa repetimus; inchoata persequimur. Nec uero sum inscius esse utilitatem in historia, non modo uoluptatem: quid, cum fictas fabulas, e quibus utilitas nulla duci potest, cum uoluptate legimus? quid, cum uolumus nomina eorum, qui quid gesserint, nota nobis esse, parentes, patriam, multa praeterea minime necessaria? Quid, quod homines infima fortuna, nulla spe rerũ gerendarum, opifices denique delectentur historia? maximeq. eos uidere possumus res gestas audire, & legere uelle, qui a spe gerendi absunt confecti senectute. Quocirca intelligi necesse est, in ipsis rebus, quae discuntur, & cognoscuntur, inuitamenta inesse, quibus ad discendum cognoscendumq. moueamur. Ac ueteres quidem philosophi, in beatorum insulis, fingunt, qualis natura sit uita sapientium; quos cura omni liberatos, nullum necessarium uitae cultum, aut paratum requirentes, nihil aliud esse acturos putant, nisi ut omne tempus in quaerendo, ac discendo, in naturae cognitione consumãt: nos autem non solum beatae uitae istam oblectationem uidemus, sed etiam leuamentum miseriarum. itaque

multi

multi cum in potestate essent hostium, aut tyrannorum, multi in custodia, multi in exilio, dolorem suum doctrinae studijs leuauerunt. princeps huius ciuitatis Phalereus Demetrius, cum patria pulsus esset iniuria, ad Ptolemaeum se regem Alexandriam contulit. qui cum in hac ipsa philosophia, ad quam te hortamur, excelleret, Theophrastiq. esset auditor; multa praeclara in illo calamitoso otio scripsit, non ad usum aliquem suum, quo erat orbatus; sed animi cultus ille erat ei quasi quidam humanitatis cibus. Equidem e Cn. Aufidio, praetorio, erudito homine, oculis capto, saepe audiebam, cum se lucis magis, quam utilitatis desiderio moueri diceret. somnum denique nobis, nisi requietem corporibus, & medicinam quandam laboris afferret, contra naturam putaremus datum. aufert enim sensus, actionemq. tollit omnem. itaque, si aut requietem natura non quaereret, aut eam posset alia quadam ratione consequi, facile pateremur; qui etiam nunc, agendi aliquid, discendiq; caussa, prope contra naturam uigilias suscipere soleamus. Sunt autem clariora, uel plane perspicua, minimeq. dubitanda indicia naturae, maxime scilicet in homine, sed in omni animali, ut appetat animus aliquid agere semper, neque ulla condicione quietem sempiternam possit pati. facile est haec cernere in primis puerorũ aetatulis. quamquam enim uereor, ne nimius in hoc genere uidear: tamen omnes ueteres philosophi, maxime nostri, ad incunabula accedunt; quod in pueri-

tia

tia facillime se arbitrentur naturae uoluptatem posse cognoscere. uidemus igitur, ut conquiescere ne infantes quidem possint: cum uero paullum processerint, lusionibus uel laboriosis delectantur, ut ne uerberibus quidem deterreri possint: eaq. cupiditas agendi aliquid adolescit una cum aetatibus. itaque, ne si iucundissimis quidem nos somnijs usuros putemus, Endymionis somnum nobis uelimus dari: idq. si accidat, mortis instar putemus. Quin etiam inertissimos homines, nescio qua singulari nequitia praeditos, uidemus tamen & animo, & corpore moueri semper, &, cum re nulla impediantur necessaria, aut alueolum poscere, aut quaerere quempiam ludum, aut sermonem aliquem requirere; cumq. non habeant ingenuas ex doctrina oblectationes, circulos aliquos, & semicirculos consectari. Ne bestiae quidem, quas delectationis caussa concludimus, cũ copiosius alantur, quam si essent liberae, facile patiuntur sese contineri; motusq. solutos, & uagos, a natura sibi tributos, requirunt. Itaque, ut quisque optime natus, institutusq. est, esse omnino nolit in uita, si gerendis negotijs orbatus, possit paratissimis uesci uoluptatibus. nam aut priuatim aliquid gerere malunt: aut, qui altiore animo sunt, capessunt remp. honoribus, imperijsq. adipiscendis: aut totos se ad studia doctrinae conferunt. qua in uita, tantum abest, ut uoluptates consectentur: etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt: optimaq. parte hominis, quae in nobis diuina ducenda est, ingenij

 genij

genij & mentis acie fruuntur, nec uoluptates requirentes, nec fugientes laborem. nec uero intermittunt aut admirationem earum rerum, quae sunt ab antiquis repertae, aut inuestigationem nouarum. quo studio cum satiari non possunt, omnium ceterarum rerum obliti, nihil abiectum, nihil humile cogitant. tantaq. est uis talibus in studijs, ut eos etiā, qui sibi alios proposuerunt fines bonorum, quos utilitate, aut uoluptate dirigunt, tamen in rebus quaerendis, explicandisq. naturis aetates conterere uideamus. Ergo hoc quidem apparet, nos ad agendum esse natos. Actionum autem genera plura, ut obscurentur etiam minora maioribus. maximae autem sunt, primum, ut mihi quidem uidetur, & ijs, quorum nunc in ratione uersamur, consideratio, cognitioq. rerum caelestium, & earum, quas a natura occultatas, & latentes indagare ratio potest: deinde rerump. administratio, aut administrandi, sciendiq. prudens, temperata, fortis, & iusta ratio, reliquaeq. uirtutes, & actiones uirtutibus congruentes; quae, uno uerbo complexi omnia, honesta dicimus. ad quorum etiam cogitationem, & usum iam corroborati, natura ipsa praeeunte deducimur. omnium enim rerum principia parua sunt, sed suis progressionibus usa augentur: nec sine caussa. in primo enim ortu inest teneritas, & mollities quaedam, ut nec res uidere optimas, nec agere possint. uirtutis enim, beataeq. uitae, quae duo maxime expetenda sunt, serius lumen apparet; multo etiam serius, ut

plane, qualia sint, intelligantur. praeclare enim Plato, beatum, cui etiam in senectute contigerit, ut sapientiam, uerasq. opiniones assequi possit. Quare, quoniam de primis naturae commodis satis dictum est, nunc de maioribus, consequentibusq. uideamus. Natura igitur corpus quidem hominis sic et genuit, & formauit, ut alia in primo ortu perficeret, alia progrediente aetate fingeret, neque sane multum adiumentis externis, & aduenticijs uteretur: animum autem reliquis rebus ita perfecit, ut corpus: sensibus enim ornauit ad res percipiendas idoneis, ut nihil, aut non multum adiumento ullo ad suam conformationem indigeret: quod autem in homine praestantissimum, atque optimum est, id deseruit. etsi dedit talem mētem, quae omnem uirtutem iam accipere possit; ingenuitq. sine doctrina notitias paruas rerum maximarum; & quasi instituit docere, & induxit in ea, quae inerant, tamquam elementa uirtutis. sed uirtutem ipsam inchoauit: nihil amplius: itaque nostrum est, (quod nostrum dico, artis est) ad ea principia, quae accepimus, consequentia exquirere, quoad sit id, quod uolumus, effectum: quod quidem pluris sit haud paullo, magisq. ipsum propter se expetendum, quam aut sensus, aut corporis ea, quae diximus: quibus tantum praestat mentis excellens perfectio; ut uix cogitari possit, quid intersit. itaque omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad uirtutem, et ad eas actiones, quae uirtuti sunt consentaneae, refertur. eaq. omnia, quae aut

ita in animis sunt, aut ita geruntur, uno nomine honesta dicuntur. quorum omnium quaeq. sint notitiae, quaeq. significentur rerum uocabulis, quaeq. cuiusque uis, & natura sit, mox uidebimus. hoc autem loco tantum explicemus; haec, honesta quae dico, praeter quã quod nosmet ipsos diligamus, praeterea suapte natura per se esse expetenda. indicant pueri: in quibus, ut in speculis, natura cernitur. quanta studia decertantium sunt? quanta ipsa certamina? ut illi efferuntur laetitia, cum uicerint? ut pudet uictos? ut se accusari nolunt? quam cupiunt laudari? quos illi labores non perferunt, ut aequalium prncipes sint? quae memoria est in his bene merentium? quae referendae gratiae cupiditas? atque ea in optima quaque indole maxime apparent. in qua haec honesta, quae intelligimus, a natura tamquã adumbrantur. Sed haec in pueris expressa: in ijs uero aetatibus, quae iã confirmatae sunt, quis est tam dissimilis homini, qui non moueatur & offensione turpitudinis, & comprobatione honestatis? quis est, qui non oderit libidinosam, proteruam adolescentiam? quis contra in illa aetate pudorem, constantiam, etiam si sua nihil intersit, non tamen diligat? quis Paullum Numitorem, Fregellanum proditorem, quamquam reip. nostrae profuit, non odit? quis urbis conseruatorem Codrum, quis Erechthei filias non maxime laudat? cui Tubuli nomen odio non est? quis Aristidem mortuum non diligit? An obliuiscimur, quantopere in audiendo, legendoq. mo-

ueamur, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid factum cognoscimus? Quid loquar de nobis, qui ad laudem, & ad decus nati, suscepti, instituti sumus? qui clamores uulgi, atque imperitorum excitantur in theatris, cum illa dicuntur?
Ego sum Orestes:
contraq. ab altero:
Immo enimuero ego sum, inquam, Orestes.
cum autem etiam exitus ab utroque datur conturbato, errantiq. regi: ambos ergo una uiuere precamur. quoties hoc agitur, quando ue, nisi admirationibus maximis? Nemo est igitur, qui non hanc affectionem animi probet, atque laudet: qua non modo utilitas nulla quaeritur; sed contra utilitatem etiam conseruatur fides. Talibus exemplis non fictae solũ fabulae, uerũ etiam historiae refertae sunt, et quidem maxime nostrae. nos enim ad sacra Idaea concipienda optimum uirum delegimus: nos tutores misimus regibus: nostri imperatores pro salute patriae sua capita uouerunt: nostri consules regem inimicissimum, moenibus iam appropinquantẽ, monuerunt, a ueneno ut caueret: nostra in rep. et, quae per uim oblatum stuprum uoluntaria morte lueret, inuenta est; et, qui interficeret filiam, ne stupraretur. Quae quidem omnia, & innumerabilia praeterea, quis est, qui non intelligat, et eos qui fecerunt, dignitatis splendore ductos, immemores fuisse utilitatum suarum; nosque, cum ea laudemus, nulla alia re, nisi honestate, duci? Quibus rebus breuiter expositis,

positis; (nec enim ſum copiam, quam potui, quia dubitatio in re nulla erat, perſecutus) ſed his rebus concluditur profecto, & uirtutes omnes, & honeſtum illud, quod ex his uirtutibus exoritur, et in his baeret, eſſe per ſe expetendum. In omni autem honeſto, de quo loquimur, nihil eſt tam illuſtre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum, & quaſi quaedam ſocietas, & communicatio utilitatum, & ipſa caritas generis humani: quae nata a primo ſatu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio, & ſtirpe coniungitur, ſerpit ſenſim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitijs, poſt uicinitatibus, tum ciuibus, & ijs, qui publice ſocij, atque amici ſunt; deinde totius complexu gẽtis humanae. quae animi affectio ſuum cuique tribuens, atque hanc, quam dico, ſocietatem coniunctionis humanae munifice, & aeque tuens, iuſtitia dicitur. cui adiunctae ſunt pietas, bonitas, liberalitas, benignitas, comitas, quaeq́. ſunt generis eiuſdẽ: Atque haec ita iuſtitiae propria ſunt, ut ſunt uirtutum reliquarum communia. nam cum ſic hominis natura generata ſit, ut habeat quiddam innatum quaſi ciuile, atque populare, quod Graeci πολιτικὸν uocant: quidquid aget quaeque uirtus, id a communitate, & ea, quam expoſui, caritate, atque ſocietate humana non abhorrebit: uiciſſimq. iuſtitia, ut ipſa ſe fundet uſu in ceteras uirtutes, ſic illas expetet. ſeruari enim iuſtitia, niſi a forte uiro, niſi a ſapiente, non poteſt. Qualis

est igitur omnis haec, quam dico, conspiratio, consensusq. uirtutũ: tale est illud ipsum honestum: quandoquidem honestum aut ipsa uirtus est, aut res gesta uirtute. quibus in rebus uita consentiens, uirtutibusq. respondens, recta, & honesta, & constans, & naturae congruens existimari potest. Atque haec coniunctio, confusioq. uirtutum tamen a philosophis ratione quadam distinguitur. nam cum ita copulatae, connexaeq. sunt, ut omnes omnium participes sint, nec alia possit separari: tamen proprium suum cuiusque munus est, ut fortitudo in laboribus, periculisq. cernatur, temperantia in praetermittendis uoluptatibus, prudentia in delectu bonorum, et malorum, iustitia in suo cuique tribuendo. quando igitur inest in omni uirtute cura quaedã quasi foras spectans, aliosq. appetens, atque complectens; existit illud, ut amici, ut fratres, ut propinqui, ut affines, ut ciues, ut omnes denique, quando unam societatem hominum esse uolumus, propter se expetendi sint. atque eorum nihil est eius generis, ut sit in fine, atque extremo bonorũ. ita fit, ut duo genera propter se expetendorum reperiantur: unum, quod est in ijs, quibus completur illud extremum: quae sunt aut animi, aut corporis. haec autem, quae sunt extrinsecus, id est quae neque in animo sunt, neque in corpore, ut amici, ut parentes, ut liberi, ut propinqui, ut ipsa patria, sunt illa quidem sua sponte cara, sed eodem in genere, quo illa, non sunt: nec uero quisquam summum bonum assequi umquam posset,

posset, si omnia illa, quae sunt extra, quamquam expetenda, summo bono continerentur. Quo modo igitur, inquies, uerum esse poterit, omnia referri ad summum bonum, si amicitiae, si propinquitates, si reliqua externa summo bono non continentur? hac uidelicet ratione; quod ea, quae externa sunt, ijs tuemur officijs, quae oriuntur a suo cuiusque genere uirtutis. nam & amici cultus, & parentis, et qui officio fungitur, in eo ipso prodest, quod, ita fungi officio, in recte factis est: quae sunt orta uirtutibus. quae quidem sapientes sequuntur utentes tamquam duce natura. non perfecti autem homines, & tamen ingenijs excellentibus praediti, excitantur spe gloriae: quae habet formam honestatis, & similitudinem. quod si ipsam honestatem undique perfectam, & absolutam, rem unam praeclarissimam omnium, maximeq. laudandam, penitus uiderent: quonam gaudio complerentur; cum tantopere eius adumbrata opinione laetentur? quem enim deditum uoluptatibus, cupiditatum incendijs inflammatum, in ijs potiendis, quae acerrime concupiuisset, tanta laetitia perfundi arbitramur, quanta aut superiorem Africanum Annibale uicto, aut posteriorem Carthagine euersa? quem Tiberina decursio festo illo die tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum regem Persen captum adduceret, eodem flumine inuectum? Age nunc, Luci noster, extrue animo altitudinem, excellentiamq. uirtutum: iam non dubitabis, quin earum compotes homines, magno ani-

mo, erectoq. uiuentes, semper sint beati: qui omnes motus fortunae, mutationesq. rerum, & temporum leues, & imbecilles fore intelligant, si in uirtutis certamen uenerint. illa enim, quae sunt a nobis bona corporis numerata, complent ea quidem beatissimam uitam, sed ita, ut sine illis possit beata uita existere. ita enim paruae, et exiguae sunt istae accessiones bonorum, ut, quemadmodum stellae in radio solis, sic istae in uirtutum splendore ne cernantur quidem. atque, haec, ut uere dicitur, parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum: sic nimis uiolentum est, nulla esse, dicere. qui enim sic disputant, obliti mihi uidentur, quae ipsi egerint principia naturae. tribuendum est igitur his aliquid, dummodo, quantum tribuendum sit, intelligas. est tamen philosophi non tam gloriosa, quam nera quaerētis, nec pro nihilo putare ea, quae secundum naturam illi ipsi gloriosi esse fatebantur, & uidere tantam uim uirtutis, tantamque, ut ita dicam, auctoritatem honestatis, ut reliqua non illa quidem nulla, sed ita parua sint, ut nulla esse uideantur. Haec est non omnia spernentis praeter uirtutē, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis oratio. denique haec est undique completa, & perfecta explicatio summi boni. hic ceteri particulas arripere conati, suam quisque uideri uoluit afferre sententiam. Saepe ab Aristotele, & Theophrasto mirabiliter est laudata per se ipsa rerum sciētia. hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit,

fendit, nec rem ullam aliam per se expetendam.

Multa sunt dicta ab antiquis de contemnendis, ac despiciendis rebus humanis. hoc unum Aristo tenuit: praeter uitia, atque uirtutes, negauit rem esse ullam aut fugiendam, aut expetendam. Positum est a nostris in ijs rebus, quae secundum naturam essent, non dolere. hoc Hieronymus summum bonum esse dixit; at uero Callipho, et post eum Diodorus, cum alter uoluptatem adamauisset, alter uacuitatem doloris, neuter honestate carere potuit, quae est a nostris laudata maxime. Quin etiam ipsi uoluptarij diuerticula quaerant, et uirtutes habeát in ore totos dies; uoluptatemq. primo dútaxat expeti dicant, deinde consuetudine quasi alteram quandam naturam effici; qua impulsi multa faciunt, nullam quaerentes uoluptatem. Stoici restant. hi quidem non unam aliquam, aut alteram a nobis, sed totam ad se nostram philosophiam transtulerunt: atque, ut reliqui fures earum rerum, quas ceperunt, signa commutant: sic illi, ut sententijs nostris pro suis uterentur, nomina, tamquam rerum notas, mutauerunt. ita relinquitur sola haec disciplina digna studiosis ingenuarum artium, digna eruditis, digna claris uiris, digna principibus, digna regibus.

Quae cum dixisset, paullumq. institisset, quid est, inquit? satis ne uobis uideor pro meo iure in uestris auribus commentatus? Et ego, tu uero, inquam, Piso, ut saepe alias, sic hodie ita ista nosse uisus es, ut, si tui copia nobis semper fieret, non multum

Graecis supplicandū putarem. quod quidem eo probaui magis, quia memini Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sane Peripateticum, aliquanto ista secus dicere solitum, assentientem ijs, qui multum in fortuna secunda, aut aduersa, multum in bonis, aut malis corporis ponerent. Est ut dicis, inquit: sed haec ab Antiocho, nostro familiari, dicuntur multo melius, & fortius, quam a Stasea dicebantur. quamquam ego non quaero, quid tibi a me probatum sit, sed huic Ciceroni nostro, quem discipulum cupio a te abducere. Tum Lucius: mihi uero ista ualde probata sunt: quod item fratri puto. Tum mihi Piso, quid ergo, inquit? das ne adolescenti ueniam; an eum discere ea mauis, quae cum praeclare didicerit, nihil sciat? Ego uero, inquam, permitto. sed non ne meministi mihi licere probare ista, quae sunt a te dicta? quis enim potest ea, quae probabilia uideantur ei, non probare? An uero, inquit, quisquam potest probare, quod perceptum, quod comprehensum, quod cognitum non habet?

Non est ista, inquam, Piso, magna dissensio. nihil est enim aliud, quamobrem nihil percipi mihi posse uideatur, nisi quod percipiendi uis ita definitur a Stoicis, ut negent quidquam posse percipi, nisi tale uerum, quale falsum esse non possit. itaque haec cum illis est dissensio, cum Peripateticis nulla sane. Sed haec omittamus: habent enim et bene longam, & satis litigiosam disputationem. Illud mihi a te nimium festinanter dictum uidetur, sapientes omnes

omnes esse semper beatos. nescio quo modo praeteruolauit oratio. quod nisi ita efficitur; quae Theophrastus de fortuna, de dolore, de cruciatu corporis dixit, cum quibus coniungi beatam uitam nullo modo posse putauit, uereor ne uera sint. nam illud uehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. haec quo modo conueniant, non sane intelligo. Vtrum igitur tibi non placet, inquit, uirtutis tantam uim esse, ut ad beate uiuendum se ipsa contenta sit: an, si id probas, ita fieri posse negas, ut ij, qui uirtutis compotes sint, etiam malis quibusdam affecti, beati sint? Ego uero uolo in uirtute uim esse quammaximam: sed, quanta sit, alias: nunc tantum, possit ne esse tanta, si quidquam extra uirtutem habeatur in bonis. Atqui, inquit, si Stoicis concedis, ut uirtus sola, si adsit, uitam efficiat beatam: concedis etiam Peripateticis. quae enim mala illi non audent appellare; aspera autem, & incommoda, & reijcienda, & aliena naturae esse, concedunt; ea nos mala dicimus, sed exigua, & porro minima. quare, si potest esse beatus is, qui est in asperis, reijciendisq. rebus; potest is quoque esse, qui est in paruis malis. Et ego, Piso, inquam, si est quisquam, qui acute in caussis uidere soleat, quae res agatur; is es profecto tu. quare attende, quaeso. nam adhuc, meo fortasse uitio, quid ego quaeram, non perspicis. Istic sum, inquit; expectoque, quid ad id, quod quaeram, respondeas. Respondebo me non quaerere, inquam, hoc tempore,

pore, quid uirtus possit efficere, sed quid constanter dicatur, quid ipsum a se dissentiat. Quo igitur, inquit, modo? Quia cum a Zenone, inquam, hoc magnifice, tamquam ex oraculo, editur, uirtus ad beate uiuendum se ipsa contenta est. Quare, inquit? Respondet: quia, nisi quod honestum est, nullum est aliud bonum. non quaero iam, uerum ne sit: illud dico, ea, quae dicat, praeclare inter se cohaerere. dixerit hoc quidem Epicurus, semper beatum esse sapientem: quod quidem solet ebullire non numquam. quem quidem, cum summis doloribus conficiatur, ait dicturum, quam suaue est: quam nihil curo. non pugnem cum homine, cur tantum habeat in natura boni: illud urgeam, non intelligere eum quid sibi dicendum sit, cum dolorem summum malum esse dixerit. eadem nunc mea aduersum te oratio est. Dicis eadem omnia & bona, & mala; quae quidem dicunt, qui numquam philosophum pictum, ut dicitur, uiderunt; ualetudinem, uires, staturam, formam, integritatem unguiculorum omnium; deformitatem, morbum, debilitatem, mala. iam illa externa parce tu quidem: sed haec cum corporis bona sint, eorum conficientia certe in bonis numerabis, amicos, liberos, propinquos, diuitias, honores, opes. contra haec attende me nihil dicere: si ista mala sunt, in quae potest incidere sapiens; sapientem esse, non esse ad beate uiuendum satis.

Immo uero, inquit, ad beatissime uiuendum parum est, ad beate uero satis. Animaduerti, inquam,

quam, te isto modo paullo ante ponere: & scio ab Antiocho nostro dici sic solere: sed quid minus probandum, quam esse aliquem beatum, nec satis beatum? quod autem satis est, eo quidquid accesserit, nimium est; & nemo nimium beatus est; & nemo beato beatior. Ergo, inquit, tibi Q. Metellus, qui tres filios consules uidit, e quibus unum etiam & censorem, & triumphantem, quartum autem praetorem, eosq. saluos reliquit, & tres filias nuptas, cum ipse consul, censor etiam, augurq. fuisset, & triumphasset; ut sapiens fuerit, non ne beatior, quam, ut item sapiens fuerit, qui in potestate hostium uigilijs, et inedia necatus est, Regulus? Quid me istud rogas, inquam? Stoicos roga. Quid igitur, inquit, eos responsuros putas? Nihilo beatiorem esse Metellum, quam Regulum. Inde igitur, inquit, audiendum est. Tamen a proposito, inquam, aberrauimus. non enim, inquam, quaero, quid uerum, sed quid cuique dicendum sit. utinam quidem dicerent alium alio beatiorem: iam ruinas uideres. in uirtute enim sola, & in ipso honesto cum sit bonum positum, cumq. nec uirtus, ut placet illis, nec honestum crescat; idq. bonum solum sit, quo qui potiatur, necesse est beatus sit, cum id augeri non possit, in quo uno positum est beatum esse: qui potest esse quisquã alius alio beatior? Vides ne, ut haec concinant? et Hercule (fatendum est enim quod sentio) mirabilis est apud illos contextus rerũ. respõdent extrema primis, media utriusque, omnia

omni-

omnibus: quid sequatur, quid repugnet, uident. in geometria prima si dederis, danda sunt omnia. concede nihil esse bonum, nisi quod honestum sit: concedendum est, in uirtute sola positam esse beatam uitam. uide rursus retro: dato hoc, dandum erit illud. quod uestri non item. Tria genera bonorum. procliuius currit oratio: uenit ad extremum: haeret in salebra. cupit enim dicere, nihil posse ad beatam uitam deesse sapienti: honesta oratio, Socratica, Platonis etiam. audeo dicere, inquit. non potest, nisi retexueris illa. Paupertas si malum est, mendicus beatus esse nemo potest, quamuis sit sapiens. at Zeno eum non beatum modo, sed etiam diuitem dicere ausus est. Dolere malum: in crucem qui agitur, beatus esse non potest. Bonum liberi: misera orbitas. Bonum patria: miserum exilium. Bonum ualetudo: miserum morbus. Bonum integritas corporis: misera debilitas. Bonum incolumis acies: misera caecitas. quae si potest singula consolando leuare, uniuersa quo modo sustinebit? sit enim idem caecus, debilis, morbo grauissimo affectus, exul, orbus, egens torqueatur equuleo: quem hunc appellas Zeno? beatum, inquit. etiam beatissimũ? quippe, inquiet; cum tam docuerim gradus istam rem non habere, quam uirtutem, in qua sit etiam ipsum beatum, tibi hoc incredibile, quia beatissimum. quid tuum? credibile? si enim ad populum me uocas; eum, qui ita sit affectus, beatum numquam probabis: si ad prudentes; alterum fortasse dubita-

dubitabunt, sit ne tantum in uirtute, ut ea praediti uel in Phalaridis tauro beati sint; alterum non dubitabunt, quin & Stoici conuenientia sibi dicant, et uos repugnantia. Theophrasti igitur, inquit, tibi liber ille placet de beata uita? Tamen aberramus a proposito: &, ne longius, prorsus, inquam, Piso, si ista mala sunt, placet. Non ne igitur tibi uidentur, inquit, mala? Id quaeris, inquam; in quo utrum respondebo, uerses te huc atque illuc necesse est. Quo tandem modo, inquit? Quia, si mala sunt, is, qui erit in his, beatus non erit: si mala non sunt, iacet omnis ratio Peripateticorum. Et ille ridens, uideo, inquit, quid agas: ne discipulum abducas, times. Tu uero, inquam, ducas licet, si sequatur. erit etim mecum, si tecum erit. Audi igitur, inquit, Luci. tecum enim, ut ait Theophrastus, mihi instituenda oratio est. Omnis auctoritas philosophiae consistit in beata uita comparanda: beate enim uiuendi cupiditate incensi omnes sumus: hoc mihi cum tuo fratre conuenit. quare hoc uidendum est, possit ne nobis hoc ratio philosophorum dare: pollicetur certe. nisi enim id faceret, cur Plato Aegyptum peragrauit, ut a sacerdotibus barbaris numeros, & caelestia acciperet? cur post Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos, Echecratem, Timaeum, Acrionem Locros, ut, cum Socratem expressisset, adiungeret Pythagoreorum disciplinam, eaque, quae Socrates repudiabat, asciscceret? cur ipse Pythagoras & Aegyptum lustrauit, &

Persa-

Persarum magos adijt? cur tantas regiones barbarorum pedibus obijt? tot maria trãsmisit? cur haec eadem Democritus? qui (uere, falso ne, quaeremus) dicitur oculis se priuasse: certe, ut quamminime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quaerens aliud, nisi beatam uitam? quam si etiam in rerum cognitione ponebat; tamen ex illa inuestigatione naturae consequi uolebat, ut esset bono animo. id enim ille summum bonum εὐθυμίαν, & saepe ἀθαμβίαν appellat, id est animum terrore liberum. sed haec etsi praeclare, non dum tamen et perpolita. pauca enim, neque ea ipsa enucleate, ab hoc de uirtute quidem dicta: post enim haec in hac urbe primum a Socrate quaeri coepta, deinde in hunc locum delata sunt: nec dubitatum, quin in uirtute omnis ut bene, sic etiam beate uiuendi spes poneretur. quae cum Zeno didicisset a nostris, ut in actionibus perscribĩ solet, de re eadem fecit alio modo. hoc tu nunc in illo probas. scilicet, uocabulis rerum mutatis, inconstantiae crimen ille effugit, nos effugere non possumus? ille Metelli uitam negat beatiorẽ, quam Reguli, praeponendam tamen, nec magis expetendam, sed magis sumendam, &, si optio esset, eligendam Metelli, reijciendam Reguli: ego, quam ille praeponendam, & magis eligendam, beatiorem hanc appello; nec ullo minimo momento plus ei uitae tribuo, quam Stoici. quid interest, nisi quod ego res notas notis uerbis appello, illi nomina noua quaerunt, quibus

bus idem dicant? ita, quemadmodum in senatu semper est aliquis, qui interpretem postulet: sic isti nobis cum interprete audiendi sunt. bonum appello, quidquid secundum naturam est; quod contra, malum: nec ego solus; sed tu etiam Chrysippe in foro, domi, in schola definis. quid ergo? aliter homines, aliter philosophos loqui putes oportere, quáti quidque sit, aliter doctos, et indoctos? sed, cum constiterit inter doctos, quanti res quaeque sit; si homines essent, usitate loquerentur. dum res maneant, uerba fingant arbitratu suo. Sed uenio ad inconstantiae crimen; ne saepius dicas me aberrare: quam tu ponis in uerbis, ego positá in re putabam. Si satis erit hoc perceptum, in quo adiutores Stoicos optimos habemus, tantam uim esse uirtutis, ut omnia, si ex altera parte ponantur, ne appareant quidem, cum omnia, quae illi commoda certe dicunt esse, et sumenda, et eligenda, et praeposita, quae ita definiunt, ut satis magno aestimanda sint: haec igitur cum ego, tot nominibus a Stoicis appellata, partim nouis, et cómenticijs, ut ista producta, & reiecta, partim idem significantibus, (quid enim interest, expetas, ac eligas? mihi quidem etiam laudatius uidetur, quod eligitur, & ad quod delectus adhibetur) sed cum ego ista bona omnia dixero, tantú refert, quam magna dicam, quam expetenda, quam ualde. sin autem nec expetenda ego magis, quam tu eligenda; nec illa pluris aestimanda ego, qui bona, quam tu, qui producta appellas: omnia ista necesse est obscurari, nec

apparere, & in uirtutis, tamquam in solis, radios incurrere. At enim, qua in uita est aliquid mali, ea esse beata non potest. Nec seges quidem igitur spicis uberibus, & crebris, si auenam uspiam uideris; nec mercatura quaestuosa, si in maximis lucris parum aliquid damni contraxerit. an hoc usquequaque aliter in uita, & non ex maxima parte de tota iudicabis? an dubium est, quin uirtus ita maximam partem obtineat in rebus humanis, ut reliquas obruat? audebo igitur, quae secundum naturam sunt, bona appellare, nec fraudare suo ueteri nomine, quam aliquid potius nouum exquirere, uirtutis autem amplitudinem quasi in altera librae lance ponere. terram, mihi crede, ea lanx, & maria deprimet. semper enim ex eo, quod maximas partes continet, latissimeq. funditur, tota res appellatur. Dicimus aliquem hilare uiuere: igitur, si semel tristior effectus est, hilara uita amissa est? at hoc in eo M. Crasso, quem semel ait in uita risisse Lucillius, non contigit, ut ea re minus ἀγέλαστος, ut ait idem, uocaretur. Policratem Samium felicem appellant: nihil acciderat ei, quod nollet, nisi quod anullum, quo delectabatur, in mare abiecerat. ergo infelix una molestia. felix rursus, cum is ipse annulus in praecordiis piscis inuentus est. ille uero, si insipiens; quod certe, quoniam tyrannus; numquam beatus: si sapiens; ne tum quidem miser, cum ab Oronte, praetore Darei, in crucem actus est. at multis malis affectus. quis negat? sed ea mala uirtutis magnitudine obrue-

obruebantur. An ne hoc quidem Peripateticis cõcedis, ut dicant, omnium uirorum bonorum, id est sapientum, omnibusq. uirtutibus ornatorum, uitam omnibus partibus plus habere semper boni, quam mali? quis hoc dicit? Stoicis licet minime: sed isti ipsi, qui uoluptate, & dolore omnia metiuntur, nonne clamant, sapienti plus semper adesse, quod uelit, quam quod nolit? cum tantum igitur in uirtute ponant ij, qui se fatentur uirtutis caussa, nisi ea uoluptatem acciret, ne manum quidem uersuros fuisse: quid facere nos oportet, qui quamuis minimam animi praestantiam omnibus bonis corpori anteire dicamus, ut ea ne in conspectu quidem relinquantur? quis enim est, qui, haec cadere in sapientẽ, dicere audeat, ut, si fieri possit, uirtutem in perpetuum abijciat, ut dolore omni liberetur? quis nostrum dixerit, quos non pudet ea, quae Stoici aspera dicunt, mala dicere, melius esse, turpiter aliquid facere cum uoluptate, quam honeste cum dolore? nobis Heracleotes ille Dionysius flagitiose desciuisse uidetur a Stoicis propter oculorum dolorem. quis uero hoc didicisset a Zenone, non dolere, cum doleret? illud audierat, nec tamen didicerat, malum illud non esse, quia turpe non esset, & esset ferendum uiro. hic si Peripateticus fuisset, permansisset, credo, in sententia; quoniam dolorem dicunt malum esse. de asperitate autem eius fortiter ferenda praecipiunt eadem, quae Stoici. et quidẽ Arcesilas tuus, etsi fuit in disserendo pertinacior, tamẽ noster fuit: erat enim Po-

ſemonis: is cum arderet podagrae doloribus, uiſitaſſetq. hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & triſtis exiret, mane, quaeſo, inquit, Carneade noſter: nihil illinc huc peruenit: oſtendit pedes, & pectus: attamen hic mallet non dolere. Haec igitur eſt noſtra ratio; quae tibi uidetur inconſtans; cum propter uirtutis caeleſtem quandam, et diuinam, tantamq. praeſtantiam, ut, ubi uirtus ſit, resq. magnae ſumendae, laudabilesq. uirtute geſtae, ibi eſſe miſeria, et aerumna non poſſit, tamen labor poſſit, et moleſtia; non dubitem dicere, omnes ſapientes ſemper beatos eſſe, ſed tamen fieri poſſe, ut ſit alius alio beatior. Atqui iſte locus eſt, Piſo, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem ſi tenueris, non modo meum Ciceronem, ſed etiam me ipſum abducas licebit. Dum Quinctus, mihi quidem, inquit, ſatis hoc confirmatũ uidetur. laetor quidem, philoſophiam, cuius antea ſupellectilem pluris aeſtimabã, quam poſſeſſiones reliquorum; (ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere poſſem, quidquid in ſtudijs noſtris concupiſſem) hanc igitur laetor etiam acutiorẽ repertã, quam ceteras: quod quidam ei deeſſe dicebant. Num quam noſtrã quidem? inquit Põponius iocãs. ſed mehercule pergrata mihi oratio tua. quae enim dici latine poſſe non arbitrabar, ea dicta ſunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Graecis, uerbis aptis. Sed tẽpus eſt, ſi uidetur: et recta quidem ad me. Quod cum ille dixiſſet; et ſatis diſputatũ uideretur; in opidum ad Põponiũ perreximus omnes.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM,

AD M. BRVTVM, LIBER I.

de contemnenda morte.

CVM defensionum laboribus, senatorijsq. muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus; retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. et cum omnium artium, quae ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi latinis litteris illustrandum putaui: non quia philosophia graecis & litteris, et doctoribus percipi non posset sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quam Graecos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta uitae, resq. domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur, & lautius: rem uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri multum ualuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quae natura,

lemonis: is cum arderet podagrae doloribus, uisitasſetq. hominem Carneades, Epicuri perfamiliaris, & tristis exiret, mane, quaeso, inquit, Carneade noster: nihil illinc huc peruenit: ostendit pedes, & pectus: attamen hic mallet non dolere. Haec igitur est nostra ratio; quae tibi uidetur inconstans; cum propter uirtutis caelestem quandam, et diuinam, tantamq. praestantiam, ut, ubi uirtus sit, resq. magnae sumendae, laudabilesq. uirtute gestae, ibi esse miseria, et aerumna non possit, tamen labor possit, et molestia; non dubitem dicere, omnes sapientes semper beatos esse, sed tamen fieri posse, ut sit alius alio beatior. Atqui iste locus est, Piso, tibi etiam atque etiam confirmandus, inquam: quem si tenueris, non modo meum Ciceronem, sed etiam me ipsum abducas licebit. Dum Quinctus, mihi quidem, inquit, satis hoc confirmatū uidetur. laetor quidem, philosophiam, cuius antea supellectilem pluris aestimabā, quam possessiones reliquorum; (ita mihi diues uidebatur, ut ab ea petere possem, quidquid in studijs nostris concupissem) hanc igitur laetor etiam acutiorē repertā, quam ceteras: quod quidam ei deesse dicebant. Num quam nostrā quidem? inquit Pōponius iocās. sed mehercule pergrata mihi oratio tua. quae enim dici latine posse non arbitrabar, ea dicta sunt a te, nec minus plane, quam dicuntur a Graecis, uerbis aptis. Sed tēpus est, si uidetur: et recta quidem ad me. Quod cum ille dixisset; et satis disputatū uideretur; in opidum ad Pōponiū perreximus omnes.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM, AD M. BRVTVM, LIBER I.

de contemnenda morte.

CVM defensionum laboribus, senatorijsq. muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus; retuli me, Brute, te hortante maxime, ad ea studia, quae retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui. et cũ omnium artium, quae ad rectam uiuendi uiam pertinerent, ratio & disciplina studio sapientiae, quae philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi latinis litteris illustrandum putaui: non quia philosophia graecis & litteris, et doctoribus percipi non posset sed meum iudicium semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quam Graecos; aut accepta ab illis, fecisse meliora, quae quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta uitae, resq. domesticas, ac familiares nos profecto & melius tuemur, & lautius: rem uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cum uirtute nostri multum ualuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quae natura,

tura, non litteris, assecuti sunt, neque cum Graecis, neque ulla cum gente sunt conferenda. quae enim tanta grauitas, quae tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam excellens in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Graecia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facile uincere non repugnantes. nam cum apud Graecos antiquissimum e doctis sit genus poetarum; siquidem Homerus fuit, et Hesiodus ante Romam conditam Archilochus regnante Romulo: serius poeticam' nos accepimus. annis enim fere D X *post Romam conditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio Caeci filio, M. Tuditano cos. anno ante natum Ennium: qui fuit maior natu, quam Plautus, & Neuius. sero igitur a nostris poetae uel cogniti, uel recepti. quamquam est in Originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum uirtutibus. honorem tamen huic generi non fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in prouinciam poetas duxisset. duxerat autem consul ille in Aetoliam, ut scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poetis, eo minora studia fuerunt. nec tamen, si qui magnis ingeniis in eo genere extiterunt, non satis Graecorum gloriae responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quod pingeret, non multos etiam apud nos futuros Polycletos, et Parrhasios fuisse? honos alit artes: omnesq.*

incen-

incenduntur ad studia gloria; iacentq. ea semper, quae apud quosque improbantur. Summam eruditionem Graeci sitam censebant in neruorum, uocumq. cantibus. igitur & Epaminondas, princeps meo iudicio Graeciae, fidibus praeclare cecinisse dicitur: Themistoclesq. aliquot ante annis, cũ in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. ergo in Graecia musici floruerunt; discebantq. id omnes; nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit: itaque nihil mathematicis illustrius. at nos metiendi, ratiocinandiq. utilitate huius artis terminauimus modum. at contra oratorem celeriter complexi sumus, nec eum primo eruditum, aptum tamen ad dicendum, post autem eruditum. nam, Galbam, Africanum, Laelium doctos fuisse, memoriae traditum est, studiosum autem eum, qui hos aetate anteibat, Catonem, post uero Lepidum, Carbonem, Gracchos, deinde ita magnos nostram ad aetatem, ut non multum, aut nihil omnino Graecis cederetur. Philosophia iacuit usque ad hanc aetatem, nec ullum habuit lumen litterarum latinarũ: quae illustranda, & excitanda nobis est; ut, si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. in quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi iam esse latini libri dicundur, scripti inconsiderate ab optimis illis quidem uiris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, ut recte quis sentiat, et id, quod sentit, polite eloqui non possit: sed, mandare

quamquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, praeter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti uolunt. Quare, si aliquid oratoriae laudi nostra attulimus industria; multo studiosius philosophiae fontes aperiemus, e quibus etiam illa manabant. sed ut Aristoteles, uir summo ingenio, scientiae copia, cum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam coepit adolescentes docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & uberiore arte uersari. hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quae de maximis quaestionibus copiose posset, ornateq. dicere. in quam exercitationem ita nos studiose operam dedimus, ut iam etiam scholas Graecorum more habere auderemus: ut nuper, tuum post discessum, in Tusculano, cum essent complures mecum familiares, tentaui quid in eo genere possem. ut enim antea declamitabam caussas; quae nemo me diutius fecit: sic haec mihi nunc senilis est declamatio. ponere iubebam, de quo quis audire uellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, ut, cum is, qui audire uellet, dixisset, quid sibi uideretur, tum ego contra dicerem. haec est enim, ut scis, uetus,

tus, & Socratica ratio, contra alterius opinionem differendi. nam, ita facillime, quod ueri simillimum esset, inueniri posse, Socrates arbitrabatur. Sed, quo commodius disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascatur exordium.

AVDITOR. *Malum mihi uidetur esse mors.* MARCVS. *Iis ne, qui mortui sunt, an ijs, quibus moriendum est?* A. *Vtrisque.* M. *Est igitur miserum, quoniam malum.* A. *Certe.* M. *Ergo & ij, quibus euenit iam, ut morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri.* A. *Mihi ita uidetur.* M. *Nemo ergo non miser.* A. *Prorsus nemo.* M. *Et quidem, si tibi constare uis, omnes, quicumque nati sunt, erunt ue, non solum miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui uiuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriae finis in morte. quoniam autem etiam mortui miseri sunt; in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim miseros esse eos, qui centum millibus annorum ante occiderunt, uel potius omnes, quicumque nati sunt.* A. *Ita prorsus existimo.* M. *Dic quaeso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, transuectio Acherontis, mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus? nam illud,*

- quod Sisyphu' uersat,
Saxum, sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse

fortasse etiam, inexorabiles iudices; Minos, & Rhadamanthus? apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius; nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona caussa dicenda. haec fortasse metuis, & iccirco mortem censes esse sempiternum malum. A. *Adeo ne me delirare censes, ut ista esse credam?* M. *An tu haec non credis?* A. *Minime uero.* M. *Male hercule narras: cur, quaeso?* A. *Quia disertus esse possem, si contra ista dicerem: quis enim non in eiusmodi caussa? aut quid negotij est, haec poëtarum & pictorum portenta conuincere?* M. *Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa differentium.* A. *Inepte sane. quis est enim tam excors, quem ista moueant?* M. *Si ergo apud inferos miseri non sunt; ne sunt quidem apud inferos ulli.* A. *Ita prorsus existimo.* M. *Vbi ergo sunt ii, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt.* A. *Ego uero nusquam esse illos puto.* M. *Igitur ne esse quidem.* A. *Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli sunt.* M. *Iam mallem Cerberum metueres, quam ista tam inconsiderate dicere.* A. *Qui tandem?* M. *Quem esse negas, eundem esse dicis: ubi est acumen tuum? cum enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse.* A. *Non sum ita hebes, ut ista dicam.* M. *Quid dicis igitur?* A. *Miserum esse, uerbi caussa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit; miserum*

Cn. Pompeium, qui tanta gloria ſit orbatus; omnes denique miſeros, qui hac luce careant. M. *Reuolueris eodem. ſint enim oportet, ſi miſeri ſunt. tu autem modo negabas eos eſſe, qui mortui eſſent. ſi igitur non ſunt, nihil poſſunt eſſe: ita ne miſeri quidem ſunt.* A. *Non dico fortaſſe etiam, quod ſentio. non iſtud ipſum, non eſſe, cum fueris, miſerrimum puto.* M. *Quid miſerius, quam omnino numquam fuiſſe? ita; qui nondum nati ſunt, quia non ſunt, miſeri iam ſunt: & nos ipſi, ſi poſt mortem miſeri futuri ſumus, miſeri fuimus, ante quam nati. ego autem non commemini, ante quam ſum natus, me miſerum. tu, ſi meliore memoria es, uelim ſcire, ecquid de te recordere.* A. *Ita iocaris, quaſi ego dicam eos eſſe miſeros, qui nati non ſunt, & non eos miſeros, qui mortui ſunt.* M. *Eſſe ergo eos dicis.* A. *Immo, quia non ſunt, cum fuerint, eos miſeros eſſe.* M. *Pugnantia te loqui non uides? quid enim tam pugnat, quam non modo miſerum, ſed omnino quidquam eſſe, qui non ſit? an tu, egreſſus porta Capena, cum Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum ſepulcra uides, miſeros putas illos?* A. *Quoniam me uerbo premis, poſthac non ita dicam, miſeros eſſe, ſed tantum miſeros, ob id ipſum, quia non ſunt.* M. *Non dicis igitur, miſer eſt M. Craſſus, ſed tantum, miſer M. Craſſus.* A. *Ita plane.* M. *Quaſi non neceſſe ſit, quidquid iſto modo pronuncies, id aut eſſe, aut non eſſe. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis*

enim

enim hoc traditur. omne pronuntiatum, (sic enim mihi in praesentia occurrit, ut appellarem ἀξίωμα: utar post alio, si inuenero melius) id ergo est pronunciatum, quod aut uerum, aut falsum esse dicitur. cum igitur dicis, miser M. Crassus; aut hoc dicis, miser est M. Crassus; ut possit iudicari, uerum id, falsum ne sit; aut nihil dicis omnino. A. Age, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt; quoniam extorsisti ut faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse: quid? qui uiuimus, cum moriendum sit, non ne miseri sumus? quae enim potest in uita esse iucunditas, cum dies & noctes cogitãdum sit, iam iamq. esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana condicione deieceris? A. Quonam modo? M. Quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam et sempiternum malum haberemus in uita. nunc uideo calcem; ad quem cum sit decursum, nihil sit praeterea extimescendum. sed tu mihi uideris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi. A. Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, latine. scis enim me graece loqui in latino sermone non plus solere, quam in graeco latine. A. Et recte quidem. sed quae tandem est Epicharmi ista sententia? M.

Emori nolo: sed, me esse mortuum, nihili aestimo.

A. Iam agnosco graecum: sed quoniam coegisti, ut concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse; perfice, si potes, ut ne moriendum quidem esse miserum

miserum putem. M. *Iam istuc quidem nihil negotij est: sed etiam maiora molior.* A. *Quo modo hoc nihil negotij est? aut quae tandem sunt ista maiora?* M. *Quoniam, si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est malum; cui proximum tempus est post mortem, in quo mali nihil esse concedis. ita ne moriendum quidem esse malum est. id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur.* A. *Vberius ista, quaeso. haec enim spinosiora prius, ut confitear, me cogunt, quam ut assentiar. sed quae sunt ea, quae dicis te maiora moliri?* M. *Vt doceam, si possim, non modo malum non esse, sed bonum etiam esse mortem.* A. *Non postulo id quidem, aueo tamen audire. ut enim non efficias, quod uis; tamen, mors ut malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo: continentem orationem audire malo.* M. *Quid, si te rogauero aliquid, non ne respondebis?* A. *Superbi id quidem esset; sed, nisi quid necesse erit, malo ne roges.* M. *Geram tibi morem, & ea, quae uis, ut potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, & fixa, quae dixero, sed ut homunculus unus e multis, probabilia coniectura sequens. ultra enim quo progrediar, quam ut ueri similia uideam, non habeo. certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapientes esse profitentur.* A. *Tu, ut uidetur: nos ad audiendum parati sumus.* M. *Mors igitur ipsa, quae uidetur notissima res esse, quid sit, primum est uidendum. sunt enim, qui discessum animi a corpore*

putent

putent esse mortem. sunt, qui nullum censeant fieri discessum, sed una animum & corpus occidere, animumq. cum corpore extingui. Qui discedere animum censent, alii statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna dissensio est. alijs cor ipsum animus uidetur: ex quo excordes, uecordes, concordesq. dicuntur: & Nasica ille prudens, bis consul, Corculum; &,

Egregie cordatus homo, Catus Aeliu' Sextus.

Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. alijs pars quaedam cerebri uisa est animi principatum tenere. alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in crebro dixerunt animi esse sedem, & locum: animum autem alij animam, ut fere nostri declarant, nominari. nam & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, & bene animatos, & ex animi sententia. ipse autem animus ab anima dictus est. Zenoni Stoico animus ignis uidetur. Sed haec quidem, quae dixi, cor, sanguinem, cerebrum, animam, ignem, uulgo: reliqua fere singuli, ut multi ante ueteres. proxime autem Aristoxenus musicus, idemq. philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, uelut in cantu, & fidibus quae harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura, & figura uarios motus cieri, tamquam in cantu sonos: hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante &

dictum, & explanatum a Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negauit esse, uerum numerum dixit esse, cuius uis, ut iam antea Pythagorae uisum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit animum: cuius principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit; & duas partes separare uoluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit; iram in pectore, cupiditatem subter praecordia locauit. Dicaearchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit; duobus Pherecratem quendam Phthiotá senem, quem ait a Deucalione ortum, disserentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraq. & animalia, & animantes appellari; neque in homine inesse animum, uel animam, nec in bestia; uimq. omnem eam, qua uel agamus quid, uel sentiamus, in omnibus corporibus uiuis aequabiliter esse fusam, nec separabilem a corpore esse, quippe quae nulla sit, nec sit quidquam nisi corpus unum, & simplex, ita figuratum, ut temperatione naturae uigeat, & sentiat. Aristoteles, longe omnibus (Platonem semper excipio) praestans & ingenio, & diligentia, cum quattuor illa genera principiorum esset complexus, e quibus omnia orirentur, quintam quandam naturam censet esse, e qua sit mens. cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia meminisse;

minisse; amare, odisse; cupere, timere; angi, laetari; haec, & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat: quinctum genus adhibet uacans nomine; & sic ipsum animum ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quae me forte fugiunt, hae sunt fere omnium de animo sententiae. Democritum enim, magnum quidem illum uirum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quae uera sit, deus aliquis uiderit; quae ueri simillima, magna quaestio est. utrum igitur inter has sententias dijudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem utrumque, si posset: sed est difficile non confundere. quare, si, ut ista non disseramus, liberari mortis metu possumus; id agamus. sin id non potest, nisi hac quaestione animorum explicata; nunc, si uidetur, hoc, illud alias. M. Quod malle te intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, ut, quaecumque uera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potius. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus; certe, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore: si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. quid de Dicaearcho dicam, qui nihil omnino animũ dicat esse? His sententijs omnibus nihil post mortem

pertinere

pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum ui ta sensus amittitur. non sentientis autem, nihil est, ullam in partem quod intersit. reliquorum sententiae spem afferunt, si te forte hoc delectat, posse animos, cum e corporibus excesserint, in caelum quasi in domicilium suum peruenire. A. *Me uero delectat: idque, primum ita esse, deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi uelim.* M. *Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit.* A. *Feci mehercule, & quidem saepius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum, et mecum ipse de immortalitate animorum coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur.* M. *Quid hoc? das ne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire?* A. *Do uero.* M. *Quid, si maneant?* A. *Beatos esse concedo.* M. *Si intereant?* A. *Non esse miseros, quoniam ne sint quidem. iam istuc coacti a te paullo ante concessimus.* M. *quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi uideri dicis, quae aut beatos nos efficiet animis manentibus, aut non miseros sensu carentes?* A. *Expone igitur, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minus id obtinebis, (est enim arduum) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum uereor ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse.* M. *Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam uis obtineri, uti*

optimis possumus; quod in omnibus caussis et debet, & solet ualere plurimum; & primum quidem omni antiquitate: quae quo propius aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc melius ea fortasse, quae erant uera, cernebat. itaque unum illud erat insitum priscis illis, quos cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, neque excessu uitae sic deleri hominem, ut funditus interiret. idq. cum multis alijs rebus, tum e pontificio iure, & caeremonijs sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingenijs praediti nec tanta cura coluissent, nec uiolatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi haesisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse, omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationemq. uitae, quae in claris uiris, et feminis dux in caelum soleret esse: in ceteris humi retineretur, & permaneret tamen. ex hoc &, nostrorum opinione, Romulus in caelo cum dijs agit aeuum,

ut famae assentiens dixit Ennius. & apud Graecos, indeq. perlapsus ad nos, & usque ad Oceanum, Hercules tantus, & tam praesens habetur deus. hinc Liber, Semele natus; eademq. famae celebritate Tyndaridae fratres: qui non modo adiutores in proelijs uictoriae populi R. sed etiam nuncij fuisse perhibentur. quid? Ino, Cadmi filia, non ne Leucothea nominata a Graecis, Matuta habetur a nostris? quid? totum prope caelum, (ne plures persequar) non ne humano genere completum est? si uero scrutari uetera, & ex his ea, quae scriptores Graeciae prodiderunt,

runt, eruere coner: ipsi illi, maiorum gentium dij qui habentur, hinc a nobis profecti in caelum reperientur. quaere, quorum demonstrantur sepulcra in Graecia: reminiscere, quoniam es initiatus, quae traduntur mysterijs: tum denique, quam hoc late pateat, intelliges. sed qui nondum ea, quae multis post annis tractari coepissent, physica didicisset, tantum sibi persuaserant, quantum, natura admonente, cognouerant; rationes, & caussas rerum non tenebant; uisis quibusdam saepe mouebantur, hisq. maxime nocturnis, ut uiderentur ij, qui uita excesserant, uiuere. Vt porro firmissimum hoc afferri uidetur, cur deos esse credamus, quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio. Multi de dijs praua sentiunt: (id enim uitioso more effici solet) omnes tamen esse uim, & naturam diuinam arbitrantur, nec uero id collocutio hominum, aut consensus efficit: non institutis opinio est confirmata, non legibus. omni autem in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est. Quis est igitur, qui suorum mortem primum non eo lugeat, quod eos orbatos uitae commodis arbitretur? tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. nemo enim maeret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris lamentio, fletusq. maerens ex eo, quod eum, quem diliximus, uitae commodis priuatum arbitramur, idq. sentire. atque haec ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaq. doctrina. Maximum uero

argumentum est; naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt, & maximae quidem, quae post mortem futura sint. serit arbores, quae alteri saeculo prosint, ut ait Statius in Synephebis, quid spectans, nisi etiam postera saecula ad se pertinere? ergo arbores seret diligens agricola, quarum aspiciet bacam ipse numquam: uir magnus leges, instituta, remp. conseret. Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturae capi deceat ex optima quaque natura? quae est igitur melior in hominum genere natura, quam eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, cõseruandos arbitrantur? abijt ad deos Hercules: numquam abijsset, nisi, cum inter homines esset, eam sibi uiam muniuisset. Vetera iam ista, & religione omnium consecrata: quid in hac rep. tot, tantosq. uiros, ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? ijsdem ne ut finibus nomen suum, quibus uita, terminaretur? nemo umquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondae, licuit (ne et uetera, et externa quaeram) mihi: sed nescio quo modo inhaeret in mentibus quasi saeculorũ quoddã augurium futurorum: idq. in maximis ingenijs, altissimisq. animis & existit maxime, & apparet

facil-

facillime. quo quidem dempto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis uiueret? loquor de principibus: Quid poetae? non ne post mortem nobilitari uolunt? unde ergo illud?

Aspicite o ciues senis Ennij imaginis urnam:
Hic uestrum panxit maxuma facta patrum.

mercedem gloriae flagitat ab ijs, quorum patres affecerat gloria. idemque:

Nemo me lacrumis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? uolito uiuu' per ora uirum.

Sed quid poetas? opifices post mortem nobilitari uolunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruae, cum inscribere non liceret? Quid nostri philosophi? non ne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnenda gloria, sua nomina inscribunt? quod si omnium consensus, naturae uox est; omnesque, qui ubique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui e uita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est. et si, quorum aut ingenio, aut uirtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturae uim maxime: ueri simile est; cum optimus quisque maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. Sed ut deos esse natura opinamur; qualesq. sint, ratione cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium; qua in sede maneant, qualesq. sint, ratione discendum est: cuius ignoratio finxit inferos; easq. formidines, quas tu contemnere non si-

ne caussa uidebare. in terram enim cadentibus corporibus, hisq. humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam uitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores con secuti sunt: quos auxerunt poetae. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculae, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen:

Adsum, atque aduenio Acheronte, uix, uia alta, atque ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis, ubi rigida constat crassa caligo inferum.

tantumq. ualuit error, qui mihi quidem iam sublatus uidetur, ut, corpora cremata cum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quae sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos uiuentes non poterant mente complecti: formam aliquam, figuramq. quaerebant. inde Homeri tota νεκύα: inde ea, quae meus amicus Appius νεκρομάντεια faciebat: in uicinia nostra Auerni lacus,

Vnde animae excitãtur obscura umbra, aperto ostio
Alti Acherõtis, falso sanguine mortuorũ imagines.

has tamen imagines loqui uolunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum ui, & figura potest. nihil enim animo uidere poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij reuocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. itaque credo equidem etiam alios tot saeculis disputasse de animis: sed, quod litteris extet,

Phere-

Pherecides Syrus primum dixit animos hominum esse sempiternos. antiquus sane: fuit enim meo regnante gentili: hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maxime confirmauit: qui cum, Superbo regnante, in Italiam uenisset, tenuit magnam illam Graeciam cum honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multaq. saecula postea sic uiguit Pythagoreorum nomen, ut nulli alij docti uiderentur. Sed redeo ad antiquos. rationē illi sententiae suae nō fere reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, ut Pythagoreos cognosceret, in Italiam uenisse, & in ea cum alios multos, tum Architam, Timaeumq. cognouisse, et didicisse Pythagorea omnia; primumq. de animorum aeternitate non solum sensisse idem, quod Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, praetermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cum me in summam expectationem adduxeris, deseris? errare mehercule malo cum Platone, quem tu quanti facias scio, & quem ex tuo ore admiror, quam cum istis uera sentire. M. Macte uirtute: ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim.

Num igitur dubitamus, an, sicut plaraque, sic et hoc? quamquam hoc quidem minime, persuadent enim mathematici, terram in medio mundi sitam, ad uniuersi caeli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi uocant, eam porro naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, ut

quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta; ut terrena, et humida, suopte nutu, et suo pondere ad pares angulos in terram, & in mare ferantur; reliquae duae partes, una ignea, altera animalis, ut illae superiores in medium locũ mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hae sursum rectis lineis in caelestem locum subuolent; siue ipsa natura superiora appetente; siue quod a grauioribus leuiora natura repellantur. quae cum constent; perspicuum debet esse, animos, cum e corpore excesserint, siue illi sint animales, id est spirabiles, siue ignei, sublime ferri. Si uero aut numerus quidam sit animus; quod subtiliter magis, quam dilucide dicitur; aut quincta illa non nominata magis, quàm non intellecta natura: multo etiam integriora, ac puriora sunt, ut a terra longissime se efferant. Horum igitur aliquid animus est; ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro ue, aut in Empedocleo sanguine demersa iaceat. Dicaearchum uero cum Aristoxeno, aequali, & condiscipulo suo, doctos sané homines, omittamus. quorum alter ne condoluisse quidem umquam uidetur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, ut eos etiam ad haec transferre conetur. harmoniam autẽ ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum uaria compositio etiam harmonias efficit plures: membrorum uero situs, & figura corporis uacans animo quam possit harmoniam efficere, non uideo. sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, haec magi-

stro

stro concedat Aristoteli; canere ipse doceat. bene enim illo prouerbio Graecorum praecipitur;
Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.
Illam uero funditus eijciamus indiuiduorum corporum, leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est animalem, esse uoluit. is autem animus, qui si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, ut potissimum uideri uideo Panaetio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent haec duo genera proni, & supera semper petunt. ita, siue dissipantur procul a terris, id euenit; siue permanent, & conseruant habitum suum; hoc etiam magis necesse est ferantur ad caelum, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic & concretus aer, qui est terrae proximus. calidior est enim, uel potius ardentior animus, quam est hic aer, quem modo dixi crassum, atque concretum: quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. Accedit, ut eo facilius animus euadat ex hoc aere, quem saepe iam appello crassum, eumq. perrumpat, quod nihil est animo uelocius, nulla est celeritas, quae possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suiq. similis: necesse est, ita feratur, ut penetret, et diuidat omne caelum hoc, in quo nubes, imbres, uentiq. coguntur, quod, & humidum, et caliginosum est propter exhalatio-
nes

nes terrae. quam regionem cum superauit animus, naturamq. sui similem contigit, & agnouit; iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato, ignibus insistit, et finem altius se efferendi facit. cum enim sui similem et leuitatem, & calorem adeptus est; tamquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur; eaq. ei demum naturalis est sedes, cum ad sui simile penetrauit: in quo nulla re egens aletur; & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentantur, & aluntur. cumq. corporis facibus inflammari soleamus ad omnes fere cupiditates, eoq. magis incendi, quod iis aemulemur, qui ea habeant, quae nos habere cupiamus: profecto beati erimus, cum, corporibus relictis, et cupiditatum, & aemulationum erimus expertes; quodq. nunc facimus, cum laxati curis sumus, ut spectare aliquid uelimus, & uisere; id multo tum faciemus liberius, totosq. nos in contemplandis rebus, perspiciendisq. ponemus: propterea quod & natura inest mentibus nostris insatiabilis quaedã cupiditas ueri uidendi; & orae ipsae locorum illorum, quo peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum caelestium, eo maiorem cognoscendi cupiditatem dabunt. haec enim pulchritudo etiam in terris patritã illam, & auitam, ut ait Theophrastus, philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitauit. praecipue uero fruentur ea, qui tum etiam, cum has terras incolentes circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim, si nunc aliquid

assequi

assequi se putant, qui ostium Ponti uiderunt, et eas angustias, per quas penetrauit ea, quae est nominata

Argo, quia argiui in ea delecti uiri
Vecti petebant pellem ineuratam arietis;
aut ij, qui Oceani freta illa uiderunt,
Europam Lybiamq. rapax ubi diuidit unda:

quod tandem spectaculum fore putamus, cum totam terram tueri licebit, eiusq. cum situm, formã, circumscriptionem, tum & habitabiles regiones, et rursum omni cultu propter uim frigoris, aut caloris uacantes? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae uidemus. neque enim est ullus sensus in corpore: sed, ut non solum physici docent, uerum etiam medici, qui ista aperta & patefacta uiderunt, uiae quasi quaedã sunt ad oculos, ad aures, ad nares a sede animi perforatae. itaque saepe, aut cogitatione, aut aliqua ui morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec uidemus, nec audimus: ut facile intelligi possit, animum et uidere, et audire, non eas partes, quae quasi fenestrae sunt animi; quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quod eadem mente res dissimillimas comprehendimus, ut colorem, saporẽ, calorem, odorem, sonum? quae numquam quinque nuncijs animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, ut idem omnium iudex solus esset. atque ea profecto tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidem, quamquam foramina illa,

quae

quae patent ad animum a corpore, callidissimo artificio natura fabricata est; tamen terrenis, concretisq. corporibus sunt intersepta quodam modo. cum autem nihil erit, praeter animum; nulla res obiecta impediet, quo minus percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiose haec diceremus, si res postularet, quam multa, quam uaria spectacula animus in locis caelestibus esset habiturus. quae quidem cogitás, soleo saepe mirari non nullorum insolentiam philosophorum, qui naturae cognitioné admirantur, eiusq. inuentori, & principi gratias exultantes agunt, eumq. uenerantur ut deum. liberatos enim se per eú dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno ac nocturno metu: quo terrore? quo metu? quae est anus tá delira, quae timeat ista, quae uos uidelicet, si physica non didicissetis, timeretis?

Acherontia templa; alta orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca:

non pudet philosophum in eo gloriari, quod haec non timeat, & quod falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quam acuti natura sint, qui haec sine doctrina credituri fuerint. Praeclarum autem nescio quid adepti sunt, qui didicerunt, se, cum tempus mortis uenisset, totos esse perituros. quod ut ita sit; (nihil enim pugno) quid habet ista res aut laetabile, aut gloriosum? nec tamen mihi sane quidquam occurrit, cur non Pythagorae sit & Platonis uera sententia. ut enim rationem Plato nullam afferret, (uide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate

tate me frangeret. tot autem rationes attulit, ut uelle ceteris, sibi certe persuasisse uideatur. Sed plurimi contra nituntur, animosq. quasi capite damnatos morte multant, neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum uideatur aeternitas, nisi quod nequeunt, qualis animus sit uacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. quasi uero intelligant, qualis sit in ipso corpore, quae conformatio, quae magnitudo, qui locus: ut, si iam possent in homine uno cerni omnia, quae nũc tecta sunt, casurus ne in conspectum uideatur animus, an tanta sit eius tenuitas, ut fugiat aciem. haec reputent isti, qui negant animum sine corpore se intelligere posse: uidebunt, quem in ipso corpore intelligant. Mihi quidem, naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoq. obscurior, qualis animus in corpore sit tamquam alienae domui, quam qualis, cum exierit, & in liberum caelum quasi in domum suam uenerit. si enim, quod numquam uidimus, id quale sit, intelligere non possumus: certe & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatum, cognitione complecti non possumus. Dicaearchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset, intelligentia, nullum omnino animum esse dixerunt. Est illud quidem uel maximum, animo ipso animum uidere: et nimirum hanc habet uim praeceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat. non enim, credo, id praecipit, ut membra nostra, aut staturam

figuram

figuram ue noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego, tibi dicens hoc, corpori tuo dico. cum igitur, nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem quasi uas est, aut aliquod animi receptaculum: ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te. hunc igitur nosse, nisi diuinum esset non esset hoc acrioris cuiusdam animi praeceptum, sic, ut tributum deo sit. sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat; dici, quaeso, ne esse quidem se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa ratio nata est Platonis, quae a Socrate est in Phaedro explicata, a me autem posita est in sexto libro de rep.

Quod semper mouetur, id aeternum est. quod autem motum affert alicui, quodq. ipsum agitatur aliunde; quando finem habet motus, uiuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur, quod se ipsum mouet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moueri quidem desinit. quin etiam ceteris, quae mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec a se aliud creabit; siquidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori. uel concidat omne caelum, omnisq. natura consistat, neces-

se

se est, nec uim ullam nasciutur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur aeternum id esse, quod se ipsum moueat: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est animatum, id motu cietur interiore, et suo. nam haec est propria natura animi, atque uis: quae si est una ex omnibus, quae se ipsam semper moueat; neque nata certe est, & aeterna est. Licet concurrant plebeij omnes philosophi: (sic enim ij, qui a Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi uidentur) non modo nihil umquam tam eleganter explebunt, sed ne hoc quidem ipsum quam subtiliter conclusum sit intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod dum sentit, illud una sentit, se ui sua, non aliena, moueri; nec accidere posse, ut ipse umquam a se deseratur. ex quo efficitur aeternitas. nisi quid habes ad haec. A. Ego uero facile sum passus ne in mentem quidem mihi aliquid contra uenire: ita isti faueo sententiae. M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quae declarant inesse in animis hominum diuina quaedam: quae si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, uiderem. Nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, uenas, omnem denique membrorum & totius corporis figuram uideor posse dicere, unde concreta, & quo modo facta sint: per animum ipsum, si nihil esset in eo, nisi id, ut per eum uiueremus, tum natura putarem

hominis

hominis uitam sustentari, quam uitis, quam arboris. haec enim etiam dicimus uiuere. Item, si nihil haberet animus hominis, nisi ut appeteret, aut refugeret; id quoque esset ei commune cum bestiis. habet primum memoriam, & eam infinitam rerum innumerabilium: quam quidem Plato recordationem esse uult superiores uitae. nã in illo libro, qui inscribitur Memnon, Pusionem quendam Socrates interrogat quaedam geometrica de demensione quadrati. ad ea sic ille respondit, ut puer: et tamen ita faciles interrogationes sunt, ut gradatim respondens eo perueniat, quasi geometrica didicisset. ex quo effici uult Socrates, ut, discere, nihil aliud sit, quam recordari. quem locum multo etiam accuratius explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit e uita. docent enim, quemuis, qui omnium rerum rudis esse uideatur, bene interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec uero fieri ullo modo posse, ut a pueris tot rerum, atque tantarum insitas, et quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας uocant, haberemus, nisi animus, ante quam in corpus intrasset, rerum cognitione uiguisset. cumq. nihil esset, ut omnibus locis a Platone differitur; (nihil enim ille putat esse, quod oriatur, & intereat, idq. solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus haec in corpore inclusus cognoscere, cognita attulit: ex quo tam multarum rerum

cognitionis

cognitionis admiratio tollitur: neque ea plane uidet animus, cum tam repente in tam insolitum, tamq. perturbatum domicilium immigrauit; sed, cum se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est, discere, nisi recordari. Ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quam habet uim? aut unde? non quaero, quanta memoria Simonides fuisse dicatur, quanta Theodectes, quanta is, qui a Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper Carneades, quanta, qui modo fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria loquor, & eorum maxime, qui in aliquo maiore studio, & arte uersantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. Quorsum igitur haec spectat oratio? quae sit illa uis, & unde sit, intelligendum puto. non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus, ignis ue, nescio: nec me pudet, ut istos, fateri nescire, quod nesciam: illud, si ulla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum. quid enim, obsecro te, terra ne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso caelo aut sata, aut concreta uidetur tanta uis memoriae? si, quid sit hoc, non uides: at, quale sit, uides. si ne id quidem: at, quantum sit, profecto uides. Quid igitur? utrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo tam-

quam in aliquod uas ea, quae meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quae talis animi figura intelligi potest? aut quae tanta omnino capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente uestigia? quae possunt uerborum, quae rerum ipsarum esse uestigia? quae porro tam immensa magnitudo, quae illa tam multa possit effingere? Quid illa uis, quae tandem est, quae inuestigat occulta, quae inuentio atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq. natura, & caduca, concreta ea uidetur? aut qui primus, quod summae sapientiae Pythagorae uisum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregauit, et ad societatem uitae conuocauit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis litterarum notis terminauit? aut qui errantium stellarũ cursus, progressiones, institutiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui uestitum, qui tecta, qui cultum uitae, qui praesidia contra feras inuenerunt; a quibus mansuefacti, & exculti, a necessarijs artificijs ad elegantiora defluximus. nam & auribus oblectatio magna parta est, inuenta, & temperata uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quae sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, omnesq. motus qui animo uidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in caelo esset. nam cum Ar-

chi-

chimedes lunae, solis, quinque errantium motus in sphaeram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timaeo mundum aedificauit, Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conuersio. quod si hoc in mundo fieri sine deo non potest: ne in sphaera quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi uero ne haec quidem notiora, & illustriora carere ui diuina uidentur, ut ego aut poetam graue plerumque carmen sine caelesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine maiore quadam ui fluere, abundantem sonantibus uerbis, uberibusq. sententijs. Philosophia uero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum? haec nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemq. animi erudiuit: eademq. ab animo, tamquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media uideremus. prorsus haec diuina mihi uidetur uis, quae tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum, & uerborum? quid porro inuentio? profecto id, quo nec in deo quidquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentute pocula ministrante laetari arbitror. nec Homerum audio, qui Ganymedem a dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula ministraret. non iusta caussa, cur Laomedonti tanta fieret iniu-

quam in aliquod uas ea, quae meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, aut quae talis animi figura intelligi potest? aut quae tanta omnino capacitas? An imprimi quasi ceram animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente uestigia? quae possunt uerborum, quae rerum ipsarum esse uestigia? quae porro tam immensa magnitudo, quae illa tam multa possit effingere? Quid illa uis, quae tandem est, quae inuestigat occulta, quae inuentio atque excogitatio dicitur? ex hac ne tibi terrena, mortaliq. natura, & caduca, concreta ea uidetur? aut qui primus, quod summae sapientiae Pythagorae uisum est, omnibus rebus imposuit nomina? aut qui dissipatos homines congregauit, et ad societatem uitae conuocauit? aut qui sonos uocis, qui infiniti uidebantur, paucis litterarum notis terminauit? aut qui errantium stellarũ cursus, progressiones, institutiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui uestitum, qui tecta, qui cultum uitae, qui praesidia contra feras inuenerunt; a quibus mansuefacti, & exculti, a necessarijs artificijs ad elegantiora defluximus. nam & auribus oblectatio magna parta est, inuenta, & temperata uarietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, tum ea, quae sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed uocabulo errantia. quorum conuersiones, omnesq. motus qui animo uidit, is docuit similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in caelo esset. nam cum Archi-

chimedes lunae, solis, quinque errantium motus in sphaeram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timaeo mundum aedificauit, Platonis deus, ut tarditate & celeritate dissimillimos motus una regeret conuersio. quod si hoc in mundo fieri sine deo non potest: ne in sphaera quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi uero ne haec quidem notiora, & illustriora carere ui diuina uidentur, ut ego aut poetam graue plerumque carmen sine caelesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine maiore quadam ui fluere, abundantem sonantibus uerbis, uberibusq. sententijs. Philosophia uero, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, ut Plato ait, donum, ut ego, inuentum deorum? haec nos primum ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemq. animi erudiuit: eademq. ab animo, tamquam ab oculis, caliginem dispulit, ut omnia supera, infera, prima, ultima, media uideremus. prorsus haec diuina mihi uidetur uis, quae tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum, & uerborum? quid porro inuentio? profecto id, quo nec in deo quidquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut Iuuentute pocula ministrante laetari arbitror. nec Homerum audio, qui Ganymedem a dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula ministraret. non iusta caussa, cur Laomedonti tanta fieret iniu-

ria. fingebat haec Homerus, & humana ad deos transferebat. diuina, mallem, ad nos: quae autem diuina? uigere, sapere, inuenire, meminisse. ergo animus, qui, ut ego dico, diuinus, ut Euripides audet dicere, deus est. et quidem, si deus aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam ut illa natura caelestis & terra uacat, & humore; sic utriusque harum rerum humanus animus est expers. sin autem est quincta quaedam natura, ab Aristotele inducta primum: haec & deorum est, et animorum. hanc nos sententiam secuti, his ipsis uerbis in Consolatione haec expressimus. Animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse uideatur; nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod uim memoriae, mentis, cogitationis habeat; quod & praeterita teneat, et futura prouideat, & complecti possit praesentia: quae sola diuina sunt; nec inuenietur umquam, unde ad hominem uenire possint, nisi a deo. Singularis est igitur quaedam natura, atque uis animi, seiuncta ab his usitatis, notisq. naturis. Ita, quidquid est illud, quod sentiet, quod sapit, quod uult, quod uiget, caeleste, & diuinum est, ob eamq. rem aeternum sit necesse est. Nec uero deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & omnia mouens,

uens, ipsaq. praedita motu sempiterno. Hoc e genere, atque eadem e natura est humana mens. Vbi igitur, aut qualis est ista mens? ubi tua, aut qualis? potes ne dicere? an; si omnia ad intelligendum non habeo; quae habere uellem; ne ijs quidem, quae habeo, mihi per te uti licebit? non ualet tantum animus, ut sese ipse uideat: at, ut oculus, sic animus; sese non uidens, alia cernit. non uidet autem, quod minimum est; formam suam: fortasse: quamquam id quoque: sed relinquamus: uim certe, sagacitatem, memoriam, motum, celeritatem uidet. haec magna, haec diuina, haec sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut ubi habitet, ne quaerendum quidem est. ut, cum uidemus speciem primum, candoremq. caeli, deinde conuersionis celeritatem tantam, quantam cogitare non possumus; tum uicissitudines dierum, atque noctium, commutationesq. temporum quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas; eorumq. omnium moderatorem & ducem solem, lunamq. accretione, & diminutione luminis quasi fastorum notantem & significantem dies; tum in eodem orbe, in XII partes distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantissime seruantes, disparibus inter se motibus; nocturnamq. caeli formam undique sideribus ornatam; tum globum terrae eminentem e mari, fixum in medio mundi uniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilem & cultum; quarum altera, quam nos incolimus, sub

axe posita ad stellas septem, unde

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niues;

altera australis, ignota nobis, quam uocant Graeci ἀντάξονα; ceteras partes incultas, quod aut frigore rigeant, aut urantur calore; hic autem, ubi habitamus, non intermitti, suo tempore

Caelum nitescere, arbores frondescere,
Vites laetificas pampinis pubescere,
Ramos bacarum ubertate incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fontes scatere, herbis prata conuestirier;

tum multitudinem pecudum partim ad uescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad uehendum, partim ad corpora uestienda: hominemq. ipsum quasi contemplatorem caeli, ac deorum, ipsorumq. cultorem, atque hominis utilitati agros omnes & maria parentia: haec igitur, & alia innumerabilia cum cernimus, possumus ne dubitare, quin his praesit aliquis uel effector, si haec nata sunt, ut Platoni uidetur, uel, si semper fuerint, ut Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non uideas, ut deum non uides, tamen, ut deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omniq. pulchritudine uirtutis uim diuinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem, in capite; &, cur credam, afferre possum: sed de hoc alias: nunc, ubi ubi sit animus, certe quidem in te est. Quae est ei natura? propria puto,

&

& sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modo uideto, ut deum noris, etsi eius ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si eius ignores & locum, & formam. In animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi plane in physicis plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cum ita sit, certe nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac diremptus earum partium, quae ante interitum iunctione aliqua tenebantur. His, & talibus adductus Socrates, nec patronum quaesiuit ad iudicium capitis; nec iudicibus supplex fuit; adhibuitq. liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia; & supremo uitae die de hoc ipso multa disseruit; & paucis ante diebus, cum facile posset educi e custodia, noluit; &, cum paene in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, ut non ad mortem trudi, uerum in caelum uideretur ascendere. ita enim censebat, itaq. disseruit: duas esse uias, duplicesq. cursus animorum e corpore excedentium: nam qui se humanis uitijs contaminassent, & se totos libidinibus dedidissent, quibus caecati uel in domesticis uitijs, atque flagitijs se inquinassent, uel in rep. uiolanda fraudes inexpiabiles concepissent, ijs deuium quoddam iter esse, seclusum a concilio deorum: qui

autem se integros, castosq. seruauissent, quibusque fuisset minima cum corporibus contagio, seseq. ab his semper seuocassent, essentq. in corporibus humanis uitam imitati deorum, his ad illos, a quibus essent profecti, reditum facilem patere: itaque commemorat, ut cygni, qui non sine caussa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo diuinationem habere uideantur, quia, prouidentes quid in morte boni sit, cum cantu, & uoluptate moriantur; sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. Nec uero de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret diligenter de animo cogitantibus, quod ijs saepe usu uenit, qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, ut aspectum omnino amitterent. sic mentis acies, se ipsam intuens, non numquam hebescit: ob eamq. caussam contemplandi diligentiam amittimus. itaque dubitans, circumspectans, haesitans, multa aduersa reuerens, tamquam ratis in mari immenso, nostra uehitur oratio. Sed haec & uetera, & a Graecis. Cato autem sic abijt e uita, ut caussam moriendi nactum se esse gauderet. uetat enim dominans ille in nobis deus iniussu hinc nos suo demigrare. cum uero caussam iustam deus ipse dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis: nae ille mediusfidius uir sapiens laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa uincula carceris ruperit: leges enim uetant: sed, tamquam a magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic a deo euocatus, atque emissus, exierit. tota enim philoso-

phorum

phorum uita, ut ait idem, commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cum a uoluptate, id est a corpore, cum a re familiari, quae est ministra & famula corporis, cum a rep. cum a negotio omni secuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum aduocamus, secum esse cogimus, maximeq. a corpore abducimus? secernere autem a corpore animum, nequidquam aliud est, quam emori discere. Quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamusq. nos a corporibus, id est consuescamus mori. hoc &, dum erimus in terris, erit illi caelesti uitae simile: &, cum illuc ex his uinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt; etiam cum soluti sunt, tardius ingrediuntur, uitij, qui ferro uincti multos annos fuerunt. quo cum uenerimus, tum denique uiuemus. nam haec quidem uita, mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. *Satis tu quidem in Consolatione es lamentatus: quam cum lego, nihil malo, quam eas res relinquere; his uero auditis, multo magis.* M. *Veniet tempus, & quidem celeriter, & siue retardabis, siue properabis. uolat enim aetas. tantum autem abest ab eo, ut malum mors sit, quod tibi dudum uidebatur; ut uerear, ne homini nihil sit non malum aliud certe, sed nihil bonum aliud potius; siquidem uel dij ipsi, uel cum dijs futuri sumus.* A. *Quid refert? adsunt enim, qui haec non probent.* M. *Ego autem numquam ita te in hoc sermo e*

mone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi uideri malum possit. A. *Qui potest, cum ista cognouerim?* M. *Qui possit, rogas? cateruae ueniunt contradicentium, non solum Epicureorum, quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque contemnit: acerrime autem, deliciae meae, Dicaearchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim tres libros scripsit, qui Lesbiaci uocantur, quod Mitylenis sermo habetur; in quibus uult efficere, animos esse mortales. Stoici autem usuram nobis largiuntur, tamquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. Num uis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis?* A. *Vt uidetur: sed me nemo de immortalitate depellet.* M. *Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere. mouemur enim saepe aliquo acute concluso: labamus, mutamusq. sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas. id igitur si acciderit, simus armati.* A. *Sane quidem: sed, ne accidat, prouidebo.* M. *Num quid igitur est caussae, quin amicos nostros Stoicos dimittamus, eos, dico, qui aiunt animos manere, e corpore cum excesserint, sed non semper?* A. *istos uero: qui, quod tota in hac caussa difficillimum est, suscipiant, posse animum manere corpore uacantem; illud autem quod non modo facile ad credendum est, sed, eo concesso, quod uolunt, consequens, id certe non dant, ut, cum diu permanserit, ne intereat.* M. *Bene reprehendis; & se isto modo*

res habet. Credamus igitur Panaetio, a Platone suo dissentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quẽ sapientissimum, quem sanctissimum, quem Homerum philosophorum appellat huius hanc unam sententiam de immortalitate animorum non probat. uult enim; quod nemo negat, quidquid natum sit, interire; nasci autem animos, quod declarat eorum similitudo, qui procreantur; quae etiam in ingenijs. non solum corporibus, appareat. Alteram autem affert rationem: nihil esse, quod doleat, quin id aegrum esse quoque possit; quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos; ergo etiam interire. Haec refelli possunt. sunt enim ignorantis, cum de aeternitate animorum dicatur; de mente dici, quae omni turbido motu semper uacet, non de partibus ijs, in quibus aegritudines, irae, libidinesq. uersentur: quas is, contra quem haec dicantur, semotas a mente, & disclusas putat. nam similitudo magis apparet in bestijs: quarum animi sunt rationis expertes. hominum autem similitudo in corporum figuram magis extat: & ipsi animi, magni refert, quali in corpore locati sint. multa enim e corpore existunt, quae acuant mentem; multa, quae obtundant. Aristoteles quidem ait, omnes ingeniosos melancholicos esse: ut ego me tardiorem esse non moleste feram. enumerat multos: idq. quasi constet, rationem, cur ita fiat, affert. Quodsi tanta uis est ad habitum mentis in ijs, quae gignuntur in corpore; ea sunt autem, quaecumque sunt quae simi-

litudi-

litudinem faciant: nihil necessitatis affert, cur nascantur animi, similitudo. omitto similitudines. uellem adesse posset Panaetius. uixit cum Africano. quaererem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos. facie uel patris; uita omnium perditorum ita similis, ut esset facile deterrimus. cuius etiam similis P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis, nepos; multorumq. aliorum, clarorum uirorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filij. Sed quid agimus? obliti ne sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cum satis de aeternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. *Ego uero memineram: sed te, de aeternitate, dicentem, aberrare à proposito facile patiebar.* M. *Video te alta spectare, & uelle in caelum migrare. spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt, animos non remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitae; mali uero quid affert ista sententia? fac animum sic interire, ut corpus: num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est. ubi igitur malum est, quoniam nihil tertium? an, quoniam ipse animi discessus a corpore non fit sine dolore? ut credam ita esse, quam est id exiguum? & falsum esse arbitror: & fit plerumque sine sensu, non numquam etiam cum uoluptate: totumq. hoc*

hoc leue est, qualecumque est, fit enim ad punctum temporis. illud angit, uel potius excruciat, discessus ab omnibus ijs, quae sunt bona in uita. uide, ne a malis dici uerius possit. quid ego nunc lugeam uitam hominum? uere, & iure possum: sed quid necesse est, cum id agam, ne post mortem miseros non putemus fore, uitam etiam efficere deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro, in quo nosmet ipsos, quantum potuimus, consolati sumus. A malis igitur mors abducit, non a bonis, uerum si quaerimus. hoc quidem a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere; quod multis, his auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cum nihil ei accidisset aduersi, e muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. eius autem, quē dixi, Hegesiae liber est ἀποκαρτερῶν; quod a uita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis; quibus respondens, uitae humanae enumerat incommoda. possem id facere, etsi minus, quam ille, qui omnino uiuere expedire nemini putat. Omitto alios: etiam ne nobis expedit, qui, et domesticis, & forensibus solatijs, ornamentisq. priuati, certe, si ante occidissemus, mors nos a malis, non a bonis abstraxisset? sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum a fortuna uulnus acceperit. Metellus ille honoratus quattuor filijs: at quinquaginta Priamus, e quibus decem & septem iusta uxore natis.

in utroque eandem habuit fortuna potestatem, sed usa in altero est. Metellum enim multi filij, filiae, nepotes, neptes in rogum imposuerunt: Priamum autem, tanta progenie orbatum, cum in aram confugisset, hostis manus interemit. hic si, uiuis filijs, incolumi regno, occidisset,

- - Astante ope barbarica,
Tectis caelatis, laqueatis;

utrum tandem a bonis, an a malis, discessisset? tum profecto uideretur a bonis. at certe ei melius euenisset; nec tam flebiliter illa canerentur:

Haec omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

quasi uero ista uel quidquam tum potuerit ei melius accidere. quod si ante occidisset, tamen euentum omnino amisisset, hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio, nostro familiari, cum grauiter aegrotaret Neapoli, melius est factum. coronati Neapolitani fuerunt. nimirum. etiam Puteolani uulgo ex opidis publice gratulabantur. ineptum sane negotium, & graeculum, sed tamen fortunatum. utrum igitur, si tum esset extinctus, a bonis rebus, an a malis, discessisset? certe a miseris. non enim cum socero bellum gessisset: non imparatus arma sumpsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non, exercitu amisso, nudus in seruorum ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: non fortunae omnes a uictoribus possessae.

qui

qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset; is, propagatione uitae, quot, quantas, quam incredibiles hausit calamitates? haec morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant: Metelli sperat sibi quisque fortunam. proinde quasi aut plures fortunati sint, quam infelices; aut certi quidquam sit in rebus humani; aut sperare sit prudentius, quam timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos uitae commodis, idq. esse miserum? certe, ita dicant, necesse est. An potest is, qui non est, re ulla carere? triste enim est nomen ipsum carendi; quia subiicitur haec uis: habuit, non habet, desiderat, requirit, indiget. opinor haec incommoda sunt carentis: caret oculis, odiosa caecitas: liberis, orbitas. ualet hoc in uiuis: mortuorum autem non uitae modo commodis, sed ne uita quidem ipsa quisquam caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus, num, aut si cornibus caremus, aut pennis, sit qui id dixerit? certe nemo. quid ita? quia, cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt, dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, ut ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probe stabilito, & fixo, illud excutiendum est, ut sciatur quid

sit

sit carere; ne relinquatur aliquid erroris in uerbo: carere igitur hoc significat, egere eo, quod habere uelis. inest enim, uelle, in carendo: nisi cum sic, tamquam in febri, dicitur, alia quadam notione uerbi: dicitur enim alio modo etiam carere, cum aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facile patiare. carere enim malo, id non dicitur; non enim esset dolendum: dicitur illud, bono carere; quod est malum. sed ne uiuus quidem bono caret, si eo non indiget: sed in uiuo intelligi tamen potest: regno carere, dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cum regno esset expulsus: at in mortuo ne intelligi quidem potest. carere enim sentientis est: nec sensus in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est. quamquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magnopere egere philosophia uideamus? quoties non modo ductores nostri, sed uniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quae quidem si timeretur, non L. Brutus, arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in proelio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecisset: non uno bello pro patria cadentes Scipiones Hispania uidisset, Paullum Aemilium Cannae, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchum. num quibus horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum? nec enim potest esse miser quisquam, sensu perempto. at id ipsum odiosum

sum est, sine sensu esse. odiosum, si id esset carere. cum uero perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum, qui nec careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis saepe, sed eo quod in hoc inest omnis animi contractio ex metu mortis. qui enim satis uiderit, id quod est luce clarius, animo, & corpore consumpto, totoq. animante deleto, & facto interitu uniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet, inter hippocentaurum, qui numquam fuerit, & regem Agamemnonem nihil interesse; nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quam, illo uiuo, ego fecerim Romam captam. cur igitur & Camillus doleret, si haec post trecentos & quinquaginta fere annos euentura putaret: & ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbe nostra potituram putem? quia tanta caritas patriae est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. itaque non deterret sapientẽ mors, quae propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem uitae numquam longe potest abesse, quo minus in omne tempus reip. suisq. consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam, mortalem esse animum iudicantem, aeterna moliri, non gloriae cupiditate, quam sensurus non sit, sed uirtutis, quam necessaria gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. Natura uero se sic habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus

noster afferat, sic exitum mors. quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse. Endymion uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariae, nondum, opinor, experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis, eamq. quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturae ne? at ea quidem dedit usuram uitae, tamquam pecuniae, nulla praestituta die. quid est igitur, quod querare, si repetit cum uult? ea enim condicione acceperas. Iidem, si puer paruus occidit, aequo animo ferendum putant; si uero in cunis, ne querendum quidem.

Atqui ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat. nondum gustauerat, inquiunt, uitae suauitatem: hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius

lius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere: cur in uita secus? quamquam non male ait Callimachus, multo saepius lacrymasse Priamum, quam Troilum. Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. quae uero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? nonne modo pueros, modo adolescentes in cursu a tergo insequens nec opinantes assecuta est senectus? sed, quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hipanin fluuium, qui ab Europae parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quae mortua est, prouecta aetate mortua est; quae uero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate: in eadẽ propemodum breuitate, qua illae bestiolae, reperiemur. Contemnamus igitur omnes ineptias; (quod enim leuius huic leuitati nomẽ imponam?) totamq. uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam nũc quidẽ cogitationibus mollissimis effeminamur; ut, si ante mors aduentet, quam Chaldaeorum promis-

noster afferat, sic exitum mors. quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse: Endymion uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariae, nondum, opinor, experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamq. quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturae ne? at ea quidem dedit usuram uitae, tamquam pecuniae, nulla praestituta die. quid est igitur, quod querare, si repetit cum uult? ea enim condicione acceperas. Iidem, si puer paruus occidit, aequo animo ferendum putant; si uero in cunis, ne querendum quidem.

Atqui ab hoc acerbius exigit natura, quod dederat. nondum gustauerat, inquiunt, uitae suauitatem: hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius

lius

lius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere: cur in uita secus? quamquam non male ait Callimachus, multo saepius lacrymasse Priamum, quam Troilum. Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. quae uero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? non ne modo pueros, modo adolescentes in cursu a tergo insequens nec opinantes assecuta est senectus? sed, quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde, ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hipanin fluuium, qui ab Europae parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quae mortua est, prouecta aetate mortua est; quae uero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate: in eadé propemodum breuitate, qua illae bestiolae, reperiemur. Contemnamus igitur omnes ineptias; (quod enim leuius huic leuitati nomé imponam?) totamq. uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam núc quidé cogitationibus mollissimis effeminamur; ut, si ante mors aduenet, quam Chaldaeorum promis-

noster afferat, sic exitum mors. quae ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad uiuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam uolunt esse. quasi uero quisquam ita nonaginta annos uelit uiuere, ut, cùm sexaginta confecerit, reliquos dormiat. ne sues quidem id uelint, non modo ipse. Endymion uero, si fabulas audire uolumus, nescio quando in Latmo obdormiuit, qui est mons Cariae, nondum, opinor, experrectus. num igitur eum curare censes, cum Luna laboret, a qua consopitus putatur, ut eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem? habes somnum imaginem mortis; eamq. quotidie induis: & dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cum in eius simulacro uideas esse nullum sensum? Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. quod tandem tempus? naturae ne? at ea quidem dedit usuram uitae, tamquam pecuniae, nulla praestituta die. quid est igitur, quod querare, si repetit cum uult? ea enim condicione acceperas. Iidem, si puer paruus occidit, aequo animo ferendum putant; si uero in cunis, ne querendum quidem.

Atqui ab hoc acerbius exegit natura, quod dederat. nondum gustauerat, inquiunt, uitae suauitatem: hic autem iam sperabat magna, quibus frui coeperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius

lius putatur, aliquam partem, quam nullam, attingere: cur in uita secus? quamquam non male ait Callimachus, multo saepius lacrymasse Priamum, quam Troilum. Eorum autem, qui exacta aetate moriuntur, fortuna laudatur: cur? nam, reor, non illis, si uita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profecto homini prudentia dulcius: quam, ut cetera auferat, affert certe senectus. quae uero aetas longa est? aut quid omnino homini longum? non ne modo pueros, modo adolescentes in cursu a tergo insequens nec opinantes assecuta est senectus? sed, quia ultra nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde, ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hipanin fluuium, qui ab Europae parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem uiuant. ex his igitur hora octaua quae mortua est, prouecta aetate mortua est; quae uero occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam aetatem cum aeternitate: in eadē propemodum breuitate, qua illae bestiolae, reperiemur. Contemnamus igitur omnes ineptias; (quod enim leuius huic leuitati nomē imponam?) totamq. uim bene uiuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium rerum humanarum contemptione, ac despicientia, & in omni uirtute ponamus. nam nūc quidē cogitationibus mollissimis effeminamur; ut, si ante mors aduentet, quam Chaldaeorum promis-

sa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutiq. uideamur. quodsi expectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur: pro dij immortales, quam optabiliter illud iter ineundum esse debet, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit? Quam me delectat Theramenes, quamq. elato animo est? etsi enim flemus, cum legimus: tamen non miserabiliter uir clarus emoritur. qui cum, coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum, uenenum ut sitiens obbibisset; reliquum sic e poculo eiecit, ut id resonaret. quo sonitu reddito, ridens, propino, inquit, hoc pulchro Critiae, qui in eum fuerat taeterrimus. Graeci enim in conuiuijs solent nominare, cui poculum traditurі sint. lusit uir egregius extremo spiritu, cum iam praecordijs conceptam mortem contineret: uereq. ei, qui uenenum praebuerat, mortem est eam auguratus, quae breui consecuta est. quis hác animi maximi aequitatem in ipsa morte laudaret, si mortem malum iudicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis post annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum Theramenes. quae est igitur eius oratio, qua facit eum Plato usum apud iudices, iam morte multatum? Magna me, inquit, spes tenet, iudices, bene mihi euenire, quod mittar ad mortem. necesse est enim sit alterum de duobus, ut aut sensus omnino mors omnes auferat, aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quam

obrem

obrem siue sensus extinguitur, morsq. ei somno similis est, qui non numquam, etiam sine uisis somniorum, placatissimam quietem affert: dij boni, quid lucri est emori? aut quam multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior? sin uera sunt quae dicuntur, migrationem esse mortem in eas oras, quas, qui e uita excesserunt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cum ab ijs, qui se iudicum numero haberi uolunt, euaseris, ad eos uenire, qui uere iudices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Aeacum, Triptolemum; cunuenireq. eos, qui iuste & cum fide uixerint. Haec peregrinatio mediocris uobis uideri potest? Vt uero colloqui cum Orpheo, Musaeo, Homero, Hesiodo liceat, quanti tandem aestimatis? equidem saepe mori, si fieri posset, uellem, ut ea, quae dico, mihi liceret inuenire. Quanta delectatione autem afficerer, cum Palamedem, cum Aiacem, cum alios iudicio iniquorum circumuentos conuenirem? Tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis, Sisyphiq. prudentiam: nec ob eam rem, cum haec exquirerem, sicut hic faciebam, capite damnarer. Ne uos quidem iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire potest nec uiuo, nec mortuo: nec umquam eius res a dijs immortalibus negligentur: nec mihi ipsi hoc accidit fortuito: Nec uero ijs, a quibus ac-

cusatus sum, aut a quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: nihil autem melius aestimo. Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, ut moriar; uos, ut uitam agatis. utrum autem sit melius, dij immortales sciunt; homines quidem scire arbitror neminem. Nae ego haud paullo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod praeter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit ante: sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit a natura datum omnibus; intelligamusque, si mors malũ sit, esse sempiternum malum. nam uitae miserae mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenẽ, praestãtes uiros uirtutis, & sapientiae gloria, commemoro, cum Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, et esset uultu hilari, atque laeto, dixissetq. ei quidam inimicus, contemnis ne leges Lycurgi? responderit; ego uero illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena multauerit, quam sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. O uirum Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. Tales innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid duces,

ces, & principes nominem, cum legiones scribat Cato saepe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedaemonij in Thermopylis occiderunt: in quos Simonides:

Dic hospes Spartae, nos te hic uidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedaemonij: hodie apud inferos fortasse cenabimus: fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant: e quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem prae iaculorum multitudine & sagittarum non uidebitis; in umbra igitur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro: qualis tandem Lacaena? quae cum filium in proelium misisset, & interfectum audisset, iccirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatae: magnam habet uim reip. disciplina: quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, non me miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minaretur; istis, quaeso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem. rem non difficilem, ijs praesertim cognitis, quae de nihil sentiẽdo paullo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam

cusatus sum, aut a quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quod mihi nocere se crediderunt. & hoc quidem hoc modo: nihil autem melius aestimo. Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, ut moriar; uos, ut uitam agatis. utrum autem sit melius, dij immortales sciunt; homines quidem scire arbitror neminem. Nae ego haud paullo hunc animum malim, quam eorum omnium fortunas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod praeter deos negat scire quemquam, id scit ipse, utrum melius sit: nam dixit ante: sed suum illud, nihil ut affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, ut nihil censeamus esse malum, quod sit a natura datum omnibus; intelligamusque, si mors malũ sit, esse sempiternum malum. nam uitae miserae mors finis esse uidetur: mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenẽ, praestãtes uiros uirtutis, & sapientiae gloria, commemoro, cum Lacedaemonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contempserit, ut, cum ad eam duceretur damnatus ab Ephoris, et esset uultu hilari, atque laeto, dixisset q. ei quidam inimicus, contemnis ne leges Lycurgi? responderit; ego uero illi maximam gratiam habeo, qui me ea poena multauerit, quam sine mutuatione, & sine uersura possem dissoluere. O uirum Sparta dignum: ut mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse uideatur. Tales innumerabiles nostra ciuitas tulit. sed quid duces,

ces, & principes nominem, cum legiones scribat Cato saepe alacres in eum locum profectas, unde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedaemonij in Thermopylis occiderunt: in quos Simonides:

Dic hospes Spartae, nos te hic uidisse iacentes,
Dum sanctis patriae legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? pergite animo forti Lacedaemonij: hodie apud inferos fortasse cenabimus: fuit haec gens fortis, dum Lycurgi leges uigebant: e quibus unus, cum Perses hostis in colloquio dixisset glorians, solem prae iaculorum multitudine & sagittarum non uidebitis; in umbra igitur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro: qualis tandem Lacaena? quae cum filium in proelium misisset, & interfectum audisset, iccirco, inquit, genueram, ut esset qui pro patria mortem non dubitaret occumbere. Esto: fortes, & duri Spartiatae: magnam habet uim reip. disciplina: quid? Cyrenaeum Theodorum, philosophum non ignobilem, non ne miramur? cui cum Lysimachus rex crucem minaretur; istis, quaeso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: Theodori quidem nihil interest, humi ne, an sublime putrescat. cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem. rem non difficilem, ijs praesertim cognitis, quae de nihil sentiẽdo paullo ante dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, apparet in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam

multa diximus. cum enim de immortalitate animorum disputauisset; & iam moriendi tempus urgeret, rogatus a Critone quemadmodum sepeliri uellet, Multam uero, inquit, operam amici frustra consumpsi: Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neque quidquam mei relicturum. ueruntamen Crito, si me assequi potueris, aut sicubi nactus eris; ut tibi uidebitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me uestrum, cum hinc excessero, consequetur. Praeclare id quidem, qui & amico permiserit, & ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes, & id quidem sentiens, sed, ut Cynicus, asperius, proijci se iussit inhumatum. tum amici, uolucribus ne, & feris? minime uero, inquit: sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. qui poteris, illi? non enim senties. quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti? Praeclare Anaxagoras: qui cum Lampsaci morere tur, quaerentibus amicis, uellet ne Clazomenas in patriam, si quid accidisset, afferri; nihil necesse est, inquit: undique enim ad inferos tantundem uiae est. Totaq. de ratione humationis unum tenendum est; ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue uigeat: in corpore autem, perspicuum est, uel extincto animo, uel elapso, nullum residere sensum. Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem ad currum religatum Achilles: lacerari eum, & sentire credo putat. ergo hic ulciscitur, ut quidem sibi uidetur: at illa sicut acerbissimam rem maeret:

Vidi,

Vidi, uidere quod me passa aegerrime,
Curru Hectorem quadriiugo raptarier.
quem Hectorem? aut quam diu ille erit Hector? melius Attius, & aliquando sapiens Achilles:
Immo enimuero corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli. non igitur Hectora traxisti, sed corpus quod fuerat Hectoris. Ecce alius exoritur e terra, qui matrem dormire non sinat.
Mater, te appello, quae curam, somno suspensam, leuas,
Neque te mei miseret: surge, & sepeli natum.
haec cum pressis & flebilibus modis, qui totis theatris maestitiam inferant, concinuntur; difficile est non eos, qui inhumati sunt, miseros iudicare.
- Prius quam ferae,
Volucresq.
metuit, ne laceratis membris minus bene utatur; ne combustis, non extimescit.
Heu, reliquias semiassi regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutam foede diuexarier.
non intelligo, quid metuat, cum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandum esse post mortem: cum multi inimicos etiam mortuos puniant. Execratur luculentis sane uersibus apud Ennium Thyestes, primum ut naufragio pereat Atreus. durum hoc sane: talis enim interitus non est sine graui sensu: illa inania;
- Ipse summis saxis fixus asperis,
Euisceratus, latere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie,

Sanie, & sanguine atro.
non ipsa saxa magis sensu omni uacabunt, quam ille latere pendens, cui se hic cruciatum censet optare. quam essent dura, si sentiret? nulla sine sensu. Illud uero perquam inane:
Neque sepulcrum, quo recipiatur habeat, portum corporis,
Vbi, remissa humana uita, corpus requiescat malis.
Vides, quanto haec in errore uersentur. portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum uarios errores perspicere cum liceat? Condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant. Persae etiam cera circumlitos condunt, ut quammaxime permaneant diuturna corpora. magorum mos est, non humare corpora suorum, nisi a feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes; optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur: eamq. optimam illi esse censent sepulturam. Permulta alia colligit Chrysippus, ut est in omni historia curiosus: sed ita taetra sunt quaedam, ut ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris, ita tamen, ut mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famaeq. dandum sit, id curent
rent

rent uiui, sed ita, ut intelligant nihil ad mortuos pertinere: sed profecto mors tum aequissimo animo oppetitur, cum suis se laudibus uita occidens consolari potest. nemo parum diu uixit, qui uirtutis perfectae perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quae utinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur: cumulata erant officia uitae: cum fortuna bella restabant. Quare, si ipsa ratio minus perficiet, ut mortem negligere possimus: at uita acta perficiat, ut satis superq. uixisse uideamur. quamquam enim sensus abierit; tamen summis, & proprijs bonis & laudis, & gloriae quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur; tamen uirtutem tamquam umbra sequitur. uerum multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quam illi ob eam rem beati. Non possum autem dicere, (quoquo modo hoc accipiatur) Lycurgum, Solonem legum & publicae disciplinae carere gloria; Themistoclem, Epaminondam bellicae uirtutis. ante enim Salamina ipsam Neptunus obruet, quam Salaminij trophaei memoriā: priusq. Boeotia Leuctra tollentur, quam pugnae Leuctricae gloria. Multo etiam tardius fama deferet Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellū, Paullum, Catonem, Laelium, innumerabiles alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed uera bonorum laude metiens,

tiens: fidenti animo, si ita res fugeret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori. non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio. Hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiae uidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Diagora, inquit: non enim in caelum ascensurus es. Magna haec, et nimium fortasse Graeci putant, uel tum potius putabant: isque, qui hoc Diagorae dixit, permagnum existimans tres Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita, fortunae obiectú, inutile putabat ipsi. Ego autem, tibi quidem quod satis esse, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam: concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam caussam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio, & luctu haec est consolatio maxima. nostrum enim, et nostra caussa susceptum dolorem modice ferre debemus; ne & nosmet ipsos amare uideamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs malis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus uolui, eoq. fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuae faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione illud

lud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus, an iam hanc artem plane relinquimus? A. Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire, quidquid est. M. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisq. pluribus. Primum Argiae sacerdotis Cleobis & Biton filij praedicantur. nota fabula est. cum enim illam ad sollemne, & statum sacrificium curru uehi ius esset, satis longe, ab opido ad fanum; morarenturq. iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, ueste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus a filijs, precata a dea dicitur, ut illis praemium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo: post, epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, et Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exaedificassent, uenerantes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, et laboris sui, nil certi, sed quod esset optimū homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut praeter ceteros diuinaret,

mortem

tiens: fidenti animo, si ita res fugeret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis uero suis rebus uolet etiam mori. non enim tam cumulus bonorum iucundus esse potest, quam molesta decessio. Hanc sententiam significare uidetur Laconis illa uox, qui, cum Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, uno die duos suos filios uictores Olympiae uidisset, accessit ad senem, & gratulatus, morere Diagora, inquit: non enim in caelum ascensurus es. Magna haec, et nimium fortasse Graeci putant, uel tum potius putabant: isque, qui hoc Diagorae dixit, permagnum existimans tres Olympionicas una ex domo prodire, cunctari illum diutius in uita, fortunae obiectũ, inutile putabat ipsi. Ego autem, tibi quidem quod satis esse, paucis uerbis, ut mihi uidebar, responderam: concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam caussam contendi, ut plura dicerem, quod in desiderio, & luctu haec est consotatio maxima. nostrum enim, et nostra caussa susceptum dolorem modice ferre debemus; ne & nosmet ipsos amare uideamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in ijs malis, quibus uulgo opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus uolui, eoq. fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuae faciebat, ut mori cuperem; posterior, ut modo non nollem, modo non laborarem: omni autem ratione illud

lud certe perfectum est, ut mortem non ducerem in malis. M. *Num igitur etiam rhetorum epilogum desideramus, an iam hanc artem plane relinquimus?* A. *Tu uero istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure: illa enim te, si uere loqui uolumus, ornauerat. sed quinam est iste epilogus? aueo enim audire, quidquid est.* M. *Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec uero ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, alijsq. pluribus. Primum Argiae sacerdotis Cleobis & Biton filij praedicantur. nota fabula est. cum enim illam ad sollemne, & statum sacrificium curru uehi ius esset, satis longe, ab opido ad fanum; morarenturq. iumenta: tunc iuuenes ij, quos modo nominaui, ueste posita, corpora oleo perunxerunt, ad iugum accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cum currus esset ductus a filijs, precata a dea dicitur, ut illis praemium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset a deo: post, epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, et Agamedes usi dicuntur: qui, cum Apollini Delphis templum exaedificassent, uenerantes deum petierunt mercedem non paruam quidem operis, et laboris sui, nil certi, sed quod esset optimũ homini. quibus Apollo se id daturum ostendit post eius diei diem tertium: qui ut illuxit, mortui sunt reperti. iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui reliqui dij concessissent, ut praeter ceteros diuinaret,*

mortem

mortem esse optimum homini. Fertur etiam de Sileno fabella quaedam: qui cum a Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur; docuisse regem, non nasci homini longe optimum esse, proximum autem, quamprimum mori. qua est sententia in Cresphonte usus Euripides.

Nam nos decebat, coetus celebrantes domum,
Lugere, ubi esset aliquis in lucem editus,
Humanae uitae uaria reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graves,
Omnes amicos laude, & laetitia exequi.

Simile quiddam est in consolatione Crantoris: ait enim Terinaeum quendam Elisium, cum grauiter filij mortem maereret, uenisse in psychomantium, quaerentem quae fuisset tantae calamitatis caussa: huic in tabellis tres huiusmodi uersiculos datos:

Ignaris homines in uita mentibus errant.
Euthymus potitur fatorum munere laeto.
Sic fuit utilius finiri, ipsique, tibique.

His et talibus auctoribus usi, confirmant caussam, rebus a dijs imortalibus iudicatam. Alcidamus quidam, rhetor antiquus in primis nobilis, scripsit etiam laudationem mortis, quae constat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eae, quae exquisitius a philosophis colliguntur, defuerunt, ubertas orationis non defuit. Clarae uero mortes pro patria oppetitae, non solum gloriosae rhetoribus, sed etiam beatae uideri solent. repetunt ab Erechtheo: cuius etiam filiae cupide mortem expetiuerunt pro

uita

uita ciuium: Codrum, qui se in medios immisit hostes famulari ueste, ne posset agnosci, si esset ornatu regio: quod oraculum erat datum, si rex interfectus esset, uictrices Athenas fore. Menechus uero non praetermittitur: qui, oraculo edito, largitus est patriae suum sanguinem. Iphigenia Aulide duci se immolandam iubet, ut hostium sanguis eliciatur suo. Veniunt inde ad propriora. Harmodius in ore, & Aristogiton: Lacedaemonius Leonidas, Thebanus Epaminondas uigent. nostros non norunt: quos enumerare magnum est: ita sunt multi, quibus uidemus optabiles fuisse mortes cum gloria. Quae cum ita sint; magna tamen eloquentia est utendum, atque ita uelut superiore e loco concionandum, ut homines mortem uel optare incipiant, uel certe timere desistant. nam si supremus ille dies non extinctionem, sed commutationem affert loci: quid optabilius? sin autem perimit, ac delet omnino: quid melius, quam in medijs uitae laboribus obdormiscere, & ita conniuentem somno consopiri sempiterno? quod si fiat; melior Ennij, quam Solonis, oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis decoret, (inquit) nec funera fletu Faxit. at uero sapiens ille,

Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Maerorem, ut celebrent funera cum gemitu.

nos uero, si quid tale acciderit, ut a deo denunciatum uideatur ut exeamus e uita, laeti, & agentes gratias pareamus, emittiq. nos e custodia, & leuari

uari uinculis arbitremur; ut aut in aeternam, & plane in nostram domum remigremus; aut omni sensu, molestiaq. careamus: sin autem nihil denunciabitur; eo tamen simus animo, ut horribilem illum diem alijs, nobis faustum putemus; nihil in malis ducamus, quod sit uel a dijs immortalibus, uel a natura, parente omnium, cõstitutum. non enim temere, nec fortuito sati, & creati sumus: sed profecto fuit quaedam uis, quae generi consuleret humano, nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlauisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum. portum potius paratum nobis, & perfugium putemus. quo utinam uelis passis peruehi liceat. sin, reflantibus uentis, reijciemur: tamen, eodem paullo tardius referamur, necesse est. quod autem omnibus necesse est, id ne miserum esse uni potest? Habes epilogum, ne quid praetermissum, aut relictum putes. A. Ego uero. et quidem fecit etiã iste me epilogus firmiorem. M. Optime, inquam: sed nunc quidem ualetudini tribuamus aliquid: cras autem, &, quot dies erimus in Tusculano, agamus haec, & ea potissimum, quae leuationem habeant aegritudinum, formidinum, cupiditatum. qui omni e philosophia est fructus uberrimus.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM, LIBER II.

de tolerando dolore.

NEOPTOLEMVS *quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis; nam, omnino, haud placere: ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari; (nam quid possum, praesertim nihil agens, agere melius?) sed non paucis, ut ille. difficile est enim in philosophia, pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, nisi e multis, eligi possunt; nec, qui pauca perceperit, non idem reliqua eodem studio persequetur. sed in uita tamen occupata, atque, ut Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum saepe prosunt, & ferunt fructus, si non tantos, quanti ex uniuersa philosophia percipi possunt, tamen eos, quibus aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut aegritudine, aut metu liberemur: uelut ex ea disputatione, quae mihi nuper habita est in Tusculano, magna uidebatur mortis effecta contemptio: quae non minimum ualet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod uitari non potest, metuit, is uiuere animo quieto nullo modo potest: sed qui, non modo quia necesse est*

 mori,

mori, uerum etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi praesidium ad beatam uitam comparauit. quamquam non sumus ignari, multos studiose contra esse dicturos. quod uitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari uolebamus; (popularis est enim illa facultas, et effectus eloquentiae est audientium approbatio) sed si reperiebantur non nulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent; quemq. sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent; &, cum obruerentur copia sententiarum, atque uerborum, ieiunitatem, & famem se malle, quam ubertatem, & copiam dicerent; unde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum; qui iam conticuere, paene ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cum adiutore populo, quo utebamur antea, nunc minime nos uti posse uideamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eiq. ipsi & suspecta, & inuisa: ut uel, si quis uniuersam uelit uituperare, secundo id populo facere possit; uel, si in eam, quam nos maxime sequimur, conetur inuadere, magna habere possit auxilia ex reliquorum philosophorum disciplinis. Nos autem uniuersae philosophiae uituperatoribus respondimus in Hortensio: pro Academia autem quae dicenda erant, satis accurate in Academi-

cis

cis quattuor libris explicata arbitramur. ſed tamen tantum abeſt, ut ſcribi contra nos nolimus, ut id etiam maxime optemus. in ipſa enim Graecia philoſophia tanto in honore numquam fuiſſet, niſi doctiſſimorum contentionibus diſſenſionibusq. uiguiſſet.

Quamobrem hortor omnes, qui facere id poſſunt, ut huius quoque generis laudem iam languenti Graeciae eripiant, & perferant in hanc urbẽ, ſicut reliquas omnes, quae quidem erant expetendae, ſtudio atque induſtria ſua maiores noſtri tranſtulerunt.

Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili uenit ad ſummum, ut iam, quod natura fert in omnibus fere rebus, ſeneſcat, breuiq. tempore ad nihilum uentura uideatur. philoſophia naſcatur latinis quidem litteris ex his temporibus; eamq. nos adiuuemus; nosq. ipſos redargui, refelliq. patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibuſdam, deſtinatisq. ſententijs quaſi addicti, & conſecrati ſunt, eaq. neceſſitate conſtricti, ut, etiam quae non probare ſoleant, ea cogantur conſtantiae cauſſa defendere. nos, qui ſequimur probabilia, nec ultra id, quod ueriſimile occurrerit, progredi poſſumus, & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia parati ſumus: quodſi haec ſtudia traducta erunt ad noſtros; ne bibliothecis quidem graecis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum eſt multitudinem, qui ſcripſerunt. eadem enim dicuntur a multis: ex quo libris omnia referta ſunt. quod accidet etiam noſtris, ſi ad haec ſtudia plures

confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus. qui liberaliter eruditi, adhibita etiam differendi elegantia, ratione, & uia philosophantur. Est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari uolunt, quorum dicuntur esse latini sane multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed, quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distincte, neque distribute, neque eleganter, neque ornate scribere, lectionem sine ulla delectatione negligo: quid enim dicant, et quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, nemo, mediocriter quidem doctus, ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant; cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam ut Platonem, reliquosq; Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissime consectantur; Epicurum autem, & Metrodorum non fere, praeter suos, quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa recte dici putant. Nobis autem uidetur, quidquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum lectione debere. nec, si ipsi minus consequi possumus, iccirco minus id ita faciendum esse sentimus. itaque mihi semper Peripateticorum, Academiaeq. co suetudo, de omnibus rebus in contrarias partes differendi, non ob eam caussam solum placuit, quod aliter non posset, quid in quaque re uerisimile esset, inueniri; sed etiam, quod esset ea maxi-

maxima dicendi exercitatio: qua princeps usus est Aristoteles, deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum praecepta tradere, alio philosophorum. ad quam nos consuetudinem a familiaribus nostris adducti, in Tusculano; quod datum est temporis nobis, in eo consumpsimus: itaque cum ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus; post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem habitã non quasi narrantes exponimus, sed eisdem fere uerbis, ut actum, disputatumq. est. est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & a tali quodam inductus exordio: A. *Dici non potest, quam sim hesterna disputatione tua delectatus, uel potius adiutus: etsi enim mihi conscius sum, numquam me nimis cupidum fuisse uitae: tamen obijciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium uitae commodorum. hoc genere molestiae sic, mihi crede, sum liberatus, ut nihil minus curandum putem.* M. *Minime mirum id quidem: nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inanes solicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores: sed haec eius uis non idem potest apud omnes; tum ualet multum, cum est idoneam complexa naturam: fortes enim non modo fortuna adiuuat, ut est in uetere prouerbio; sed multo magis ratio, quae quibusdam quasi praeceptis cõfirmat*

uim fortitudinis. te natura excelsum quendam uidelicet, & altum, & humana despicientem genuit: itaque facile in animo forti contra mortem habita insedit oratio: sed haec eadem num censes apud eos ipsos ualere, nisi admodum paucos, a quibus inuenta, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac uita constitutus, ut ratio postulat; qui disciplinam suam, non ostentationem scientiae, sed legem uitae putet; qui obtemperet ipse sibi, et decretis suis pareat? uidere licet alios tanta leuitate, & iactatione, iis ut fuerit non didicisse melius; alios pecuniae cupidos, gloriae non nullos; multos libidinum seruos: ut cum eorum uita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi uidetur esse turpissimum. ut enim, si grammaticum se professus quispiam, barbare loquatur; aut si absurde canat is, qui se haberi uelit musicum, hoc turpior sit, quod in eo ipso peccet, cuius profitetur scientiam: sic philosophus in ratione uitae peccans, hoc turpior est, quod in officio, cuius magister esse uult, labitur; artemq. uitae professus, deliquit in uita. A. Non ne uerendum igitur, si est ita, ut dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quam quosdam perfectos philosophos turpiter uiuere? M. Nullum uero id quidem argumentum est. nam ut agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur; falsumq. illud, ac improbe,

Et si

Etsi segetem sunt in deteriorem datae
Fruges, tamen ipse suapte natura enitent:
sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque (ut in eodem simili uerser) ut ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine doctrina animus. ita est utraque res una sine altera debilis, cultura autem animi philosophia est: quae extrahit uitia radicitus, et praeparat animos ad satus accipiendos; eaq. mandat his, & ut ita dicam, serit, quae adulta fructus uberrimos ferant. Agamus igitur, ut coepimus: dic, si uis, de quo disputari uelis. A. *Dolorem existimo maximum malorum omnium.* M. *Etiam ne maius, quam dedecus?* A. *Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam cito de sententia esse deiectum.* M. *Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minus est dignum, quam tibi quidquã peius uideri dedecore, flagitio, turpitudine? quae ut effugias, quis est non modo nõ recusandus, sed ultro appetendus, subeundus, excipiendus dolor?* A. *Ita prorsus existimo. quare ne sit sane summum malum dolor; malum est certe.* M. *Vides ne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris?* A. *uideo plane; sed plus desidero.* M. *Experiar equidem: sed magna res est; animoq. mibi opus est non repugnante.* A. *Habebis id quidem. ut enim heri feci, sic nunc rationem, quo ea me cumque ducet, sequar.* M. *Primum igitur de imbecillitate multorum, & de uarijs disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps & au-*

ctoritate, & antiquitate, Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorem dicere. deinde ad hanc eneruatam, muliebremq. sententiam satis docilem se Epicurus praebuit. hunc post Rhodius Hieronymus, dolore uacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri, praeter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem fere, quod modo tu; malum illud quidem, sed alia peiora. Ergo id, quod natura ipsa, & quaedam generosa uirtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoq. dedecore sententia depellerere, in eo, magistra uitae, tot saecula permanet philosophia. quod huic officium, quae laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis uelit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porro quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit, ut effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? quis autem non miser non modo tunc, cum premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cum sciet id sibi posse euenire? & quis est, cui non possit? ita fit, ut omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem eum perfecte putat beatum, cui corpus bene constitutum sit, & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus uero ea dicit, ut mihi quidem risus captare uideatur. affirmat enim quodam loco, si uratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat; patietur, perferet, non succumbet. magna mehercule

cule

cule laus, & eo ipso, per quem iuraui, Hercule digna: sed Epicuro, homini aspero, & duro, non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, quam suaue est hoc, quam hoc non curo. suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse; cruciari; asperum, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum: hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum. Ego a te non postulo, ut dolorem eisdem uerbis afficias, quibus Epicurus uoluptatem, homo, ut scis, uoluptarius. ille dixerit sane idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo: ego tantam uim non tribuo sapienti contra dolorem. sit fortis in perferendo, officij satis est: ut laetetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturae, ad patiendum, tolerandumq. difficilis. Aspice Philoctetam: cui concedendum est gementi: ipsum enim Herculem uiderat in tanta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc uirum sagittae, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur:

Cum e uiperino morsu uenae uiscerum
Veneno imbutae taetros cruciatus cierent.

itaque exclamat auxilium expetens, mori cupiens:

Heu quis salsis fluctibus mandet
Me ex sublimi uertice saxi.
Iam iam absumor: conficit animam

Vis

Vis uulneris, ulceris aestus.
difficile dictu uidetur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed uideamus Herculem ipsum; qui tum dolore frangebatur, cum immortalitatē ipsa morte quaerebat. quas hic uoces apud Sophoclem in Trachinijs edit? cui cum Deianira sanguine centauri tinctam tunicam induisset; inhaesissetq. ea uisceribus; ait ille:

O multa dictu grauia, perpessu aspera,
Quae corpore exantlata, atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum una uecors Oenei partu edita.
Haec me irretiuit ueste furiali inscium;
Quae lateri inhaerens morsu lacerat uiscera,
Vrgensq. grauiter pulmonum haurit spiritus:
Iam decolorem sanguinem omnem exorbuit:
Sic corpus clade horibili absumptum extabuit.
Ipse illigatus peste interimor textili.
Hos non hostilis dextra, non terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu
Centaurus ictus corpori infixit meo;
Non Graia uis, non barbara ulla immanitas,
Non saeua terris gens relegata ultimis;
Quas peragrās, undique omnē hinc feritatē expuli:
Sed feminea uir, feminea interimor manu.
O nate, uere hoc nomen usurpa patri,
Ne me occidentem matris superet caritas.
Huc arripe ad me manibus abstractam pijs.

Iam

Iam cernam, me ne, an illam potiorem putes.
Perge; aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. gentes nostras flebunt miserias.
Heu uirginalem me ore ploratum édere,
Quem uidit nemo ulli ingemiscentem malo.
Sic feminata uirtus afflicta occidit.
Accede nate, assiste, miserandum aspice
Euisceratum corpus lacerati patris,
Videte cuncti: tuq. caelestum sator
Iace obsecro in me uim coruscam fulminis.
Nunc nunc dolorum anxiferi torquent uertices:
Nunc serpit ardor. o ante uictrices manus,
O pectora, o terga, o lacertorum thori,
Vestro ne pressu quondam Nemeaeus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Haec dextra Lernam terram mactata excetra
Placauit: haec bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam haec uastificam abiecit beluam:
Haec a Tartarea tenebrica abstractam plaga:
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Haec interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obseruantem arboré.
Multa alia uictrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam e nostris spolia cepit laudibus.

Possumus ne nos contemnere dolorem, cum ipsum Herculem tam intoleranter dolere uideamus? Veniat Aeschylus, non poeta solum, sed etiam Pythagoreus: sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem excipit ob furtum

Lemnium,

Lemnium, Vnde ignis lucet mortalibus, clam diuisus? eum Prometheus dictus clepsisse dolo, poenasq. Ioui fato expendisse supremo. has igitur poenas pendens, affixus ad Caucasum haec dicit:

Titanum soboles, socia nostri sanguinis,
Generata caelo, aspicite religatum asperis
Vinctumq. saxis, nauem ut horrisono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitae.
Saturnius me sic infixit Iupiter,
Iouisq. numen Mulcibri adsciuit manus.
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser solertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quoque funesto die,
Tristi aduolatu, aduncis lacerans unguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & satiata affatim,
Clangorem fundit uastum, & sublime aduolans
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cum uero adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus taetros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem maesti cruciatus alo:
Qui me perenni uiuum foedat miseria.
Namque, ut uidetis, uinculis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram uolucrem a pectore.
Sic me ipse uiduus pestes excipio anxias,
Amore mortis terminum inquirens mali.
Sed longe a leto numine aspellor Iouis.
Atque haec uetusta saeclis glomerata horridis,

Lucti-

Luctifica clades nostro infixa est corpori:
Ex quo liquatae solis ardore excidunt
Guttae, quae saxa assidue instillant Caucasi.
uix igitur posse uidemur ita affectum non miserum dicere: et, si hunc miserum, certe dolorem malum. A. *Tu quidem adhuc meam caussam agis. sed hoc mox uidero: interea unde isti uersus? non enim agnosco.* M. *Dicam hercule: etenim recte requiris: uides ne abundare me otio?* A. *Quid tum?* M. *Fuisti saepe credo, cum Athenis esses, in scholis philosophorum.* A. *Vero, ac libenter quidem.* M. *Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodum copiosus, ueruntamen uersus ab his admisceri orationi.* A. *Ac multos quidem a Dionysio Stoico.* M. *Probe dicis: sed is, quasi dictata, nullo delectu, nulla elegantia: Philo & proprium numerum, & electa poemata, & loco adiungebat. itaque, postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiose equidem utor nostris poetis: sed, sicubi illi defecerunt, uerti ipse multa de graecis; ne quo ornamento in hoc genere disputationis careret latina oratio. Sed uides ne, poetae quid mali afferant? lamentantes inducunt fortissimos uiros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, uitamq. umbratilem, & delicatam cum accesserunt etiam poetae, neruos omnes uirtutis eliduut. recte igitur a Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cum mores optimos, et*

opti-

optimum reip. statum exquireret. At uero nos, docti scilicet a Graecia, haec & a pueritia legimus, & didicimus, hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. Sed quid poetis irascimur? uirtutis magistri philophi inuenti sunt, qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cum id tibi paullo ante dixisses uideri, rogatus a me, etiam ne maius, quam dedecus, uerbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum mediocrem dolorem, quam maximum dedecus: in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cum hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem? quo dedecus maius a philosopho nullum expecto. Quare satis mihi dedisti, cum respondisti, maius tibi uideri malum dedecus, quam dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges quam sit obsistendum dolori. nec tam quaerendum est, dolor malum ne sit; quam firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malum: quasi de uerbo, non de re, laboretur. quid me decipis Zeno? nam cum id, quod mihi horribile uidetur, tu omnino malum esse negas; capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. Nihil est, inquit, nisi quod turpe, & uitiosum est. Ad ineptias redis: illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam: desine id me docere: hoc doce, doleam, nec ne doleam, nihil interesse. Numquam

quidquam, inquit, ad beate quidem uiuendum, quod est in una uirtute positum, sed tamen est reijciendum. Cur? asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. haec copia uerborum est; quod omnes uno uerbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cum dicis asperum, contra naturam, uix quod ferri, tolerariq. possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat, uerbis gloriantem, dum nihil bonum, nisi quod honestum, nihil malum, nisi quod turpe. optare hoc quidem est, non docere. illud & melius, & uerius; omnia, quae natura aspernatur, in malis esse; quae ascis cit, in bonis, hoc posito, & uerborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod recte amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decorum appellamus, quod idem interdum uirtutis nomine amplectimur; ut omnia praeterea, quae bona corporis, & fortunae putantur, perexigua, & minuta uideantur, nec malum quidem ullum, nec, si unum in locum collata omnia sunt, cum turpitudinis malo comparanda. Quare, si, ut initio concessisti, turpitudo peius est, quam dolor: nihil est plane dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum uiro uidebitur, gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari dolore; tum dignitas, tum decus aderit; tuq. in ea intueberis, te continebis: cedet profecto uirtuti dolor, & animi inductione languescet. aut enim nulla uirtus est; aut contemnendus est omnis dolor. pruden-

prudentiam ne uis esse, sine qua ne intelligi quidem ulla uirtus potest? quid ergo? ea patietur ne te quidquam facere nihil proficientem, et laborantem? an temperantia sinet te immoderate facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter uim doloris enunciante commissa, prodente conscios, multa officia relinquente? quid, fortitudini, comitibusq. eius, magnitudini animi, grauitati, patientiae, rerũ humanarum despicientiae quo modo respondebis? afflictus ne, et iacens, et lamentabili uoce deplorans, audies, o uirum fortem? te uero ita affectum ne uirum quidem dixerit quisquam. amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. ecquid scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam; uirtutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest uirtus, sed si unam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? Num igitur fortem uirum, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere aut Philoctetam illum, (quam te enim malo dicere: sed ille certe non fortis)

- Qui iacet in lectulo humido,
Qui eiulatu, questu, gemitu, fremitibus
Resonando, multum flebiles uoces refert.

non ego dolorem, dolorem esse nego: cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia; si modo est aliqua patientia: si nulla est; quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine glo

riosi

riosi sumus? Pungit dolor, uel fodiat sane. si nudus es, da iugulum: sin tectus Vulcaniis armis, id est fortitudine; resiste. haec enim te, nisi ita facies, custos dignitatis relinquet, & deseret. Cretum quidem leges, quas siue Iupiter, siue Minos sanxit, de Iouis quidem sententia, ut poetae ferunt, itemq. Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, uenando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, aestuando. Spartae uero pueri ad aram sic uerberibus accipiuntur, ut multus e uisceribus sanguis exeat, non numquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modo nemo exclamauit umquam, sed ne ingemuit quidem. quid ergo? hoc pueri possunt, uiri non poterunt? &, quod mos ualet, ratio non ualebit? interest aliquid inter laborem, & dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor est functio quaedam, uel animi, uel corporis, grauioris operis, & muneris: dolor autem motus asper in corpore a sensibus alienus. haec duo Graeci illi, quorum copiosior est lingua, quam nostra, uno nomine appellant. itaque industrios homines illi studiosos, uel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos. aliud est enim laborare, aliud dolere. o uerborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Graecia. aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. cum uarices secabantur C. Mario, dolebat: cum aestu magno ducebat agmen, laborabat. est inter haec quaedam tamen similitudo. consuetudo enim labo-

melior: sed, ferre laborem, contemnere uulnus, consuetudo docet. quin etiam uidemus ex acie efferri saepe saucios, et quidem rudem illum, & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpissimos edere. át uero ille exercitatus, et uetus, ob eamq. rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur,

O Patrocles, inquit, ad uos aduenienss auxilium et uestras manus peto.

Prius quam oppeto malam pestem, mandatam hostili manu:

Neque sanguis ullo potis est pacto profluens consistere:

Si qua sapientia magis uestra deuitari mors potest.

Namque Aesclapij liberorũ saucij opplẽt porticus:

Non potest accedi. –

certe Eurypylus hic quidem est. o hominem exercitatum. ubi tantum luctus continuatus? uide, quam non flebiliter respondeat; rationem etiam afferat, cur aequo animo sibi ferendum sit.

– Qui alteri exitium parat,

Eum scire oportet, sibi paratam pestem ut participet parem.

abducet Patrocles credo, ut collocet in cubili, ut uulnus obliget; siquidem homo esset. sed nihil uidi minus: quaerit enim, quid actum sit.

Eloquere, res Argiuum proelio ut se sustinet.

non potest effari. tantum dictis, quantum factis, suppetit laboris. Quiesce igitur, & uulnus alliga, etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus.

Vbi fortuna Hectoris
Nostram aciem inclinatam:

& cetera explicat in dolore. sic est enim intemperans militaris in forti uiro gloria. Ergo haec ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq. non poterit? ille uero melius, ac non paullo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor, nondum de ratione, & sapientia. Aniculae saepe inediam biduum, aut triduum ferunt, subduc cibum unum diem athletae: Iouem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna uis est. Pernoctant uenatores in niue: in montibus uri se patiuntur. inde pugiles cestibus contusi ne ingemiscunt quidem. Sed quid hos, quibus Olympiorum uictoria consulatus ille antiquus uidetur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quam turpiter uitare? quam saepe apparet, nihil eos malle, quam uel domino satisfacere, uel populo? mittunt etiam uulneribus confecti ad dominos, qui quaerant quid uelint: si satisfactum ijs sit, se uelle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis uultum mutauit umquam? quis non modo stetit, uerum etiam decubuit turpiter? quis, cum decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo ualet. ergo hoc poterit

Samnis, spurcus homo, uita illa dignu, locoque:

uir

uir natus ad gloriam ullam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione & ratione corroboret? Crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanũ non nullis uideri solet: & haud scio an ita sit, ut nunc fit. cum uero sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multae, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi: agesis, nunc de ratione uideamus: nisi quid uis ad haec. A. Ego ne ut te interpellem? ne hoc quidem uellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sit ne igitur malum dolor, nec ne, Stoici uiderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici uolunt, non esse malum dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum uideatur, non puto: falsaq. eius uisione, & specie moueri homines dico uehementius, doloremq. eis omnem esse tolerabilem. unde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quae modo dixi, quo facilius oratio progredi possit longius? Inter omnes igitur hoc constat, nec doctos homines solum, sed etiam indoctos; uirorum esse fortium, & magnanimorum, & patientium, & humana uincentium, toleranter dolorem pati. nec uero quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur a fortibus, & laudatur; cum fit; id aut extimescere ueniens, aut non ferre praesens, non ne turpe est? atqui uide, ne, cum omnes rectae animi

affectiones uirtutes appellentur, non sic hoc proprium nomen omnium, sed ab ea una, quae ceteris excellat, omnes nominatae sint. appellata est enim a uiro uirtus: uiri autem propria maxime est fortitudo: cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorisq. contemptio. utendum est igitur his; si uirtutis compotes, uel potius si uiri uolumus esse; quoniam a uiris uirtus nomen est mutuata. quaeres fortasse, quo modo: & recte: talem enim medicinam philosophia profitetur. Venit Epicurus, homo minime malus, uel potius uir optimus: tantum monet, quantum intelligit: neglige, inquit, dolorem. quis hoc dicit? idem, qui dolorem summum malum. uix satis constanter. audiamus. si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. A. *Iteradum eadem ista mihi. non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breue.* M. *Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. contemno magnitudinem doloris, a qua me breuitas temporis uindicabit ante paene, quam uenerit. sed, si est tantus dolor, quantus Philoctetae; bene plane magnus mihi quidem uidetur, sed tamen non summus. nihil enim dolet, nisi pes: possunt oculi. potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. longe igitur abest a summo dolore. ergo, inquit, dolor diuturnus habet laetitiae plus, quam molestiae. Nunc ego non possum, tantum hominem nihil sapere, dicere; sed nos ab eo derideri puto. Ego summum dolorem (summum autem dico, etiam si decem atomis est*

maior

maior alius) non continuo dico esse breuem: multosq. possum bonos uiros nominare, qui complures annos doloribus podagrae crucientur maximis. Sed homo cautus numquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, ut sciam, quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore. omittamus igitur hunc, nihil prorsus dicentem; cogamusq. confiteri, non esse ab eo doloris remedia quaerenda, qui dolorem malorum omnium maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in Stranguria sua praebeat. aliunde igitur est quaerenda medicina, & maxime quidem, si, quid maxime consentaneum sit, quaerimus, ab ijs, quibus, quod honestum sit, summum bonum, quod turpe, summum uidetur malum. his tu praesentibus, gemere, & te iactare non audebis profecto. loquetur enim eorum uoce uirtus ipsa tecum. Tune, cum pueros Lacedaemone, adolescentes Olympiae, barbaros in arena uideris excipientes grauissimas plagas, & ferentes silentio; si te forte dolor aliquis peruellerit, exclamabis ut mulier? non constanter, et sedate feres? Ferri non potest: natura non patitur. Audio. pueri ferunt gloria ducti; ferunt pudore alij, multi metu: & tamen ueremur, ut hoc, quod a tam multis, & quod tot locis perferatur, natura patiatur? illa uero non modo patitur, uerum etiam postulat: nihil enim habet praestantius, nihil, quod magis expetat, quam honestatem, quam laudem, quam dignitatem, quam decus. hi-

sce ego pluribus nominibus unam rem declarari uolo., sed utor, ut quammaxime significem, pluribus. uolo autem dicere, illud homini longe optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, a uirtute profectum, uel in ipsa uirtute situm, sua sponte laudabile: quod quidem citius dixerim solum, quam summum bonum. Atque ut haec de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam tactrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius. quod si tibi persuasum est: (principio enim dixisti, plus in dedecore mali tibi uideri, quam in dolore) reliquum est, ut tute tibi imperes. quamquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, ut alter imperet, alter pareat: non inscite tamen dicitur. est enim animus in partes distributus duas: quarum altera rationis est particeps, altera expers. cum igitur praecipitur, ut nobismet ipsis imperemus, hoc praecipitur, ut ratio coerceat temeritatem. est in animis omnium fere natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodam modo, & languidum. si nihil esset aliud, nihil esset homine deformius: sed praesto est domina omnium, & regina ratio, quae connixa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus. haec ut imperet illi parti animi, quae obedire debet, id uidendum est uiro. quonam modo, inquies? uelut seruo dominus, uelut imperator militi, uelut parens filio. si turpissime se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem; si se lamentis muliebriter, lacrymisq. dedet; uinciatur, & constringa-
tur

tur amicorum, propinquorumq. custodijs. saepe enim uidemus fractos pudore, qui ratione nulla uincerentur. ergo hos quidem, ut famulos, uinclis, ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi; hos admonitu simili oportebit, ut bonos milites, reuocatos dignitatem tueri. nō nimis in Niptris ille sapientissimus Graeciae saucius lamentatur, uel modice potius: Pedetentim, inquit, ite, & sedato nisu; ne succussu arripiat maior dolor. Pacuuius hoc melius, quam Sophocles. apud illum enim perquam flebiliter Vlysses lamentatur in uulnere: tamen huic leuiter gementi illi ipsi, qui ferunt saucium, personae grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

– Tu quoque Vlysses,
Quamquam grauiter cernimus ictum,
Nimis es paene animo molli, qui
Consuetus in armis aeuum agere.

intelligit poeta prudens, ferendi doloris consuetudinem esse non contemnendam magistram. atque ille non immoderate magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite, ulcus
Nudate. heu miserum me, excrucior.

incipit labi: deinde illico desinit.

Operite, abscedite, iam iam
Dimittite: nam attactu & quassu
Saeuum amplificati' dolorem.

Vides ne, ut obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris

alios

alios quoque obiurgat, idq. moriens:
Cóqueri fortunam aduersam, non lamentari, decet.
Id uiri eſt officium: fletus muliebri ingenio additus.
Huius animi pars illa mollior rationi ſic paruit, ut ſeuero imperatori miles prudens. in quo uiro erit perfecta ſapientia, (quem adhuc nos quidem uidimus neminem: ſed philoſophorum ſententijs, qualis futurus ſit, ſi modo aliquando fuerit, exponitur) is igitur, ſi ea ratio, quae erit in eo perfecta, atque abſoluta, ſic illi parti imperabit inferiori, ut iuſtus parens probis filijs: nutu, quod uolet, conficiet, nullo labore, nulla moleſtia: eriget ipſe ſe, ſuſcitabit, inſtruet, armabit, ut, tamquam hoſti, ſic obſiſtat dolori. quae ſunt iſta arma? contentio, confirmatio, ſermoq. intimus, cum ipſe ſecum, caue turpe quidquam, languidum, non uirile. obuerſentur ſpecies honeſtae animo: Zeno proponatur Eleates; qui perpeſſus eſt omnia potius, quam conſcios delendae tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritio cogitetur; qui cum in manus Cyprij Nicocreontis regis incidiſſet, nullum genus ſupplicij deprecatus eſt, neque recuſauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucaſi natus, ſua uoluntate uiuus combuſtus eſt. nos, ſi pes condoluit, ſi dens: ſed fac totum dolere corpus: ferre non poſſumus. opinio eſt enim quaedam effeminata, ac leuis, nec in dolore magis, quam eadem in uoluptate; qua cum liqueſcimus, fluimusq. mollitia, apis aculeum ſine clamore ferre non poſſumus. at uero C. Ma-

C. Marius, rusticanus uir, sed plane uir, cum secaretur, ut supra dixi, principio uetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dicitur esse sectus. cur ergo postea alij? ualuit auctoritas. uides ne igitur opinionis esse, non naturae malum? et tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non praebuit. ita & tulit dolorem ut uir; &, ut homo, maiorem ferre sine caussa necessaria noluit. Totum igitur in eo est, ut tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus. Atque haec cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi dignum sit, non solum animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit: ut enim fit in proelio, ut ignauus miles, ac timidus, simul ac uiderit hostem, abiecto scuto fugiat, quantú possit, ob eamq. caussam pereat non numquam, etiam integro corpore; cum ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt, abijciunt se, atque ita afflicti, & exanimati iacent; qui autem restiterunt, discedút saepissime superiores. sunt enim quaedam animi similitudines cum corpore. ut onera contentis corporibus facilius feruntur, remissis opprimunt: simillime animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum, remissione autem sic urgetur, ut se nequeat extollere. et, si uerum quaerimus, in omnibus officijs persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tamquam custodia. Sed hoc quidem in dolore maxime est prouidédum,

ne quid abiecte, ne quid timide, ne quid ignaue, ne quid seruiliter, muliebriter ue faciamus; in primisq. refutetur, ac reijciatur Philocteteus ille clamor. ingemiscere non numquam uiro concessum est, idq. raro: eiulatus ne mulieri quidem. et hic nimirum est fletus, quem duodecim tabulae in funeribus adhiberi uetuerunt. nec uero umquam ne ingemiscit quidem uir fortis, ac sapiens; nisi forte, ut se intendat ad firmitatē; ut in stadio cursores exclamant quam maxime possunt. faciunt idem, cum exercentur, athletae. pugiles uero, etiam cum feriunt aduersarium, in iactandis cestibus ingemiscunt; non quod doleant, animo ue succumbant; sed quia in profundenda uoce omne corpus intenditur, uenitq. plaga uehementior. quid? qui uolunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, e quibus elici uocem, & fundi uidemus? toto corpore, atque omnibus ungulis, ut dicitur, contentioni uocis asseruiunt. genu mehercule M. Antoniū uidi, cum contente ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. ut enim balistae lapidum, & reliqua tormenta telorum eo grauiores emissiones habent, quo sunt contenta, atque adducta uehementius: sic uox, sic cursus, sic plaga hoc grauior, quo est missa contentius. cuius contentionis cum tanta uis sit; si gemitus in dolore ad confirmandum animum ualebit, utemur: sin erit ille gemitus lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis; ei qui se dederit, uix eum uirum dixerim. qui quidem gemitus

mitus si leuationis aliquid afferret; tamen uideremus, quid esset fortis, & animosi uiri: cum uero nihil imminuat doloris; cur frustra turpes esse uolumus? quid est enim fletu muliebri uiro turpius? Atque hoc praeceptú, quod de dolore datur, patet latius. omnibus enim rebus, non solum dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur: in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. Sed, quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. Ad ferendum igitur dolorem placide, & sedate, plurimum proficit, toto pectore, ut dicitur, cogitare, quam id honestum sit. sumus enim natura, ut ante dixi, (dicendum est enim saepius) studiosissimi, appetentissimiq. honestatis. cuius si quasi lumen aliquod aspexerimus; nihil est, quod, ut eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. Ex hoc cursu, atque impetu animorum ad ueram laudem, atque honestatem illa pericula adeuntur in proelijs. non sentiunt uiri fortes in acie uulnera, uel sentiunt, sed mori malunt, quam tantillum modo de dignitatis gradu dimoueri. Fulgentes gladios hostium uidebant Decij, cum in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem uulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. Num tum ingemuisse Epaminondam putas, cum una cum sanguine uitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedaemonijs relinquebat, quá acceperat seruientem. Haec sunt solatia, haec fomenta summorú dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo?

lectulo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem non saepe prodeunt. e quibus, homo sane leuis, Heracleotes Dionysius, cum a Zenone fortis esse didicisset, a dolore deuictus est. nam cum ex renibus laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quae antea de dolore ipse sensisset. quem cum Cleanthes condiscipulus rogaret, quaenam ratio eum de sententia deduxisset; respondit; quia, cum tantum operae philosophiae dedissem, dolorem tamen ferre non possem, satis esset esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia cōsumpsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. tum Cleanthem, cum pede terram percussisset, uersum ex Epigonis ferunt dixisse:

Audis ne haec Amphiarae sub terram abdite?

Zenoné significabat: a quo degenerare illú dolebat. At nō noster Posidonius: quem et saepe ipse uidi; et id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cum Rhodum uenisset decedens ex Syria, audire uoluisse Posidonium: sed, cum audiuisset eum grauiter esse aegrum, quod uehementer eius artus laborarent, uoluisse tamen nobilissimum philosophum uisere: quem ut uidisset, & salutauisset, honorificisq. uerbis prosecutus esset, molesteq. se dixisset ferre, quod eum non posset audire; at ille, tu uero, inquit, potes; nec committam, ut dolor corporis efficiat, ut frustra tantus uir ad me uenerit. itaque narrabat eum grauiter, & copiose de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cubantem disputasse:

se: cumq. quasi faces ei doloris admouerentur, saepe dixisse, nihil agis dolor, quamuis sis molestus; numquam te esse confitebor malum. Omninoq. omnes clari, et nobilitati labores contemnendo fiunt etiam tolerabiles. uidemus ne, apud quos eorum ludorum, qui gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? Apud quos autem uenandi, equitandi laus uiget, qui hanc petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quae flamma est, per quam non cucurrerint ii, qui haec olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat: cuius in primis laudabat illud, quod diceret, eosdem labores non esse aeque graues imperatori, & militi; quod ipse honos laborem leuiorem faceret imperatorum. Sed tamen hoc euenit, ut in uulgus insipientium opinio ualeat honestatis, cum ipsam uidere non possint. itaque fama, & multitudinis iudicio mouentur, ut id honestum putent, quod a plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet, idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est utendum. tibi si recte probanti placebis, tum non modo tu te uiceris, quod paullo ante praecipiebam, sed omnes, & omnia. Hoc igitur tibi propone, amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quam altissimam animi, quae maxima eminet contemnendis, & despiciendis

doloribus,

doloribus, unam esse omnium rem pulcherrimam, eoq. pulchriorem, si uacet populo, neque plausum captans se tantum ipsa delectet. Quin etiam mihi quidem laudabiliora uidentur omnia, quae sine uenditatione, et sine populo teste fiunt: non quo fugiendus sit: (omnia enim benefacta in luce se collocari uolunt) sed tamen nullum theatrum uirtuti conscientia maius est. Atque in primis meditemur illud, ut haec patientia dolorum, quam saepe iá animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se aequabilem praebeat. saepe enim multi, qui aut propter uictoriae cupiditatem, aut propter gloriae, aut etiam ut ius suum, & libertatem tenerent, uulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, ijdem, omissa contentione, doloré morbi ferre non possunt. neque enim illum, quẽ facile tulerant, ratione, aut sapientia tulerant, sed studio potius, et gloria. itaque barbari quidam, & immanes ferro decertare acerrime possunt, aegrotare uiriliter non queunt: Graeci autem, homines non satis animosi, prudentes, ut est captus hominum, satis, hostem aspicere non possunt, sed ijdem morbos toleranter, atque humane ferunt: at Cimbri, & Celtiberi in proelio exultant, lamentantur in morbo. nihil enim potest esse aequabile, quod non a certa ratione proficiscatur. sed cum uideas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi: debes existimare, aut non esse malum dolorem, aut, etiam si, quidquid asperum, alienumq.

a natura

a natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, ut a uirtute ita obruatur, ut nusquam appareat. Quae meditare, quaeso, dies, & noctes. latius enim manabit haec ratio, & aliquando maiorem locum, quam de uno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendae turpitudinis, adipiscendaeq. honestatis caussa faciemus; non modo stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunae contemnamus, licebit; praesertim cum paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. ut enim, si cui nauiganti, quem praedones insequantur, deus quis dixerit, eijce te de naui; praesto est, qui excipiat, uel delphinus, ut Arionem Methymnaeum; uel equi Pelopis illi Neptunij, qui per undas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, et, quo uelis, perferent; omnem omittat timorem: sic, urgentibus asperis & odiosis doloribus, si tanti non sint, ut ferendi sint; quo sit confugiendum, uides. Haec fere hoc tempore putaui esse dicenda: sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minime uero: meq. biduo duarum rerum, quas maxime timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram: sic enim duximus. sed tibi hoc uideo non posse deberi. A. Ita prorsus. et illud quidem ante meridiem; hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuisq. optimis studijs obsequemur.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM, LIBER III.

de aegritudine lenienda.

QVIDNAM esse, Brute, caussae putem, cur, cum constemus ex animo, & corpore, corporis curandi tuendiq. caussa quaesita sit ars, atque eius utilitas deorum immortalium inuentioni cõsecrata; animi autem medicina nec tam desiderata sit ante quam inuẽta, nec tam culta postea quam cognita est, nec tam multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta, et inuisa? an quod corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbum corpore non sentimus? ita fit, ut animus de se ipse tum iudicet, cum id ipsum, quo iudicat, aegrotet. quod si tales nos natura genuisset, ut eam ipsam intueri, et perspicere, eademq. optima duce cursum uitae conficere possemus: haud erat sane, quod quisquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos; quos celeriter malis moribus, opinionibusq. deprauatis sic restinguimus, ut nusquam naturae lumen appareat. sunt enim ingenijs nostris semina innata uirtutum: quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam uitam natura perduceret. nunc autem, simul atque editi in lucem, & suscepti sumus,

sumus, in omni continuo prauitate, & in summa opinionum peruersitate uersamur: ut paene cum lacte nutricis errorem suxisse uideamur. cum uero parentibus redditi, id est magistris traditi sumus; tum ita uarijs imbuimur erroribus, ut uanitati ueritas, et opinioni confirmatae natura ipsa cedat. Accedunt etiam poetae: qui cum magnam speciem doctrinae, sapientiaeq. praesetulerunt, audiuntur, legũtur, ediscuntur, et inhaesunt penitus in mentibus. Cũ uero accedit eodem, quasi maximus quidam magister, populus, atque omnis undique ad uitia consentiens multitudo; tum plane inficimur opinionum prauitate, a naturaq. ipsa desciscimus: ut nobis optimam naturam inuidisse uideantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil praestantius honoribus, imperijs, populari gloria iudicauerunt: ad quam fertur optimus quisque; ueramq. illam honestatem expetens, quam unam natura maxime inquirit, in summa inanitate uersatur; consectaturq. nullam eminentem effigiem uirtutis, sed adumbratam imaginem gloriae. est enim gloria, solida quaedam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta uox bene iudicantium de excellente uirtute. ea uirtuti resonat tamquam imago gloriae. quae quia recte factorum plerumque comes est, non est a bonis uiris repudianda. Illa autem, quae se eius imitatricem esse uult, temeraria, atque inconsiderata, & plerumque peccatorum uitiorumq. laudatrix, fama popularis, simula

stione honestatis formam eius, pulchritudinemq. corrumpit. qua caecitate homines, cum quaedam praeclara etiam cuperent, eaq. nescirent nec ubi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderunt. Atque hi quidem optima petentes, non tam uoluntate, quam cursus errore falluntur. quid? qui pecuniae cupiditate, qui uoluptatum libidine feruntur: quorũ ita perturbantur animi, ut non multum absint ab insania: quod insipientibus omnibus contingit: his nulla ne est adhibenda curatio? utrum, quod minus noceant animi aegrotaiones, quam corporis; an, quod corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? at & morbi perniciosiores, pluresq. sunt animi, quam corporis: hi enim ipsi odiosi sunt, quod ad animum pertinent, eumq. solicitant; animusq. aeger, ut ait Ennius, semper errat, neque pati, neque perpeti potest, capere numquam desinit. quibus duobus morbis, (ut omittam alios) aegritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? Qui uero probari potest, ut sibi mederi animus non possit; cum ipse medicinam corporis animus inuenrit; cumq. ad corporum sanationem multum ipsa copora, et natura ualeant; nec omnes, qui se curari passi sunt, continuo etiam conualescant; animi autem, qui se sanari uoluerint, praeceptisq. sapientium paruerint, sine ulla dubitatione sanentur? Est profecto animi medicina, philosophia: cuius auxilium non, ut in corporis morbis, petendum est foris; omnibusq.

nibusq. opibus, uiribusq. ut nosmetpsi nobis mederi possimus, elaborandum est. Quamquam de uniuersa philosophia, quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio: de maximis autem rebus nihil fere intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quae a nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. sed quoniam duobus superioribus de morte, & de dolore dictum est; tertius dies disputationis hoc tertium uolumen efficiet. ut enim in Academiam nostram descendimus, inclinato iam in postmeridianum tempus die; poposci eorum aliquem, qui aderant, caussam disserendi: tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem aegritudo. M. Num reliquae quoque perturbationes animi, formidines, libidines, iracundiae? haec enim fere sunt eiusmodi: quae Graeci πάθη appellant: ego poteram morbos: & id uerbum esset e uerbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, laetari, haec omnia morbos Graeci appellant, motus animi rationi non obtemperantes: nos autem hos eosdem motus concitati animi recte, ut opinor, perturbationes dixerimus, morbos autem non satis usitate. nisi quid aliud tibi uidetur. A. Mihi uero isto modo. M. Haeccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Nae ista gloriosa sapientia non magno aestimanda est; siquidem non multum differt ab insania. A. Quid? tibi omnis ne animi com

motio uidetur insania? M. *Non mihi quidem soli: sed, id, quod admirari saepe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita uisum intelligo multis saeculis ante Socratem; a quo haec omnis, quae est de uita, et moribus, philosophia manauit.* A. *Quonam tandem modo?* M. *Quia nomen insaniae significat mentis aegrotationem, & morbum, id est insanitatem, et aegritudinem animi, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant, negantq. stultum quemquam his morbis uacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt; omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq. censebant. his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam; propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominauerunt amentiam, eandemq. dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui haec rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insania, eademq. dementia: multoq. melius haec notata*

tata sunt uerbis latinis, quam graecis. quod alijs quoque multis locis reperietur. sed id alias: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quaerimus, quid & quale sit, uerbi uis ipsa declarat. eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis latini, cum exisse e potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa iracundia libidinis est pars. sic enim definitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Graeci autem μανίαν unde appellent, non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi: hanc enim insaniam, quae iuncta stultitiae patet latius, a furore disiungimus. Graeci uolunt illi quidem, sed parum ualent uerbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi uocant: quasi uero atra bili solum mens, ac non saepe uel iracundia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmaeonem, Aiacem, Orestem furere dicimus: qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum uetant duodecim tabulae. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit. insaniam enim censuerunt, id est inconstantiam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, et uitae communem cultū;

motio uidetur insania? M. Non mihi quidem soli: sed, id, quod admirari saepe soleo, maioribus quoque nostris hoc ita uisum intelligo multis saeculis ante Socratem; a quo haec omnis, quae est de uita, et moribus, philosophia manauit. A. Quonam tandem modo? M. Quia nomen insaniae significat mentis aegrotationem, & morbum, id est insanitatem, et aegritudinem animi, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant, negantq. stultum quemquam his morbis uacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omnium insipientium animi in morbo sunt; omnes insipientes igitur insaniunt. sanitatem enim animorum, positam in tranquillitate quadam, constantiaq. censebant. his rebus mentem uacuam appellarunt insaniam; propterea quod in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acute, quod animi affectionem, lumine mentis carentem, nominauerunt amentiam, eandemq. dementiam. ex quo intelligendum est, eos, qui haec rebus nomina posuerunt, sensisse hoc idem, quod a Socrate acceptum diligenter Stoici retinuerunt, omnes insipientes esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo, (morbos autem hos perturbatos motus, ut modo dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quam id corpus, quod in morbo est. ita fit, ut sapientia sanitas sit animi, insipientia autem quasi insanitas quaedam, quae est insania, eademq. dementia: multoq. melius haec notata

tata

tata sunt uerbis latinis, quam graecis. quod alijs quoque multis locis reperietur. sed id alias: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quaerimus, quid & quale sit, uerbi uis ipsa declarat. eos enim sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaque nihil melius, quam quod est in consuetudine sermonis latini, cum exisse e potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracundia. quamquam ipsa iracundia libidinis est pars. sic enim definitur iracundia, ulciscendi libido. qui igitur exisse ex potestate dicuntur, iccirco dicuntur, quia non sunt in potestate mentis, cui regnum totius animi a natura tributum est. Graeci autem μανίαν unde appellent, non facile dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos melius, quam illi: hanc enim insaniam, quae iuncta stultitiae patet latius, a furore disiungimus. Graeci uolunt illi quidem, sed parum ualent uerbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi uocant: quasi uero atra bili solum mens, ac non saepe uel iracundia grauiore, uel timore, uel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmaeonem, Aiacem, Orestem furere dicimus: qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum uetant duodecim tabulae. itaque non est scriptum, si insanus, sed si furiosus esse incipit. insaniam enim censuerunt, id est inconstantiam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, et uitae communem cultũ;

atque usitatum: furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia caecitatem. quod cum maius esse uideatur, quam insania; tamen eiusmodi est, ut furor in sapientem cadere possit, non possit insania. Sed haec alia quaestio est: nos ad propositum reuertamur. Cadere, opinor, in sapientem aegritudinem, tibi dixisti uideri. A. *Et uero ita existimo.* M. *Humanum id quidem, quod ita existimas. non enim silice nati sumus: sed est naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod aegritudine, quasi tempestate, quatiatur. nec absurde Crantor ille, qui in nostra Academia uel in primis fuit nobilis, Minime, inquit, assentior ijs, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quae nec potest ulla esse, nec debet. ne aegrotus sim, inquit: sed, si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur a corpore. nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Sed uideamus, ne haec oratio sit hominum assentantium nostrae imbecillitati, & indulgentium mollitudini. nos autem audeamus non solum ramos amputare miseriarum, sed omnes radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse: ita sunt stirpes altae stultitiae: sed reliquetur id solum, quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finem miseriarum nullum fore. quamobrem, quod coepimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si uolemus. Et progrediar quidem longius.*

non

non enim de aegritudine solum, quamquam id quidem primum, sed de omni animi, ut ego posui, perturbatione, morbo, ut Graeci uolunt, explicabo. & primo, si placet, Stoicorum more agamus; qui breuiter astringere solent argumenta: deinde nostro instituto uagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam confidens, mala consuetudine loquendi, in uitio ponitur, ductum uerbum a confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profecto non extimescit: discrepat enim a timendo, confidere. atque, in quem cadit aegritudo, in eundem timor. quarum enim rerum praesentia sumus in aegritudine, easdem impendentes, & uenientes timemus. ita fit, ut fortitudini aegritudo repugnet: uerisimile est igitur, in quem cadit aegritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. in quemq. ea cadunt, in eundem cadit ut seruiat, ut uictum quandoque se esse fateatur. quae qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem haec in uirum fortem: igitur ne aegritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis: non cadet ergo in sapientem aegritudo. praeterea, necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi; qui magni animi, inuictum; qui inuictus, eum humanas res despicere, atque infra se positas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas aegritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem uirum aegritudine numquam affici. omnes autem sapientes fortes. non cadit igitur in sapientem

pientem aegritudo. & quemadmodum oculus conturbatus non est probe affectus ad suum munus fungendum; & reliquae partes, totum ue corpus, à statu cum est motum, deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus non est aptus ad exequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene uti: & sapientis animus ita semper affectus est, ut ratione optime utatur: numquam est igitur perturbatus: at aegritudo perturbatio est animi: semper igitur ea sapiens uacabit. Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Graeci σώφρονα appellant, eamq. uirtutem σωφροσύνην uocant; quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, non numquam etiam modestiam. sed haud scio, an recte ea uirtus frugalitas appellari possit. quod angustius apud Graecos ualet: qui frugi homines χρησίμους appellant, id est tantummodo utiles. at illud latius. est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quae apud Graecos usitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν: nam est innocentia affectio talis animi, quae noceat nemini. reliquas etiam uirtutes frugalitas continet. quae nisi tanta esset, & si ijs angustijs, quibus plerique putant, teneretur; numquam esset Pisonis cognomen tantopere laudatum. sed quia nec qui propter metum praesidium reliquit, quod est ignauiae; nec qui propter auaritiam clam depositum non reddidit, quod est iniustitiae; nec qui propter temeritatem male rem gessit, quod est stultitiae; frugi apellari solet; eo tres uirtu-

uirtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas complexa est. etsi hoc quidem commune est uirtutum. omnes enim inter se nexae, & coniugatae sunt: reliqua igitur, & quarta uirtus ut sit ipsa frugalitas, necesse est. eius enim uidetur esse proprium, motus animi appetentis regere, et sedare; semperq. aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui contrarium uitium nequitia dicitur. frugalitas, ut opinor, a fruge: qua nihil melius e terra oritur. nequitia ab eo (etsi hoc erit fortasse durius: sed tentemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo, quod nequidquam est in tali homine: ex quo idem nihil dicitur. qui sit frugi igitur, uel, si maius, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem; qui autem constans, quietum; qui quietus, perturbatione omni uacuum; ergo etiam aegritudine. et sunt illa sapientis: aberit igitur a sapiente aegritudo. itaque non inscite Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quae apud Homerum Achilles queritur, hoc, ut opinor, modo:

Corq. meum penitus turgescit tristibus iris,
Cum decore, atque omni me orbatũ laude recordor.

num manus affecta recte est, cum in tumore est? aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum non uitiose se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus in uitio est. sapientis autem animus semper uacat uitio, numquam turgescit, numquam tumet. at iratus animus eiusmodi est: numquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit.

piscit. proprium est enim irati, cupere, a quo laesus uideatur, ei quammaximum dolorem inurere: qui autem id concupierit, eum necesse esse, si id consecutus sit, magnopere laetari. ex quo fit, ut alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem; nec ut irascatur quidem cadit. si autem caderet in sapientem aegritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam uacat, aegritudine etiam uacabit. etenim si sapiens in aegritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam: non dixi, in inuidiam, quae tum est, cum inuidetur. ab inuidendo autem inuidentia recte dici potest; ut effugiamus ambiguum nomen inuidiae: quod uerbum ductum est a nimis intuendo fortunam alterius, ut est in Menalippo,

Florem quisnam liberum inuidit meum?

male latine uidetur: sed praeclare Attius. ut enim, uidere, sic, inuidere florem, rectius, quam flori, dicitur. nos consuetudine prohibemur: poeta ius suum tenuit, & dixit audacius. Cadit igitur in eundem, & misereri, & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: ut Theophrastus, interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaque dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaq. fortuna, sed ignarum quemadmodum rebus secundis uti conueniret. Atqui, quemadmodum misericordia aegritudo est ex alterius rebus aduersis; sic inuidentia aegritudo est

ex

ex alterius rebus secundis. in quem igitur cadit misereri, in eundem etiam inuidere. non cadit autem inuidere in sapientem: ergo ne misereri quidem. quod si hoc aegre ferre sapiens soleret, misereri etiá soleret. abest ergo a sapiente aegritudo. Haec sic dicuntur a Stoicis, concluduntúrq. contortius: sed latius aliquando dicenda sunt, & diffusius. sententiis tamen utendum est eorum potissimum, qui maxime forti, &, ut ita dicam, uirili utuntur ratione, atque sententia. nam Peripateticis, familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritatem uel perturbationum, uel morborum animi mihi non sane probant. omne enim malum, etiam mediocre, magnum est: nos autem id agimus, ut id in sapiente nullum sit omnino. nam ut corpus, etiam si mediocritur aegrum est, sanum non est: sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. itaque praeclare nostri, ut alia multa, molestiam, solicitudinem, angorem propter similitudinem corporum aegrorum aegritudinem nominauerunt. hoc propemodum uerbo Graeci omnem animi perturbationem appellant: uocant enim πάθος, id est morbum, quicumque est motus in animo turbidus. nos melius: aegris enim corporibus simillima est animi aegritudo. at non similis aegrotationis est libido, non immoderata laetitia, quae est uoluptas animi elata, & gestiens, ipse etiam motus non est morbi admodum similis, quamquam agritudini est finitimus. sed proprie, ut aegrotatio in corpore, sic

aegri-

aegritudo in animo nomen habet non seiunctum a dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est caussa efficiens aegritudinem in animo, tamquã aegrotationẽ in corpore, nam ut medici, caussa morbi inuenta, curationem esse inuentam putant: sic nos, caussa aegritudinis reperta, medendi facultatẽ reperiemus. est igitur caussa omnis in opinione, nec uero aegritudinis solum, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quae sunt genere quattuor, partibus plures. nam cum omnis perturbatio sit animi motus uel rationis expers, uel rationem aspernans, uel rationi non obediens; isq. motus aut boni, aut mali opinione citetur: bifariã quattuor perturbationes aequaliter distributae sunt. nã duae sunt ex opinione boni; quarum altera, uoluptas gestiens, id est praeter modum elata laetitia opinione praesentis magni alicuius boni, altera uel cupiditas recte, uel libido dici potest: quae est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. ergo haec duo genera, uoluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur, ut duo reliqua, metus, & aegritudo, malorum. nam & metus opinio magni mali impendentis, & aegritudo est opinio magni mali praesentis: & quidem recens opinio talis mali, ut in eo rectum uideatur esse angi: id autem est, ut is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, quas in uita hominum stultitia quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus uiribus, atque opibus repugnandum

est, si uolumus hoc, quod datum est uitae, tranquille, placideq. traducere. sed ceteras alias, nunc aegritudinem, si possumus, depellamus: id enim sit propositum: quandoquidem eam tu uideri tibi insapientem cadere dixisti. quod ego nullo modo existimo. taetra enim res est, misera, detestabilis, omni contentione, uelis, ut ita dicam, remisq. fugienda. qualis enim tibi ille uidetur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam a socero Oenomao rege Hppodamiam raptis nactus nuptijs? Iouis iste quidē pronepos: tam ne ergo abiectus, tamq. fractus?

Nolite (inquit) hospites adire ad me: ilico istic
Ne contagio mea bonis, umbra ue obsit:
Tanta uis sceleris in corpore haeret.

tu te Thyesta damnabis, orbabisq. luce propter uim sceleris alieni? Quid? illum filium solis non ne patris ipsius luce indignum putas?

Refugere oculi: corpus macie extabuit;
Lacrymae peredere humore exangues genas:
Situ nidoris barba pedore horrida,
Atque intonsa infuscat pectus illuuie scabrum.

haec mala, o stultissime Aeeta, ipse tibi addidisti: non inerant in ijs, quae tibi casus inuexerat: et quidem inueterato malo, cum tumor animi resedisset. est autem aegritudo, ut docebo, in opinione mali recentis. sed maeres uidelicet regni desiderio, non filiae. illam enim oderas, & iure fortasse: regno non aequo animo carebas. est autem impudens luctus maerore se conficientis, quod imperare non liceat liberis.

beris Dionysius quidem tyrannus, Syracusis expulsus, Corinthi pueros docebat: usque eo imperio carere non poterat. Tarquinio uero quid impudentius; qui bellum gereret cum ijs, qui eius non tulerant superbiam? is cum restitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuisset, Cumas se contulisse dicitur, inq. ea urbe senio, & aegritudine esse confectus. Hoc tu igitur censes sapienti accidere posse, ut agritudine opprimatur, id est miseria? nam cum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est aegritudo. habet ardorem libido, leuitaté laetitia gestiens, humilitatem metus: sed aegritudo maiora quaedam, tabem, cruciatum, afflictationem, foeditatem: lacerat, exest animum, planeq. conficit. hanc nisi exuimus sic, ut abijciamus; miseria carere non possumus. at hoc quidem perspicuum est, tum aegritudinem existere, cum quid ita uisum sit, ut magnum quoddam malum adesse, & urgere uideatur. Epicuro autem placet, opinione mali aegritudinem esse, nõ natura; ut, quicumque intuetur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuo in aegritudine. Cyrenaici non omni malo aegritudinem effici censent, sed insperato, nec opinato malo. est id quidem non mediocre ad aegritudinem augendam: uidentur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur.

Ego, cum genui, tum moriturũ sciui, et ei rei sustuli.
Praeterea, ad Troiam cum misi ad defendendam
Graeciam,

Sciban

Scibam me in mortiferum bellum, non in epulas, mittere.

haec igitur praemeditatio futurorũ malorum lenit eorum aduentum, quae uenientia longe ante uideris. itaque apud Euripidem a Theseo dicta laudantur. licet enim, ut saepe facimus, in latinũ illa conuertere.

Nam, qui haec audita a docto meminissem uiro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exilij maestam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret repens.

quod autem Teseus a docto uiro se audisse dicit, id de se ipso loquitur Euripides: fuerat enim auditor Anaxagorae: quem ferunt, nunciata morte filij, dixisse, Sciebam me genuisse mortalem. quae uox declarat, ijs esse haec acerba, a quibus non fuerint cogitata. Ergo id quidem non est dubium, quin omnia, quae mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quamquam non haec una res efficit maxiam aegritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & praeparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum haec est illa praestans, & diuina sapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere; nihil admirari, cum acciderit; nihil, ante quam euenerit, non euenire posse arbitrari.

Quamobrem omnes, cum secundae res sunt maxume, tum maxume

Meditari secum oportet, quo pacto aduersam aerumnam ferant:
Pericula, damna, exilia peregre rediens semper cogitet,
Aut filij peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiae:
Communia esse haec, fieri posse: ut ne quid animo sit nouum:
Quidquid praeter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

ergo hoc Terentius, a philosophia sumptum, cum tam commode dixerit; nos, e quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc melius, & constantius sentiemus? hic est enim ille uultus semper idem, quem dicitur Xantippe praedicare solita in uiro suo fuisse Socrate; eodem uultu semper se uidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec uero ea frons erat, quae M. Crassi illius ueteris, quem semel ait in omni uita risisse Lucilius, sed tranquilla, & serena; sic enim accepimus. iure autem erat semper idem uultus, cum mentis, a qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem a Cyrenaicis haec arma contra casus, et euentus, quibus eorum aduenientes impetus diuturna praemeditatione frangantur; simulq. iudico, malum illud opinionis esse, non naturae: (si enim in re essent, cur fierent prouisa leuiora?) sed est, ijsdem de rebus quod dici possit subtilius; si prius Epicuri sententiam uiderimus; qui censet necesse esse omnes in aegritudine

esse,

esse, qui se in malis esse arbitrentur; siue illa ante prouisa, & expectata sunt, siue inueterauerint: nam neque uetustate minui mala, nec fieri praemeditata leuiora: stultamq. etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cum uenisset: qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si uero ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam uoluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem aegritudinis in duabus rebus ponit, auocatione a cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas uoluptates. parere enim censet animum rationi posse, &, quo illa ducat, sequi. uetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus: habeat aciem ad miserias contemplandas: a quibus cum cecinit receptui, impellit rursus, & incitat ad conspicendas, totaq. mente contrectandas uarias uoluptates, quibus ille & praeteritarum memoria, & spe consequentium sapientis uitam refertam putat. Haec nostro more nos diximus, Epicurei dicunt suo. sed, quae dicent, uideamus; quo modo, negligamus. Principio male reprehendunt praemeditationem rerum futurarum: nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetque aegritudinem, quam perpetua in omni uita cogitatio, nihil esse quod accidere non possit; quam meditatio condicionis humanae, quam uitae lex, commentatioq. parendi: quae non hoc affert

ut semper maereamus, sed ut nūquam. neque enim, qui rerum naturam, qui uitae uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, maeret, cum haec cogitat, sed tum uel maxime sapientiae fungitur munere. utrumque enim consequitur, ut & considerandis rebus humanis, proprio philosophiae fungatur officio; & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quod, posse accidere, diu cogitauerit; quae cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde, quod humana ferenda intelligat: postremo, quod uidet, nullum malum esse, nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit praestari, euenerit. Nam reuocatio illa, quam affert, cum a contuendis nos malis auocat, nulla est. non est enim in nostra potestate, fodicantibus ijs rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, uel obliuio. Lacerant, uexant, stimulos admouent, ignes adhibent, respirare non sinunt: et tu obliuisci iubes, quod contra naturam est; quod a natura datum est, auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. Iubes me bona cogitare, obliuisci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quae essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid maeres? aut succumbis, cedisq. fortunae? quae ut peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non po-

potuerit certe uires frangere. magna uis est uirtutibus: eas excita, si forte dormiunt. Iam tibi aderit princeps fortitudo; quae te animo tanto esse coget, ut omnia, quae possint homini euenire, contemnas; & pro nihilo putes. Aderit temperantia, quae est eadem moderatio, a me quidem paullo ante uppellata frugalitas; quae te turpiter, & nequiter facere nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effeminato uiro? Ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse uidetur in hac caussa loci; quae tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cũ & alienum appetas, qui, mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauier feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiae uero quid respondebis, dicenti uirtute se esse contentam, quo modo ad bene uiuendum, sic & ad beate? quae si extrinsecus religata pendeat, et non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, et omnia sua complexa nihil quaerat aliunde; non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. Ad haec bona me si reuocas, Epicure; pareo; sequor; utor te ipso duce; obliuiscor etiam malorum, ut iubes; eoq. facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad uoluptates: quas? corporis credo, aut quae propter corpus uel recordatione, uel spe cogitentur. numquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Grae-

 culus,

ut semper maereamus, sed ut nũquam. neque enim, qui rerum naturam, qui uitae uarietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, maeret, cum haec cogitat, sed tum uel maxime sapientiae fungitur munere. utrumque enim consequitur, ut &, considerandis rebus humanis, proprio philosophiae fungatur officio; & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primum, quod, posse accidere, diu cogitauerit; quae cogitatio una maxime molestias omnes extenuat, & diluit: deinde, quod humana ferenda intelligat: postremo, quod uidet, nullum malum esse, nisi culpam; culpam autem nullam esse, cum id, quod ab homine non potuerit praestari, euenerit. Nam reuocatio illa, quam affert, cum a contuendis nos malis auocat, nulla est. non est enim in nostra potestate, fodicantibus ijs rebus, quas malas esse opinemur, dissimulatio, uel obliuio. Lacerant, uexant, stimulos admouent, ignes adhibent, respirare non sinunt: et tu obliuisci iubes, quod contra naturam est; quod a natura datum est, auxilium extorques inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam affert longinquitas, & dies. Iubes me bona cogitare, obliuisci malorum. Diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quae essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato: quid iaces? aut quid maeres? aut succumbis, cedisq. fortunae? quae ut peruellere te forsitan potuerit, & pungere, non po-

potuerit certe uires frangere. magna uis est uirtutibus: eas excita, si forte dormiunt: Iam tibi aderit princeps fortitudo; quae te animo tanto esse coget, ut omnia, quae possint homini euenire, contemnas; & pro nihilo putes. Aderit temperantia, quae est eadem moderatio, a me quidem paullo ante uppellata frugalitas; quae te turpiter, & nequiter facete nihil patiatur. quid est autem nequius, aut turpius effeminato uiro? Ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse uidetur in hac caussa loci; quae tamen ita dicet, dupliciter esse te iniustum; cũ & alienum appetas, qui, mortalis natus, conditionem postules immortalium; & grauier feras, te, quod utendum acceperis, reddidisse. Prudentiae uero quid respondebis, dicenti uirtute se esse contentam, quo modo ad bene uiuendum, sic & ad beate? quae si extrinsecus religata pendeat, et non oriatur ex se, & rursus ad se reuertatur, et omnia sua complexa nihil quaerat aliunde; non intelligo, cur aut uerbis tam uehementer ornanda, aut re tantopere expetenda uideatur. Ad haec bona me si reuocas, Epicure; pareo; sequor; utor te ipso duce; obliuiscor etiam malorum, ut iubes; eoq. facilius, quod ea ne in malis quidem ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad uoluptates: quas? corporis credo, aut quae propter corpus uel recordatione, uel spe cogitentur. numquid est aliud? recte ne interpretor sententiam tuam? solent enim isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus. hoc dicit, & hoc ille Grae-

ff 3 *culus,*

culus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere, & magna uoce dicere solebat, eum esse beatum, qui praesentibus uoluptatibus frueretur, confideretq. se fruiturũ aut in omni, aut in magna parte uitae, dolore non interueniente; aut, si interueniret, si summus foret, futurum breuem; si productior, plus habiturum iucundi, quam mali: haec cogitantem fore beatum, praesertim si et ante perceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret. Habes formam Epicuri uitae beatae, uerbis Zenonis expressam, nihil ut possit negari. Quid ergo? huius ne uitae propositio, & cogitatio aut Thyestem leuare poterit, aut Aeetam, de quo paullo ante dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exulantem, atque egẽtem? in quo haec admiratio fiebat:

Hiccine Telamon ille est, modo quem gloria ad caelum extulit,

Quem aspectabant, cuius ob os Graij ora obuertebant sua?

Quod si cui, ut ait idem, simul animus cum re concidit: a grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his uoluptarijs. quam enim isti bonorum copiam dicunt? fac sane summum bonum esse, non dolere. quamquam id non uocatur uoluptas. sed non necesse est nunc omnia. id ne est, quo traducti luctum leuemus? sit sane summum malum, dolere: in eo igitur qui non est, si malo careat, continuo ne fruitur summo bono? Quid tergiuersamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere uoluptatem,

quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere? sunt haec tua uerba, nec ne? in eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam, (fungar enim iam interpretis munere; ne quis me putet fingere) dicis haec. Nec equidem habeo, quod intelligam bonum illud, detrahens eas uoluptates, quae sapore percipiuntur; detrahens eas etiam, quae auditu, & cantibus; detrahens eas etiam, quae ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quae aliae uoluptates in toto homine gignuntur quolibet e sensu. Nec uero ita dici potest, mentis laetitiam solam esse in bonis. laetantem enim mentem ita noui spe eorum omnium, quae supra dixi fore, ut natura, ijs potiens, dolore careat. atque haec quidem ijs uerbis, quiuis ut intelligat, quam uoluptatem norit Epicurus. deinde paullo infra, Saepe quaesiui, inquit, ex ijs, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent: nisi si uellent uoces inanes fundere. nihil ab his potui cognoscere. qui si uirtutes ebullire uolent, & sapientias; nihil aliud dicent, nisi eam uiam, qua efficiantur eae uoluptates, quas supra dixi. Quae sequuntur, in eadem sententia sunt: totusq. liber, qui est de summo bono, refertus & sententijs, & uerbis talibus est. Ad hanccine igitur uitam Telamonem illum reuocabis, ut leues aegritudinem? &, si quem tuorum afflictum maerore uideris, huic acipenserem potius, quam aliquem Socraticum libellum, dabis? αὐλῶν, hortabere, ut audiat uoces potius, quam Platonis?

expones, quae spectet, florida, & uaria? fasciculum ad nares admouebis? incendes odores? & sertis redimiri iubebis, & rosa? si uero aliquid etiam tum plane luctum omnem absterseris? haec Epicuro confitenda sunt; aut ea, quae modo, expressa ad uerbum, dixi, tollenda de libro; uel totus liber potius abijciendus: est enim confertus uoluptatibus. Quaerendum igitur, quemadmodum aegritudine priuemus eum, qui ita dicat:

- Pol mihi fortuna magi' nunc desit, quam genus.
Namque regnum suppetebat mi: ut scias quanto e loco,
Quantis opibus, quibus de rebus lapsa fortuna occidat.

quid? huic calix mulsi impingendus est, ut plorare desinat, aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodem poeta:

Ex opibus summis opis egens, Hector, tuae.

huic subuenire debemus: quaerit enim auxilium.

Quid petam praesidi, aut exequar? quo ue nunc auxilio, aut fuga
Freta sim? arce, & urbe orba sum: quo accedam? quo applicem?
Cui nec arae patriae domi stant; fractae, et disiectae iacent:
Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes,
Deformati, atque abiete crispa.

scis, quae sequantur: & illud in primis,

O pater, o patria, o Priami domus,

Septum altisono cardine templum:
Vidi ego te, astante ope barbarica,
Tectis caelatis, laqueatis,
Auro, ebore instructam regifice.

o poetam egregium: quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina, & inopinata esse grauiora: exaggeratis igitur regis opibus, quae uidebantur sempiternae fore, quid adiungit?

Haec omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

praeclarum carmen: est enim & rebus, & uerbis, & modis lugubre. eripiamus huic aegritudinem: quo modo? collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciculae potionis: aliquid prouideamus & cibi. haec tandem bona sunt, quibus aegritudines grauissimae detrahantur? tu enim paullo ante, ne intelligere te quidem alia bona, dicebas. reuocari igitur oportere a maerore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. Dicet aliquis: quid? ergo tu Epicurum existimas ista uoluisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego uero minime: uideo enim ab eo dici multa seuere, multa praeclare. itaque, ut saepe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat uoluptates eas, quas modo laudauit: ego tamen meminero, quod uideatur ei summum bonum

num. non enim uerbo solum posuit uoluptatem, sed explanauit quid diceret. Saporem, inquit, & corporum complexum, & ludos, atque cantus, & formas eas, quibus oculi iucunde moueantur. num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut ueritas in omni quaestione explicetur? At idem ait non crescere uoluptatem, dolore detracto; summamq. uoluptatem, nihil dolere. Paucis uerbis tria magna peccata: unum, quod secum ipse pugnat, modo enim, ne suspicari quidem se quidquã bonum, nisi sensus quasi titillarentur uoluptate: nunc autem, summam uoluptatem esse, dolore carere. potest ne magis secum ipse pugnare? Alterum est peccatum, quod, cum in natura tria sint, unum gaudere, alterum dolere, tertium nec gaudere, nec dolere; hic putat primum, et tertium idem esse, nec distinguit a nõ dolendo uoluptatem. Tertium peccatum commune cum quibusdam, quod, cum uirtus maxime expetatur, eiusq. adipiscẽdae caussa philosophia quaesita sit, ille a uirtute summum bonum separauit. at laudat, & saepe, uirtutem. & quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset aerarium, uerbis tamen defendebat aerarium. quid uerba audiam, cum facta uideam? Piso ille Frugi semper contra legem frumentariam dixerat. is, lege lata, consularis ad frumentum accipiendum uenerat. animaduertit Gracchus in concione Pisonem stantem: quaerit, audiente populo R. qui sibi constet, cum ea lege frumentum petat, quam dissuaserat.

rat: nolim, inquit, mea bona Gracche tibi uiritim diuidere liceat: sed, si facias, partem petam. parum ne declarauit uir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimonium publicum dissipari? lege orationes Gracchi: patronum aerarij esse dices. Negat Epicurus iucunde posse uiui, nisi cum uirtute uiuatur: negat ullam in sapientem uim esse fortunae: tenuem uictum antefert copioso: negat ullum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum uoluptate pugnantia. non istam dicit uoluptatem. dicat quamlibet: nempe eam dicit, in qua uirtutis nulla pars insit. Age, si uoluptatem non intelligimus; ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summum malum metiatur, mentionem facere uirtutis. Et conqueruntur quidam Epicurei, uiri optimi, (nam nullum genus est minus malitiosum) me studiose dicere contra Epicurum. ita credo, de honore, aut dignitate contendimus. mihi summum in animo bonum uidetur, illi autem in corpore: mihi in uirtute, illi in uoluptate. & illi pugnat; & quidem uicinorum fidem implorant; multi autem sunt, qui statim conuolent: ego sum is, qui dicam me non laborare, actum habiturum quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cum aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo uideretur, nulla inter eos concertatio umquam fuit. hi nimis iracunde agunt, praesertim cum ab his non sane animose defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in concione, non apud exercitum, neque apud

apud censores dicere audeant. Sed cum istis alias, & eo quidem animo, nullum ut certamen instituam, uerum dicentibus facile cedam. tantum admonebo: si maxime uerum sit, ad corpus omnia referre sapientem; siue, ut honestius dicam, nihil facere, nisi quod expediat; siue omnia referre ad utilitatem suam; quoniam haec plausibilia non sunt, ut in sinu gaudeant, gloriose loqui desinant. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum aegritudinem censent existere, si nec opinato quid euenerit. est id quidem magnum, ut supra dixi: etiam Chrysippo ita uideri scio, quod prouisum ante non sit, id fieri uehementius: sed non sunt in hoc omnia. quamquam hostium repens aduentus magis aliquanto conturbat, quam expectatus: & maris subita tempestas, quam ante prouisa, terret nauigantes uehementius: & eiusmodi sunt pleraque. sed cum diligenter nec opinatorum naturam consideres, nihil aliud reperias, nisi omnia subita uideri maiora, & quidem ob duas caussas: primum, quod, quanta sint quae accidunt, considerandi spatium non datur: deinde, cum uidetur praecaueri potuisse, si prouisum esset, quasi culpa contractum malum aegritudinem acriorem facit. quod ita esse dies declarat: quae procedens ita mitigat, ut, iisdem malis manentibus, non modo leniatur aegritudo, sed in plerisque tollatur. Carthaginienses multi Romae seruierunt; Macedones, rege Perse capto. uidi etiam in Peloponneso, cum essem adolescens, quosdam Corinthios. hi poterant omnes

nes eadem illa de Andromacha deplorare,

Haec omnia uidi.

sed & iam decantauerant fortasse. eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu, & flatu, ut eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magisq. me mouerant Corinthi subito aspectae parietinae, quam ipsos Corinthios; quorum animis diuturna cogitatio callum uetustatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi; quem ille, euersa Carthagine, misit, consolandi caussa, ad captios, ciues suos. in eo est disputatio scripta Carneadis; quam se ait in commētarium retulisse. cum ita positum esset, uideri fore in aegritudine sapientem patria capta; quae Carneades contra dixerit, scripta sunt. tanta igitur calamitatis praesentis adhibetur a philosopho medicina, quanta inueteratae ne desideratur quidem. nec, si aliquot annis post idem ille liber captiuis missus esset, uulneribus mederetur; sed cicatricibus. sensim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: nō quo ipsa res immutari soleat, aut possit: sed id, quod ratio debuerat, usus docet, minore esse ea, quae sint uisa maiora. Quid ergo opus est, dicet aliquis, ratione, aut omnino consolatione ulla, qua solemus uti, cum leuare dolorem maerentiū uolumus? haec enim fere tum habemus in promptu, nihil oportere inopinatum uideri. aut qui tolerabilius feret incommodum, qui cognouerit, necesse esse homini tale aliquid accidere? haec enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit; tantum modo affert, nihil euenisse,

nisse, quod non opinandum fuisset. neque tamen genus id orationis in consolando nõ ualet: sed id, haud sciam, an plurimum. ergo ista nec opinata non habẽt tantã uim, ut aegritudo ex his omnibus oriatur. feriunt enim fortasse grauius, non id efficiunt, ut ea, quae accidant, maiora uideantur. quia recentia sunt, uidentur, non quia repentina. Duplex est igitur ratio ueri reperiendi, non in ijs solum, quae mala, sed in ijs etiam, quae bona uidentur. nam aut de ipsius rei natura, qualis, quanta sit, quaerimus, ut de paupertate non numquam; cuius onus disputando leuamus; docentes, quam parua, & quam pauca sint, quae natura desideret: aut a disputandi subtilitate orationem ad exempla traducimus. hic Socrates cõmemoratur, hic Diogenes, hic Caecilianũ illud, Saepe est etiam sub palliolo sordido sapientia. cum enim paupertatis una eademq; sit uis; quidnam dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit; alij negent se ferre posse? Huic igitur alteri generi similis est ea ratio consolandi, quae docet humana esse, quae acciderint. non enim id solum continet ea disputatio, ut cognitionem afferat generis humani; sed significat tolerabilia esse, quae & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes cõmemorantur. de contemnendo honore: multi inhonorati proferuntur, & quidem propter id ipsum beatiores: eorumque, qui priuatum otium negotijs publicis antetulerunt, nominatim uita laudatur: nec siletur illud potentissimi

regis

regis anapaeſtum, qui laudat ſenem, & fortunatum eſſe dicit, quod inglorius ſit atque ignobilis ad ſupremum diem peruenturus. Similiter commemorandis exemplis, orbitates quoque liberorum praedicantur; eorumque, qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. ſic perpeſſio ceterorum facit, ut ea, quae acciderint, multo minora, quam quanta ſint exiſtimata, uideantur. ita fit ſenſim cogitantibus, ut, quantum ſit ementita opinio, appareat. atque hoc idem & Telamon ille declarat;

Ego cum genui, moriturum ſciui:

& Theſeus;

Futuras mecum commentabar miſerias:

& Anaxagoras; Sciebam me genuiſſe mortalem. hi enim omnes, diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant eas nequaquam pro opinione uulgi eſſe extimeſcendas. Et mihi quidem uidetur idem fere accidere iis, qui ante meditantur, quod iis, quibus medetur dies; niſi quod ratio quaedam ſanat illos, hos ipſa natura, intellecto eo, quod remedium illud continet, malum, quod opinatum ſit eſſe maximum, nequaquam eſſe tantum, ut uitam beatam poſſit euertere. hoc igitur efficitur, ut ex illo nec opinato plaga maior ſit, non, ut illi putant, ut, cum duobus pares caſus euenerint, is modo aegritudine afficiatur, cui ille nec opinatus caſus euenerit. itaque dicuntur non nulli in maerore, cum de hac communi omnium condicione audiſſent, ea lege nos eſſe natos, ut nemo in perpetuum eſſe poſſet expers mali, grauius

nius etiam tulisse. quocirca Carneades, ut uideo nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat, laudantem Euripideum carmen illud:

Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,
Morbusque. multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsq. est finis omnibus,
Quae generi humano angorem nequidquá afferunt.
Reddenda est terrae terra: tum uita omnibus
Metenda, ut fruges. sic iubet necessitas.

negabat genus hoc orationis quidquam omnino ad leuandam aegritudinem pertinere: id enim ipsum dolendum esse dicebat, quod in tam crudelem necessitatem incidissemus: nam illam quidem orationem ex commemoratione alienorum malorum ad maleuolos consolandos esse accommodatam. Mihi uero longe uidetur secus. nam & necessitas ferendae condicionis humanae quasi cum deo pugnare cohibet, admonetq. esse hominem; quae congitatio magnopere luctum leuat: at enumeratio exemplorum non, ut animum maleuolorum oblectet, affertur, sed ut ille, qui maeret, ferendum sibi id censeat, quod uideat multos moderate, & tranquille tulisse. omnibus enim modis fulciendi sunt, qui ruunt, nec cohaerere possunt, propter magnitudinem aegritudinis: ex quo ipsam aegritudinem λύπην Chrysippus, quasi λύσιν, id est solutionem totius hominis, appellatam putat: quae tota poterit euelli, explicata, ut principio dixi, caussa aegritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni praesentis,

tis, atque urgentis mali. itaque & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta aetas honeste, ac splendide tantam affert consolationem, ut eos, qui ita uixerint, aut non attingat aegritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. Sed ad hanc opinionem mali cum illa etiam opinio accessit, oportere, rectum esse, ad officium pertinere, ferre illud aegre, quod acciderit; tum denique efficitur illa grauis aegritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa uaria et detestabilia genera lugendi, pedores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. hinc ille Agamemnon Homericus, & idem Attianus,

Scindens dolore identidem intonsam comam.

in quo facetum illud Bionis, perinde stultissimum regem in luctu capillū sibi euellere, quasi caluitio maeror leuaretur. sed haec omnia faciunt opinantes ita fieri oportere. itaque & Aeschines in Demosthenem inuehitur, quod is septimo die post filiae mortem hostias immolasset. at quam rhetorice? quam copiose? quas sententias colligit? quae uerba contorquet? ut licere quiduis rhetori intelligas. quae nemo probaret, nisi insitum illud in animis haberemus, omnes bonos interitu suorum quamgrauissime maerere oportere. ex hoc euenit, ut in animi doloribus alij solitudines captent, ut ait Homerus de Bellerophonte:

Qui miser in campis maerens errabat Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter aeternum credo in luctu silentium. Hecubam autem, putant, propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi, in canem esse conuersam. Sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectat, ut illa apud Ennium nutrix:

Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
Caelo, atque terrae Medea miserias.

Haec omnia, recta, uera, debita putantes, faciunt in dolore: maximeq. declaratur hoc quasi officij iudicio fieri, quod, si qui forte, cum in luctu esse uellent, aliquid fecerunt humanius, aut si hilarius locuti sunt, reuocant se rursus ad maestitiam, peccatiq. se insimulant, quod dolere intermiserint. pueros uero matres, & magistri castigare etiam solent, nec uerbis solum, sed etiam uerberibus, si quid in domestico luctu hilarius ab ijs factum est, aut dictum: plorare cogunt. Quid? ipsa remissio luctus cum est consecuta; intellectumq. est, nihil profici maerendo; non ne declarat fuisse totum illud uoluntarium? quid ille Terentianus, ipse se puniens, idest ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miser.

hic decernit, ut miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

malo se dignum deputat, nisi miser sit. uides ergo opinionis esse, non naturae malum. Quid, quod res

ipsa lugere prohibet? ut apud Homerum quotidianae neces, interitusq. multorum sedationem maerendi afferunt; apud quem ita dicitur:

Namque nimis multos, atque omni luce cadentes
Cernimus: ut nemo possit maerore uacare.
Quo magis est aequum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori seruiete. An est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non, ponendae curae aegritudinis caussa, seruiamus? constabat, eos, qui concidentem uulneribus Cn. Pompeium uidissent, cum in illo ipso acerbissimo miserrimoq. spectaculo sibi timerent, quod se classe hostium circumfusos uiderent, nihil tum aliud egisse, nisi ut remiges hortarentur, & ut salutem adipiscentur fuga; postea quam Tyrum uenissent, tum afflictari, lamentariq. coepisse. timor igitur ab ijs aegritudinem potuit repellere, ratio ac sapientia uera non poterit? Quid est autem, quod plus ualeat ad ponendum dolorem, quam cum est intellectum, nihil profici, & frustra esse susceptum? si igitur deponi potest, etiam non suscipi potest. uoluntate igitur, et iudicio suscipi aegritudinem confitendum est: idq. indicatur eorum patientia, qui, cum multa sint saepe perpessi, facilius ferunt quidquid accidit, obduruisseq. sese contra fortunam arbitrantur, ut ille apud Euripidem;

Si mihi nunc tristis primum illuxisset dies,

Nec tam aerumnoso nauigauissem salo;
Esset dolendi caussa; ut iniecto equulei
Freno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam subiectus miserijs obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarum aegritudines cum faciat leuiores; intelligi necesse est, non rem ipsam caussam, atque fontem esse maeroris. Philosophi summi, nec dum tamen sapientiam consecuti, non ne intelligunt in summo se malo esse, (sunt enim insipientes; neque insipientia ullum maius malum est) neque tamen lugent? quid ita? quia huic generi malorum non affingitur illa opinio, rectum esse, & aequum, & ad officium pertinere, aegre ferre, quod sapiens non sis: quod idem affingimus huic aegritudini; in qua luctus inest; quae omnium maxima est. itaque Aristoteles, ueteres philosophos accusans, qui exstimauissent philosophiam suis ingenijs esse perfectam, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse; sed se uidere, quod paucis annis magna accessio facta esset, breui tempore philosobiam plane absolutam fore. Theophrastus autem moriens accusasse naturam dicitur, quod ceruis, & cornicibus uitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguam uitam dedisset: quorum si aetas potuisset esse longinquior, futurum fuisse, ut, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum uita erudiretur. querebatur igitur se tum, cum illa uidere coepisset, extingui. Quid? ex ceteris philosophis non ne optimus,

mus, & grauissimus quisque confitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam atque etiam esse discenda? neque tamen, cum se in media stultitia, qua nihil est peius, haerere intelligant, aegritudine premuntur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. Quid, qui non putant lugendum uiris? qualis fuit Q. Maximus, efferens filium consularem; qualis L. Paullus, duobus paucis diebus amissis filijs; qualis M. Cato, praetore designato, mortuo filio; quales reliqui, quos in Consolatione collegimus. quid hos aliud placauit, nisi quod luctum, & maerorem esse non putabant uiri? ergo id, quod alij rectum opinantes aegritudini se solent dedere, ij turpe putantes, aegritudinem repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse aegritudinem. Contra dicuntur haec. Quis tam demens, ut sua uoluntate maereat? natura affert dolorem: cui quidem Crantor, inquiunt, uester cedendum putat: premit enim, atque instat, nec resisti potest. itaque Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonem antea de Aiacis morte consolatus esset, is cum audisset de suo, fractus est: de cuius commutata mente sic dicitur:

Nec uero tanta praeditus sapientia
Quisquam est, qui, aliorum aerumnam dictis alleuans,
Non idem, cum fortuna mutata impetum
Conuertat, clade ut subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta & praecepta excidant.

Haec cum disputant, hoc student efficere, naturae obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur grauiores aegritudines suscipi, quam natura cogat. quae igitur amentia, ut nos quoque idem ab alijs requiramus? Sed plures sunt caussae suscipiendi doloris. primum illa opinio mali; quo uiso, atque persuaso, aegritudo insequitur necessario. deinde etiam gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quaedam. existimant enim, dijs immortalibus se facilius satisfacturos, si, eorum plaga perculsi, afflictos se & stratos esse fateantur. Sed haec inter se quam repugnent, plerique non uident. laudant enim eos, qui aequo animo moriantur: qui alterius mortem aequo animo ferant, eos putant uituperandos. quasi fieri ullo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, ut quisquam plus alterum diligat, quam se. praeclarū illud est, &, si quaeris, rectum quoque, & uerum, ut eos, qui nobis carissimi esse debeant, aeque ac nosmet ipsos amemus; ut uero plus, fieri nullo pacto potest. ne optandum quidem est in amicitia, ut me ille plus, quam se, ego illum plus, quam me. perturbatio uitae, si ita sit, atque officiorum omnium consequatur. Sed de hoc alias. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionem amicorum miseriam nostram; ne illos plus, quam ipsi uelint, si sentiant, plus certe, quam nosmet ipsos, diligamus. Nam quod aiunt, plerosque consolationibus nihil leuari; adiunguntq. consolatores ipsos confiteri se miseros, cum ad eos impe-

tum suum fortuna conuerterit: utrúque dissoluitur. sunt enim ista non naturae uitia, sed culpae. stultitiam autem accusare quamuis copiose licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atque ut alijs auctores ipsi fuerunt, non sunt uitiosiores, quam fere plerique, qui auari auaros, gloriae cupidos gloriosi reprehendunt. est enim proprium stultitiae, aliorum uitia cernere, obliuisci suorum. sed nimirum hoc maximum est experimentum; cum constet aegritudinem uetustate tolli, hanc uim non esse in die positam, sed in cogitatione diuturna. nam etsi eadem res est, & idem est homo: qui potest quidquam de dolore mutari, si neque de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatum, neque de eo, qui dolet? cogitatio igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hic mihi afferunt mediocritates: quae si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum: sin opinabiles, opinio tota tollatur. Satis dictum esse arbitror, aegritudinem esse opinionem mali praesentis; in qua opinione illud insit, ut aegritudinem suscipere oporteat. Additur ad hanc definitionem a Zenone recte, ut illa opinio praesentis mali sit recens. hoc autem uerbum sic interpretatur, ut non tantũ illud recens esse uelit, quod paullo ante acciderit; sed, quam diu in illo opinato malo uis quaedã insit, & uigeat, & habeat quandam uiriditatem, tam diu appelletur recens: ut Artemisia illa, Mausoli

Cariae regis uxor, quae nobile illud Halicarnassi fecit sepulcrũ, quam diu uixit, uixit in luctu, eodemq. etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quae tum denique non appellabatur recens, cum uetustate exaruit. Haec igitur officia sunt consolantium, tollere aegritudinem funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimum, aut supprimere, nec pati manare longius, aut ad aliam traducere. Sunt, qui unum officium consolantis putent, malum illud omnino non esse, ut Cleanthi placet. sunt, qui, non magnum malum, ut Peripatetici. sunt, qui abducunt a malis ad bona, ut Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in consolando, detrahere illam opinionem maerenti, si se officio fungi putet iusto, atque debito. sunt etiam, qui haec omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur; ut fere nos omnia in Consolationem unã coniecimus. erat enim in tumore animus, & omnis in eo tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minus in animorum morbis, quam in corporum: ut Prometheus ille Aeschyli: cui cum dictum esset,

Atqui, Prometheu, te hoc tenere existimo,
Mederi posse rationem iracundiae;

respondet,

Siquidem qui tempestiuam medicinam admouens,
Non ad grauescens uulnus illidat manus.

Erit igitur in consolationibus prima medicina, doce

re aut

re aut nullum malum esse, aut admodum paruum: altera, et de communi condicione uitae, & proprie, si quid sit, de ipsius, qui maereat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam, frustra confici maerore, cum intelligas nihil posse profici. Nam Cleanthes quidem sapientem consolatur; qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris; non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. Et tamen non satis mihi uidetur uidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando aegritudinem posse ex eo ipso, quod esse summum malum Cleanthes ipse fatetur. quid enim dicemus? cum Socrates Alcibiadi persuasisset, ut accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulum interesse; cum se Alcibiades afflictaret, lacrymansq. Socrati supplex esset, ut sibi uirtutem traderet, turpitudinemq. depelleret: quid dicemus, Cleanthe? num in illa re, quae aegritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse? Quid illa Lyconis, qualia sunt? qui aegritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunae, & corporis incommodis, non animi malis. Quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis uitijsq. constabat? Ad Epicuri consolationem satis est ante dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est; quamquam & usitata est, saepe prodest: Non tibi hoc soli. prodest haec quidem, ut dixi, sed nec semper, nec omni-

bus

bus. sunt enim, qui respuant: sed refert, quo modo adhibeatur. ut enim tulerit quisque eorum, qui sapienter tulerunt; non quo quisque incommodo affectus sit, praedicandum est. Chrysippi ratio ad ueritatem firmissima est, ad tempus aegritudinis difficilis. magnum opus est probare maerenti, illum suo iudicio, & quod se ita putet oportere facere, maerere. Nimirum igitur, ut in caussis non semper utimur eodem statu; (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiae naturam, ad personam accomodamus: sic in aegritudine lenienda, quamnam quisque curationem recipere possit, uidendum est. Sed nescio quo pacto ab eo, quod erat a te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quaesieras: cui aut malum uideri nullum potest, quod uacet turpitudine; aut ita paruum malum, ut id obruatur sapientia, uixq. appareat; qui nihil opinione affingat, assumatq. ad aegritudinem; nec id putet esse rectum, se quammaxime excruciari, luctuq. confici; quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, ut mihi quidem uidetur, cũ hoc ipsum proprie non quaereretur hoc tempore, ne quidem ullum esse malum, nisi quod idẽ dici turpe posset; tamen ut uideremus, quidquid in aegritudine mali, id nõ naturale esse, sed uoluntario iudicio, & opinionis errore contractũ: tractatum est autem a nobis id genus aegritudinis, quod unum est omnium maximum, ut, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quaerenda arbitra-

bitraremur. sunt enim certa, quae de paupertate, certa, quae de uita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certae scholae sunt de exilio, de interitu patriae, de seruitute, de debilitate, de caecitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. haec Graeci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt: opus enim quaerunt, quamquam plane disputationis sunt, delectationis. & tamen, ut medici, toto corpore curando, minimae etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cum uniuersam aegritudinem sustulit, tamen, si quis error aliunde extitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit exilium, aut eorum, quae modo dixi, si quid extitit: etsi singularum rerum sunt propriae consolationes: de quibus audies tu quidem, cum uoles. sed ad eundem fontem reuertendum est, aegritudinem omnem procul abesse a sapiente, quod inanis sit, quod frustra suscipiatur, quod non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione ad dolendum, cum id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est uoluntarium, aegritudo erit sublata illa maerens; morsus tamen, & contractiunculae quaedã animi relinquentur. hanc dicant sane naturalem, dum aegritudinis nomen absit; graue, taetrum, funestum, quod cum sapientia esse, atque, ut ita dicam, habitare nullo modo possit. atqui stirpes sunt aegritudinis, quam multae, quam amarae, quae, ipso trunco euerso,

omnes

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM, LIBER IIII.

de reliquis animi perturbationibus.

CVM *multis locis nostrorum hominum ingenia, uirtutesque, Brute, soleo mirari, tum maxime ijs in studijs, quae sero admodum expetita, in hanc ciuitatem e Graecia transtulerunt. nam cum a primo urbis ortu, regijs institutis, partim etiam legibus auspicia, caeremoniae, comitia, prouocationes, patrum consilium, equitum, peditumq. descriptio, tota res militaris diuinitus esset constituta; tum progressio admirabilis, incredibilisq. cursus ad omnem excellentiam factus est, dominatu regio rep. liberata. nec uero hic locus est, ut de moribus institutisq. maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loqamur. alijs haec locis satis accurate a nobis dicta sunt, maximeq. in ijs sex libris, quos de rep. conscripsimus. hoc autem loco consideranti mihi studia doctrinae, multa sane occurrunt, cur ea quoque accersita aliunde, neque solum expetita, sed etiam conseruata, & culta uideantur. erat enim illis paene in conspectu, praestanti sapientia, & nobilitate, Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus ijsdem; quibus L. Brutus patriam liberauit, praecla-*

clarus auctor nobilitatis tuae. Pythagorae autem doctrina cum longe, lateq. flueret, permanauisse mihi uidetur in hanc ciuitatem: idq. cum coniectura probabile est, tum quibusdam etiam uestigijs indicatur. quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Graecia potentissimis, & maximis urbibus, ea, quae Magna dicta est; in hisq. primum ipsius Pythagorae, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset; nostrorum hominum ad eorum doctissimas uoces aures clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationem Numam quoque regem Pythagoreum a posterioribus existimatum. Nam cum Pythagorae disciplinam, & instituta cognoscerent; regisq. eius aequitatem, & sapientiam a maioribus suis accepissent; aetates autem, et tempora ignorarent, propter uetustatem; eum, qui sapientia excelleret, Pythagorae auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. Vestigia autem Pythagoreorum quamquam multa colligi possunt, paucis tamen utemur: quoniam non id agitur hoc tempore. Nam cum carminibus soliti illi esse dicantur et praecepta quaedam occultius tradere, & mentes suas a cogitationum intentione cantu, fidibusq. ad tranquillitatem traducere; grauissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, ut, deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum uirorum laudes, atque uirtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse rescriptos uocum sonis,

sonis, & carmina. quamquam id quidem etiam XII. *tabulae declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. Nec uero illud non eruditorum temporum argumentum est, quod & deorum puluinaribus, et epulis magistratuum fides praecinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinae. mihi quidem etiam Appij Caeci carmen, quod ualde Panaetius laudat epistola quadam, quae est ad Q. Tuberonem, Pythagoreorum uidetur. Multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quae praetereo, ne ea, quae peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse uideamur. Sed, ut ad propositum redeat oratio; quam breui tempore quot, et quanti poetae, qui autem oratores extiterunt? facile ut apeareat, nostros omnia consequi potuisse, simul ut uelle coepissent. Sed de ceteris studijs alio loco et dicemus, si usus fuerit, & saepe diximus. Sapientiae studium uetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Laelij aetatem, & Scipionis, non reperio quos appellare possim nominatim: quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem uideo ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos. qui cum reip. nullam umquam partem attigissent; essentq. eorum alter Cyrenaeus, alter Babylonius; numquam profecto scholis essent excitati, neque ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus temporibus illis fuissent studia doctrinae: qui cum cetera litteris mandarent, alij ius ciuile,*

le, alij orationes suas, alij monumenta maiorum; hanc amplissimam omnium artium bene uiuendi disciplinam uita magis, quam litteris, persecuti sunt. itaque illius uerae, elegantisq. philosophiae, quae ducta a Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentibus Stoicis, cum Academici eorum controuersias discreparent, nulla fere sunt, aut pauca admodum latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationemq. omnium, siue etiam, quod imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cum interim, illis silentibus, C. Amafanius extitit dicens. cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimum disciplinam; siue quod erat cognitu perfacilis; siue quod inuitabatur illecebris blandis uoluptatis; siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. Post Amafanium autem multi, eiusdem aemuli rationis, multa cum scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodq. maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quod & facile ediscantur, & ab indoctis probentur; id illi firmamentum esse disciplinae putant. sed defendat quidem, quod quisque sentit: sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus: nullisq. unius disciplinae legibus adstricti, quibus in philosophia necessario pareamus, quid sit in quaque re maxime probabile, semper requiremus. quod cum saepe alias, tum nuper in Tusculano studiose egimus. itaque, expositis tridui disputationibus

bus

bus, quartus dies hoc libro concluditur. ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus; sic acta res est. M. *Dicat, si quis uult, de qua re disputare uelit.* A. *non mihi uidetur omni animi perturbatione posse sapiens uacare.* M. *Aegritudine quidem, hesterna disputatione uidebatur: nisi forte temporis caussa assentiebare.* A. *Minime uero: nam mihi egregie probata est oratio tua.* M. *Non igitur existimas cadere in sapientē aegritudinem?* A. *Prorsus non arbitror.* M. *Atqui, si ista perturbare animum sapientis non potest, nulla poterit. quid enim? metus ne conturbet? at earum rerum est absentium metus, quarum praesentium est aegritudo. sublata igitur aegritudine, sublatus est metus. Restant duae perturbationes, laetitia gestiens, & libido: quae si non cadent in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis.* A. *Sic prorsus intelligo.* M. *Vtrum igitur maius? statim ne nos uela facere, an, quasi e portu agredientes, paullulum remigare?* A. *Quidnam est istuc? non enim intelligo.* M. *Quia Chrysippus, & Stoici, cum de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi praetermittunt. quaerebam igitur, utrum panderem uela orationis statim, an eam ante paul-*

lulum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo uero. erit enim hoc totum, quod quaero, ex utroque perfectius. M. Est id quidem rectius: sed post requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem: tu tamen, ut soles, dices ista ipsa obscura planius, quam dicuntur a Graecis. M. Enitar quidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si unum aliquod effugerit. Quoniam, quae Graeci πάθη uocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quam morbos; in his explicandis ueterem illam equidem Pythagorae primum, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animum in duas partes diuidunt: alteram rationem participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponunt tranquillitatem, id est placidam, quietamq. constantiam: in illa altera motus turbidos tũ irae, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq. rationi. sit igitur hic fons: utamur tamen in his perturbationibus describendis Stoicorum definitionibus, & partitionibus; qui mihi uidentur in hac quaestione uersari acutissime. Est igitur Zenonis haec definitio, ut perturbatio sit, quod πάθος ille dicit; auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. Quidam breuius, perturbationem esse appetitum uehementiorem, dicunt; sed uehementiorem eum uolunt esse, qui longius discesserit a naturae constantia. Partes autem perturbationum uolunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis; ita esse quattuor. ex bonis libidinem, &

laeti-

laetitiam; ut sit laetitia praesentium bonorum, libido futurorum; ex malis metum, & aegritudinem nasci censent, metum ex futuris, aegritudinem ex praesentibus. quae enim uenientia metuuntur, eadem efficiunt aegritudinem instantia. laetitia autem, & libido in bonorum opinione uersantur: cum libido ad id, quod uidetur bonum, illecta, & inflammata rapiatur; laetitia, ut adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat. natura enim omnes ea, quae bona uidentur, sequuntur, fugiuntq. contraria. quamobrem, simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum uideatur; ad id adipiscendum impellit ipsa natura. id cum constanter, prudenterq. fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν appellant, nos appellamus uoluntatem. eam illi putant in solo esse sapiente; quam sic definiunt. uoluntas est, quae quid cum ratione desiderat. Quae autem aduersa ratione incitata est uehementius, ea libido est, uel cupiditas effrenata, quae in omnibus stultis inuenitur. Itemque, cum ita mouemur, ut in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. nam cum ratione animus mouetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter, & effuse animus exultat, tum illa laetitia gestiens, uel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione animi elationem. quo modoq. bona natura appetimus; sic a malis natura declinamus. quae declinatio si cum ratione fiet, cautio appelletur, eaq. intelligatur in solo esse sapiente: quae au-

hh 2 tem

tem sine ratione, & cum exanimatione humili, atque fracta, nominetur metus. est igitur metus rationi aduersa cautio. praesentis autem mali sapientis affectio nulla est. stulti autem aegritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq. demittunt, et contrahunt rationi non obtemperantes. itaque haec prima definitio est, ut aegritudo sit animi aduersante ratione contractio. sic quattuor perturbationes sunt, tres constantiae: quoniam aegritudini nulla constantia opponitur. Sed omnes perturbationes iudicio censent fieri, & opinione: itaque eas definiunt pressius; ut intelligatur non modo, quam uitiosae, sed etiam quam in nostra sint potestate. Est igitur aegritudo, opinio recens mali praesentis: in quo demitti contrahiq. animo, rectum esse uideatur. Laetitia, opinio recens boni praesentis, in quo efferri rectum esse uideatur. Metus, opinio impendentis mali, quod intolerabile esse uideatur. Libido, opinio uenturi boni, quod, sit ex usu, iam praesens esse, atque adesse. Sed quae iudicia, quasq. opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solum positas esse dicunt, uerum illa etiam, quae efficiuntur perturbationibus; ut aegritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quendam animi, & fugam, laetitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. Opinionem autem, quam in omnes definitiones superiores inclusimus, uolunt esse imbecillam assensionem. Sed in singulis perturbationibus partes

eiusdem

eiusdem generis plures subijciuntur, ut aegritudini inuidentia, (utendum est enim, docendi caussa, uerbo minus usitato; quoniam inuidiam non in eo, qui inuidet, solum dicitur; sed etiam in eo, cui inuidetur) aemulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, maeror, aerumna, dolor, lamentatio, solicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem. Sub metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido. Voluptati maleuolentia, laetans malo alieno, delectatio, iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera eiusmodi. Haec autem definiunt hoc modo: Inuidentiam esse dicunt aegritudinem, susceptam propter alterius res secundas, quae nihil noceant inuidenti. nam, si quis doleat eius rebus secundis, a quo ipse laedatur, non recte dicitur inuidere; ut si Hectori Agamemnon: qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profecto. Aemulatio autem dupliciter illa quidem dicitur, ut & in laude, & in uitio nomen hoc sit. nam & imitatio uirtutis aemulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco utimur; est enim laudis: & est aemulatio aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat. Obtrectatio autem est ea, quam intelligi zelotypiam uolo, aegritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiuerit. Misericordia est aegritudo ex miseria al-

terius iniuria laborantis. nemo enim paricidae, aut proditoris supplicio misericordia commouetur. An gor est aegritudo premens. Luctus, aegritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo. Maeror, aegritudo flebilis. Aerumna, aegritudo laboriosa. Dolor, aegritudo crucians. Lamentatio, aegritudo cum eiulatu. Solicitudo, aegritudo cum cogitatione. Molestia, aegritudo permanens. Afflictatio, aegritudo cum uexatione corporis. Desperatio, aegritudo sine ulla rerum expectatione meliorum. Quae autem subiecta sunt sub metu, ea sic definiunt: Pigritiam, metum consequentis laboris: Terrorem, metum concutientem. ex quo fit, ut pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: Timorem, metum mali appropinquantis: Pauorem, metum mentem loco mouentem: ex quo illud Ennij,

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Exanimationem, metum subsequentem, & quasi comitem pauoris: Conturbationem, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanentem. Voluptatis autem partes hoc modo describunt, ut Maleuolentia sit uoluptas ex malo alterius sine emolumento suo; Delectatio, uoluptas suauitate auditus animum deleniens: & qualis est haec aurium, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quae sunt omnes unius generis, ad perfundendum animum tamquam

illiquefactae uoluptates. Iactatio est uoluptas gestiens, & se efferens insolentius: Quae autem libidini subiecta sunt, ea sic definiunt, ut Ira sit libido puniendi eius, qui uideatur laesisse iniuria: Excandescentia autem sit ira nascens, & modo existens: quae θυμὸς graece dicitur: Odium, ira inueterata: Inimicitia, ira ulciscendi tempus obseruans: Discordia, ira acerbior, intimo odio, & corde concepta: Indigentia, libido inexplebilis: Desiderium, libido eius, qui nondum adsit, uidendi. Distinguunt illud etiam, ut sit libido earum rerum, quae dicuntur de quodam, aut quibusdam; quae κατηγορήματα dialectici appellant; ut habere diuitias, capere honores: Indigentia, libido rerum ipsarum est, ut honorum, ut pecuniae. Omnium autem perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, ut hae rectae rationi pareant, conseruatq. considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. itaque & aegritudines, & metus, & reliquae perturbationes omnes gignuntur ex ea. quemadmodum, cum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, aegrotationesq. nascuntur: si prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia sani-

tate animum spoliat, morbisq. perturbat. ex perturbationibus autem primum morbi conficiuntur; quae uocant illi νοσήματα; eaque, quae sunt eis morbis contraria; quae habent ad res certas uitiosam offensionem, atque fastidium; deinde aegrotationes, quae appellantur a Stoicis ἀῤῥωστήματα; hisq. item oppositae contrariae offensiones. Hoc loco nimium operae consumitur a Stoicis, maxime a Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo: qua oratione minime necessaria praetermissa, ea, quae rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantibus se opinionibus inconstanter, & turbide, in motu esse semper. cum autem hic feruor, concitatioq. animi inueterauerit, & tamquam in uenis, medullisq. insederit; tum existit & morbus, & aegrotatio, & offensiones eae, quae sunt eis morbis, aegrotationibusq. contrariae. haec, quae dico, cogitatione quidem inter se differunt, re uero copulata sunt, eaq. oriuntur ex libidine, & laetitia. nam cum est concupita pecunia, nec adhibita continuo ratio, quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem; permanat in uenas, & inhaeret in uisceribus illud malum, existitq. morbus, & aegrotatio; quae auelli inueterata non possunt: eiq. morbo nomen est auaritia. similiterq. ceteri morbi, ut gloriae cupiditas, ut mulierositas, (ut ita appellem eam, quae graece φιλογυνεία dicitur) ceteriq. similiter morbi, aegrotationesq. nascuntur. Quae autem

his

his sunt contraria, ea nasci putantur a metu, ut odium mulierum, quale in μισογυνεία est, ut in hominum uniuersum genus; quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur; ut inhospitalitas est. quae omnes aegrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. Definiunt autem animi aegrotationem, opinionem uehementem de re non expetenda, tamquam ualde expetenda sit, inhaerentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt, opinionem uehementem de re non fugienda, inhaerentem, & penitus insitam, tamquam fugienda. haec autem opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autem talia quaedam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia, liguritio, uinolentia, cupedia, & si qua sunt similia. Est autem auaritia, opinatio uehemens de pecunia, quasi ualde expetenda sit, inhaerens, & penitus insita. similisq. est eiusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt eiusmodi, ut inhospitalitas sit opinio uehemens, ualde fugiendum esse hospitem, eaq. inhaerens, & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, ut Hippolyti; & ut Timonis generis humani. Atque, ut ad ualetudinis similitudinem ueniam, eaq. collatione utamur aliquando, sed parcius, quam solent Stoici: ut sunt alij ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, non quia semper sint, sed quia saepe sint: alii

alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in alijs anxietas, unde anxij, in alijs iracundia dicitur: quae ab ira differt: estq. aliud, iracundum esse; aliud, iratum: ut differt anxietas ab angore: neque enim omnes anxij, qui anguntur aliquando; neque anxij, semper anguntur: ut inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliudq. est, esse amatorem; aliud, amantem. Atque haec aliorum ad alios morbos procliuitas late patet: nam pertinet ad omnes perturbationes: in multis etiam uitijs apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, & maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, quia procliues ad eas perturbationes, non quia semper feruntur. haec igitur procliuitas ad suum quodque genus, a similitudine corporis aegrotatio dicitur; dũ ea intelligatur ad aegrotãdum procliuitas. sed haec in bonis rebus, quod alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur; in malis procliuitas, ut significet lapsionem; in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem in corpore morbus, aegrotatio, & uitium, sic in animo. Morbum appellant, totius corporis corruptionem: Aegrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, cum partes corporis inter se dissident: ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaque illa duo, morbus, & aegrotatio, ex totius ualetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur: Vitium autem, integra ualetudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantum modo cogitatione possumus morbum ab aegrotatione

tatione seiungere. Vitiositas autem est habitus, aut affectio in tota uita inconstans, & a se ipsa dissentiens. ita fit, ut in altera corruptione opinionum morbus efficiatur, & aegrotatio, in altera inconstantia, & repugnantia. non enim omne uitium partes habet dissentientes; ut eorum, qui non longe a sapientia absunt, affectio est illa quidem discrepans a se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. Morbi autem, & aegrotationes partes sunt uitiositatis: sed perturbationes sint ne eiusdem partes, quaestio est: uitia enim affectiones sunt manentes, perturbationes autem mouentes; ut non possint affectionum manentium partes esse. Atque, ut in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt enim in corpore praecipua, pulchritudo, uires, ualetudo, firmitas, uelocitas: sunt item in animo. Corporis temperatio, cum ea congruunt inter se, e quibus constamus. sanitas sic animi dicitur, cum eius iudicia, opinionesq. concordant. eaq. est animi uirtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiae praeceptis, & eam subsequentem, nec habentem ullam speciem suam; sed, siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. Est autem quaedam animi sanitas, quae in insipientem etiam cadat, cum curatione medicorum, perturbatio mentis aufertur. Et ut corporis est quaedam apta figura membrorũ, cum coloris quadam suauitate; eaq. dicitur pulchritudo: sic in animo opinionum, iudiciorumq. aequabilitas,

bilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate uirtutem subsequens, aut uirtutis uim ipsam continens, pulchritudo uocatur. Itemq. uiribus corporis, & neruis, & efficacitati similes, similibus quoque uerbis animi uires nominantur. Velocitas autem corporis, celeritas appellatur: quae eadem ingenij etiam laus habetur, propter animi multarum rerum breui tempore percursionem. Illud animorum corporumq. dissimile est, quod animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt: sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorum non item: quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt: itaque in hominibus solum existunt. nam bestiae simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes interest, quod ingeniosi, ut aes Corinthium in aeruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus, hebetes non item. Nec uero in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit: non enim multa efferata, & immania: quaedam autem humanitatis quoque habent primam speciem, ut misericordia, aegritudo, metus. Aegrotationes autem, & morbi animorum difficilius euelli posse putantur, quam summa illa uitia, quae uirtutibus sunt contraria. morbis enim manentibus, uitia sublata esse non possunt; quia non tam celeriter sanantur, quam illa tolluntur. Habes ea, quae de perturbationibus enucleate disputant Stoici: quae lo-

gica appellant, quia disseruntur subtilius. e quibus quoniam tamquam e scopulosis cotibus enauigauit oratio, reliquae disputationis cursum teneamus: modo satis illa dilucide diximus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed, si qua diligentius erunt cognoscenda, quaeremus alias: nunc uela, quae modo dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & alijs locis de uirtute diximus, et saepe dicendum erit; (pleraeque enim quaestiones, quae ad uitam, moresq. pertinent, a uirtutis fonte ducentur) quando igitur uirtus est affectio animi, constans, conueniensque, laudabiles efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se sua sponte, separata etiam utilitate, laudabilis: (ex ea proficiscuntur honestae uolūtates, sententiae, actiones, omnisq. recta ratio: quamquam ipsa uirtus breuissime recta ratio dici potest) huius igitur uirtutis contraria est uitiositas: (sic enim malo, quàm malitiam, appellare eam, quam Graeci κακίαν appellant: nam malitia certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium) ex qua concitantur perturbationes: quae sunt, ut paullo ante diximus, turbidi animorum, concitatiq. motus, auersi a ratione, & inimicissimi mentis, uitaeq. tranquillae: importāt enim aegritudines anxias, atque acerbas, animosq. affligunt, & debilitant metu: ijdem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinem dicimus: impotentiam quandam animi a temperantia, & moderatione plurimum dissidentem. quae si quando adepta est id, quod

ei fuerit

ei fuerit concupitum, tum fert alacritatem, ut nihil esse constet, quod agat; ut ille, qui uoluptatem animi nimiam summum esse errorem arbitratur. Eorum igitur malorum in una uirtute posita sanatio est. quid autem est non miserius solum, sed foedius etiam, & deformius, quam aegritudine quis afflictus, debilitatusq. iacens? cui miseriae proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusque pendet animi. quam uim significantes mali, poetae impendere apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animiq. impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis poena stultitiae est. omnibus enim, quorum mens abhorret a ratione, semper aliquis alijs dolor, alijs terror impendet. Atque ut hae tabificae mentis perturbationes sunt; aegritutinem dico, & metum: sic hilariores illae, cupiditas auide semper aliquid expetens, & inanis alacritas, id est laetitia gestiens, non multum differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, alias modestum, & temperantem, alias constantem, continentemq. dicimus. non numquam haec eadem uocabula ad frugalitatis nomen, tamquam ad caput, referre uolumus. quod nisi eo nomine uirtutes continerentur; numquam illud ita peruulgatum esset, ut iam prouerbij locum obtineret, hominem frugi omnia recte facere. quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisq. magnifice dicere uidentur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constan-

tia quietus animo est, sibiq. ipse placatus, ut neque tabescat molestijs, neque frangatur timore, nec, sitienter quid appetens, ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat; is est sapiens, quem quaerimus; is est beatus, cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis laetabile ad efferendum uideri potest. quid enim uideatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis, totiusq. mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studijs humanis, aut in tam exigua uitae breuitate magnum sapienti uideri potest, qui semper animo sic excubat, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atque idem ita acrem in omnes partes aciem intendit, ut semper uideat sedem sibi, ac locum sine molestia atque angore uiuendi; ut, quemcumque casum fortuna inuexerit, hunc apte et quiete ferat. quod qui faciet, non aegritudine solum uacabit, sed etiam perturbationibus reliquis omnibus. his autem uacuus animus perfecte atque absolute beatos efficit: idemq. concitatus, & abstractus ab integra, certaq. ratione, non constatiam solum amittit, uerum etiam sanitatem. Quocirca mollis & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animo necesse esse dicunt, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat. modum tu adhibes uitio? an uitium nullum est, non parere rationi? an ratio parum praecipit, nec bonum illud esse, quod aut cupias arden-

ter,

ter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porro malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente uix constes? eaq. omnia aut nimis tristia, aut nimis laeta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, ut, cum res eadem maneat, aliter ferat inueterata, aliter recentia: sapientem ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quaeramus enim modum aegritudinis, in qua operae plurimum ponitur. aegre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est: sed tamen transisse modum uidetur, quippe qui ob eam caussam a uita recesserit. moderatius igitur ferre debuit. Quid, si, cum id ferret modice, mors liberorum accessisset? nata esset aegritudo noua, sed ea modica: magna tamen facta esset accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si caecitas, si exilium, si pro singulis malis aegritudines accederent? summa ea fieret, quae non sustineretur. Qui modum igitur uitio quaerit, similiter facit, ut si posse putet eum, qui se e Leucade praecipitauerit, sustinere se, cum uelit. ut enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco uult, insistere omnino: quaeq. crescentia perniciosa sunt, eadem sunt uitiosa nascentia. aegritudo autem, ceteraeq. perturbationes amplificatae certe pestiferae sunt: igitur etiã susceptae continuo in magna pestis parte uersantur. etenim ipsae se impellunt, ubi semel a ratione discessum est; ipsaq. sibi imbecillitas indulget, in altumq.

tumq. prouehitur imprudens, nec reperit locum con sistendi. Quamobrem nihil interest, utrum moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim uitijs modum apponit, is partem suscipit uitiorum. quod cum ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico; incitataq. semel in procliue labuntur, sustineriq. nullo modo possunt. Quid, quod ijdem Peripatetici perturbationes istas, quas nos extirpandas putamus, non modo naturales esse dicunt, sed etiam utiliter a natura datas? quorum est talis oratio. Primum multis uerbis iracundiam laudant; cotem fortitudinis esse dicunt, multoq. & in hostem, & in improbum ciuem uehementiores iratorum impetus esse: leues autem ratiunculas eorum, qui ita cogitarent: proelium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. haec nullam habent uim, nisi ira excanduit fortitudo. Nec uero de bellatoribus solum disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiae. Oratorem denique, non modo accusantem, sed ne defendentem quidem probant sine aculeis iracundiae. quae etiam si non adsit, tamen uerbis atque motu simulandam arbitrantur, ut auditoris iram oratoris incendat actio. Virum denique uideri negant, qui irasci nesciat. eamque, quam lenitatem nos dicimus, uitioso lentitudinis nomine appellant. Nec uero solum hanc libidinem laudant; (est enim ira, ut

ii modo

modo definiui, ulciscendi libido) sed illud ipsum genus uel libidinis, uel cupiditatis ad summam utilitatem esse dicunt a natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, praeclare facere posse. Noctu ambulabat in publico Temistocles, quod somnum capere non posset; quaerentibusq. respondebat, Miltiadis trophaeis se e somno suscitari. Cui non sunt auditae Demosthenis uigiliae? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana uictus esset industria. Philosophiae denique ipsius principes numquam in suis studijs tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. ultimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. ubi enim quid esset, quod disci posset, eo ueniendum iudicauerunt. num putamus haec fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? Ipsam aegritudinem, quam nos, ut taetram, & immanem beluam, fugiendam esse diximus, non sine magna utilitate a natura dicunt constitutam; ut homines castigationibus, reprehensionibus, ignominijs affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data uidetur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. ex quo est illud e uita ductum ab Afranio. nam cum dissolutus filius, Heu me miserum, dixisset; tum seuerus pater;

- dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.

Reliquas quoque partes aegritudinis utiles esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum il-

lud

lud aemulari, obtrectare, non esse inutile; cum aut se non idem uideat consecutum, quod alium; aut alium idem, quod se: metum uero si quis sustulisset, omnẽ uitae diligentiam sublatam fore, quae summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. Haec tamen ita disputant, ut resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: ut in omnibus fere rebus mediocritatem esse optimam existiment. Quae cum exponunt, nihil ne tibi uidentur, an aliquid dicere? A. *Mihi uero dicere aliquid: itaque expecto, quid ad ista.* M. *Reperiam fortasse: sed illud ante. Vides ne, quanta fuerit apud Academicos uerecundia? plane enim dicunt, quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur a Stoicis. digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi ubi sit illud, quod uerisimillimum uideatur, inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quaestione, e quo possit attigi aliquid uerisimile, quo longius mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua recte Zenonem usum puto. ita enim definit, ut perturbatio sit aduersa ratione contra naturam animi commotio: uel breuius: ut perturbatio sit appetitus uehementior. uehementior autem intelligatur is, qui procul absit a naturae constantia. quid ad has definitiones possim dicere? atqui haec pleraque sunt prudenter, acuteq. disserentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq. uirtutum. an uero uir for*

tis, nisi stomachari coeperit; non potest fortis esse? gladiatorum id quidem. quamquam in eis ipsis uidemus saepe constantiam. colloquuntur, congrediuntur, aliquid postulant; ut magis placati, quam irati esse uideantur. sed in illo genere sit sane Pacideianus aliquis hoc animo, ut narrat Lucilius:

Occidam illum equidem, & uincam, si id quaeritis, inquit.

Verum illud credo fore, in os prius accipiam ipse,
Quam gladium in stomacho, sura, ac pulmonibus sisto.

Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam
Vobis, quam dextrae gladium dum accommodet alter:

Vsque adeo, studio, atque odio illius, efferror ira.

At sine hac gladiaioria iracundia uidemus progredientem apud Homerum Aiacem multa eum hilaritate, cum depugnaturus esset cum Hectore: cuius, ut arma sumpsit, ingressio laetiam attulit socijs, terrorē autem hostibus: ut ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem, prouocasse ad pugnam paeniteret. atqui hi, collocuti inter se, prius quam manum consererent, leniter, & quiete, nihil ne in ipsa quidem pugna iracunde, rabiose ue fecerunt. Ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuenit, iratum existimo Gallo torquē detraxisse; nec Marcellum apud Clastidium ideo fortem fuisse, quia fuerit iratus. de Africano quidem, quia notior est

nobis

nobis propter recentem memoriam, uel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cum in acie M. *Alienum Pelignum scuto protexit, gladiumq. hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an, propter infinitum odium tyranni, effraenatius in Aruntem inuaserit. uideo enim utrumque comminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an forditudo, nisi insanire coeperit, impetus suos non habet? quid? Herculem, quem in caelum ista ipsa, quam uos iracundiam esse uultis, sustulit fortitudo, iratum ne censes conflixisse cum Erymanthio apro, aut leone Nemeaeo? an etiam Theseus* Marathonij *tauri cornua comprehendit iratus? uide, ne fortitudo minime sit rabiosa, sitq. iracundia tota leuitatis. neque enim est illa fortitudo, quae rationis expers est. contemnendae sunt humanae res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. haec cum constituta sint iudicio, atque sententia, tum est robusta illa, & stabilis fortitudo. nisi forte, quae uehementer, acriter, animose fiunt, iracunde fieri suspicamur. mihi uero ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum uerum esse declarauit, numquam iratum esse sapientem, iratus uidetur fuisse Ti. Graccho, tum, cum consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, ut si consul esset, qui remp. saluam esse uellet, se sequi iussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certe irati non fecimus. An est quid-*

quam similius insaniae, quam ira? quam bene Ennius initium dixit insaniae. color, uox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico foedius, quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq. perduxit. Non igitur desideret fortitudo aduocatam iracundiam: satis est instructa, armata, parata per sese. nam isto modo quidem licet dicere utilem uinolentiam ad fortitudinem, utilem etiam dementiam; quod & insani, & ebrij multa faciunt saepe uehementius. semper Aiax fortis, fortissimus tamen in furore:

Nam facinus fecit maximum, cum, Danais inclinantibus,
Summam rem perfecit manu, proelium cum restituit insaniens.

dicamus igitur utilem insaniam. Tracta definitionem fortitudinis: intelliges eam stomacho non egere. fortitudo est igitur animi affectio, legi summae in perpetiendis rebus obtemperans; uel, conseruatio stabilis iudicij in eius rebus, quae formidolosae uidentur, subeundis, & repellendis; uel, scientia rerum formidolosarum, contrariarumq. perferendarum, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: uel breuius, ut Chrysippus. nam superiores definitiones erant Sphaeri, hominis in primis bene definientis, ut putant Stoici: sunt enim omnino omnes fere similes: sed declarant

com-

communes notiones alia magis alia. quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia perferendarum rerum; uel, affectio animi in patiendo, ac perferendo, summae legi parens, sine timore. quamuis licet insectemur istos, ut Carnedes solebat: metuo, ne soli philosophi sint. quae enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quam habemus omnes de fortitudine, tectam, atque inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quaerat alquid, neque eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse? Quid? Stoici, qui omes insipientes insanos esse dicunt, non ne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeq. iracundiam: iam uidebuntur monstra dicere. nunc autem ita differunt; sic se dicere, omnes stultos insanire, ut male olere omne coenum. at non semper: commoue: senties. sic iracundus non semper iratus est: lacesse: iam uidebis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cum domum rediit, qualis est cum uxore? cum liberis? cum familia? an tum quoque est utilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens melius possit facere, quam constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? Bene igitur nostri, cum omnia essent in morbis uitia, quod nullum erat iracundia foedius, iracundos solos morbosos nominauerunt. Oratorem uero irasci minime decet, simulare non dedecet. an tibi irasci tum uidemur, cum quid in caussis acrius, et uehementius dicimus? quid? cum;

iam rebus transactis, & praeteritis, orationes scribimus? num irati scribimus?
Ecquis hoc animaduertit? Vincite,
num aut egisse umquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum Attium? aguntur ista praeclare, & ab oratore quidem melius, si modo est orator, quam ab ullo histrione; sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem uero laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagoram, Democritum, Platonem. quid? uos studia libidinem uocatis? quae uel optimarum rerum, ut ea sunt, quae profertis, sedata tamen, & tranquilla esse debent. Iam aegritudinem laudare, unam rem maxime detestabilem, quorum est tandem philosophorum? quam commode dixit Afranius:
- dummodo doleat aliquid, doleat quod lubet.
dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti uiro, ac sapienti quaerimus. & quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, uel ceteri; de quibus dici non necesse est; ne rhetorum aperiamus mysteria. utile est enim uti motu animi, qui uti ratione non potest: nos autem, ut testificor saepe, de sapiente quaerimus. At etiam aemulari utile est, obtrectare, misereri. cur misereare potius, quam feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? nō enim suscipere ipsi aegritudines propter alios debemus, sed alios, si possumus, leuare aegritudine.

Ob-

Obtrectare uero alteri, aut illa uitiosa aemulatione, quae riualitati similis est, aemulari, quid habet utilitatis? cum sit aemulantis, angi alieno bono, quod ipse non habeat; obtrectantis autem, alieno bono, quod id etiam alius habeat. quis id approbare possit, aegritudinem suscipere pro experientia, si quid habere uelis? nam, solum habere uelle, summa dementia est. Mediocritates autem malorum quis laudare recte possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditas ne sit, non libidinusus, & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, et timidum censemus esse sapientem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fuse, lateq. possint, sed breuissime illo modo, sapientiam esse rerum diuinarum, & humanarum scientiam, cognitionemq. quae caussa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, ut diuina imitetur, humana omnia inferiora uirtute ducat. In hunc tu igitur, tamquam in mare, quod est, uentis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti uideri? quid est, quod tantam grauitatem, constantiamq. perturbet? an improuisum aliquid, atque repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam, quod aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem minimum esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus: quae euellenda, &

extrahen-

extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quam de te ipso quaerere; (illum enim putas omni perturbatione esse liberum, te uis) uideamus, quanta sint, quae a philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quaedam medicina certe: nec tam fuit hominum generi infensa, atque inimica natura, ut corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. de quibus est hoc etiam merita melius, quod corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est: sed, quo maiora est in eis praestantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia. itaque bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta, multis implicatur erroribus. ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim, quaerere te de sapiente; quaeris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, uariae sunt curationes. nam neque omnis aegritudo una ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina. est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, utrum ad uniuersam perturbationem, quae est aspernatio rationis, aut appetitus uehementior, an ad singulas, ut ad metū, libidinem, reliquasque, melius adhibeatur oratio; & utrum illud non uideatur aegre ferendum, ex quo suscepta sit aegritudo, an omnium rerum tollenda omnino aegritudo: ut si quis aegre ferat, se pauperem esse, id ne dispu-

tes,

tes , paupertatem malum non esse , an hominem aegre ferre nihil oportere.nimirum hoc melius : ne, si forte de paupertate non persuaseris , sit aegritudini cócedendum : aegritudine autem sublata proprijs rationibus , quibus heri usi sumus , quodam modo etiam paupertatis malum tollitur . sed omnis eiusmodi perturbatio , animi placatione abluatur ; illa quidem , cum doceas , nec bonum illud esse , ex quo laetitia aut libido oriatur ; nec malum , ex quo aut metus , aut aegritudo . uerumtamen haec est certa, & propria sanatio , si doceas , ipsas perturbationes per se esse uitiosas , nec habere quidquam aut naturale , aut necessarium : ut ipsam aegritudinem leniri uidemus , cum obijcimus maerentibus imbecillitatem animi effeminati , cumq. eorum grauitatem , constantiamq. laudamus , qui non turbulente humana patiantur . quod quidem solet eis etiam accidere , qui illa mala esse censent . ferenda tamen aequo animo arbitrâtur . Putat aliquis uoluptatem esse bonum , alius autem pecuniam : tamen & ille ab intemperantia, et hic ab auaritia auocari potest. Illa autem altera ratio , & oratio , quae simul & opinionem falsam tollit , & aegritudinem detrahit ; est ea quidem utilior , sed raro proficit , neque est ad uulgus adhibenda . Quaedam autem sunt aegritudines , quas leuare illa medicina nullo modo possit : ut, si quis aegre ferat , nihil in se esse uirtutis, nihil animi , nihil officij , nihil honestatis , propter mala is quidem angatur , sed alia quaedam ad eum sit admo-

uend a

uenda curatio, & talis quidem, quae possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium, philosophorum. inter omnes enim conuenire oportet, commotiones animorum, a recta ratione auersas, esse uitiosas; ut, etiam si nec mala sint illa, quae metum, aegritudinem ue, nec bona, quae cupiditatem, laetitiam ue moueant, tamen sit uitiosa ipsa commotio. constantem enim uolumus quendam, sedatum, grauem, humana omnia prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem uirum dicimus: talis autem nec maerens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. eorum enim haec sunt, qui euentus humanos superiores, quam suos animos, esse ducunt. Quare omnium philosophorum, ut ante dixi, una ratio est medendi, ut nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaque primum in ipsa cupiditate, cum id solum agitur, ut ea tollatur, non est quaerendum, bonum illud nec ne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: ut, siue, quod honestum est, id sit summum bonum, siue uoluptas, siue horum utrumque coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si uirtutis ipsius uehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda ratio. Continet autem sedationem animi humana in conspectu posita natura: quae quo facilius expressa cernatur, explicanda est oratione communis condicio, lexq. uitae. itaque non sine caussa, cum Ore-

stem

Item fabulá doceret Euripides, primos tres uersus reuocasse dicitur Socrates:

Neque tam terribilis ulla fando oratio est,
Neque sors, neque ira caelitum inuectum malum,
Quod non natura humana patiendo ferat.

Est autem utilis ad persuadendum, ea, quae acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerunt. etsi aegritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) maerore, & dolore conscripsimus: quodq. uetat Chrysippus ad recentes quasi tumores animi remedium adhibere, id nos fecimus, naturaeq. uim attulimus; ut magnitudini medicinae doloris magnitudo concederet. Sed aegritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus: de quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, ut aegritudo praesentis, sic ille futuri mali. itaque non nulli aegritudinis partem quandam metum esse dicebant. alij autem metum praemolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiae. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdem contemnuntur sequentia. nam uidendum est in utrisque, ne quid humile, summissum, molle, effeminatum, fractum, abiectumq. faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est: tamen multum prodest, ea, quae metuuntur, ipsa contemnere. itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommode factum est, quod eis de rebus, quae maxime metuuntur,

metuuntur; de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatum est. quae si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione hactenus: uideamus nunc de bonorum, id est de laetitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quae pertinet ad animi perturbationem, una res uidetur caussam continere, omnes eas esse in nostra potestate, omnes iudicio susceptas, omnes uoluntarias. hic igitur error est eripiendus, haec detrahenda opinio: atque, ut in malis opinatis tolerabiliora, sic in bonis sedatiora sunt efficienda ea, quae magna, & laetabilia dicuntur. atque hoc quidem commune malorum, & bonorum: ut, si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quae perturbent animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda; aliaq. ratione maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus corrigendus. Atque erat facile, sequentem eam rationem, quae maxime probatur de bonis, & malis, negare umquam laetitia affici posse insipientem, quod nihil umquam haberet boni: sed loquimur nunc more communi. sint sane ista bona, quae putantur, honores, diuitiae, uoluptates, ceteraque: tamen in eis ipsis potiundis exultans, gestiensq. laetitia turpis est: ut, si ridere concessum sit, uituperetur tamen cachinnatio. eodem enim uitio est effusio animi in laetitia, quo in dolore contractio; eademq. leuitate cupiditas est in appetendo, qua laetitia in fruendo: &, ut nimis afflicti

molestia,

molestia, sic nimis elati laetitia iure iudicatur leues. Et cum, inuidere, aegritudinis sit; malis autem alienis uoluptatem capere, laetitiae; utrumque immanitate, & feritate quadam proponenda castigari solet. Atque, ut confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, laetari non decet: quoniam, docendi caussa, a gaudio laetitiam distinguimus. Illud iam supra diximus, fieri contractionem animi recte numquam posse, elationem posse. aliter enim Naeuianus ille gaudet Hector,

Laetus sum

Laudari me, pater, abs te laudato uiro;

aliter ille apud Trabeam Chaerea,

Laena delinita argento nutum obseruabit meum,
Quid uelim, quid studeam: aduenièns digito impellam ianuam:
Fores patebunt. de improuiso Chrysis ubi me aspexerit,
Alacris obuiam mihi ueniet, complexum exoptans meum;
Mihi se dedet.

quam haec pulchra putet, ipse iam dicet.

- Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

haec laetitia quã turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus uidere. & ut turpes sunt, qui efferunt se laetitia tum cum fruuntur uenereis uoluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus uero iste, qui uulgo appellatur amor, (nec hercule inuenio, quo nomine alio possit

appellari)

appellari) tantae leuitatis est, ut nihil uideam, quod putem conferendum: quem, Caecilius,

- deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimat;
Cui in manu sit, quem esse dementem uelit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum iniici;
Quem contra amari, quem accersiri, quem expeti.

o praeclaram emẽdatricem uitae poeticam, quae amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. de comoedia loquor: quae, si haec flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragoedia princeps ille Argonautarum?

Tu me amoris magi', quã honoris, seruauisti gratia.

quid ergo? hic amor Medeae quanta miseriarum incendia excitauit? atque ea tamen apud alium poetam patri dicere audet, se coniugem habuisse

Illum, Amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq. est patre.

Sed poetas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio uersari ipsum uidemus Iouem: ad magistros uirtutis, philosophos ueniamus; qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multum, ut opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiae? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem haec in Graecorũ gymnasiis nata consuetudo uidetur; in quibus isti liberi, et concessi sunt amores. bene igitur Ennius:

Flagitij

Flagitij principium est, nudare inter ciues corpora. qui ut sint, sic ut fieri posse uideo, pudici, soliciti tamen & anxij sunt, eoq. magis, quod se ipsi continent, & exercent. Atque ut muliebres amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut, de Ganymedis raptu, dubitat, quid poetae uelint; aut non intelligit, quod apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid denique homines doctissimi, & summi poetae de se ipsis & carminibus edant, & cantibus? fortis uir in sua rep. cognitus, quae de iuuenum amore scripsit Alcaeus? nam Anacreontis quidem tota poesis est amatoria. maxime uero omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. atque horum omnium libidinosos esse amores uidemus. philosophi sumus exorti, & auctore quidem nostro Platone, quem non iniuria Dicaearchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici uero & sapientem amaturum esse dicunt: et amorem ipsum, conatum amicitiae faciundae ex pulchritudinis specie, definiunt. qui si quis est in rerum natura sine solicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sane: uacat enim omni libidine: haec autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, ut est certe, qui nihil absit, aut non multum ab insania, qualis in Leucadia est:

Siquidem est quisquam deus, cui ego sim curae:
at id erat deis omnibus curandum, quemadmodum
hic frueretur uoluptate.
Heu me infelicem.

nihil uerius. probe & ille:
Sanus ne es, qui temere lamentare? (*fecit?*
sic insanus suis etiam uidetur. at quas tragoedias ef-
Te Apollo sancte, fer opem, teq. omnipotens Ne-
ptune inuoco,
Vosq. adeo uenti.
mundum totum se ad amorem suum subleuandum conuersurum putat; Venerem unam excludit, ut iniquam.
Nam quid ego te appellem Venus?
eam prae libidine negat curare quidquam. quasi uero ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto haec adhibenda curatio est, ut ei, illud, quod cupiat, ostendatur, quam leue, quam contemnendum, quam nihil sit omnino, quam facile uel aliunde, uel alio modo perfici, uel omnino negligi possit. Adducendus est etiam non numquam ad alia studia, solicitudines, curas, negotia. Loci denique mutatione, tamquam aegroti non conualescentes, saepe curandus est. Etiā nouo quodam amore ueterem amorem, tamquam clauo clauum, eijciendum putant. Maxime autem admonendus, quantus sit furor amoris. omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla uehementior: ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudo: sed, ut haec omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore foeda per se est. nam, ut illa praeteream,
quae

quae sunt furoris; haec ipsa per sese quam habent lae uitatem, quae uidentur esse mediocria?

- iniuriae,

Suspectiones, inimicitiae, induciae,

Bellum, pax rursum: incerta haec si tu postules

Ratione certa facere; nihilo plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

haec inconstantia, mutabilitasq. mentis quem non ipsa prauitate deterreat? Est etiam illud, quod in omni perturbatione dicitur, demonstrandum, nullam esse, nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi uoluntariam. etenim si naturalis amor esset, & amarent omnes, & amarentur, & semper amarent, & idem amarent; neque alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira uero quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet: cuius impulsu existit etiam inter fratres tale iurgium:

Quis homo te exuperauit umquam gentium impu-

Quis autem malitia te? (dentia?

nosti, quae sequuntur. alternis enim uersibus intorquentur inter fratres grauissimae contumeliae: ut facile appareat, Atrei filios esse, eius, qui meditatur poenam in fratrem nouam:

Maior mihi moles, maius miscendum malum,

Qui illius acerbum cor contundam, et comprimam.

quae igitur hae erunt moles? audi Thyestem ipsum:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser

Manderem natos: eorum uiscera apponit.

quid est enim, quo non progrediatur eodem ira, quo furor? itaque iratos proprie dicimus exisse de potestate, id est de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. his autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant: (quid est autem, se ipsum colligere, nisi, dissipatas animi partes rursum in suum locum cogere?) aut rogandi, orandiq. sunt, ut, si quam habent ulciscendi uim, differant in tempus aliud, dum deferuescat ira. deferuescere autem certe significat ardorem animi inuita ratione excitatum. ex quo illud laudatur Archytae: qui cum uillico factus esset iratior, quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? Vbi sunt ergo isti, qui iracundiam utilem dicunt? potest utilis esse insania? at naturalis est. an quidquam esse potest secundum naturam, quod, sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira; aut alius alio magis iracundus esset; aut finem haberet prius, quam esset ulta, ulciscendi libido; aut quemquam paeniteret, quod fecisset per iram? ut Alexandrum regem uidemus: qui cum interemisset Clytum, familiarem suum, uix a se manus abstinuit: tanta uis fuit paenitendi. Quibus cognitis, quis est qui dubitet, quin hic quoque motus animi sit totus opinabilis, ac uoluntarius? quis enim dubitarit, quin aegrotationes animi, qualis est auaritia, gloriae cupiditas, ex eo, quod magni aestimetur ea res, ex qua animus aegrotat, oriantur? unde intelligi debet, perturbationem

 quoque

quoque omnem esse in opinione. &, si fidentia, id est firma animi confisio, scientia quaedam est, & opinio grauis, non temere assentiens: metus quoque est diffidentia expectati, & impendentis mali. et, si spes est expectatio boni: mali expectationem esse necesse est metum. ut igitur metus, sic reliquae perturbationes sunt in malo. ergo, ut constantia scientiae, sic perturbatio erroris est. Qui autem natura dicuntur iracundi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala ualetudine animi, sanabiles tamen: ut Socrates dicitur, cum multa in conuentu uitia collegisset in eum Zopyrus, qui se naturam cuiusque ex forma perspicere profitebatur, derisus est a ceteris, qui illa in Socrate uitia non agnoscerent; ab ipso autem Socrate subleuatus est, cum illa sibi uitia inesse, sed ratione a se deiecta diceret. ergo, ut optima quisque ualetudine affectus, potest uideri alius, ut natura, ad aliquem morbum procliuior: sic animus alius ad alia uitia propensior. qui autem non natura, sed culpa uitiosi esse dicuntur, eorum uitia constant ex falsis opinionibus rerum bonarum, ac malarum, ut sit alius ad alios motus perturbationesq. procliuior. inueteratio autem ut in corporibus aegrius depellitur, sic in animis quoque perturbatio: citiusq. repentinus oculorum tumor sanatur, quam diuturna lippitudo depellitur. Sed, cognita iam caussa perturbationum, quae omnes oriuntur ex iudicijs opinionum, & uoluntatibus, sit iam huius disputationis

modus. Scire autem nos oportet, cognitis, quoad possint ab homine cognosci, bonorum & malorum finibus, nihil a philosophia posse aut maius, aut utilius optari, quam haec, quae a nobis hoc quatriduo disputata sunt. morte enim contempta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus sedationem aegritudinis; qua nullum homini maius malum est. etsi enim omnis animi perturbatio grauis est, nec multum differt ab amentia: tamen ita ceteros, cum sint in aliqua perturbatione aut metus, aut laetitiae, aut cupiditatis, commotos modo, et perturbatos dicere solemus; at eos, qui se aegritudini dedi derunt, miseros, afflictos, aerumnosos, calamitosos. itaque non fortuito factum uidetur, sed a te ratione propositú, ut separatim de aegritudine, et de ceteris perturbationibus disputaremus. in ea est enim fons miseriarú, et caput. sed et aegritudinis, & reliquorum animi morborum una sanatio est, omnes opinabiles esse, & uoluntarios, eaq. re suscipi, quod ita rectum esse uideatur. hunc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus philosophia se extracturam pollicetur. demus ergo nos huic excolendos, patiamurq. nos sanari. his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici; cum contra nihil sine ratione recte fieri possit: aut, cum philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati uolumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq. uiuendi.

M. TVLLII CICERONIS TVSCVLANARVM DISPVTATIONVM LIBER V.

uirtutem ad beate uiuendum se ipsa esse contentam.

Q VINCTVS *hic dies, Brute, finem faciet Tusculanarum disputationum: quo die est a nobis ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, disputatum. placere enim tibi admodum sensi ex eo libro, quem ad me accuratissime scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, uirtutem ad beate uiuendum se ipsa esse contentam. quod etsi difficile est probatu, propter tã uaria et tam multa tormenta fortunae; tale tamen est, ut elaborandum sit, quo facilius probetur. nihil est enim omnium, quae in philosophia tractantur, quod grauius, magnificentiusq. dicatur. nam cum ea caussa impulerit eos, qui primi se ad philosophiae studium contulerunt, ut, omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo uitae statu exquirendo collocarent: profecto spe beate uiuendi tantam in eo studio curam, operamq. posuerunt. quod si ab ijs inuenta, & perfecta uirtus est; etsi praesidij ad beate uiuendum in uirtute satis est: quis est, qui non praeclare & ab illis positam, & a nobis susceptam operam philosophãdi arbitretur? sin*

autem uirtus subiecta sub uarios, incertosq. casus famula fortunae est, nec tantarum uirium est, ut se ipsa tueatur: uereor, ne non tam uirtutis fiducia nitendum nobis ad spem beate uiuendi, quam uota facienda uideantur. equidem eos casus, in quibus me fortuna uehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiae diffidere, interdum etiam humani generis imbecillitatẽ, fragilitatemq. extimescere. uereor enim, ne natura, cum corpora nobis infirma dedisset, iisq. & morbos insanabiles, & dolores intolerabiles adiunxisset, animos quoque dederit & corporum doloribus congruentes, & separatim suis angoribus & molestiis implicatos. sed in hoc me ipse castigo, quod ex aliorum, & ex nostra fortasse mollitie, non ex ipsa uirtute, de uirtutis robore existimo. illa enim; si modo est ulla uirtus; quam dubitationem auunculus tuus, Brute, sustulit; omnia, quae cadere in hominem possunt, subter se habet; eaq. despiciens, casus contemnit humanos; culpaq. omni carens, praeter se ipsam nihil censet ad se pertinere: nos autem omnia aduersa tum uenientia metu augentes, tum maerore praesentia, rerum naturam, quam errorẽ nostrum, damnare malumus. sed & huius culpae, & ceterorum uitiorum, peccatorumq. nostrorum omnis a philosophia petenda correctio est. cuius in sinum cum a primis tẽporibus aetatis nostra uoluntas, studiumq. nos contulisset; his grauissimis casibus in eundem portũ, ex quo eramus egressi, magna iactati tẽpesta

te

te cõfugimus. o uitae philosophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixq. uitiorum, quid non modo nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? tu urbes peperisti: tu dissipatos homines in societatem uitae conuocasti: tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum litterarum, & uocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinae fuisti. ad te confugimus: a te opem petimus: tibi nos, ut antea magna ex parte, sic nunc penitus; totosq. tradimus. est autem unus dies, bene, & ex praeceptis tuis actus, peccanti immortalitati anteponendus. cuius igitur potius opibus utamur, quam tuis? quae & uitae tranquillitatem largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. At philosophia quidem, tantum abest, ut perinde, ac de hominum est uita merita, laudetur, ut a multis etiá uituperetur. uituperare quisquam uitae parentem, et hoc paricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam uereri deberet, etiam si minus percipere potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & haec indoctorum animis offusa caligo est, quod tam longe retro respicere non possunt, nec eos, a quibus uita hominum instructa primo sit, fuisse philosophos arbitrantur. quam rem antiquissimam cum uideamus, nomen tamen esse confitemur recens. nam sapientiam quidem ipsam, quis negare potest, non modo re esse antiquam, uerum etiam nomine? quae diuinarum, humanarumq. rerum, tum initiorum, caussarumque,

tum

tum cuiusque rei, cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos assequebatur: itaque & illos septem, qui a Graecis σοφοὶ, sapientes a nostris & habebantur, & nominabantur, & multis ante saeculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse, ante hanc urbem conditam, taditur, etiam heroicis aetatibus Vlyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapientes. nec uero Atlas sustinere caelum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum uxore, genero, filia traderetur, nisi caelestium diuina cognitio nomen eorum ad errorem fabulae traduxisset. a quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq. eorum nomen usque ad Pythagorae manauit aetatem: quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, uir doctus in primis, Phliuntem ferunt uenisse, eumq. cum Leonte, principe Philiasiorum, docte, & copiose disseruisse quaedam: cuius ingenium, et eloquentiam cum admiratus esset Leon, quaesiuisse ex eo, qua maxime arte confideret: at illum, artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum: admiratum Leontem nouitatem nominis, quaesiuisse, quinam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset: Pythagoram autem respondisse, similem sibi uideri uitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Graeciae celebritate: nam ut illic alij corporibus exercitatis gloriam,

riam, & nobilitatem coronae peterent; alij emendi, aut uendendi quaestu, & lucro ducerentur; esset autem quoddam genus eorum: idq. uel maxime ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quaererent, sed uisendi caussa uenirent, studioseq. perspicerent, quid ageretur, & quo modo; item nos, quasi in mercatus quadam celebritate ex urbe aliqua, sic in hanc uitam ex alia uita, & natura profectos, alios gloriae seruire, alios pecuniae, raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiose intuerentur: hos se appellare sapientiae studiosos, id est enim philosophos: &, ut illic liberalissimum esset spectare, nihil sibi acquirentem; sic in uita longe omnibus studijs contemplationem rerum, cognitionemq. praestare. Nec uero Pythagoras nominis solum inuentor, sed rerum etiam ipsarum amplificator fuit. qui cum post hunc Phliasium sermonem in Italiam uenisset, exornauit eam Graeciam, quae magna dicta est, & priuatim, & publice praestantissimis & institutis, & artibus. cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia usque ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagorae discipulum, audierat, numeri motusq. tractabantur, & unde omnia orirentur, quo ue recederent: studioseq. ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebantur, & cuncta caelestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit e caelo, & in urbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, et coegit

de

de uita, & moribus, rebusque bonis, & malis quaerere. cuius multiplex ratio disputandi, rerumq. uarietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. e quibus nos id potissimum consectati sumus, quo Socratem usum arbitramur; ut nostram ipsi sententiam tegeremus, errore alios leuaremus; & in omni disputatione, quid esset simillimum ueri, quaereremus. quem morem cum Carneades acutissime, copiosissimeq. tenuisset; fecimus & alias saepe, & nuper in Tusculano, ut ad eam consuetudinem disputaremus. & quatridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quincto autem die, cum eodem in loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus. A. Non mihi uidetur, ad beate uiuendum satis posse uirtutem. M. At hercule Bruto meo uidetur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longe antepono tuo. A. Non dubito: nec id nunc agitur, tu illum quantum ames; sed hoc, quod mihi dixi uideri, quale sit: de quo a te disputari uolo. M. Nempe negas ad beate uiuendum satis posse uirtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad recte, honeste, laudabiliter, postremo ad bene uiuendum satis ne est praesidij in uirtute? A. Certe satis. M. Potes igitur, aut qui male uiuat, non eum miserum dicere; aut, quem bene fateare, eum negare beate uiuere? A. Quidni possim? nam etiam in tormentis recte, honeste, laudabiliter, & ob

eam

tam rem bene uiui potest; dummodo intelligas, quid nunc dicam bene: dico enim, constanter, grauiter, sapienter, fortiter. haec etiam in equuleum conijciuntur, quo uita non aspirat beata. M. Quid igitur? sola ne beata uita, quaeso, relinquitur extra ostium, limenq. carceris, cum constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquaeq. uirtutes rapiantur ad tortorem, nullumq. recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet: ista me minime mouent, non solum quia peruulgata sunt, sed multo magis, quia, tamquam leuia quaedam uina nihil ualent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quam potata, delectant. uelut iste chorus uirtutum in equuleum impositus, imagines constituit ante oculos cum amplissima dignitate, ut ad eas cursim perrectura, nec eas beata uita a se desertas passura uideatur: cum autem animum ab ista pictura, imaginibus uirtutum, ad rem, ueritatemq. traduxeris; hoc nudum relinquitur, possit ne quis beatus esse, quam diu torqueatur. quamobrem hoc nunc quaeramus: uirtutes autem, noli uereri, ne expostulent, & querantur se a beata uita esse relictas. si enim nulla uirtus prudentia uacat, prudentia ipsa hoc uidet, non omnes bonos esse etiam beatos: multaq. de M. Atilio, Q. Caepione, M'. Aquillio recordatur: beatamq. uitam, si imaginibus potius uti, quam rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatq. ei cum dolore, &

cruciatu

cruciatu quidquam esse commune. M. *Facile patior te isto modo agere: etsi iniquum est praescribere mihi te, quemadmodum a me disputari uelis: sed quaero, utrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur?* A. *Actum uero, & aliquantum quidem.* M. *Atqui, si ita est, profligata iam haec, & paene ad exitum adducta quaestio est.* A. *Quo tandem modo?* M. *Quia motus turbulenti, iactationesq. animorum incitatae, & impetu inconsiderato elatae, rationem omnem repellentes, uitae beatae nullam partem relinquunt. quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum saepe adest, alterum semper impendet, esse non miser? Quid si idem, quod plerumque fit, paupertatem, ignominiam, infamiam timet, si debilitatem, caecitatem, si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis saepe contingit, seruitutem; potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modo ea futura timet, uerum etiam fert, sustinetq. praesentia? Adde eodem exilia, luctus, orbitates: qui rebus his fractus aegritudine eliditur, potest tandem esse non miserrimus? Quid uero illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem uideamus, omnia rabide appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq. affluentius uoluptates undique hauriat, eo grauius, ardentiusq. sitientem, non ne recte miserrimum dixeris? Quid? elatus ille leuitate, inanisq. laetitia & exultans, & temere gestiens, non ne tanto miserior, quanto sibi uidetur*

beatior? Ergo, ut hi miseri, sic contra illi beati, quos nulli metus terrent, nullae aegritudines exedunt, nullae libidines incitant, nullae futiles laetitiae exultantes languidis liquefaciunt uoluptatibus. ut maris igitur tranquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cum perturbatio nulla est, qua moueri queat. Quod si est, qui uim fortunae, qui omnia humana, quaecumque accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat; idemq. si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani uoluptate: quid est cur is non beatus sit? & si haec uirtute efficiuntur; quid est, cur uirtus ipsa per se non efficiat beatos? A. *Atqui alterum dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti laetitia efferantur, beati sint; itaque id tibi concedo: alterum autem iam integrum non est: supeioribus enim disputationibus effectum est, uacare omni animi perturbatione sapientem.* M. *Nimirum igitur confecta res est: uidetur enim ad exitum uenisse quaestio.* A. *Propemodum id quidem.* M. *Verumtamen mathematicorum iste mos est, non philosophorum. nam geometrae cum aliquid docere uolunt; si quid ad eam rem pertinet eorum, quae ante docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato; illud modo explicant, de quo ante nihil scriptum est: philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quae conueniunt, congerunt*

gerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. quod ni ita esset; cur Stoicus, si esset quaesitum, satis ne ad beate uiuendum uirtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset; hoc probato, consequens esse, beatam uitam uirtute esse contentam; & quo modo hoc sic consequens illi, sic illud huic: ut, si beata uita uirtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: &, cum ex eo efficiatur, satis magnam in uirtute ad beate uiuendum esse uim; nihilo minus hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis, et admonitionibus tractanda quaeque res est, tanta praesertim. caue enim putes, ullam in philosophia uocem emissam clariorem, ullam ue esse philosophiae promissum uberius, aut maius. nam quid profitetur, o dij boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus; ut omnia praesidia haberet in se bene beateq. uiuendi; ut esset semper denique beatus. sed uidero, quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni aestimo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem, refertus omnibus praemijs, donisq. fortunae, non equitatu, non pedestribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus praemium proposuit, qui inuenisset nouam uoluptatem: qua, ipse, inuenta, non fuit contentus. neque enim umquam finem inueniet libido. nos, uellem,

prae-

praemio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset quo hoc firmius crederemus. A. *Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requiram. ego enim assentior, eorum, quae posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si, quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, beatam uitam uirtute confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse, nisi uirtutem, bonum. sed Brutus tuus, auctore & Aristone, & Antiocho, non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod, praeter uirtutem.* M. *Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas?* A. *Tu uero, ut uidetur: nam praefinire non est meum.* M. *Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho saepe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit. mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunae mala. Dicebant haec, quae scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde, ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset; ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quae genere, non numero, cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Haec nunc enucleare non ita necesse est. quamquam non constantissime dici mi*

gerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. quod ni ita esset; cur Stoicus, si esset quaesitum, satis ne ad beate uiuendum uirtus posset, multa diceret? cui satis esset respondere, se ante docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset; hoc probato, consequens esse, beatam uitam uirtute esse contentam; & quo modo hoc sic consequens illi, sic illud huic: ut, si beata uita uirtute contenta sit, nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. sed tamen non agunt sic. nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: &, cum ex eo efficiatur, satis magnam in uirtute ad beate uiuendum esse uim; nihilo minus hoc agunt separatim. proprijs enim, & suis argumentis, et admonitionibus tractanda quaeque res est, tanta praesertim. caue enim putes, ullam in philosophia uocem emissam clariorem, ullum ue esse philosophiae promissum uberius, aut maius. nam quid profitetur, o dij boni? perfecturam se, qui legibus suis paruisset, ut esset contra fortunam semper armatus; ut omnia praesidia haberet in se bene beateq. uiuendi; ut esset semper denique beatus: sed uidero, quid efficiat. tantisper hoc ipsum magni aestimo, quod pollicetur. nam Xerxes quidem, refertus omnibus praemijs, donisq. fortunae, non equitatu, non pedestribus copijs, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus praemium proposuit, qui inuenisset nouam uoluptatem: qua, ipse, inuenta, non fuit contentus. neque enim umquam finem inueniet libido. nos, uellem, prae-

praemio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset quo hoc firmius crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo paullulum, quod requiram. ego enim assentior, eorum, quae posuisti, alterum alteri consequens esse, ut, quemadmodum, si, quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur, beatam uitam uirtute confici; sic, si uita beata in uirtute sit, nihil esse, nisi uirtutem, bonum. sed Brutus tuus, auctore & Aristone, & Antiocho, non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod, praeter uirtutem. M. Quid igitur? contra Brutum ne me dicturum putas? A. Tu uero, ut uidetur: nam praefinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. nam ista mihi & cum Antiocho saepe, & cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum diuersarer, dissensio fuit. mihi enim non uidebatur quisquam esse beatus posse, cum in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent ulla corporis, aut fortunae mala. Dicebant haec, quae scripsit etiam Antiochus locis pluribus, uirtutem ipsam per se beatam uitam efficere posse, neque tamen beatissimam: deinde, ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset; ut uires, ut ualetudinem, ut diuitias, ut honorem, ut gloriam; quae genere, non numero, cernerentur: item beatam uitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Haec nunc enucleare non ita necesse est. quamquam non constantissime dici mi

hi uidentur. nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, ut sit beatior: (si est enim, quod desit; ne beatus quidem est) &, quod ex maiori parte unamquamque rem appellari spectariq. dicunt, est ubi id isto modo ualet: cum uero tria genera malorum esse dicant; qui duorum generum malis omnibus urgeatur, ut omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus & confectum doloribus, huic paullulum ne ad beatam uitam deesse dicemus, non modo ad beatissimam? Hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. nam cum statuisset, uerbera, tormenta, cruciatus, patriae euersiones, exilia, orbitates magnam uim habere ad male, misereq. uiuendum; non est ausus elate, & ample loqui, cum humiliter, demisseq. sentiret. quam bene, non quaeritur: constanter quidem certe, itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cum prima concesseris. hic autem, elegantissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cum tria genera dicit bonorum; uexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quem scripsit de uita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse nō possit. in eo etiam putatur dicere, in rota beatam uitam non ascendere: nusquam id quidem dicit omnino; sed, quae dicit, idem ualent. possum igitur, cui concesserim in malis esse dolores corporis, in malis fortunae naufragia, huic succensere dicenti, non omnes bonos esse

beatos,

beatos, cum in omnes bonos ea, quae ille in malis numerat, cadere poſſint? Vexatur idem Theophraſtus & libris, & ſcholis omnium philoſophorum, quod in Calliſthene ſuo laudarit illam ſententiam, Vitam regit fortuna, non ſapientia. negant ab ullo philoſopho quidquam dictum eſſe languidius, recte id quidem: ſed nihil intelligo dici potuiſſe conſtantius. ſi enim tot ſunt in corpore bona, tot extra corpus in caſu, atque fortuna: non ne conſentaneum eſt, plus fortunam, quae domina rerum ſit & externarum, et ad corpus pertinentium, quam conſilium ualere? an malumus Epicurum imitari? qui multa praeclare ſaepe dicit: quam enim ſibi conſtanter, conuenienterq. dicat, non laborat: Laudat tenuem uictum. philoſophi id quidem, ſed ſi Socrates, aut Antiſthenes diceret, non is, qui finem bonorum uoluptatem eſſe dixerit. Negat quemquam iucunde poſſe uiuere, niſi idem honeſte, ſapienter, iuſteq. uiuat. nihil grauius, nihil philoſophia dignius; niſi idem hoc ipſum, honeſte, ſapienter, iuſte, ad uoluptatem referret. Quid melius, quam fortunam exiguam interuenire ſapienti? ſed hoc is ne dicit, qui, cum dolorem non modo maximum malum, ſed ſolum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi poſſit doloribus acerrimis, tum cum maxime cōtra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam uerbis Metrodorus. Occupaui, inquit, te, fortuna, atque cepi; omneſq. aditus tuos intercluſi, ut ad me aſpirare non poſſes. prae-

clare, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. tu uero, Metrodore, qui omne bonum in uisceribus, medullisq. condideris, & definieris, summum bonum firma corporis affectione, explorataq. spe contineri; fortunae aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expoliari potes. atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias istorum hominum est multitudo. acute disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, uidere. uelut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omnes bonos, semper beatos uolumus esse. quos dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim uirtutibus instructos, & ornatos, tum sapientes, tum uiros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. nec ulla alia huic uerbo, cum beatum dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. hanc assequi uirtus, si quidquam praeter ipsam boni est, non potest. aderit enim malorum, si mala illa dicimus, turba quaedam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, amissio suorum, graues dolores corporis, perdita ualetudo, debilitas, caecitas, interitus patriae, exilium, seruitus. denique in his tot, & tantis, atque etiam quae plura possunt accidere, potest esse sapiens; nam haec casus importat, qui in sapientem potest incurrere: at, si ea mala sunt, quis po-

potest praestare sapientem semper beatum fore, cum uel in omnibus his uno tempore esse possit? Non igitur facile concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque ueteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, ut, cum ea, quae supra enumeraui, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignissimus; inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, uires, ualetudinem, pulchritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaque, quae his contraria sint, pro nihilo ducere. tum poterunt clarissima uoce profiteri, se neque fortunae impetu, nec multitudinis opinione, nec dolore, neque paupertate terreri, omniaq. sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. neque, hunc & haec loqui, quae sunt magni cuiusdam, & alti uiri, & eadem, quae uulgus, in malis, & bonis numerare, concedi ullo modo potest. Qua gloria commotus Epicurus exoritur: cui etiam, si dijs placet, uidetur semper sapiens beatus. hic dignitate huius sententiae capitur: sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minus conueniat, quam ut is, qui uel summum, uel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, quam hoc suaue est, tum, cum dolore crucietur, dicturum esse sapientem? non igitur ex singulis uocibus philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, at-

que constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar: sed, tua quoque, uide, ne desideretur constantia. M. *Quonam modo?* A. *Quia legi tuum nuper quartum de finibus: in eo mihi uidebare, contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil, praeter uerborum nouitatem, interesse. quod si ita est; quid est caussae, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non uerba.* M. *Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alijs isto modo, qui, legibus impositis, disputant: nos in diem uiuimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. uerumtamen, quoniam de constantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto, uerum ne sit, quod Zenoni placuerit, quodq. eius auditori Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate uiuere, in una uirtute poneret. quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quam sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiae quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus. etsi Zeno Citiaeus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam uidetur. huius sent ẽtiae grauitas a Platonis auctoritate*

repetatur:

repetatur: apud quē saepe haec oratio usurpata est; ut nihil, praeter uirtutem, diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdicae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret, Haud scio, inquit: numquam enim cum eo locutus sum. An tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quam sit doctus, quam uir bonus? Quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. Miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnem hic beatam uitam in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio; quo modo idem? Nam cui uiro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quae ad beate uiuendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet praecepto illi ueteri: neque enim laetabitur umquam, neque maerebit nimis, quod semper in se ipso omnem spem reponet sui. Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoq; fonte nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri possumus, quam a communi parente natura? quae, quidquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum e terra, ut stirpibus suis

que constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar: sed, tua quoque, uide, ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus: in eo mihi uidebare, contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil, praeter uerborum nouitatem, interesse. quod si ita est; quid est caussae, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum, & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum aliis isto modo, qui, legibus impositis, disputant: nos in diem uiuimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. uerumtamen, quoniam de constantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto, uerum ne sit, quod Zenoni placuerit, quodq. eius auditori Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate uiuere, in una uirtute poneret. quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quam sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiae quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus., ut sit idem beatissimus. etsi Zeno Citiaeus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam uidetur. huius sent&etiae grauitas a Platonis auctoritate

repetatur:

repetatur: apud quē saepe haec oratio usurpata est; ut nihil, praeter uirtutem, diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdicae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret, Haud scio, inquit: numquam enim cum eo locutus sum. An tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quam sit doctus, quam uir bonus? Quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. Miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnem hic beatam uitam in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio; quo modo idem? Nam cui uiro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quae ad beate uiuendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus tum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet praecepto illi ueteri: neque enim laetabitur umquam, neque maerebit nimis, quod semper in se ipso omnem spem reponet sui. Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoq; fonte nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri possumus, quam a communi parente natura? quae, quidquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum e terra, ut stirpibus suis

que constantia. A. Adducis me, ut tibi assentiar: sed, tua quoque, uide, ne desideretur constantia. M. Quonam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus: in eo mihi uidebare, contra Catonem disserens, hoc uelle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos nihil, praeter uerborum nouitatem, interesse. quod si ita est; quid est caussae, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam uim in uirtute esse ad beate uiuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non uerba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum; & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. cum alijs isto modo, qui, legibus impositis, disputant: nos in diem uiuimus: quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus: itaque soli sumus liberi. uerumtamen, quoniam de constantia paullo ante diximus, non ego hoc loco id quaerendum puto, uerum ne sit, quod Zenoni placuerit, quodq. eius auditori Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset; sed, si ita esset, tum ut hoc totum, beate uiuere, in una uirtute poneret. quare demus hoc sane Bruto, ut sit beatus semper sapiens. quam sibi conueniat, ipse uiderit. gloria quidem huius sententiae quis est illo uiro dignior? nos tamen teneamus, ut sit idem beatissimus. etsi Zeno Citiaeus, aduena quidam, & ignobilis, uerborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam uidetur. huius sententiae grauitas a Platonis auctoritate

repetatur:

repetatur: apud quē saepe haec oratio usurpata est, ut nihil, praeter uirtutem, diceretur bonum. uelut in Gorgia Socrates, cum esset ex eo quaesitum, Archelaum, Perdicae filium, qui tum fortunatissimus haberetur, non ne beatum putaret, Haud scio, inquit: numquam enim cum eo locutus sum. An tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidem rege magno potes dicere, beatus ne sit? an ego possum, cum ignorem, quam sit doctus, quam uir bonus? Quid? tu in eo sitam uitam beatam putas? ita prorsus existimo, bonos beatos, improbos miseros. Miser ergo Archelaus? certe, si iniustus. Videtur ne omnem hic beatam uitam in una uirtute ponere? quid uero in epitaphio; quo modo idem? Nam cui uiro, inquit, ex se ipso apta sunt omnia, quae ad beate uiuendum ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pendere ex alterius euentis, & errare coguntur; huic optime uiuendi ratio comparata est. hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cum reliquis commodis, tum maxime liberis, parebit, & obediet praecepto illi ueteri: neque enim laetabitur umquam, neque maerebit nimis, quod semper in se ipso omnem spem reponet sui. Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoq; fonte nostra omnis manabit oratio. unde igitur rectius ordiri possumus, quam a communi parente natura? quae, quidquid genuit non modo animal, sed etiam quod ita esset ortum e terra, ut stirpibus suis

niteretur, in suo quidque genere perfectum esse uoluit. itaque & arbores, & uites, & ea, quae sunt humiliora, neque se tollere a terra altius possunt, alia semper uirent, alia, hieme nudata, uerno tempore tepefacta frondescunt: neque est ullum, quod non ita uigeat interiore quodam motu, & suis quoque seminibus inclusis, ut aut flores, aut fruges fundat, aut bacas; omniaq. in omnibus, quantum in ipsis, nulla ui impediente, perfecta sint. Facilius uero etiam in bestijs, quod his sensus a natura est datus, uis ipsius naturae perspici potest. namque alias bestiolas nantes aquarũ incolas esse uoluit, alias uolucres caelo frui libero, serpentes quasdam, quasdam esse gradientes; earum ipsarum partim solliuagas, partim congregatas; immanes alias, quasdam autem cicures, non nullas abditas, terraq. tectas. atque earum quaeque, suum tenens munus, cum in disparis animantis uitam transire non possit, manet in lege naturae. Et ut bestijs aliud alij praecipui a natura datum est, quod suum quaeque retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddam praestantius. etsi praestantia debent ea dici, quae habent aliquam comparationem: humanus autem animus, decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. hic igitur, si est excultus; & si eius acies ita curata est, ut ne caecetur erroribus; fit perfecta mens, id est absoluta ratio; quae est idem, quod uirtus. & si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere

nere

nere expletum, atque cumulatum est, idq. uirtutis est proprium: certe omnes uirtutis compotes beati sunt. et hoc quidem mihi cum Bruto conuenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone. sed mihi uidentur etiam beatissimi. quid enim deest ad beate uiuendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse qui potest? at diffidat necesse est, qui bona diuidit tripertito. qui enim poterit aut corporis firmitate, aut fortunae stabilitate confidere? atqui, nisi, stabili, & fixo permanente bono, beatus esse nemo potest. quid igitur eiusmodi istorum est? ut mihi illud Laconis dictum in hos cadere uideatur: qui glorianti cuidam mercatori, quod multas naues in omnem oram maritimam dimisisset, non sane optabilis ista quidem est, inquit, rudentibus apta, fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, quod uita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim inueterascere, nihil extingui, nihil cadere debet eorũ, in quibus uita beata consistit. nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. uolumus enim eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, septum, atque munitum, non ut paruo metu praeditus sit, sed ut nullo. ut enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic sine metu is habendus est, non qui parua metuit, sed qui omnino metu uacat. quae est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? atque haec

certe

certe nō ita se haberent, nisi omne bonum in una honestate consisteret. qui autem illam maxime optatam, & expetitam securitatem (securitatem autem nunc appello uacuitatem aegritudinis, in qua uita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quae homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapientem esse uolumus, nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedaemonij Philippo minitanti per litteras, se omnia, quae conarentur, prohibiturum, quaesiuerunt, num se esset etiam mori prohibiturus: uir is, quem quaerimus, non multo facilius tali animo reperietur, quam ciuitas uniuersa? Quid, ad hanc fortitudinem, de qua loquitur, temperantia adiuncta, quae sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beate uiuendum deesse ei, quem fortitudo ab aegritudine, & a metu uindicet, temperantia tum a libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? haec efficere uirtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui cum perturbationes animi miseram, sedationes autem uitam efficiant beatam; duplexq. ratio perturbationis sit, quod aegritudo, & metus in malis opinatis, in bonorum autem errore laetitia gestiens, libidoq. uersentur; cum haec omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tamq. ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem uacuum, solutum, liberum uideris,

deris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est: semper igitur sapiens beatus est. Atque etiam omne bonum laetabile est: quod autem laetabile, id praedicandum, & praeseferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si uero gloriosum, certe laudabile: quod autem laudabile, profecto etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. at, quae isti bona numerant, ne ipsi quidem honesta dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur, honestate una uitam contineri beatam. non sunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet esse miserrimum. An dubitas, quin praestans ualetudine, uiribus, forma, acerrimis, integerrimisq. sensibus; adde etiam, si libet, pernicitatem, & uelocitatem; da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam; si fuerit is, qui haec habet, iniustus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabis ne eum miserum dicere? qualia igitur ista bona sunt, quae qui habeat, miserrimus esse possit? uideamus, ne, ut aceruus ex sui generis granis, sic beata uita ex sui similibus partibus effici debeat. quod si ita est; ex bonis, quae sola honesta sunt, efficiendum est beatum. ea mixta ex dissimilibus si erunt, honestum ex his effici nihil poterit. quo detracto, quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid est, quod bonum sit, id expetendum est: quod autem expetendum, id certe approbandum: quod uero approbaris, id gratum acceptumq. habendum:

ergo

ergo etiam dignitas ei tribuenda est. quod si ita est; laudabile sit necesse est. bonum igitur omne laudabile: ex quo efficitur, ut; quod sit honestum, id sit solum bonum. quod ni ita tenebimus; multa erunt, quae nobis bona dicenda sint. omitto diuitias: quas, cum quiuis, quamuis indignus, habere possit, in bonis non numero: quod enim est bonum, id non quiuis habere potest. omitto nobilitatem, famamq. popularem, stultorum, improborumq. consensu excitatam. haec, quae sunt minima, tamen bona dicantur necesse est; candiduli dentes, uenusti oculi, color suauis, & ea, quae Euryclia laudat, Vlyssi pedes abluens, lenitudo orationis, mollitudo corporis. ea si bona dicemus, quid erit in philosophi grauitate, quam in uulgi opinione, stultorumq. turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? At enim eadem Stoici praecipua, uel producta dicunt, quae bona isti. dicunt illi quidem: sed his uitam beatam compleri negant. hi autem sine ijs esse nullam putant: aut, si sit beata, beatissimam certe negant. nos autem uolumus beatissimam; idq. nobis Socratica illa conclusione confirmatur. sic enim princeps ille philosophiae disserebat: qualis cuiusque animi affectus esset, talem esse hominem; qualis autem ipse homo esset, talem esse orationem; orationi autem facta similia, factis uitam. affectus autem animi in bono uiro laudabilis: et uita igitur laudabilis boni uiri: honesta ergo; quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam uitam esse, concluditur. etenim,

enim, pro deorum atque hominum fidem, parumne cognitum est superioribus nostris disputationibus, an delectationis & otij consumendi caussa locuti sumus; sapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem uoco, semper uacare? semper in animo eius esse placidissimam pacem? uir igitur temperans, constans, sine metu, sine aegritudine. sine alacritate ulla; sine libidine, non est beatus? at semper sapiens talis: semper igitur beatus. Iam uero qui potest uir bonus non ad id, quod laudabile sit, omnia referre, quae agit, quaeq. sentit? refert autem omnia ad beate uiuendum: beata igitur uità laudabilis. nec quidquam sine uirtutę laudabile: beata igitur uita uirtute conficitur. Atque hoc sic etiam concluditur. nec in misera uita quidquam est praedicabile, aut gloriandum, nec in ea, quae nec misera sit, nec beata. & est in aliqua uita praedicabile aliquid, & gloriandum, ac praeseferendum: ut Epaminondas;

Consilijs nostris laus est attonsa Laconum:

ut Africanus;

A sole exoriente, supra Meoti' paludes,

Nemo est, qui factis me aequiparare queat.

quod si beata uita glorianda; & praedicanda, & praeseferenda est. nihil est enim aliud, quod praedicandum, & praeseferendum sit. quibus positis, intelligis quid sequatur. et quidem, nisi ea uita beata est, quae est eadem honesta: sit aliud, necesse est, melius uita beata. quod enim erit honestum, certe fatebun-

ſatebuntur eſſe melius. ita erit beata uita melius ali quid. quo quid poteſt dici peruerſius? Quid? cum fatentur ſatis magnam uim eſſe in uitijs ad miſeram uitam, non ne fatendum eſt, eandem uim in uirtute eſſe ad beatam uitam? contrariorum enim contraria ſunt conſequentia. Quo loco quaero, quam uim habeat libra illa Critolai: qui cum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa; tantum propendere illam boni lancem putet, ut terram & maria deprimat. quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauiſſimum philoſophorum, exaggerantem tantopere uirtutem, & extenuantem cetera, et abijcientem, in uirtute non beatam modo uitam, ſed etiam beatiſſimam ponere? quod quidem niſi ſit, uirtutum interitus conſequetur. nam, in quem cadit aegritudo, in eundem metum cadere neceſſe eſt. eſt enim metus, futurae aegritudinis ſolicita expectatio. in quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. ergo, ut idem uincatur interdum, neceſſe eſt, nec putet ad ſe praeceptum illud Atrei pertinere;

Proinde ita parent ſe in uita, ut uinci neſciant.

hic autem uincetur, ut dixi, nec modo uincetur, ſed etiam ſeruiet. at nos uirtutem ſemper liberam uolumus, ſemper inuictam. quae niſi ſunt, ſublata uirtus eſt. atqui, ſi in uirtute ſatis eſt praeſidij ad bene uiuendum, ſatis eſt etiam ad beate: ſatis eſt enim certe in uirtute, ut fortiter uiuamus: ſi fortiter, e-

tiam

dit) abundaretq. & aequalium familiaritatibus, & consuetudine propinquorum, haberet etiam, more Graeciae, quosdam adolescentes amore coniunctos; credebat eorum nemini; sed ijs, quos ex familijs locupletum seruos delegerat, quibus nomen seruitutis ipse detraxerat, & quibusdam conuenis, & feris barbaris corporis custodiam committebat. ita, propter iniustam dominatus cupiditatem, in carcerem quodam modo ipse se incluserat. quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. ita, sordido, ancillariq. artificio, regiae uirgines, ut tonstriculae, tondebant barbam, & capillum patris. & tamen ab ijs ipsis, cum iam essent adultae, ferrum remouit; instituitque, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi, & capillum adurerent. cumq. duas uxores haberet, Aristomachen, ciuem suam, Doridem autem Locrensem; sic noctu ad eas uentitabat, ut omnia specularetur, & perscrutaretur ante. & cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusq. fossae transitum ponticulo ligneo cōiunxisset; eum ipsum, cum fores cubiculi clauserat, detorquebat. idemque, cum in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. atque is, cum pila ludere uellet, (studiose enim id factitabat) tunicamq. poneret, adolescentulo; quem amabat, tradidisse gladium dicitur. hic cum quidam familiaris iocans dixisset, huic quidem certe uitam tuam committis, arrisissetq. adolescens; utrumque iussit

interfici; alterum, quia uiam demonstrauisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset, atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita. quem enim uehementer amaret, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum, quamquam hic quidem tyrannus ipse iudicauit, quam esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regiarum; negaretq. umquam beatiorem quemquam fuisse; uis ne igitur, inquit, o Damocle, quoniam haec te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq. cōplures ornauit argento, auroq. caelato, tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq. ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronae: incendebantur odores: mensae conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari, seta equina appensum, demitti iussit, ut impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: iam ipsae defluebant coronae: denique exorauit tyrannum, ut

abire

abire liceret, quod iam beatus nollet esse. Satis ne ui detur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibusq. libertatem & iura redderet. ijs enim se adolescens, improuida aetate, irretierat erratis, eaq. commiserat, ut saluus esse non posset, si sanus esse coepisset. Quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum uadem mortis accepisset, alter, ut uadem suũ liberaret, praesto fuisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius uobis amicus adscriberer. quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini praesertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum uero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quam bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in alijs, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam, (& mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus uideretur. sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat: uiuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cum huius uita, qua taetrius, miserius, detestabilius excogitare ni-

interfici; alterum, quia uiam demonstrauisset interimendi sui; alterum, quia id dictum risu approbauisset, atque eo facto sic doluit, ut nihil grauius tulerit in uita. quem enim uehementer amaret, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum. quamquam hic quidem tyrannus ipse iudicauit, quam esset beatus. nam cum quidam ex eius assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam aedium regia rum; negaretq. umquam beatiorem quemquam fuisse; uis ne igitur, inquit, o Damocle, quoniam haec te uita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? cum se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, textili stragulo, magnificis operibus picto, abacosq. cōplures ornauit argento, auroq. caelato, tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq. ad nutum illius intuentes diligenter ministrare. aderant unguenta, coronae: incendebantur odores: mensae conquisitissimis epulis extruebantur. fortunatus sibi Damocles uidebatur. in hoc medio apparatu fulgentem gladium e lacunari, seta equina appensum, demitti iussit, ut impenderet illius beati ceruicibus. itaque nec pulchros illos administratores aspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum porrigebat in mensam: iam ipsae defluebant coronae: denique exorauit tyrannum, ut abire

abire liceret, quod iam beatus nollet esse. Satis ne uidetur declarasse Dionysius, nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? atque ei ne integrum quidem erat, ut ad iustitiam remigraret, ciuibusq. libertatem & iura redderet. ijs enim se adolescens, improuida aetate, irretierat erratis, eaq. commiserat, ut saluus esse non posset, si sanus esse coepisset. Quantopere uero amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cum alterum uadem mortis accepisset, alter, ut uadem suũ liberaret, praesto suisset ad horam mortis destinatam; utinam ego, inquit, tertius uobis amicus adscriberer. quam huic erat miserum carere consuetudine amicorum, societate uictus, sermone omnino familiari? homini praesertim docto a puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum uero perstudiosum accepimus, poetam etiam tragicum: quam bonum, nihil ad rem: in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quam in aliis, suum cuique pulchrum est. adhuc neminem cognoui poetam, (& mihi fuit cum Aquino amicitia) qui sibi non optimus uideretur. sic se res habet: te tua, me delectant mea. Sed, ut ad Dionysium redeamus: omni cultu, & uictu humano carebat: uiuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut uellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. non ergo iam cum huius uita, qua taetrius, miserius, detestabilius excogitare ni-

hil possum, Platonis, aut Archytae uitam compa rabo, doctorum hominum, & plane sapientium. Ex eadem urbe humilem homunculum a puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. cuius ego quaestor, ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum undique, & uestitum uepribus, & dumetis, indagaui sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam; qui declarabant, in summo sepulcro sphaeram esse positam cum cylindro. ego autem cum omnia collustrarem oculis, (est enim ad portas Agragianas magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multum e dumis eminentem; in qua inerat sphaerae figura, & cylindri. atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quaererem. immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. quo cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigrãma, exesis posterioribus partibus uersiculorum, dimidiatis fere. ita nobilissima Graeciae ciuitas, quondã uero etiam doctissima, sui ciuis, unius acutissimi, monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat unde aberrauit oratio. Quis est enim omnium, qui modo cum musis, id est cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui se non hunc mathematicum malit, quam illum tyrannum? si uitae modum, actionemq.

quaeri-

quaerimus: alterius mens rationibus agitandis exquirendisq. alebatur, cum oblectatione solertiae; qui est unus suauissimus pastus animorum: alterius caede, & iniurijs; cum & diurno, & nocturno metu. Age confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram: quae regna, quas opes studijs eorum, & delectationibus antepones? etenim quae pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud; quod quaeris, omnium optimum. quid est autem in homine, sagaci, ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse uolumus. bonum autem mentis est uirtus: ergo hac beatam uitam contineri necesse est. hinc omnia, quae pulchra, honesta, praeclara sunt, ut supra dixi, (sed dicendum illud idem paullo uberius uidetur) plena gaudiorum sunt: ex perpetuis autem plenisq. gaudijs cum perspicuum sit uitam beatam existere; sequitur, ut ea existat ex honestate. Sed, ne uerbis solum attingamus ea, quae uolumus ostendere; proponenda quaedam quasi mouentia sunt; quae nos magis ad cognitionem, intelligentiamq. conuertant: sumatur enim nobis quidam praestans uir optimis artibus, isq. animo parumper, & cogitatione fingatur. primum ingenio eximio sit, necesse est: tardis enim mentibus uirtus non facile committitur: deinde ad inuestigandam ueritatem studio incitato. ex quo triplex ille animi fetus existit; unus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturae; alter in descriptione expetendarum, fugiendarum

aarum ue rerum; tertius in iudicando, quid cuique rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum ueritas iudicandi. quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum cum his habitantem, pernoctantemq. curis? & cum totius mundi motus conuersionesq. perspexerit, sideraq. uiderit innumerabilia caelo inhaerentia cũ eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quaeque tenere cursus, multum inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum uagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? horum nimirum aspectus impulit illos ueteres, & admonuit, ut plura quaererent. inde est indagatio nata initiorum, & tamquam seminum, unde essent omnia orta, generata, concreta; quaeq. cuiusque generis uel inanimi, uel animati, uel muti, uel loquentis origo, quae uita, quis interitus; quaeq. ex alio in aliud uicissitudo, atque mutatio; unde terra, & quibus librata ponderibus; quibus cauernis maria sustineantur; in qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant; qui est idem infimus in rotundo. haec tractanti animo, & noctes & dies cogitanti, existit illa a deo Delphis praecepta cognitio, ut ipsa se mens uitijs exutam cognoscat, coniunctamq. cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de ui, & natura deorum, studium incendit illius aeternitatis imitandae: neque se in breuitate ui

tae collocatam putat, cum rerum caussas alias ex alijs aptas, & necessitate nexas uidet: quibus ab aeterno tempore fluentibus in aeternum, ratio tamen, mensq; moderatur. haec ille intuens, atque suspiciens, uel potius omnes partes, orasq. circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio uirtutis existit: efflorescunt genera, partes uirtutum: inuenitur, quid sit, quod natura spectet extremum in bonis, quod in malis ultimum, quo referenda sint officia, quae degendae aetatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc uel maxime efficitur, quod hac disputatione agitamus; ut uirtus ad beate uiuendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quae per omnes partes sapientiae manat, & funditur, quae rem definit, genera dispertit, sequentia adiungit, perfecta concludit, uera & falsa dijudicat, differendi ratio, & scientia. ex qua cum summa utilitas existit ad res ponderandas, tum maxime ingenua delectatio, & digna sapientia. sed haec otij. Transeat idem iste sapiens ad remp. tuendam: quid eo possit esse praestantius, cum contineri prudentia utilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis utatur tot tamq. uarijs uirtutibus? Adiunge fructum amicitiarum: in quo a doctis positum est cum consilium omnis uitae, consentiens, & paene conspirans, tum summa iucunditas e quotidiano cultu, atque uictu. quid haec tandem uita desiderat,

quo sit beatior? cui rei refertae tot, tantisq. gaudijs, fortuna ipsa cedat, necesse est. Quod si gaudere talibus bonis animi, id est uirtutibus, beatum est; omnesq. sapientes ijs gaudijs perfruuntur: omnes eos, confiteri, beatos esse, necesse est. A. *Etiam ne in cruciatu, atque tormentis?* M. *An tu me in uiola putas, aut in rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodo induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi uratur, torqueatur, secetur, quin possit exclamare, quam pro nihilo puto: cum praesertim omne malum dolore definiat, bonum uoluptate; haec nostra, honesta, turpia, irrideat; dicatq. nos, in uocibus occupatos, inanes sonos fundere, neque quidquã ad nos pertinere, nisi quod aut leue, aut asperum in corpore sentiatur: huic ergo, ut dixi, non multum differenti a iudicio ferarum, obliuisci licebit sui, & tum fortunam contemnere, cum sit omne & bonum eius & malum in potestate fortunae; tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cum constituerit non modo summũ malum esse dolorem, sed etiam solũ: (nec uero illa sibi remedia cõparauit ad tolerãdum dolorẽ, firmitatẽ animi, turpitudinis uerecundiã, exercitationẽ, consuetudinemq. patiẽdi, praecepta fortitudinis, duritiam uirilem: sed una se dicit recordatione acquiescere praeteritarum uoluptatum: ut, si quis aestuans, cum uim caloris non facile*

cile

cile patiatur, recordari uelit, se aliquando in Arpinati uostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse: nō enim uideo, quo modo sedare possint mala praesentia praeteritae uoluptates) sed cū is dicat, sēper beatū esse sapientem, cui dicere hoc, si sibi constare uellet, non liceret: quidnam faciendum est ijs, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, ueteresq. Academici balbutire desinant aliquando; aperteque, et clara uoce audeant dicere, beatam uitam in Phalaridis taurum descensuram. sint enim tria genera bonorum: (ut iam a laqueis Stoicorum, quibus usum me pluribus, quam soleo, intelligo, recedamus) sint sane illa genera bonorum; dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodo, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa longe lateq. se pandant, caelumq. contingant; ut, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modo, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem uero sapiens extimescet? is enim huic maximae sententiae repugnat. nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraq. aegritudinem, et reliquas animi perturbationes satis esse uidemur superiorum dierum disputatiouibus armati, & parati. dolor esse uidetur acerrimus uirtuti aduersarius. is ardentes faces intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debellaturum minatur. huic igitur succumbet uirtus? huic beata sapientis, & constantis uiri uita cedet? quam turpe, o dij boni-

ni. pueri Spartiatae non ingemiscunt, uerborum dolore laniati. adolescentium greges Lacedaemone uidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, unguibus, morsu, denique ut exanimarentur, priusquam se uictos faterentur. quae barbaria India uastior, aut agrestior? in ea tamen gente primum ij, qui sapientes habentur, nudi aetatem agunt, et Caucasi niues, hiemalemq. uim perferunt sine dolore; cumq. ad flammam se applicuerint, sine gemitu aduruntur. mulieres uero in India, cum est cuiusque earum uir mortuus, in certamen, iudiciumq. ueniunt, quam plurimum ille dilexerit: plures enim singulis solent esse nuptae. quae est uictrix, ea laeta, prosequentibus suis, una cum uiro in rogum imponitur: illa uicta, maesta discedit. numquam naturam mos uinceret: est enim ea semper inuicta. sed nos umbris, delicijs, otio, languore, desidia animum infecimus, opinionibus, maloq. more delenitum molliuimus. Aegyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutae mentes prauitatis erroribus, quamuis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum uiolent; quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent. De hominibus loquor. quid bestiae? non ne frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestres cursus, lustrationesq. patiuntur? non ne pro suo partu ita propugnant, ut uulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? Omitto, quae perferant, quaeq. patiantur

tur ambitiosi honoris caussa; laudis studiosi, gloriae caussa; amore incensi, cupiditatis. Plena uita exemplorum est: sed adhibeat oratio modum, & redeat illud, unde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta uita beata; nec, iustitiam, temperantiam, in primisq. fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cum tortoris os uiderit, consistet; uirtutibusq. omnibus sine ullo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra fores, ut ante dixi, limenq. carceris. quid enim ea foedius, quid deformius sola relicta, comitatu pulcherrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim uirtutes sine beata uita cohaerere possunt, nec illa sine uirtutibus. itaque eam tergiuersari non sinent, secumq. rapient ad quemcumque ipsae dolorem, cruciatumq. ducentur. sapientis est enim proprium, nihil, quod paenitere possit, facere, nihil inuitum; splendide, constanter, grauiter, honeste omnia; nihil ita expectare, quasi certo futurum; nihil, cum acciderit, admirari, ut inopinatum, ac nouum accidisse uideatur; omnia ad suum arbitrium referre; suis stare iudicijs. quo quid sit beatius, mihi certe in mentem uenire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. qui cum finem bonorum esse senserint, congruere naturae, cumq. ea conuenienter uiuere: cum id sit in sapiente situm non officio solum, uerum etiam potestate; sequatur, necesse est, ut, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem uita beata sit. ita fit semper uita beata sapientis. Habes,

bes, quae fortissime de beata uita dici putem, & quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam uerissime. A. *Melius quidem afferre nihil possum: sed a te impetrare libenter uelim, nisi molestum sit, quoniam te nulla uincula impendiunt ullius certae disciplinae, libasq. ex omnibus quodcúque te maxime specie ueritatis mouet; quod paullo ante Peripateticos, ueteremq. Academiam hortari uidebare, ut sine retractatione libere dicere auderent, sapientes esse semper beatissimos, id uelim audire quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim a te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa.* M. *Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet uti; quorum oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omnes partes, ut ab alijs possit ipsa per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. et quoniam uideris hoc uelle, ut, quaecúque dissentientium philosophorum sententia de finibus sit, tamen uirtus satis habeat ad uitam beatam praesidij: quod quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, ut contra Stoicos, quos studiosissime semper refellebat, & contra quorum disciplinam ingenium eius exarserat: nos illud quidem cum pace agemus: si enim Stoici fines bonorum recte posuerunt; confecta res est; necesse est semper beatum esse sapientem: sed quaeramus unamquáque reliquorum sententiam, si fieri potest, ut hoc praeclarum quasi decretum beatae uitae possit omnium sententijs, & disciplinis*

sciplinis conuenire. sunt autem hae de finibus, ut opinor, retentae, defensaeq. sententiae: primum simplices quattuor; nihil bonum, nisi honestum, ut Stoici; nihil bonum, nisi uoluptatem, ut Epicurus; nihil bonum, nisi uacuitatem doloris, ut Hieronymus; nihil bonum, nisi naturae primis bonis, aut omnibus, aut maximis, frui, ut Carneades contra Stoicos disserebat. haec igitur simplicia, illa mixta: tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici, nec multo ueteres Academici secus. uoluptatem cum honestate Clitomachus, & Callipho copulauit. indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. hae sunt sententiae, quae stabilitatis aliquid habeant. nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, non nullorumq. aliorum euanuerunt. hi quid possint obtinere, uideamus, omissis Stoicis: quorum satis uideor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata caussa est, praeter Theophrastum, et si qui, illum secuti, imbecillius horrent dolorem, & reformidant. reliquis quidem licet fecere, quod fere faciunt, ut grauitatem, dignitatemq. uirtutis exaggerent. quam cum ad caelum extulerint, quod facere eloquentes homines copiose solent; reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere. nec enim licet ijs, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare eos esse beatos, qui illam adepti sunt. quamquam enim sint in quibusdam malis; tamen hoc nomen beati longe & late patet. nam ut quaestuosa

merca-

mercatura, fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis tempestatis calamitate semper uacet, sed si multo maiori ex parte extet in utraque felicitas: sic uita, non solum si undique referta bonis est, sed si multo maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata recte dici potest. Sequetur igitur, horum ratione, uel ad supplicium beata uita uirtutem, cumq. ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. Eadem Calliphontis erit, Diodoriq. sententia: quorum uterque honestatem sic complectitur, ut omnia, quae sine ea sint, longe, & retro ponenda censeat. Reliqui habere se uidentur angustius, enatant tamen, Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, qui eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq. condocefaciat, ut ea, quae bona, mala ne uideantur, possit contemnere. nam quae tibi Epicuri uidetur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis caussa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem uoluptarium dicimus. quid? is tibi mortem ne uidetur, an dolorem timere, qui eum diem, quo moritur, beatum appellat; maximisq. doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat, nec hoc sic agit, ut ex tempore quasi effutire uideatur? de morte

enim ita sentit, ut, dissoluto animante, sensum extinctum putet; quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere. Item de dolore certa habet, quae sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate. Quid tandem? isti grandiloqui contra haec duo, quae maxime angunt, melius se habent, quam Epicurus? an ad cetera, quae mala putantur, non & Epicurus, & reliqui philosophi satis parati uidentur? quis non paupertatem extimescit? neque tamen quisquam philosophorum. hic uero ipse quam paruo est contentus? nemo de tenui uictu plura dixit. etenim, quae res pecuniae cupiditatem afferunt, ut amori, ut ambitioni, ut quotidianis sumptibus copiae suppetant; cum procul ab ijs omnibus rebus absit, cur pecuniam magnopere desideret, uel potius curet omnino? an Scythes Anacharsis potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi facere non potuerunt? illius epistola fertur his uerbis. Anacharsius Hannoni salutem. Mihi amictus est Scythicum tegmen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames: lacte, caseo, carne uescor. quare tu ad quietum me licet: munera autem ista, quibus es delectatus, uel ciuibus tuis, uel dijs immortalibus dona. Omnes fere philosophi ominium disciplinarum, nisi quos a recta ratione natura uitiosa detorsisset, hoc eodem animo esse potuerunt. Socrates, in pompa cum magna uis auri argentiq. ferretur, quam multa non desidero, inquit. Xenocrates,

crates, cum legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attulissent, quae erat pecunia temporibus illis, Athenis praesertim, maxima; adduxit legatos ad caenam in Academiam; ijs apposuit tantum, quod satis esset, nullo apparatu. cum postridie rogarent eum, cui numerari iuberet; quid? uos hesterna, inquit, caenula non intellexistis, me pecunia non egere? quos cum tristiores uidisset, triginta minas accepit; ne aspernari regis liberalitatem uideretur. At uero Diogenes liberius, ut Cynicus, Alexandro roganti, ut diceret, si quid sibi opus esset, nunc quidem paullulum, inquit, a sole absis. offecerat uidelicet apricanti. & hic quidem disputare solebat, quanto regem Persarum uita, fortunaq. superaret: sibi nihil deesse, illi nihil satis umquam fore: se eius uoluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset; suas eum consequi nullo modo posse. Vides, credo, ut Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen; partim esse naturales, & necessarias; partim naturales, & non necessarias; partim neutrum: necessarias satiari posse paene nihilo: diuitias enim naturae parabiles esse. Secundum autem genus cupiditatum nec ad potiendum difficile censet, nec uero ad carendum. Tertias, quod essent plane inanes, neque necessitatem modo; sed ne naturam quidem attingerent, funditus eijciendas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, haeq. uoluptates sigillatim extenuantur:

quarum genera non contemnunt, quaerunt tamen copiam. nam & obscenas uoluptates, de quibus multa ab illis habetur oratio, faciles, communes, in medio sitas esse dicunt; easq. si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, aetate, figura metiendas putant; ab ijsq. abstinere minime esse difficile, si aut ualetudo, aut officium, aut fama postulet; omninoq. genus hoc uoluptatum optabile esse, si non obsit, prodesse numquam. Totumq. hoc de uoluptate sic ille praecepit, ut uoluptatem ipsam per se, quia uoluptas sit, semper optandam, expetendamq. putet; eademq. ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum: itaque hac usurum compensatione sapientem, ut uoluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit; & dolorem suscipiat, maiorem efficientem uoluptatem: omniaq. iucunda, quamquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen: quocirca corpus gaudere tam diu, dũ praesentẽ sentiret uoluptatem; animum et praesentem percipere pariter cum corpore, & prospicere uenientem, nec praeteritam praeterfluere sinere: ita perpetuas, & contextas uoluptates in sapiente fore semper, cum expectationi speratarum perceptarum memoria iungeretur. Atque ijs similia ad uictum etiam transferuntur; extenuanturq. magnificentia, & sumptus epularum, quod paruo cultu natura contenta sit. etenim quis hoc non uidet, desiderijs ista condiri omnia? Darius in fu-

nn ga,

ga, cum aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit umquam se bibisse iucundius. numquam uidelicet sitiens biberat. nec esuriens Ptolemaeus ederat: cui cum peragranti Aegyptum, comitibus non consecutis, cibarius in casa panis datus esset; nihil uisum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cum usque ad uesperum contentius ambularet; quaesitumq. esset ex eo, quare id faceret; respondisse, se, quo melius cenaret, obsonare ambulando famem. quid? uictum Lacedaemoniorum in Phiditijs non ne uidemus? ubi cum tyrannus cenauisset Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cenae caput erat, delectatum. tum is, qui illa coxerat, minime mirum, inquit; condimenta enim defuerunt. quae tandem, inquit ille? labor in uenatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. his enim rebus Lacaedaemoniorum epulae condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solum, sed etiam ex bestijs intelligi potest, quae, ut quidquid obiectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contentae non quaerunt amplius. Ciuitates quaedam uniuersae, more ductae, parsimonia delectantur, ut de Lacedaemonijs paullo ante diximus. Persarum a Xenophonte uictus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, praeter nasturtium. quamquam, si quaedam etiam suauiora natura desideret, quam multa ex terra, arboribusq. gignũtur cum copia facili, tum suauitate praestantia? adde siccitatem, quae consequitur hanc continentiam in uictu:

uictu: adde integritatem ualetudinis. confer sudantes, ructantes, refertos epulis, tamquam opimos boues: tum intelliges, qui uoluptatem maxime sequantur, eos minime consequi, iucunditatemq. uictus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cum cenauisset apud Platonem, eoq. conuiuio admodum delectatus esset, uidissetq. eum postridie, dixisse, uestrae quidem cenae non solum in praesentia, sed etiam postero die iucūdae sunt. Quid, quod ne mente quidem recte uti possumus, multo cibo, & potione completi? est praeclara epistola Platonis ad Dionis propinquos; in qua scriptum est his fere uerbis. Quo cum uenissem, uita illa beata, quae ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq. mensarum, nullo modo mihi placuit; bis in die saturum fieri, nec umquam pernoctare solum, ceteraque, quae comitantur huic uitae, in qua sapiēs nemo efficitur umquam, moderatus uero multo minus. Quae enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur iucunda uita potest esse, a qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali, opulentissimi Syriae regis, error agnoscitur, qui incidi iussit in busto:

Haec habeo, quae edi, quaeq. exsaturata libido
Hausit; at illa iacent multa, & praeclara, relicta.

quid aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non in regis sepulcro inscriberes? haec habere se mortuum dicit, quae ne uiuus quidem diutius habebat, quam fruebatur.

fruebatur. Cur igitur diuitiae desiderentur? aut ubi paupertas beatos esse non sinit? signis, credo, tabulis, ludis, si quis est, qui his delectetur; non ne melius tenues homines fruuntur, quam illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in urbe summa in publico copia. quae qui priuati habent, nec tam multa & raro uident, cum in sua rura uenerint. quos tamen pungit aliquid, cum, illa unde habeant, recordantur. Dies deficiet, si uelim paupertatis caussam defendere. aperta enim res est; & quotidie nos ipsa natura admonet, quam paucis, quam paruis rebus egeat, quam uilibus. Num igitur ignobilitas, aut humilitas, aut etiam popularis offensio sapientem beatum esse prohibebit? uide, ne plus commendatio in uulgus, & haec, quae expetitur, gloria molestiae habeat, quam uoluptatis. Leuiculus sane noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculae, ut mos in Graecia est, insusurrantisq. alteri, hic est ille Demosthenes. quid hoc leuius? at quantus orator? sed apud alios loqui uidelicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem ipsam per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni, inquit, Athenas, Democritus; neque me quisquam ibi agnouit. constantem hominem, & grauem, qui glorietur a gloria abfuisse. An tibicines, iique, qui fidibus utuntur, suo, non multitudinis arbitrio cantus numerosq. moderantur; uir sapiens,

piens, multò arte maiore praeditus, non quid uerissimum sit; sed quid uelit uulgus; exquiret? an quidquam stultius, quam, quos singulos sicut operarios, barbarosq. contemnas; eos aliquid putare esse uniuersos? ille uero nostras ambitiones, leuitatesq. contemnet, honoresq. populi, etiam ultro delatos repudiabit: nos autem eos nescimus, ante quam poenitere coepit, contemnere. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro: uniuersos ait Ephesios esse morte multandos; quod, cum ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt: Nemo de nobis unus excellat; sed, si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit: An hoc non ita fit omni in populo? non ne omnem exuperantiam uirtutis oderunt? Quid? Aristides (malo enim Graecorum, quam nostra, proferre) non ne ob eam caussam expulsus est patria, quod praeter modum iustus esset? Quantis igitur molestijs uacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? quid est enim dulcius otio litterato? ijs, dico, litteris, quibus infinitatem rerum, atque naturae, & in hoc ipso mundo caelum, terras, maria cognoscimus. Contempto igitur honore, contempta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit? exilium, credo: quod in maximis malis ducitur: id si propter alienam, & offensam populi uoluntatem malum est: quam sit ea contemnenda, paullò ante dictum est. sin abesse a patria miserum est: plenae miserorum prouinciae sunt: ex quibus admo-

nn 3 dum

aum pauci in patriam reuertuntur. At multantur bonis exules: quid tum? parum ne multa de toleranda paupertate dicuntur? Iam uero, exilium, si rerum naturam, non ignominiam nominis, quaerimus; quantum demum a perpetua peregrinatione differt? in qua aetates suas philosophi nobilissimi consumpserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacides, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panaetius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerebiles alij: qui, semel egressi, numquam domum reuertere. At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem. de sapiente enim est haec omnis oratio, cui iure id accidere non possit: nam iure exultantem consolari non oportet. Postremo, ad omnes casus facillima ratio est eorum, qui ad uoluptatem ea referunt, quae sequuntur in uita, ut, quocumque haec loco suppeditent, ibi beate queant uiuere. itaque ad omnem rationem Teucri uox accommodari potest; ✱

Patria est, ubicumque est bene.

Socretes quidem cum rogaretur, cuiatem se esse diceret, mundanum inquit. totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. quid T. Albutius? non ne animo aequissimo Athenis exul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in rep. quiescens, Epicuri legibus paruisset. qui enim beatior Epicurus, quod in patria uiuebat, quam Metrodorus, quod Athenis? aut Plato Xenocratem uin-

uincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? quanti uero ista ciuitas aestimanda, ex qua boni sapientesq. pelluntur? Damaratus quidem, Tarquinij, regis nostri, pater, tyrannum Cypselum quod ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. num stulte anteposuit exilij libertatem domesticae seruituti? Iam uero motus animi, sollicitudines, aegritudinesq. obliuione leniuntur, traductis animis ad uoluptatem: non sine caussa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientē, quia semper sit in uoluptatibus: ex quo effici putat ille, quod quaerimus, ut sapiens semper beatus sit. etiamne, si sensibus carebit oculorum, si aurium? etiam: nam ista ipsa contemnit. primum enim, horribilis ista caecitas quibus tandem caret uoluptatibus? cum quidam etiam disputent, ceteras uoluptates in ipsis habitare sensibus; quae autem aspectu percipiantur, ea non uersari in oculorum ulla iucunditate; ut ea, quae gustemus, olfaciamus, tractemus, audiamus in ea ipsa, ubi sentimus, parte uersentur. in oculis tale nihil fit. animus accipit, quae uidemus. animo autem multis modis, uarijsq. delectari licet, etiam si non adhibeatur aspectus. loquor autem de docto homine & erudito, cui uiuere est cogitare. sapientis enim cogitatio non ferme ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim si nox non adimit uitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud An-

tipatri Cyrenaici est quidem paullo obscenius, sed non absurda sententia est: cuius caecitatem cum mulierculae lamentarentur, quid agitis, inquit? an nobis nulla uidetur uoluptas esse nocturna? Appium quidem, ueterem illum, qui caecus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex rebus gest[illegible]tel-ligimus, in illo suo casu nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus; cum, quorum res esset, sua ipsi non uidebant, caecum adhibebant ducem. pueris nobis, Cn. Aufidius, praetorius, [illegible] in senatu sententiam dicebat, nec amicis delib[illegible]sti-bus deerat, & Graecam scribebat histori[illegible] & uidebat in litteris. Diodotus Stoicus caecus [illegible]tos annos nostrae domi uixit. is uero, quod c[illegible]bile uix esset, cum in philosophia multo etiam m[illegible]as-sidue, quam antea, uersaretur; & cum [illegible]dit[illegible], Pythagoreorum more, uteretur; cumq. ei libri no-ctes & dies legerentur; quibus in studijs oculis non egebat; tamen, quod sine oculis fieri posse uix ui-detur, geometriae munus tuebatur, uerbis praeci-piens discentibus, unde, quo, quamq. lineam scri-berent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem Ere-tricum philosophum, cum quidam quaereret, quid ei caecitas attulisset, respondisse, ut puero uno esset comitatior. ut enim uel summa paupertas tolerabi-lis sit, si libeat, quod quibusdā Graecis, quotidie: sic caecitas ferri facile possit, si non desint subsidia ad ua-letudinem. Democritus, luminibus amissis, alba

scili-

scilicet, & atra discernere non poterat; at uero bona, mala; aequa, iniqua; honesta, turpia; utilia, inutilia; magna, parua poterat: & sine uarietate colorum licebat uiuere beate, sine notione rerum nõ licebat. atque is uir impediri animi etiam aciem aspectu oculorum arbitrabatur: & cum alij saepe, quod esset antea pedes, non uiderent; ille infinitatem omnem peregrinabatur, ut nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum caecum fuisse. at eius picturam, non poesim, uidemus. quae regio, quae ora, qui locus Graeciae, quae species formae, quae pugna, quae acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum non ita expictus est, ut, quae ipse non uiderit, nos ut uideremus effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac uoluptatem, aut cuiquam docto defuisse umquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anxagoras, aut hic ipse Democritus agros, & patrimonia sua reliquissent, huic discendi, quaerẽdiq. diuinae delectationi toto se animo dedidissent? itaque augurem Tyresiam, quem sapientem fingunt poetae, numquam inducunt deplorantem caecitatem suam: at uero Polyphemum Homerus, cum immanem, ferumq. finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusq. laudare fortunas, quod, qua uellet, ingredi posset, &, quae uellet, attingere. recte hic quidem: nihilo enim erat ipse Cyclops, quam aries ille, prudentior. In surditate uero quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus:

sus: sed aliud molestius, quod male audiebat, etiam si, ut mihi uidebatur, iniuria. Epicurei nostri graece fari nesciunt, nec Graeci latine: ergo hi in illorum & illi in horum sermone surdi: omnesq. id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At uocem citharoedi non audiunt: ne stridorem quidẽ serrae tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere uolunt, fremitum murmurantis maris. &, si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, ante quam hi sint inuenti, multos beate uixisse sapientes; deinde, multo maiorem percipi posse legendis his, quam audiendis, uoluptatem. tum, ut paullo ante caecos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim, qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia; ut idem oculis, & auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti, uehementius tamen torquent, quam ut caussa sit cur ferantur; quid est tandem, dij boni, quod laboremus? portus enim praesto est; quoniam mors ibidem est, aeternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho, mortem minitanti, magnum uero, inquit, effecisti; si Cantharidis uim consecutus es. Paullus Persae deprecanti ne in triumpho duceretur, in tua id, inquit, potestate est. Multa primo die, cum de ipsa morte quaereremus

mus, non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quae qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in uita, seruanda uidetur illa lex, quae in Graecorum conuiuijs obtinetur: Aut bibat, inquit, aut abeat. & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi; aut, ne sobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante discedat. sic iniurias fortunae, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Haec eadem, quae Epicurus, totidem uerbis dicit et Hieronymus. quod si ijs philosophis, quorum ea sententia est, ut uirtus per se ipsa nihil ualeat; omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis uocis sono decoratum esse dicant; & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem a Socrate, & Platone, perfectisq. philosophis faciendum putet? quorum alij tantam praestantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis, & externa obscurentur: alij autem haec ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat, tamquam honorarius arbiter, iudicare Carneades. nam cum, quaecumque bona Peripateticis, eadem Stoici commoda uiderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonae ualetudini, ceterisq. rebus generis eiusdem, quam Stioci, cum ea re, non uerbis, ponderarentur; caussam esse dissidendi negant. Quare, hunc locum ceterarum disciplina-

sus: sed aliud molestius, quod male audiebat, etiam si, ut mihi uidebatur, iniuria. Epicurei nostri graece fari nesciunt, nec Graeci latine: ergo hi in illorum & illi in horum sermone surdi: omnesq. id nos in ijs linguis, quas non intelligimus, quae sunt innumerabiles, surdi profecto sumus. At uocem citharoedi non audiunt: ne stridorem quidē serrae tum, cum acuitur; aut grunitum, cum iugulatur sus; nec, cum quiescere uolunt, fremitum murmurantis maris. &; si cantus eos forte delectant, primum cogitare debent, ante quam hi sint inuenti, multos beate uixisse sapientes; deinde, multo maiorem percipi posse legendis his, quam audiendis, uoluptatem: tum, ut paullo ante caecos ad aurium traducebamus uoluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim, qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in unum omnia; ut idem oculis, & auribus captus sit, prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primum per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin forte longinquitate producti, uehementius tamen torquent, quam ut caussa sit cur ferantur; quid est tandem, dij boni, quod laboremus? portus enim praesto est; quoniam mors ibidem est, aeternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus Lysimacho, mortem mini tanti, magnum uero, inquit, effecisti; si Cantharidis uim consecutus es. Paullus Persae deprecanti ne in triumpho duceretur, in tua id, inquit, potestate est. Multa primo die, cum de ipsa morte quaereremus

mus, non pauca etiam postero, cum ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quae qui recordetur, haud sane periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certe non timendam putet. mihi quidem in uita, seruanda uidetur illa lex, quae in Graecorum conuiuijs obtinetur: Aut bibat, inquit, aut abeat. & recte. aut enim fruatur aliquis pariter cum alijs uoluptate potandi; aut, ne sobrius in uiolentiam uinolentorum incidat, ante discedat. sic iniurias fortunae, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Haec eadem, quae Epicurus, totidem uerbis dicit et Hieronymus. quod si ijs philosophis, quorum ea sententia est, ut uirtus per se ipsa nihil ualeat; omne, quod honestum nos, & laudabile esse dicimus, id illi cassum quiddam, & inanis uocis sono decoratum esse dicant; & tamen semper beatum esse censent sapientem: quid tandem a Socrate, & Platone, perfectisq. philosophis faciendum putet? quorum alij tantam praestantiam in bonis animi esse dicunt, ut ab his corporis, & externa obscurentur: alij autem haec ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat, tamquam honorarius arbiter, iudicare Carneades. nam cum, quaecumque bona Peripateticis, eadem Stoici commoda uiderentur; neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitijs, bonae ualetudini, ceterisq. rebus generis eiusdem, quam Stioci, cum ea re, non uerbis, ponderarentur; caussam esse dissidendi negant. Quare, hunc locum ceterarum disciplina-

sciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi uiderint: nihil tamen gratum est, quod de sapientium perpetua bene uiuendi facilitate dignum quiddam philosophorum uoce profitentur. Sed quoniam mane est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus: equidem me etiam conscripturum arbitror. ubi enim melius uti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutumq. nostrum hos libros alteros quinque mittemus: a quo non modo impulsi sumus ad philosophicas scriptiones, uerum etiam lacessiti. in quo quantum ceteris profuturi sumus, non facile dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, uarijsque, & undique circumfusis molestijs alia nulla potuit inueniri leuatio.

SCHO-

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN PRIMAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM

Pagina 5. Acad.

ABSENS factus aedilis, continuo praetor (licebat enim celerius legis praemio)] *Aedilitatem praetura biennio post consequebatur: quod saepe iam, & , opinor, primi olim docuimus. Lucullus autem, Syllanarum partium adiutor, cum aedilis fuisset, continuo praetor factus est, beneficio legis, ut opinor, a Sylla dictatore latae, ut ijs, qui partes eius in ciuili bello secuti essent, honores ante tempus capere liceret: nam apud Appianum lib. 1. scriptum est, lege Syllae cautum, ne quis, omissa praetura, consul fieri posset. quod Cicero etiam significat* VI. *in Antonium, his uerbis: V opiscus ex aedilitate consulatum petit: soluatur legibus. Verisimile autem, additũ in ea lege de magistratuum interuallo, sed exceptos esse eos, quorum opera in bello usus esset. itaque praemium legis hic appellat Cicero. Quod autem ait, Licebat, non ideo abrogatam postea legem Syllae significat, (nam, eam ualere, locus ex* XI. *Philippica proxime recitatus indicat) sed neminem iam uti eius legis beneficio: cũ ij, qui pro Sylla contra Marium pugnauerát, aut honores, ipso uiuente Sylla, iam cepissent, aut uita excessissent, aut certe ita senes essent, ut de petenda aedilitate, aut praetura minime cogitarent.*

contra

7.

Contra omnes dicere; qui scire sibi uidentur, solemus,] *Academici, percipi nihil posse, dicebant, praeter unum illud, nihil posse percipi. in hac autem haeresi Cicero cum esset; non erat, cur alios a se dissentire moleste ferret. id enim ab iis solet fieri, qui scire sibi uidentur: contra quos Academici solent dicere. Sunt, qui legant, Contra omnes dicere quae uidentur: quos secuti non sumus. non enim contra omnes dicere, quae uidebantur, soli Academici solebant; quod commune omnium erat; sed contra omnes, qui scire sibi uidebantur; quod proprium erat Academicorum, negantium quidquam sciri, & affirmari posse.*

7.

Iudicauerunt: aut,] *Locus, meo iudicio, deprauatus. liber doctissimi uiri, Caroli Sigonij, Iudicare aut. ego uellem, Iudicare: ita. Sententia uero sanequam apta efficitur. Cum liceret, inquit, eis, ante quam iudicarent, audire omnia, reliquorumq. doctrinam nosse; tamen, re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. ut igitur potuerunt, si aliorum sententias nossent, iudicare quid optimum esset: ita, cum eas neglexerint, seq. ad unius auctoritatem contulerint, rudes, & indocti iudicare non possunt. Hoc eo pluribus uerbis explanandum putaui, ne quis correctionem nostram posthac in dubium uocaret.*

Nec

10.

Nec uero esse ullam rationem] *Nec uerum esse, habent, praeter nostrum, impressi omnes libri. ego ex uetusto libro Bernardini Maffei, iuuenis admodum eruditi, & ex sententia emendaui, Nec uero. nam, Verum, si legas; duae illae uoces, Vllam rationem, neque cum sequenti uerbo, Disputare, neque cum praecedenti, Esse, cohaerebunt.*

10:

A patre Catulo,] *uideo Ciceronem ita locutum, Seruilius pater, Curio pater, Quinctus pater, sed de uiuis. itaque mihi magis placet, A patre Catuli, ut est in antiquo libro. supra enim dixit: Quae heri Catulus commemorauit, a patre suo dicta Philoni.*

12:

Cur has igitur sibi tam graues leges imposuerint] *non uideo, cur uerbum, igitur, quidam inculcauerint: quod neque habent libri scripti, quos quidem ego uiderim, &, abundare, sensus ostendit.*

13.

Sapientiq. satis sit, non esse falsum,] *ipsa indicat sententia, quod ueteris libri confirmat auctoritas, legendum, Sapientiq. satis non sit, non esse falsum: ut hoc dicatur: sapienti satis non est, non esse falsa decreta, sed stabilia quoque, fixa, rata debent esse.*

13:

Antipatro, hoc idem postulanti, cum diceret

ceret, ei qui affirmaret nihil posse percipi, consentaneum esse, unum tamen illud, dicere, percipi posse, ut alia non possent, Carneades acutius resistebat.] *Quid sibi uelint haec uerba, nemo non uidet: quorum antea sententia uideri poterat obscurior, cum pro, Ei qui affirmaret, legeretur, Eiq. affirmaret. quo ex loco, unius litterae mutatione, mendum sustulimus, idq. ex coniectura.*

24.

Aliqua sic recondit: e quibus memoria oritur] *Non nihil desideratur, ac fortasse tale quippiam, Vt postea: ut ita legatur: alia uisa sic arripit, ut his statim utatur; alia sic recondit, ut postea: e quibus memoria oritur. & dictio, Postea, referatur ad uerbum, utatur. nisi si quis ita malit legere, alia sibi recondit, e quibus memoria oritur: sibi, id est ad usum suum.*

15.

Cum dicunt hoc se unum tollere, ut quidquam uerum posit ita uideri, ut non eodem modo falsum etiam posit ita uideri;] *addidi, Verum, ex antiquo libro, sententia comprobante.*

15:

Cum sit incertum, uere, inaniter ne animus moueatur?] *in uulgatis libris, Animus, desiderabatur; ego addidi, secutus, praeter antiquum librum, ipsam sententiam, ipsumq. Ciceronem,*

nem, qui non ita multo post, Conantur, inquit, ostendere, multa posse uideri esse, quae omnino nulla sunt; cum animi inaniter moueantur rebus ijs, quae nullae sint, ut ijs, quae sint.

17.

Eorum, quae uideantur, alia uera esse, alia falsa:] *Sic opinor, melius, quam antea, Aliud uerum esse, aliud falsum. probat antiquus liber: confirmat ipse Cicero, qui proxime supra, Eorum, inquit, quae uidentur, alia uera sunt, alia falsa.*

17:

Illa uera, & firma, & certa esse, quae putentur;] *Aptius ad sententiam uisum est, Putentur, quam, ut antea, Tutentur. ut dicat, illa uera esse, quae uideantur: contra sententiam Academicorum, qui, nihilo magis uera illa esse, quam falsa, clamabant. quod proxime sequentibus uerbis ostenditur.*

17:

Quid enim dicere habeant, cur illa uera definitio sit?] *Alij: Quid enim dicere habeāt? pro, nec enim negare possunt. quod mihi non plane satisfacit. quiddam enim curtum in his uerbis aures meae sentiunt: nec Ciceroni propositum id uidetur magis, illam Academicorum definitionem transferri quamlibet in aliam rem posse; quam hoc, uel definitionem illam ueram non esse, quia transferri possit in alias res; uel, si tranferri non possit, id esse uerum, percipiq. posse, quod ea definitione explicetur.*

plicetur. quod omnino ab Academicis negatur. Videant igitur eruditi homines, an rectius hoc modo legi possit: Quid nam dicere habeant, cur illa uera definitio sit?

17.

Nisa, & progressa ratio] *Cum legeretur, nisa, & progressa; coniectura ducti, Nisa, correximus; ut similis, & apta translatio sit: quo modo etiam locutus est 212: Praesto, inquit, est ratio, quae connisa per se, & progressa longius, fit perfecta uirtus.*

18.

Priori posterius, posteriori superius non iungitur] *Coniunguntur, quidam legunt, non recte, ut opinor, & contra Ciceronis sententiam. dixit enim, Non iungitur, pro non respondet, non cohaeret, non conuenit. in quo, inquit, maxime conuincuntur, quod duo pro congruentibus sumunt uehementer repugnantia. omnino & in libro scripto Bernardini Maffei legitur, coniungitur, sed, ut sensus ostendit, corrupte.*

21.

Et eo quidem innumerabiles] *Sunt qui legant, eo. ego hoc totum suspicor abundare. iacet enim, & otiosum est, neque ad sententiam quidquam affert, quo perfectior esse uideatur.*

21.

Dicere solebant.] *Discernere, uetus liber; fortasse rectius: cum sequatur, Internoscere.*

Id est assensionis retentio] *hoc puto Ciceronis non esse, uerum ab aliquo, qui proximum antecedens uerbum exponeret, esse additum.*

24.

Carneades non numquam secundum illud dabat, assentiri aliquando: ita sequebatur, etiam opinari] *Cum antea in omnibus libris legeretur, id assequebatur; emendaui coniectura ductus, Ita sequebatur, eo confidentius, quod it pro id ueteres scribebant. Duo autem illa uerba, Assentiri, Opinari, loco mouerem, ut alterum in alterius sedem migraret, & ita legeretur: Carneades non numquam secundum illud dabat, opinari aliquando: ita sequebatur, etiam assentiri. De duobus enim, quod proposuit, secundum illud erat. Numquam autem opinabitur: de quo Carneades ita sentiebat, ut interdum diceret, sapientem opinari: ita sequebatur, & assentiri: ut appareret, Carneadem aliquem tamen assensum dare sapienti, quem Arcesilas penitus tollebat, cum uterque esset Academicus.*

26.

Videor ne tibi, non, ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari numquam, nisi clarum, nisi nobilem?] *quid sibi uelit hic, Numquam, satis non intelligo. suspicatus aliquando sum, Quemquam, legi posse: ut hoc Cicero dicat: Videor ne tibi quemquam imitari, nisi clarum, nisi nobilem? non, ut Saturninus, nominare modo illustres homines, nequaquam autem imitari.*

Postea magis placuit hoc modo: Videor ne tibi, non, ut Saturninus, nominare modo illustres homines, sed etiam imitari? num quem, nisi clarum, nisi nobilem? Quae mihi mea tum denique placebit opinio, si ueterum librorum accesserit auctoritas, aut eam hominibus eruditis non displicere cognouero.

26.

Probantur? dissoluit idem. mihi quidem non uidetur: sed dissoluerit sane:] *Patet sententia, quae latebat antea, ob interpuncta male collocata. sic enim erat in omnibus uulgatis libris: Quam multa ille contra sensus, quam multa contra omnia, quae in cõsuetudine probantur, dissoluit? idem mihi quidem non uidetur. Possunt haec quibusdam minuta uideri; mihi, & opinor sincere iudicantibus, non uidentur. quid enim in emendando nostra laborat industria? si, ut sententiam assequamur; id quoquo modo succedat, laudabile est: porro quantam obscuris locis haec interpugendi ratio, a superioribus neglecta dicam, an ignorata? lucem attulerit, omnes, opinor, intelligunt, quos modo paullo elegantior doctrina delectat.*

26.

b Siguatum, & effictum,] *Reposui, effictum; ut perstet in metaphora, et cum duobus uerbis, imprimere, et signare, consentiat: quo modo item locutus est pagina 10: Visum, inquit, impressum, effictumq. ex eo unde esset.*

Recte

26.

Recte consensit Arcesilas. ad definitionem additum:] *Si distinguatur ut antea, quis intelliget? erat enim hoc modo: Recte consensit Arcesilas ad definitionem additum. huius generis multa sunt a nobis emendata: quae non commemoro, satis ipsa re contentus.*

27.

Quod ne id facere posses,] *Malim, quod ne facere posses.*

27.

Lacerat ista caussa:] *hoc totum suspicor ita legendum: Maneant illa omnia, iaceant ista. caussa ueraces suos sensus esse dicit: Vel, Latrat ista caussa, cum & Lucretius liber 2. dixerit: Nonne uidetis nil aliud sibi naturam latrare, nisi, &c.*

27.

Dimittit] *malim; Demittit.*

29.

Quasi quisquam neget, & qui experrectus sit, eum somniare; &c.] *Plane somniat, qui sincerum illud putat, Eum somniare. mihi non modo placet, uerum etiam necessarium uidetur, addi, Non: ut sit, Eum non somniare. probat antiquus liber.*

31.

Quod in numero conticuisti,] *Rectius, Quo in numero. nec ab hac sententia discrepat uetus liber.*

34.

Hic, ut placeat &c.] *Recte, ut puto, et hic reposui, Hic, pro Nec, et infra proxime, Approbat, pro Approbari. sic etiam antiquus liber.*

35.

Aut memoriam mihi remittas, oportet, & facile esse ei locum,] *Verbum, Esse, non uideo quo spectet. quo sequor libentius antiquum librum, in quo est, Et facias esse ei locum. sic lib. 4. de Fin. 127. Argumenti ratione conclusi caput esse faciunt ea, quae perspicua dicunt. Et in libello de optimo genere orat. Plato in Phaedro Isocratem admirabiliter laudari fecit a Socrate. Et ep. 18. lib. 15. ad Cassium: Facio alias res agere. Et Virg. lib. 11. Qui nati coram me cernere letum fecisti. Et sedigitus apud Gellium lib. 15. c. 24. Nono loco esse facile facio Luscium.*

35.

Vide superiora] *Hoc inducendum, ut glossema, crediderim: patet, opinor, omnibus.*

37.

Liniamentum sine ulla latitudine carētem] *Apparet, subesse mendum. Maffei liber, lineamentum, cetera ut in impressis. mihi sic placeret, Lineam autem sine ulla latitudine currētem. punctum enim, & linea, mathematicorum initia sunt.*

37.

Adiiciam iusiurandum] *Adigere iusiurādum, potius dicitur, quam adiicere: ut apud Caesarem lib.*

VII. *Omnibus ad iusiurandum adactis. sine praepositione autem ea ratione dicebatur, quo modo adigere arbitrum: qua figura Cicero usus est lib. III. de Off. et in oratione pro Q. Roscio. reposui igitur, Adigam. Atque huius generis uitium ita uideo manasse, ut ad multos praeterea ueterum libros accesserit.*

38.

Consensisse primos] *Fortasse, concessisse primas: nam Laertius auctor est, cum Delphicus Apollo* Milesijs *respondisset; eum tripodem, quem piscatores iactu retis inuenissent, eius esse debere; qui ceteris sapientia excelleret; Thaleti esse datum. ex quo apparet, sex reliquos ei primas concessisse.*

41.

Vos uero huius magnitudinem &c.] *Confusus locus, & corruptus: qui, ordine uerborum mutato, & leui correctione adhibita, restitui fortasse posset: quo ex ordine, & correctione locus recitetur: ut studiosi saltem hanc mihi gratiam habeant; quod, quidquid senserim, libere dixerim: legerem igitur sic. Vos uero huius magnitudinem, quasi decempeda permensi, refertis. Hic ego me, quasi malis architectis, mensurae uestrae nego credere: dubium est, uter nostrum sit, leuiter ut dicam, uerecundior? Hanc coniecturam etsi ualde probem, tamen meum illud teneo, ut sine scriptis libris nihil affirmem.*

42.

Hos si contemnimus, atque abiectos putamus;] *ex antiquo libro, Atque, pro Etiam, reposui. utrum rectius, facile omnes intelligunt.*

42.

Hic igitur neutri assentiens. si numquam, uter est prudentior?] *Sensum non uideo, neque uidet quisquam, ut opinor, tam obscuro in loco. obscuritatis autem caussa deprauatior est: quam iudicio meo tollet, qui ita leget. Hic igitur neutri assentietis. sin utrique, uter est prudentior? quorum uerborum non absurda sententia est: dicit enim hoc. In hac controuersia neutri assentietis, id est neque Stoicum, neque Academicum dicetis esse sapientem. sin utrumque, uter est prudentior? Assentietis, autem refero ad illud supra positum, Ad uos nunc refero. Vtrique, uidetur esse necessarium propter insequens uerbum, Vter. Sed haec, qui & acumine, & iudicio praestant, dijudicabunt.*

Non ne indicat, non posse illa probabilia esse sapienti?] *Offendebar antea, cum legerem, Illa probanda. sustuli mendum ex antiquo libro.*

43.

Nec, si patria deleatur, non doleat?] *Quo diligentius hoc mente pertracto, eo illustrius, uel Nec, uel Non, abundare cerno. mutare tamen, contra ueteris libri testimonium, non audeo.*

44:

Ne urbes denique,] *Moneo lectorem, ne quid mutet dissentientibus antiquis libris: meam opinionem ponderari diligenter cupio. mihi rectius uidetur, Ne urbes quidem. hoc si alijs item uidebitur, retinebo sententiam meam; sin minus, abijciam non inuitus.*

44:

Labor, ut assentiar Epicuro] *Vulgati libri, laboro, omnes habebant. quod uerbum ut deprauatum esse crederem, fecit id, quod sequitur: reuocat uirtus, uel potius reprehendit manu. nam sine dubio, Reuocat, & Reprehendit manu, quippiam requirunt, quod in translatione respondeat: quale uidetur esse uerbum, Labor: quod ego, & metaphoram, & sensum secutus, reposui pro Laboro.*

44:

Ut, Vt Calliphontem sequar:] *Abundare, Vt, qui totum uerborum ambitum attendet, statim intelligit. &, ut dicam quod sentio, suspicor ipsum ita scripsisse Ciceronem, rem potius, quam uerba spectantem. idem enim alibi quoque uitium deprehendi, ut lib. III. Fin. 117. Ne illud quidem est consentaneum, ut, si, cum tria genera bonorum sint, quae sententia est Peripateticorum, eo beatior quisque sit, quo sit corporis, aut externis bonis plenior, ut hoc idem approbandum sit nobis. & lib. I. ep. I. ad Q. fratrem: Vt te ante compares. cum*

iam

iam dixerit: Vt, si hoc plane. &c.

46.

Per ἐποχὴν illam omnium rerum comprobans] *Fortasse legendum, Quare ἐποχὴν illam.*

48.

Et si quid forte Roma noui?] *Mallem sic: Ecquid forte Roma noui. notum loquendi genus.*

49.

Laelii nostri] *Librarij cum in describendo non perciperent, quid sibi antiquae notae uellent, eas uel immutabant, uel cum sequenti uoce coniungebant: ut hoc loco, Laelij nostri, scripserant: cum, L. Aelij nostri, uera & incorrupta sit lectio: quod & ueterum librorum auctoritate, & historiae fide comprobatur. est enim hic L. Aelius Stilo, cognomento Praeconinus; qui orationes scripsit, quas alij dicerent: a quo M. Varro rerum antiquarum scientiam cum accepisset, eam ipse auxit, & illustrioribus litteris explicauit. Cicero de claris oratoribus, de leg. lib. 2. Acad. 1. Varro, Festus, Plinius lib. IX. 35. et lib. XXXIII. cap. 1. Gellius lib. 1. cap. 18 lib. XII. cap. 4. lib. XVI. cap. 8. Suetonius de claris grammaticis. mendose autem in Varrone, lib. III. C. Aelius Stilo, legitur: errore fortasse nato ex praenomine alterius Aelij, cui Gallo cognomen fuit. In Gellio quoque, Laelij, pro L. Aelij, mendose legitur.*

50.

Omninoq; latinis & litteris attulisti, &

& uerbis] *distinguuntur a litteris uerba : quod mihi non probatur . nam cum latinas litteras, aut latinam linguam nominamus, uerba simul intelligi constat, uel potius ipsa tantum uerba. Erratū crediderim a librario, qui, Verbis, pro Rebus, per incuriam scripserit. adiuuat autem opinionē nostram ipse Cicero, auctam a Varrone linguam Romanam copia rerum potius, quam uerborum, alio loco ostendens. Tu uero, inquit 53: Varro bene etiam meriturus mihi uideris de tuis ciuibus, si eos non modo copia rerum auxeris, ut effecisti, sed etiam uerborum.*

51.

Perscripti uarie, copiose sunt,] *Pertinet ad latinam linguam, non ignorari, copulā de industria non numquam a Cicerone praetermitti; ne qui eam hic putet desiderari. nā lib.* XIII. *ep. fam.* 24. *ad Sulpicium, Peto, inquit, a te, ut eum etiā tuis officijs, liberalitate complectare. & ep.* 28. *ad eundem: Vt ipse iudices, homini te gratissimo, iucundissimo benigne fecisse. et lib.* IIII. *ad Att. ep.* 3. *De cuius constantia, uirtute uerissimae litterae.*

52.

In lingua etiam explanatam uocum impressionem.] *moneo studiosos, ut consulant ueteteres libros. nam mihi placeret magis, Expressionem: licet, Impressionem, aliqua omnino sententia non careat.*

52.

Ad comprehendendam ingenii uirtutem] *Fateor me nescire, quid sibi uelit, Ingenij uirtutem: et quandoque uel abundare, Ingenij, uel corruptum esse credidi.*

52:

Itaque attulit rem commenticiam.] *Suspicor, Itaque, abundare.*

54.

Materiam quādam, ex qua omnia expressa, atque effecta sint,] *Effecta, malui, quam Effecta. nam & in Lucullo, licet alia de re, Visum, inquit, impressum, effictumq. ex eo, unde esset. & ibidem: Impressum, & signatum, & effictum. 10: 26: in oratione autem pro Amerino: Vt effictos, inquit, nostros mores in alienis personis, expressamq. imaginem nostram uitae quotidianae uideremus. scriptor etiam Rhet. ad Herennium lib. IIII. Exprimere, & effingere uerbis formam corporis.*

54.

Inter quasi fatalem, & immutabilem continuationem ordinis sempiterni:] *Melius, & apertius, Iter quasi fatale. sic habet scriptus liber. mihi tamen placeret: Fieri, quasi fatalem, &c. tota sententia perpedatur: nostra fortasse non repudiabitur opinio.*

55:

Officia autem & seruata, praetermissaque, media putabat,] *Ornamenti caussa, Et, iterari,*

ri, notum est: inferri autem, Quae, post &c, quod hic Cicero facit, minus tritum est in consuetudine latinae linguae. itaque, ne mendosus locus putetur, exempla subiungam. lib. 4. de Fin. 129: Omne animal ipsum sibi commendatum, ut se & saluum in suo genere, incolumeq. uellet. & lib. v. 162: Quis est, qui non intelligat, & eos, qui fecerunt, immemores fuisse utilitatum suarum; nosq. nulla alia re, nisi honestate, duci? Simile etiam illud lib. 1. de Fin. 70: Ex quo intelligitur, nec intemperantiam propter se fugiendam esse, temperantiamq. expetendam, non quia uoluptates fugiat, sed quia maiores consequatur. Et illud Sallustij in Iugurtha: Opportunitas suaeq. & liberorum aetatis. Multaq. eiusdem generis, quae ad usum suum notauit Aldus filius.

56:

Visum cum ipsum per se cerneretur, comprehensibile.] *addidi, Per se, ex antiquo libro.*

56:

Ex quo etiam nomen hoc duxerat; cum eo uerbo ante nemo in tali re usus esset.] *Emendaui, ut puto, hunc locum, rectiusque, quam in omnibus libris legebatur, distinxi. erat autem sic. Ex quo etiam nomen hoc duxerat. at cum eo uerbo antea nemo in tali re usus erit, plurimisq. idem &c. Vtrum autem coniectura nostra probari debeat, alij uideant.*

57.

Latiores quaedam ad rationem inuenien-

dam

dam uiae reperiuntur.] *Patet sententia: nec muto quidquam: consuetudo tamen latinae linguae postulare uidetur, Aperiuntur.*

57.

Ab antiquorum ratione nunc descistis,] *Abest, Nunc, ab antiquo libro: nec sane quidquam affert ad sententiam.*

57.

Nihil sciri posse dixerunt:] *Aut hic, dixerunt, aut in extrema periodo uidetur otiosum esse. quorsum enim iteretur? nec uero quidquam affirmo, sed, ut ad diligentiam lector excitetur, quidquid mendosum suspicor, libenter indico.*

57.

Dies iam plerosque deduceret;] *Horas ducere, dixit Virg. lib. 6. & hic fortasse, Duceret, scriptum Cicero reliquit: quod etsi ita uidetur, assensum tamen, Academicorum more, sustineo.*

61.

Lictores omnesq. cohors χαῖρε] *Quae proxime antecedunt uerba, ex persona Scaeuolae sunt: haec autē, Lictores omnesque, cohorsque, χαῖρε, ab ipso Lucilio pronunciantur: cum dicat, post Scaeuolae uerba lictores eiusdem, cohortemq. praetoriam, quo magis graeca salutatione Albutius eluderetur, exclamasse simul omnes praetoris exemplo, χαῖρε. Erat autem hoc tempore adolescens Albutius: de quo sic in Bruto: Doctus etiam graecis T. Albutius uel potius paene Graecus? loquor, ut opinor: sed licet*

cet ex orationibus iudicare. fuit autem Athenis adolescens. Eundem in oratione de prouincijs cons. graecum hominem, non quod in Graecia natus, sed quod Athenis educatus, Cicero appellat his uerbis: Cuius amici hac consolatione utuntur, etiam T. Albutio supplicationem hunc ordinem denegasse. quod est primum dissimile; res in Sardinia cum mastrucatis latrunculis a propraetore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriae gentibus, tyrannis, consulari exercitu, imperioq. confectum: deinde Albutius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreuerat. constabat enim, graecum hominem, ac leuem, in ipsa prouincia quasi triumphasse. itaque hanc eius temeritatem senatus, supplicatione denegata, notauit. Haec adiungenda existimaui, quo pateret illustrius, praetorem non Albutium, ut a nō nullis creditum est, sed Scaeuolā fuisse: cum Albutius & adolescens Athenis; & propraetor in Sardinia, non in Achaia, fuerit; Scaeuola autem hic praetor sit appellatus, cum dixit Cicero: A Scaeuola est praetore salutatus Athenis Albutius. Nec dubito, quin praetor Scaeuola & a Cicerone, & a Lucilio appelletur; non quod, praeturam gerens, in prouinciam exierit, quod antea saepe factum erat bellis urgētibus, sed quod propraetor Achaiam regeret. itaque & Cicero praetorem Quinctum, fratrem suum, uocat, qui tamen, praetura iam in urbe functus, Asiam propraetor administrabat. Idem Scaeuola lib. I. de orat. cum, in-

quit

quit, ego praetor Romam uenissem. hic est enim Q. Mucius augur, gener C. Laelij, socer L. Crassi oratoris; accusatus postea repetundarum ab hoc Albutio, ut legitur in Bruto: quam accusationem spectauit Lucilius poeta in illo uersu: Hinc hostis Mucij Albutius, hinc inimicus. uixit eodem tempore alter Q. Mucius: sed is pontifex, max. non augur fuit, collega L. Crassi in consulatu, Asiamq. rexit menses nouem. ep. lib. 5. ad Att. & lib. 3. de or. et ep. 9. lib. 1. fam.

63.

Quam fieri sine caussa quidquam dicere] *Haec uidentur abundare, ut otiosa, & sine caussa inculcata. id enim turpe physico est, dicere atomum declinare sine caussa. hoc per se recte habet, & concinnum est; praeterea si quid addatur, frigebit.*

64.

Numquam hoc ita defendit Epicurus, neque uero tu,] *quis est, uel mediocriter intelligens, qui mendosum illud, Vero tu, non existimet? cui porro, correctionem quaerenti, sine aliqua ueterum librorum ope liceat diuinare? dicam tamen, quod sentio: placeret, Metrodorus, nisi longius a litteris discederem: quod instituti mei non est. saepe autem cum Epicuro Metrodorus, quasi eius collega, a Cicerone nominatur, ut 78. 99. 102. 202. lib. 1. de Nat. De. bis, & lib. 111. de Off. quibus ex locis, & ex Laertio, licet intelligere, neminem cum Epicuro aptius, quam Metrodorum, posse coniungi, qui eiusdem*

eisdem adiutor, ac paene auctor fuerit sententiae.

65.

Nisi te quoque, ut id modo loqueretur] *Maffei liber, quoque modo, haud prorsus emendate, sed ut uitij tamen nihil paene supersit. nam, una littera immutata, locus restituitur, nempe si sic legas: Nisi te, quoquo modo loqueretur, &c. dicit autem, Quoquo modo loqueretur, ut paene etiam ostendat, ne in uerbis quidem Ciceroni Epicurum satisfecisse, non modo in sententijs.*

65.

Etenim quasi detractis de homine sensibus] *Superuacanea sunt haec uerba, neque locum hic habere possunt. nam ex argumentis sunt, quibus probare conabatur Epicurus, uoluptatem esse summum bonum. dicit enim pagina. 66. Etenim, quoniam, detractis de homine sensibus, reliqui nihil est; necesse est, quid aut secundum naturam, aut contra sit, a natura ipsa iudicari. Maffei liber, Et detractis de homine sensibus. aliud antiquum exemplar, Etenim quoniam detractis de homine sensibus. ut & ipsa librorum uarietas mendi suspicionem afferat. de quo lectorem admonendum censui: ipsa tamen uerba, uisum est, ut neque mutarem, neque tollerem*

68.

Cum omni dolore caret] *Maffei liber, cum omni dolore careret. fortasse, Omni dolore carere, legendum est. etsi uideo scriptum paullo post: Quod*

dolore caret, id in uoluptate est.

68.

Statua est in Ceramico Chrysippi sedentes porrecta manu, quae manus significet illum in hac rogatiuncula esse delectatum:] *Animaduerti, non numquam ueteres eodem uerbo bis eodem in loco usos esse, ut, Eo die, qui dies fuit* IV. *Kal. et, Eo loco, qui locus. cuius generis exempla & apud hunc nostrum, & apud Caesarem maxime in eius commentarijs, non pauca licet inuenire. eiusdem generis uideri potest hoc, Porrecta manu, quae manus. ego tamen, Manus, puto ab aliquo esse esse additum, qui fortasse uereretur, ne ad statum potius, quam ad manum illud, Quae, referretur. sed quoniam, utro modo legas, manet eadem sententia; si quis aliter sentiat, cum eo non contenderim.*

68.

Nulla praeterca nec praesenti, nec expectata uoluptate.] *Moneo lectorem, ex ingenio repositum a me, praeterca, pro praeterita: quod erat in omnibus libris, quos quidem ego uiderim. hanc mihi Cicero ipse, quo loco infra Torquato respondet, correctionem ostendit: cuius uerba recitabo. At quam, inquit lib.* II. *pulchre dicere uidebare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis, & maximis uoluptatibus, nullo nec praesenti, nec futuro dolore, ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore, nulla nec adiun-*

cta,

cta, nec sperata uoluptate.

75.

Quod quia nullo modo] *Video mendum: & opinor non inepte locum corrigi, si legatur, Quodq. nullo modo.*

77.

Vt quibusdam in formulis ea res agatur, &c.] *Rectius uidetur sic: Vt quibusdam in formulis, quae res agatur &c. sic lib. V. si est quisquam, qui acute in caussis uidere soleat, quae res agatur. Et de Fato: Haec differens, qua de re agatur, & in quo caussa consistat, non uidet. Et in Bruto: Qua de re agitur, illud, quod multis locis in iurisconsultorum includitur formulis, id uti esset, non uidebat. et Plato in Phaedro: περὶ ὧν ἂν ᾖ ἡ βουλή.*

77:

Aut quod iuuaret; aut quod liberet. modo idem, nisi molestum est &c.] *Mirum, quas pulcherrimis sententijs tenebras afferat non optime percepta ratio distinguendi. quod & saepe iam ostendi, &, saepe ut ostendatur, uideo futurum. hic quidem, non dubito, quin interpungendum ita sit: Aut quod iuuaret; aut quod liberet modo. idem &c.*

81:

Neque tamen.] *antea, Remq. tamen. correxi ex antiquo libro, sententia etiam postulante. nam Epicurus, cum ponit uoluptatem finem bonorum, complectitur indolentiam, neque tamen eo*

uerbo utitur.

81.

Epicuri κυρίας δόξας, id est maxime ratas?] *Alienum esse, & omnino delendum illud puto, Id est maximes ratas. est enim adscripta ad, κυρίας δόξας, intemperatio, nec tamen intelligenter. non enim, κυρίας δόξας, latine est, maxime ratas, sed, firmas sententias: de quibus lib. 1. de Nat. De. In illis, inquit, selectis eius, breuibusq. sententijs, quas appellatis κυρίας δόξας.*

82.

Similiter et] *Aut, Similiter ut, legendum uidetur: aut ueteres, similiter, ita cum & iunxisse, ut cum ac, atque, ut, putandum est. quod interdum suspicor, utpote cum saepe animaduerterim, aeque &, scriptum in antiquis libris, ubi est in recentioribus aeque ut.*

82.

Si nec cupidi sint, nec deos metuant; nec mortem, nec dolorem.] *Totus hic locus praepostero uerborum ordine ita perturbatus est, ut elicere sententiam nullo modo liceat, &, ne lectorem multis morer, uerba recitabo, non ut leguntur in omnibus libris, sed ut uidetur sententia postulare. Si ita dicit, non esse reprehendendos luxuriosos, si nec cupidi sint, nec deos metuant, nec mortem, nec dolorem; dicit absurde; similiter & si dicat, non reprehendendos paricidas, si sapientes sint. etenim quid attinet luxuriosis ullam exceptionem*

ptionem dare? aut fingere aliquos, qui, cum luxuriose uiuerent; cetera cauerent; summo philosopho non reprehendentur eo nomine dumtaxat? sed tamen non ne &c. Lego autem, nec dubitanter quin recte, Etenim quid attinet; ubi est in omnibus libris, Et tamen quid att.

82.

Quibus uinum diffusum e pleno sit oenophoro, cui nihil dempserit ius, & sarculos abstulerit] *Antiquus Maffei liber habet, cui nihil dempserit uis, et sacculos ubstulerit. emēdo, Cui nil dempsit nix & saeculus abstulerit: apud ueteres qui lautius uiuebant, uino delectabantur, quod sacco niuario transmissum esset, non solum ut frigidius biberent, sed etiam ut liquidius. itaque dixit Martialis libro* XII.

Vt liquidum potet alauda merum,
Turbida sollicito transmittere Caecuba sacco.

et in distichis:

Setinos moneo nostra niue frange trientes:

id est Setini uini uim frange niue, ut frigidius bibas. seruabatur enim nix in hunc usum: de quo Plinius lib. XIX. *cap.* 4. *Hi niues, inquit, illi glaciem potant. Deinde infert: Excogitatur, ut alienis mensibus nix algeat, qua scilicet uina refrigerentur.*

83.

Odrilitium, locus ipse, aedificium.] *amicissimus meus eximij uir tum ingenij, tum etiam iudicij, ex uarietatem ueterum librorum (alij pro O-*

arılitium, habent Corinthium, alij aliter) legendum opinatur, Triclinium: illa uero esse glossemata, locus ipse, aedificium. ego nō utrumque, sed alterum dumtaxat glossema puto: ut retineatur, Locus ipse, deleatur, Aedificium.

83.

Dicet Lucilius, Cocto, condito. sed cedo capūt cenae. Sermone bono. quid ex eo? Si quaeris, libenter?] *Libro* XIII. *epistolarum ad Atticum, in fine, ita scriptum est. Edit, & bibit* ἀδεῶς, *& iucunde: opinare sane, & apparate: nec id solum, sed bene, cocto, condito, sermone bono, &, si quaeris, libenter. ut, quemadmodum quidem ego existimo, Lucilij uersum recitet: quem etiam hunc in locum transtulit, sed ut ipse quaedam interijciat. ego autem, cum in illa ad Atticum epistola scriptum legerem, Cocto, condito, non, horto condito; item hic putaui esse legendum, Cocto, condito: cum ante legeretur, horto condito: neque sum arbitratus fore qui nostram coniecturam reprehenderet, cum ea ratione tam firma niteretur. puto autem Lucilij uersus huiusmodi fuisse:*

Quid bene? cocto,

Condito, sermone bono, &, si quaeris, libenter.

ut illud, Quid bene? cocto, pedes sint praecedentis uersus. Quod autē legitur, Quid, ex eo si quaeris, libēter? puto ita esse interpungendum: Quid ex eo? si quaeris, libenter. nam qui cenant cocto, condito, sermone bono; sequitur, ut libenter quoque cenent.

cum

cum autem interrogaret, Quid ex eo? (subaudi, sequitur) respondet Lucilij uerbis: Si quaeris, libenter. Illa uero, Dicet Lucilius, sed cedo caput cenae, quid ex eo, a Cicerone interiecta, effecerunt, ut Lucilij uersum nemo hactenus agnouerit. quem si quis metiri uelit, pronunciabit in quincto pede, Quaeri li, abiecta s consonante: ut paullo ante, Cognitu' cui sis: & Catullus, Affixus nobis tu dabi' supplicium: & saepe apud Lucretium.

83.

Nec lapati suauitatem] *Ne lapathi quidem suauitatem, quem quanti faceret, indicat Lucilianus uersus, O lapathe, ut iactare necesse est, cognitu' cui sis, Laelius anteponebat acipenseri. Gallonij sententia quidem haec uidetur. abundare tamen, Nec, suspicari aliquis possit. itaque consulendi ueteres libri.*

83.

Vt loqui doceat frugaliter.] *Neque uacare mendo locum hunc existimo: (quid enim sibi uult, loqui frugaliter? cum hic frugalis cena potius, quam sermo, laudetur) neque mihi tamen, cupienti emendare, probabile quidquam succurit. in quo quia meliore forsitan euentu aliorum exercebitur industria, notandum putaui.*

84.

Hoc uero non uidere, maximo argumento, esse uoluptatem ullam] *contra Epicurum. sed, eruere sententiam, facillimum non est. conabimur*

tamen, saltem ut aliorum studia moueantur. Proxime dixit, ideo non concedere Epicurum, non esse in uoluptate, dolorem esse maximum, quia dolori non uoluptas contraria sit, sed doloris priuatio. Respondet Cicero: Hoc uero non uidere: id est non intelligere Epicurum, doloris priuationem uoluptatem esse nullam, (sic enim lego, non, ullam) maximo argumento est, quod, sublata uoluptate, neget se intelligere, quid sit bonum. quibus uerbis ostendit, indolentiam, quam non esse uoluptatem iam confessus est, (dixit enim, Dolori non uoluptas contraria est, sed doloris prouatio) bonum non esse. itaque pugnantia uidetur loqui. nam, cum negasset, accedere quidquam posse ad uoluptatem non do.entis; tamen idem, dolori non uoluptatem esse contrariam, sed doloris priuationem, dixit: in quo significat, uoluptatem, & doloris priuationem, non idem esse. Haec omnino sententia uidetur: sed singula consideremus. Hoc: non dolere: nam proxime dixit, Doloris priuatio. NON VIDERE: *ignorare Epicurum, indolentiam diuersam esse [illegible]oluptate, maximo argumento illud est, quod, [illegible]ata uoluptate, bonum nullum agnoscit. Putat en[illegible] indolentiam esse uoluptatem: quia non excludit eam. nam, cum ita loquitur, inducat indolentiam esse uoluptatem: cum tamen ea, quod ille ignorat, u[illegible]tas nulla sit: quod etiam in eo confiteri uisus est. [illegible]n dixit, non esse uoluptatem dolori contrariam[illegible]d doloris priuationem.* QVA SVBLATA: [illegible]*lim, Quod, ea subla-*

ta.

ta. ut hic ſit uerborum ordo: Maximo argumento eſt, non uidere Epicurum, doloris priuationem uoluptatem eſſe nullam, quod, ſublata uoluptate, neget ſe intelligere quid ſit bonum. nam ſi, praeter uoluptatem nihil eſt bonum; ſequitur, ut indolentia uel ſit uoluptas, & ideo bonum: quod iam conceſſit Epicurus, cum negauit accedere quidquam poſſe ad uoluptatem non dolentis: uel non ſit uoluptas, & ideo non bonum: quod idem conceſſit Epicurus, cum dixit, Dolori non uoluptas contraria eſt, ſed doloris priuatio. Ergo ipſe ſibi in ſua ſententia aduerſarius eſt: cum indolentiam modo uoluptatem eſſe, modo non eſſe, ſignificat. ex quo, quaſi uictoria potitus in diſputandi certamine, illa Cicero ſubiunxit: Hoc igitur, quod ſolum bonum ſeuerus, & grauis philoſophus nouit, idem non uidet ne expetendum quidem eſſe; quod eam uoluptatem, hoc eodem auctore, non deſideremus, cum dolore careamus. & quae poſt ſequuntur ad refellendam Epicuri inconſtantiã.

88:

Cuius ſimilitudine perſpecta in formarum ſpecie, a dignitate tranſitum eſt ad honeſtatem dictorum, atque factorum.] *Mihi uidetur omnino rectius hoc modo: Formarum ſpecie, ac dignitate, tranſitum eſt &c. ut ad formas referatur ſpecies, ac dignitas. aliter ueteres libri: ego tamen mea coniectura delector.*

89.

Per ſe rectum, atque laudabile;] *Sic malui, ſecutus*

secutus antiquum librum, quam, ut antea, Perfectum, atque laudabile. & paullo post, honestum, significat, id solum esse, quod sit rectum ipsum per se, sua ui, sua natura, sua sponte laudabile.

90.

Cn. Scipioni] *Omnino reponendum, Caepioni, ex historia. Cn. Seruilius Caepio consul fuit cum Q. Pompeio Nepote. quibus consulibus decretum est, ut in Tubulum quaereretur. 144. 162. de Nat. de. lib. III, ad Atticum lib. XII. epist. V.*

90.

Censuit plus filiae dandum] *Alij, plus Fadiae: quae lectio si retineatur, supra legendum erit, Fadio Gallo, non Fabius: cum Gallus cognomen Fadiorum sit.*

91.

Pericula adeunda sunt,] *Hoc si absit, nihilo fiet obscurior, aut imperfectior sententia. subaudietur enim, quod in proximo superiore membro dictum est, Adeunda sunt quaeuis pericula. nec uero cuiquam dubium esse puto, quin ea saepe, quae glossemata uocant, inter uerba Ciceronis locum occupauerint.* 91.

Esse enim quamuis iniustus poterat impune.] *Sic antiquus liber, & recte: in omnibus autem impressis, excepto quem nunc emittimus, hoc modo: Esse enim quamuis uellet iustus, iniquus poterat impune.*

Bella

93.

Bella magna gesserat is : bis consul fuerat :] *Antiquus liber, gesserat his. ego, his, minime Ciceronis esse puto: sed primo fortasse illud, Bis, quod proxime sequitur, per errorem a librario cum esset iteratum, factum est postea His, postremo Is. omnino quasi currere procliuius oratio uidetur, si legamus: Bella magna gesserat: bis consul fuerat.*

93.

Testata ciues] *Maffei liber, testata crimen. probo, ex historia. uiro enim, et patri, non ciuibus Lucretia crimen exposuit.*

93:

Ap. Claudij] *Sic emendaui. male antea, P. Claudij. nam Liuius lib.* I I I. *Appium nominat: & Maffei liber confirmat.*

93:

Nunc uero,] *Aptius ad sententiam, Nec uero: itaq. plane scriptum uideo in antiquo libro. Nec uero, inquit, Atticus, licet Epicuro deditur de suis historiarum libris promere poterit claros uiros, qui summum bonum in uoluptate posuerint: Epicuri autem in haeresi Atticum fuisse, libro* V. *de Fin.* 145. *& ep.* I. *lib.* X I I I. *Fam. & ex epistolis ad ipsum docemur.*

94.

Cur Chius,] *Apposui notam, quam ad mendas indicandas consuetudo iam recepit. antiquus liber nihil mutat: historia nihil, ego quidem quod me minerim,*

secutus antiquum librum, quam, ut antea, Perfectum, atque laudabile. & paullo post, honestum, significat, id solum esse, quod sit rectum ipsum per se, sua ui, sua natura, sua sponte laudabile.

90.

Cn. Scipioni] *Omnino reponendum, Caepioni, ex historia. Cn. Seruilius Caepio consul fuit cum Q. Pompeio Nepote. quibus consulibus decretum est, ut in Tubulum quaereretur. 144. 162. de Nat. de. lib. III, ad Atticum lib. XII. epist. V.*

90.

Censuit plus filiae dandum] *Alij, plus Fadiae: quae lectio si retineatur, supra legendum erit, Fadio Gallo, non Fabius: cum Gallus cognomen Fadiorum sit.*

91.

Pericula adeunda sunt,] *Hoc si absit, nihilo fiet obscurior, aut imperfectior sententia. subaudietur enim, quod in proximo superiore membro dictum est, Adeunda sunt quaeuis pericula. nec uero cuiquam dubium esse puto, quin ea saepe, quae glossemata uocant, inter uerba Ciceronis locum occupauerint.*

91.

Esse enim quamuis iniustus poterat impune.] *Sic antiquus liber, & recte. in omnibus autem impressis, excepto quem nunc emittimus, hoc modo: Esse enim quamuis uellet iustus, iniquus poterat impune.*

Bella

93.

Bella magna gesserat is : bis consul fuerat :] *Antiquus liber, gesserat his. ego, his, minime Ciceronis esse puto: sed primo fortasse illud, Bis, quod proxime sequitur, per errorem a librario cum esset iteratum, factum est postea His, postremo Is. omnino quasi currere procliuius oratio uidetur, si legamus : Bella magna gesserat : bis consul fuerat.*

93.

Testata ciues] *Maffei liber, testata crimen. probo, ex historia. uiro enim, et patri, non ciuibus Lucretia crimen exposuit.*

93:

Ap. Claudij] *Sic emendaui. male antea, P. Claudij. nam Liuius lib. III. Appium nominat: & Maffei liber confirmat.*

93:

Nunc uero,] *Aptius ad sententiam, Nec uero: itaq. plane scriptum uideo in antiquo libro. Nec uero, inquit, Atticus, licet Epicuro deditur de suis historiarum libris promere poterit claros uiros, qui summum bonum in uoluptate posuerint. Epicuri autem in haeresi Atticum fuisse, libro V. de Fin. 145. & ep. I. lib. XIII. Fam. & ex epistolis ad ipsum docemur.*

94.

Cur Chius,] *Apposui notam, quam ad mendas indicandas consuetudo iam recepit. antiquus liber nihil mutat: historia nihil, ego quidem quod me minerim,*

minerim, suppeditat. quattuor puto colligi Epicureos, L. Thorium Balbum Lanuinum, de quo proxime facta mentio est; Postumium, quem ignoramus; Curium tertio loco si ponamus, (nec tamen Curius a Cur Chius longe distat) eum esse dicemus, de quo legimus in Pediano uersiculum illum Calui, Et talis Curius pereruditus.

C. uero Sergius Orata nominatur a Cicerone lib. III. de Off. a Valerio lib. IX. cap. I. Plinio lib. IX. cap. 54.

94.

Non metuet autem, siue caelare poterit, siue, &c.] *Sequor sententiam, & emendo; adiuuante Maffei libro: Non metuet autem, siue caelare poterit, siue opibus magnis, quidquid fecerit, obtinere; certeq. malet existimari bonus uir, ut non sit, quam esse, ut non putetur. Est autem hic, Obtinere, pro tueri, & defendere, ut in oratione pro Quinctio: Non ad mendacium obtinendum, sed ad uerum probandum auctoritas adiuuat. omnino & Maffei uetus liber habet, siue opibus magnis, non, siue opibus maius.*

95.

Nullam aliam ob caussam,] *admonitius ab ipsa sententia, Vllam reposui.*

95.

Rem uides obscuram,] *Pro uides, uidelicet, lego, nulla fere mutatione: nam in antiquis libris pro uidelicet scriptum quandoque, uidel. quandoque*

doque etiam uid. animaduerti.

96.

Et quidem prodest,] *Antiqui libri alij habent, Quid prodest; alij, Et quid prodest. emendo, Ecquid prodest: ut periodus interrogationis nota terminetur.*

96:

Vtilitatis caussa expetenda] *Tolle hoc: intelliges esse concinnius. nec sane requiritur a sententia: & glossema puto fuisse.*

97.

Amicitiam a uoluptate non posse diuelli, ob eamq. rem colendam esse, quod sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset.] *Quanto rectius hoc modo: Quod si sine ea tuto, & sine metu uiui non posset, nec iucunde quidem posset. procedit enim argumentum:*

Vbi tuto non uiuitur, iucunde uiui non potest:
Sed sine amicitia tuto non uiuitur:
Ergo sine amicitia iucunde uiui non potest.

97:

Si tua sint Puteolis gramina?] *Sic omnes, quos ego quidem uiderim, antiqui libri. nec mihi tamen ulla ratio persuaserit, scripsisse Ciceronem, Gramina. cur ita credam, elegantiore praeditis ingenio, & accurata legendi Ciceronis consuetudine tritas aures habentibus, non arbitror obscurum esse posse. Fateor autem, cum emendare sim conatus,*

minime

minime rem e ſententia ſucceſſiſſe. & eſt omnino difficilius, uerum in uenire, quam falſum iudicare. tantum illud, ſtudio ueritatis, aperte ſignificandum putaui, nec mihi locum uideri carere mendo, neque eorum qui commodare conati ſunt, ſententiam ualde probari.

98.

Etenim, quemadmodum tute dicebas,] *Non reddit rationem ſuperioris ſententiae, quod beatam appellari uitam perpetuitate temporis dixerat; ſed opponit Epicuri opinionem, negantis diuturnitate temporis augeri beatam uitam. quod refellit infra, in eo loco, Haec dicuntur inconſtantiſſime. uideant igitur eruditi, an ſit aptius, quod mihi quidem uidetur, At enim, pro Etenim, uerecunda, ut ita dicam, correctione, quae unam modo litteram mutet.*

99.

Non minor, inquit, uoluptas percipitur tam ex uiliſsimis rebus, quam ex pretioſiſsimis.] *Quis non uidet, abundare Tam?*

99.

Verum iſto modo conſequatur ſummas uoluptates] *Placeret: Verum eſto: conſequatur ſummas uoluptates.*

100.

Primum, quid tu dicis breue? deinde, dolorem tam maximum?] *Statui iam, quidquid in mentem uenit, cum ſtudioſis communicare: ut, ſi iudicium minus probabunt, uoluntatem ſal-*

tem ament . malim igitur sic : Dolorem quem maximum? Quod enim posuerat Epicurus, Maximus dolor breuis est: id examinat dupliciter, quaeritque, ecquid breue dicat, ecquem dolorem maximum? A sententia igitur minimum discedo, litterarum similitudine magis, quam uellem, & quam nostrum postulat institutum. nec tamen ita sumus in hac emendandi ratione rudes, ut ab iis libris, quibus nunc utimur impressis, eos, & qui olim scripti sunt, insigni quadam differentia non numquam diuersos esse nesciamus. Placet igitur ἐποχὴ *illa, quoties aliquid opinor, aut pronuncio de corruptis locis; cum non nulli suas opiniones improbantibus ita succenseant, ut inimicitias indicant.*

100:

Huic Epicurus comparet se, si potest:] *antea mendose: Huic Epicurus competenter, & si qui potest.*

101.

Vt primum despexit,] *An Dispexit? fortasse: ut sit: ad eos, qui circum adstabant, oculos conuertit.*

104:

Mel se afferre ex Hymetto uoluisse] *Cur non, Auferre? certe id postulat sententia.*

104.

Vitae quidem infinita] *Corruptus locus: quem ita puto esse emendandum, Et ea quidem infinita. nam et in Tusculana* 1. 184. *de animo loquēs, Habet,*

Habet, inquit, memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium.

105:

Vno ore cui plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum.] *Fortasse legendum: Ore uno, quem, plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. In libro etiam de Senectute, ubi est, In quem illud elogium, Vnicum plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum; eodem modo legerem, Ore uno, &c. cum ueteres libri alij habeant, Ore uno plurimae: alij, Ore uno cum plurimae. uerbum autem, Vnicum, opinor inde natum, quod librarius in describendo omisisset, Ore: cumq. remansisset Vno quem, unde elici sententia nulla poterat, factum est Vnicum: ut, quod negligentia mutilauerat, impudentia deprauaret.*

107:

Stoici plurima nominauerunt.] *Fero, Nominauerunt; sed, Nouauerunt, malim.*

108:

Vt & patri, & Caepioni nostro, & tibi, tam propinquo respondeat.] *Ausus sum & hic pro, Scipioni, reponere, Caepioni, & paullo post, Caepionem, pro, Scipionem, ductus hac nimirum coniectura, quod Lucullus puer, cui tutor a patre M. Cato relictus est, matrem habuit Seruiliam, Catonis sororem: cuius fratrem Plutarchus in Catone Vticensi Caepionem nominat. nec, opinor,*

ignorat

ignorat quisquã, cognomen Seruiliae gentis Caepio fuisse. est autem Caepionum hic ordo, quantum ex antiquitatis obseruatione licuit colligere. Q. Seruilius Caepio, consul anno urbis DCXLVII. *male cum Cimbris pugnauit. eius filius Q. Caepio M. Scaurum accusauit; Druso tribuno pl. qui paulo ante bellum Marsicum domi suae interfectus est, pro equitibus restitit; bello Marsico periit, anno* DCLXIII. *quibus de rebus habeo testes Appianum, Florum, Orosium, epitomen Liuianam. Hic Caepio ex Liuia Drusi eius sorore, cũ quo eum inimicitias gessisse diximus, filios suscepit, Q. Caepionem, & Seruiliam, M. Catonis sororem, M. Bruti matrem, quam C. Caesar, postea dictator, adamauit: de quibus utrisque agemus. Caepionem tribunum mil. in bello Spartaci fuisse, obiisse in Asia ante quaesturam, ait Plutarchus in Catone Vticensi. Seruilia primum nupsit M. Bruto, ei, quem interfectum a Pompeio Magno Syllanis temporibus, docet Valerius Max. lib.* VI. *cap. 2. idq. Plutarchus confirmare uidetur in Bruti uita. peperit ex eo M. Brutum, interfectorem postea C. Caesaris: deinde uxor fuit, ut legimus in Plutarcho, L. Luculli, qui Mithridatem, & Tigranem deuicerat, post dimissam ab eo Clodiam, P. Clodij sororem: ex quo filium genuit L. Lucullum, quem pater moriens in tutela uoluit esse M. Catonis, fratris Seruiliae, uxoris suae. ideo dixit hic Cicero: Tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Caepioni nostro, et*

Habet, inquit, memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium.

105:

Vno ore cui plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum.] *Fortasse legendum: Ore uno, quem, plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. In libro etiam de Senectute, ubi est, In quem illud elogium, Vnicum plurimae consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum; eodem modo legerem, Ore uno, &c. cum ueteres libri alij habeant, Ore uno plurimae: alij, Ore uno cum plurimae. uerbum autem, Vnicum, opinor inde natum, quod librarius in describendo omisisset, Ore: cumq. remansisset Vno quem, unde elici sententia nulla poterat, factum est Vnicum: ut, quod negligentia mutilauerat, impudentia deprauaret.*

107:

Stoici plurima nominauerunt.] *Fero, Nominauerunt; sed, Nouauerunt, malim.*

108:

Vt & patri, & Caepioni nostro, & tibi, tam propinquo respondeat.] *Ausus sum & hic pro, Scipioni, reponere, Caepioni, & paullo post, Caepionem, pro, Scipionem, ductus hac nimirum coniectura, quod Lucullus puer, cui tutor a patre M. Cato relictus est, matrem habuit Seruiliam, Catonis sororem: cuius fratrem Plutarchus in Catone Vticensi Caepionem nominat. nec, opinor, ignorat*

ignorat quisquã, cognomen Seruiliae gentis Caepio fuisse. est autem Caepionum hic ordo, quantum ex antiquitatis obseruatione licuit colligere. Q. Seruilius Caepio, consul anno urbis DCXLVII. *male cum Cimbris pugnauit. eius filius, Q. Caepio M. Scaurum accusauit; Druso tribuno pl. qui paulo ante bellum Marsicum domi suae interfectus est, pro equitibus restitit; bello Marsico perijt, anno* DCLXIII. *quibus de rebus habeo testes Appianum, Florum, Orosium, epitomen Liuianam. Hic Caepio ex Liuia Drusi eius sorore, cũ quo eum inimicitias gessisse diximus, filios suscepit, Q. Caepionem, & Seruiliam, M. Catonis sororem, M. Bruti matrem, quam C. Caesar, postea dictator, adamauit: de quibus utrisque agemus. Caepionem tribunum mil. in bello Spartaci fuisse, obijsse in Asia ante quaesturam, ait Plutarchus in Catone Vticensi. Seruilia primum nupsit M. Bruto, ei, quem interfectum a Pompeio Magno Syllanis temporibus, docet Valerius Max. lib.* VI. *cap.* 2. *idq. Plutarchus confirmare uidetur in Bruti uita. peperit ex eo M. Brutum, interfectorem postea C. Caesaris: deinde uxor fuit, ut legimus in Plutarcho, L. Luculli, qui Mithridatem, & Tigranem deuicerat, post dimissam ab eo Clodiam, P. Clodij sororem: ex quo filium genuit L. Lucullum, quem pater moriens in tutela uoluit esse M. Catonis, fratris Seruiliae, uxoris suae. ideo dixit hic Cicero: Tuum munus est, ut ita erudiatur, ut & patri, & Caepioni nostro, et*

tibi, tam propinquo, respondeat. Quaeri autem potest, qua ratione soror fuerit Seruilia Catonis, qui erat e gente Porcia: in quo scire illud oportet, Caepionis, Seruiliae patris, quem decessisse bello Marsico diximus, uxorem fuisse Liuiam, M. Liuij Drusi filiam, eius, quem contra C. Gracchum in tribunatu pro senatu stetisse Plutarchus in uita Gracchorum ostendit, eius autem sororem, quem intra domesticos parietes ab occulto percussore necatum, historiae narrant. haec Liuia, cum ex eo Caepione filios genuisset, ut iam diximus, Caepionem, & Seruiliam, diuortio facto (non enim, post obitum Caepionis putandum est: nam obijt Marsici belli tempore, aliquanto post alterum Liuiae coniugium: quod ex Catonis Vticensis, Liuiae filij, aetate cōstat: qui cum perierit Caesare et Lepido cos. annos natus XLVIII, *ut ait Plutarchus, satis constat, ante Marsicum bellum, id est ante Caepionis interitum esse natum) nupsit M. Catoni, ex quo genuit eum Catonem, qui se postea Vticae interemit. patet igitur, M. Catonis Vticensis uterinam sororem Seruiliam, uterinumq. fratrem fuisse Caepionem; quem Catoni iucundissimum fuisse, ex eodem Plutarcho cognoscitur. ex quo etiam constat, Drusum, Liuiae patrem, Catonis auum fuisse, ut appellatur a Cicerone lib.* IIII. *de Finibus, his uerbis: Conferam auum tuum Drusum cum C. Graccho, eius fere aequali. quod in Catone Plutarchus, & Cicero in oratione pro Milone confirmant, Catonis auunculum*

lum Drusum appellantes; cum eius filium, qui senatus caussam contra C. Gracchum tutatus est, sine dubio significent.

108.

Nam & aui eius memoria moueor: (nec enim ignoras, quanti fecerim Scipionem; qui, ut opinio mea fert, in principibus iam esset, si uiueret) & Lucullus mihi uersatur ante oculos.] *Auum Luculli pueri Q. Caepionem fuisse; eum, qui bello Marsico interijt, iam significauimus: quem Cicerone seniorem fuisse indicant non solum ea uerba, Quanti fecerim Scipionem; & ea, In principibus iam esset; hoc est, aliquot iam annis auctoritatem in ciuitate summam obtineret; sed multo magis illa, quae Cato respondet: Vterque tibi testamento liberos suos commendauit. Nominat igitur Cicero duos Caepiones, filium quidem priore loco, cum ait, Caepioni nostro; qui fuit auunculus pueri Luculli, & M. Brutum adoptauit, unde Caepio Brutus lib. II. ad Att. et Q. Caepio Brutus Philippica X, & in argenteis antiquis nummis nominatur: deinde eius patrem, cũ subiungit, Et aui eius memoria moueor. Hic mihi scrupulus, obseruata Ciceronis aetate, sane difficilis inijcitur. nam si Luculli pueri fuit auus Caepio is, quem Italico bello, anno urbis* DCLXIII. *uita excessisse diximus; uix fieri posse uideo, ut eum Cicero significet, cum ait: Non enim ignoras, quanti fecerim Caepionem. nam annus urbis* DCLXIII,

 fuit

fuit annus Ciceronis aetatis XVII *: ut adolescentulo Ciceroni, uix annos pubertatis ingresso, consuetudinem cum uiro Caepione ullam fuisse, credibile non sit. Accedit illud, quo etiam magis moueor; quod, cum Cato, commendatos Ciceroni a moriente Caepione liberos eius, paullo post subiungat; repugnare uidetur Ciceronis aetas, annum agentis, ut diximus,* XVII, *cum Caepio uita excessit. itaque interdum mihi uenit in mentem suspicari, ne hic Caepio, quem Cicero obseruauit, cuiusq. liberos ei commendatos esse a patre moriente Cato dicit, filius fuerit eius, qui periit bello Marsico, pater autem eius, quem Catonis fratrem Plutarchus appellat, & Seruiliae, quae M. Brutum ex priore uiro, Bruto, Lucullum puerum ex posteriore, L. Lucullo, peperit. quod si ita est; sororem Drusi posterioris Liuiam eius Caepionis filio nupsisse, credendum erit, qui cum fratre eius in equitum caussa contenderat. ita quattuor deinceps, perpetuo cognationis ordine, Caepiones erunt, omnes Quincti praenomine, primus, qui consul cum Cimbris male remp. gessit: alter, qui Scauro diem dixit, et bello sociali, uel, ut alij appellant, Italico, aut Marsico periit: tertius, qui, quod equidem sciam, nusquam nominatur; cur tamen eum fuisse credi possit, caussas ostendi: quartus, M. Catonis Vticensis frater, qui filiam, ut a Plutarcho scriptum animaduerti, moriens reliquit, adoptato, ut diximus, sororis suae Seruiliae filio M. Bruto.*

Nouarum

110.

Nouarum non uidebantur] *Alij, Nouarum nouabantur, sensu mihi non admodum probato: non enim respondet ad illud quod dixit, Difficilius, & obscurius. potius legendum crederem, Nouarum noua uiderentur: ut, Noua, accipiatur, quasi duriora, & nimis obscura: quod accidere solet, cum nominibus utimur inauditis.*

111.

Appellamus *] *uerbum graecum desideratur, fortasse ἄξιον. nam ἀξία aestimatio, ut ipse proxime subiungit.*

111.

Quae inuenta selectione &c.] *Hoc totum ita restituo, adiutus a uetere libro: Qua inuenta selectione, & item reiectione, sequitur deinceps cum officio selectio.*

111.

Quod positum sit in eo] *Antiqui libri, Quod compositum sit in eo, absurde prorsus, nisi facias quod saepe faciendum est, ut antiquos libros coniectura adiuues. sic igitur puto elegantius, et recte: Quod cum positum sit in eo, quod ὁμολογίαν Stoici, nos appellemus conuenientiam, si placet, cum igitur in eo sit id bonum, quo referenda sunt omnia: honeste facta, &c. Atque etiam in membro praecedenti melius, opinor, Statueret in ea, quam Statueret in eo.*

111.

Quae sunt prima natura,] *Et habet uetus liber, Naturae: et ita loquitur Cicero 114. 121. 134. 135.*

112.

Vt enim si cui, &c.] *Apparet, quid significet: sed ita non solum corrupta, uerum etiam, ut ego sentio, confusa, & praepostere collocata sunt uerba, ut emendari locus & distingui a nobis sine arrogantiae nota non possit. Collineare autem dicitur is, qui eum locum ferit, ad quem oculi directo, quasi linea ducta, feruntur: ut collineare sit, simul cum oculis locum ueluti per lineam ferire.*

113.

Idque esse beate uiuere, honeste, id est cum uirtute uiuere.] *Particulam, Et, suadente sententia, reijcio: nec tamen ueteres a me libros dissentire uideo.*

114.

Tollatur omnis ea,] *Nihil obscuritatis in sententia: in elocutione fortasse aliquid desiderem. hoc enim, Quid apertius, quam tollatur omnis prudentia? recedere uidetur ab usu latinae linguae. usitatum autem erat, Quid apertius, quam tolli omnem prudentiam? consului ueteres libros: nihil adiumenti. habet unus, Tollatur demum omnis ea: quod mihi scrupulum non eximit, licet ad orationis elegantiam non nihil afferat. alter: Ab ijsq. rebus. quod minime probo: cum hic plane sit uer-*

borum

borum ordo: selectio earum rerum, quae sint secundũ naturam, ab ijs rebus, quae contra naturam.

114

Ceteris omnibus philosophis haec est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt.] *Numquam placuit, His Stoicis: & suspicatus aliquando sum, Stoicis, non esse Ciceronis, sed additum, ut exponeretur illud His. nunc me Philippi Tertij, cuius inter omnes nostrae urbis oratores instructa graecis ac latinis litteris eminet eloquentia, liber antiquus in eam coniecturam ducit, ut, Stoicis, retinendum, His amouendum putem. mendi enim suspicionem uarietas affert: et est in eo libro pro, His, In. de quo tamen sine hominum eruditorum sententia nihil statuo. probari autem ea, quae scribimus, ab ijs, quorum animus nulla inuidiae, nulla maleuolentiae labe suffusus, libere, simpliciterq. iudicat, ita gaudeo, ut ab ijsdem tamen improbari facile patiar.*

115

Proaui mei,] *Ne quis ideo subesse mendum suspicetur, quia Cato censorius, quem Cicero significat, multo antiquior fuerit, quam proauus. nam est hoc familiare Ciceroni, ut proauos appellet ab eius aetate longissime remotos, ut in epistola ad Appium: Si censor es, de proauo multũ cogitato tuo: cum de Appio Caeco, qui Pyrrhi pacem dissuasit,*

 eum

111.

Quae sunt prima natura,] *Et habet uetus liber, Naturae: et ita loquitur Cicero* 114. 121. 134. 135.

112.

Vt enim si cui, &c.] *Apparet, quid significet: sed ita non solum corrupta, uerum etiam, ut ego sentio, confusa, & praepostere collocata sunt uerba, ut emendari locus & distingui a nobis sine arrogantiae nota non possit. Collineare autem dicitur is, qui eum locum ferit, ad quem oculi directo, quasi linea ducta, feruntur: ut collineare sit, simul cum oculis locum ueluti per lineam ferire.*

113.

Idque esse beate uiuere, honeste, id est cum uirtute uiuere.] *Particulam, Et, suadente sententia, reijcio: nec tamen ueteres a me libros dissentire uideo.*

114.

Tollatur omnis ea,] *Nihil obscuritatis in sententia: in elocutione fortasse aliquid desiderem. hoc enim, Quid apertius, quam tollatur omnis prudentia? recedere uidetur ab usu latinae linguae. usitatum autem erat, Quid apertius, quam tolli omnem prudentiam? consului ueteres libros: nihil adiumenti. habet unus, Tollatur demum omnis ea: quod mihi scrupulum non eximit, licet ad orationis elegantiam non nihil afferat. alter: Ab ijsq. rebus. quod minime probo: cum hic plane sit uer-*

borum ordo: selectio earum rerum, quae sint secundú naturam, ab ijs rebus, quae contra naturam.

115

Ceteris omnibus philosophis haec est tuenda sententia, maxime tamen his Stoicis, qui nihil aliud in bonorum numero, nisi honestum, esse uoluerunt.] *Numquam placuit, His Stoicis: & suspicatus aliquando sum, Stoicis, non esse Ciceronis, sed additum, ut exponeretur illud His. nunc me Philippi Tertij, cuius inter omnes nostrae urbis oratores instructá graecis ac latinis litteris eminet eloquentia, liber antiquus in eam coniecturam ducit, ut, Stoicis, retinendum, His amouendum putem. mendi enim suspicionem uarietas affert: et est in eo libro pro, His, In. de quo tamen sine hominum eruditorum sententia nihil statuo. probari autem ea, quae scribimus, ab ijs, quorum animus nulla inuidiae, nulla maleuolentiae labe suffusus, libere, simpliciterq. iudicat, ita gaudeo, ut ab ijsdem tamen improbari facile patiar.*

115

Proaui mei,] *Ne quis ideo subesse mendum suspicetur, quia Cato censorius, quem Cicero significat, multo antiquior fuerit, quam proauus. nam est hoc familiare Ciceroni, ut proauos appellet ab eius aetate longissime remotos, ut in epistola ad Appium: Si censor es, de proauo multú cogitató tuo: cum de Appio Caeco, qui Pyrrhi pacem dissuasit,*

eum loqui constet.

115.

Quid autem dici poterat, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statueremus,] *Emendo ex antiquo libro Bernardini Maffei, Quid autem dici poterit, si turpitudinem non ipsam per se fugiendam esse statuerimus: in quo uis est, & energia maior, quam si, poterat, & statueremus, legatur.*

116.

Ipsi, qui dicunt,] *Neque hoc placet; neque, quod placeat, inuenio. liber Tertij, Ipsi qui de. ego, Ipsi, potius, quam, Dicunt, uitiosum puto.*

116.

Nunc omni uirtute] *Nunc, reposui ex uetere libro: cuius locum occupauerat Hoc. nemo est autem, paullo quidem Romanae linguae peritior, qui, nunc, pro sed, usurpatum saepissime tum a Cicerone, tum ab alijs, ignoret. sin exempla aliquis petat, longe ne abeat. legat lib. de Fin. 1.69. & prooemium Tusculanae 111.*

117.

Rerum in corpore sitarum] *Locutio probabilior, quam si legas, ut antea, Rerum in corpore harum. quam correctionem Maffei liber antiquus probat.*

119.

Nec haec posita, non aliqua essent praeposita] *Si corrigas, Nec, hoc posito, non aliqua es-*

se

se proposita; erit elegantius: neque ab antiquis exemplaribus admodum discedes: siquidem & Maffei liber, Hoc posito, habet.

123.

Qui migraret;] *Pro, qui mutaret, qui discederet ab eo iure: antique usurpatum, cum accusandi casu, ut lib.* III. *de leg. Quod quis earum rerum migrasset, noxiae poena par esto. Et lib.* I. *de Diuin. ubi est in uulgatis libris, Ne communi iure migrare uideatur, ueteres aliquot habent, communia iura.*

123.

Velle ex ea liberos procreare.] *Qui coniunget hoc cum uerbo, Velit, a quo pendet; intelliget, Velle, locum non habere. quid enim est, Ut sapiens uelit uelle ex uxore liberos procreare?*

123.

Quorum altera prosunt, nocent altera:] *Glossema suspicor fuisse ad graeca uerba, ὠφελήματα, βλάμματα. nec uero, cum dixisset iam, Emolumenta, & detrimenta, intulisse Ciceronem uerisimile est, Quorum altera prosunt, altera nocet.*

123:

Id esse naturam;] *Natura, liber Tertij: nec displicet. totum autem hoc regatur ab eo necesse est, Probatur huic disciplinae.*

123:

Quemuis arbitrantur] *Qui superiora leget, aptius iudicabit, Arbitrantur, quam, ut antea*

tea, arbitramur. Hoc etiam ex uetere libro.

124.

Ars ea, quae tollit haec.] *Cui teretes aures sunt, intelligensq. iudicium, is, non dubito, quin hoc magis probet, accedente libri ueteris auctoritate, quã illud uulgo receptũ, Ab his ea quae tollit haec.*

124.

Quem, per deos immortales, non ne miraris?] *Malui, Quem, testimonio commotus antiqui libri, quam, ut. Quae antea, ut de ordine Cicero loquatur. etsi ferri etiam, Quae, poterat.*

125.

Etsi illud erat aptius, aequum cuique concedere.] *Haec mihi non cohaerere uidentur inter se. quis enim dixerit, cum aequum conceditur, id aptum esse? potius, iustum esse: si modo ad rei naturam accõmodare uerba uolumus. Praeterea, satis mihi nõ dum constat, an ex usu latinae linguae dici possit, Aptius erat concedere, quod cuique aequum est. Ego Ciceronem, aut Catonem a Cicerone inductum, puto hoc significare; non modo aptius id esse, ut respondeatur sibi ad ea, quae iam dixerat de Stoicorum & Peripateticorum dissensione; uerum etiam aequum. ad quam sententiam aptare uerba cum uellem, ita legendum iudicaui: Etsi illud erat aptius, aequumq. concedere.*

126.

Illorum uero ista ipsa quam exilia de uirtutis ui, quam &c.] *Primum iterari non placet,*

cet, Ista ipsa: deinde illud, De uirtutis ui, disiungendum ab antecedentibus, & cum sequentibus coniungendum existimo: ut legatur, & distinguatur hoc modo. Illorum uero quam exilia. de uirtutis ui, quam tantam uolunt esse, ut beatum per se efficere possit; pungunt, quasi aculeis, interogationibus angustis. id est, cum de uirtutis ui loquuntur, uim tamen nullam habet eorum oratio. Nam illud, Quam exilia, refero ad ea uerba, Ista ipsa, solum sapientem esse regem, dictatorem, diuitem. quae cum ab illis memorantur, quam exilia sunt. Hoc tamen eiusmodi est, ut magnopere non confirmem. potest enim fieri, non solum ut iterauerit Cicero Ista ipsa; quod interdum solet; cum aliquid interponit; uerum etiam ut addiderit, De uirtutis ui, repetita eorum uerborum sententia, Regem, dictatorem, diuitem solum esse sapientem.

127:

Dicendi copiam] *Superuacaneum hoc uidetur, cum dixerit, Quod. aut igitur, Quod, mendosum: aut, Dicendi copiam, abundat, additum fortasse, ut exponeretur Quod.*

128:

Equidem etiam Epicurum in physicis quidem Democritum puto.] *Vel, Quendam, pro Quidem, placeret: uel ita distinguerem: Equidem etiam Epicurum, in physicis quidem, Democritum puto.*

Signifi-

128

Significare idem, ut diceretur,] *Tolle hoc: patebit sententia. tollendum autem puto, cum in illa tria, quae significari Stoici dicebant, intueor; Vnum eiusmodi, uiuere adhibentem scientiam earum rerum, quae natura euenirent; alterum, officia omnia media, aut pleraque seruantem uiuere; tertium, omnibus, aut maximis rebus ijs, quae secundum naturam sint, fruentem uiuere. Quod si post, Alterum, addatur, Significare idem ut diceretur; fateor, me, quod dicatur, non assequi, & habiturum gratiam exponenti.*

129

Cumque eorum utrumque per se expetendum esse dixissent; uirtutes quoque utriusque eorum per se expetendas esse dicebant.] *Erat in uulgatis libris, Cumque eorum unumquodque: inscripto, pro Vnumquodque, Vtrunque: quod probaui: cum & de anima, & corpore sermo sit; & sequatur, Virtutes quoque utriusque eorum.*

130

Nomina rerum commutantem;] *Suspicor glossema fuisse ad illud, Ita loquentem.*

130

De ipsius rebus nihil mutetur,] *Et hoc mihi suspectum est, ut antecedentium uerborum interpretatio.*

Appeteret

131.

Appeteret etiam conseruationem sui, earumq. rerum custodiam.] *Omnes hic libros uideo consentire; nec tamen abijcio susceptam semel opinionem, fortasse non improbandam. opinor autem, Suarumq. rerum custodiam, scripsisse Ciceronem: cum omnibus animantibus id a natura datum esse constet, ut se, ac sua tueantur.*

133.

Quid, de quo nulla dissensio est? nemo enim est, qui aliter dixerit.] *Mendose in uulgatis libris, Multa dissensio. quo in loco cum haererem, commotus proxime sequentibus uerbis, quae nullam potius, quam multam dissensionem significabant; inspexi uetere͞ Philippi Tertij librum; uidi scriptum planissime, Nulla dissensio: idq. Caroli etiam Sigonij, eruditissimi hominis, & de litteris optime meriti, liber confirmat.*

133.

Vt simile sit omnium naturarum illud ultimum, de quo quaeritur?] *Paullo ante dixit: Nemo est, qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referuntur. Est autem praeclara in primis ratio emendandi, cum similia similibus conferuntur: quod nos saepe fecimus: & hic, naturarum, pro Naturale, reponere non dubitauimus, accedente ad nostram coniecturam uetere libro Caroli Sigonij.*

Vno

134.

Vno fine utrumque concludant.] *Quae antecedunt, hoc plane probant, eo magis, quod antiquus liber habet, Vtrumque, non, ut in uulgatis, Omnia.*

134.

At enim ueram dicitis uirtutem non posse constitui.] *Addidi, Veram, ne discederem a libris antiquis, Sigonij, & Tertij: quamquam non esse uerbum necessarium duxi: simplex enim uirtutis nomen saepe hic a Cicerone usurpatur: & paullo post, ubi confutat argumentum Stoicorum, Contra, inquit, est, ac dicitis. nam constitui uirtus nullo modo potest, nisi ea, quae sunt prima naturae, ut ad summam pertinentia, tenebit. Cur igitur, Veram, non reieci? quia uereor antiquitatem, & qui saepe ad inueniendam ueritatem quasi lumen aliquod praefert. quod hic fortasse contigit. nam, ne nihil occultem, puto Ciceronem scriptum reliquisse, At enimuero. ut enim ab At, & Verum, quae idem ualent, factum est, At enim, & Verum enim: cur non item ab iisdem, At etimuero, & Verum enimuero, deducantur? cum praesertim, Verum enimuero, usitatum esse uideamus. Hoc porro placet eo magis, quia libri scripti non nulli habent, pro Veram, Non: quod a Vero, si contracte scribatur, longe non distat.*

135.

Vt aequa pars naturae negligatur] *Mendum*

dum subesse manifestum est. quod si haec cum superioribus conferantur; sensus ostendet ita legendum esse, Vt ne qua pars naturae negligatur, ita etiam in Maffei libro scriptum est.

135:

Sapiens appeteret aliquid, quod cuique in mentem ueniret, & quodcumque tamquam occurreret.] *Locus locum aperit, si diligenter leges. egi hic, uel contra ueteres libros, unius tantum litterae mutatione legendum existimo, Quodcumque in mentem ueniret, melior omnino sententia: & idem paullo post memoratur his uerbis: Hoc igitur quaeritis omnes, et ij, qui, quodcumque in mentem ueniat, aut quodcumque occurrat, se sequi dicent. sic postea comperi in antiquo Latini Latinij libro.*

Et uos ad naturam reuertemini.] *Liber Tertij, Sed uos ad naturam reuertimini. quod placet. sequitur enim paullo post: Quid autem minus consentaneum est, quam, quod aiunt, cognito summo bono, reuerti se ad naturam, ut ab ea petant agendi principium; id est officij?*

137:

Vt iure quisquam glorietur.] *Sic omnino in duobus antiquis libris: opinor tamen, ut suppositicium; inducendum esse. additum enim uidetur ad interpretationem antecedentium uerborum. quod eo magis existimo, quia responderi constat ad id, quod lib. III. dictum est his uerbis: Ex quo efficitur,*

ficitur, gloriatione, ut ita dicam, dignam esse beatam uitam: quod non possit quidem, nisi honestae uitae, iure contingere. ita fit, ut honesta uita beata sit. Is autem locus correctionem doctissimi uiri confirmat, M. Antonij Mureti, qui legendum putat ex Nonio: Illud uero minime consectarium, sed in primis hebes illorum, gloriatione dignam esse beatam uitam, quod non possit etc. id quod Sigonij quoque liber comprobat.

138.

Sic enim Citiacos, clientes tuos, e Phoenicia profectos] *Laertius in Zenone auctor est, Citiaeos à Phoenicibus originem duxisse. quem ego secutus, emendaui, e Phoenicia, siue a Phoenicia; cum antea legeretur, A poetica, foedo errore, et manifesto. appellat autem Poenulum Zenonem, quasi callidum, & astutum, ut sunt Poeni fere omnes, qui a Phoenicibus omne acceperunt. qua ratione, Poenulum Zenonē dixit Cicero, quod a Phoenicibus esset oriundus.*

139.

Si id gesſiſſent,] *Suspicor de mendo. Tertij liber, Gessissent. usitatius erat, Egissent. Idem postea scriptum uidimus in Latini libro.*

139.

Non faciles illas quidem, nec contemnendas,] *Hoc, fortasse uident alij, quo referatur: mihi, homini non acuto, tenebras esse confiteor. quod si legatur cum Sigonij libro, Non facilia*

illa

illa quidem, nec contemnenda; nemo erit tam hebes, qui haec non cernat ab ijs pendere, Quae dura, difficilia, aduersa uideantur. quamquam ne sic quidem carere mendo locum arbitror: nam illud inferius, sed ut hoc indicaremus, cum superioribus non cohaeret.

140:

Tunc scilicet, cum tibi.] *Plane frigidum hoc, minimeq. necessarium: ut e glossemate in Ciceronis orationem irrepsisse uideatur.*

141.

Quoniam in aqua nihil adiuuat.] *Et hoc quiddam olet glossemati persimile: quo genere bonos libros olim imperiti homines referserunt.*

141:

Quod profecto sunt:] *Fuit, cum legendum crederem, Qui profecto sunt: postea, quod, eodem modo usurpatum a Cicerone comperi, ut epist.* 40. *ad Ancharium lib.* XIII. *Si ulla mea apud te commendatio ualuit; quod scio multas plurimum ualuisse: haec ut ualeat, rogo. Eodem modo locutus est ad Atticum epistola ultima libri* IX. *& ad eundem epist.* IIII. *lib.* X. *Caesar etiam lib.* I. *comm. de bello ciu. Reperiebat, inquit, inquirendo, quod initium fugae proelij equestris aduersi a Dumnorige factum esset.*

142.

Quid enim? sapientia, &c.] *Neque in uerbis uitium uidetur esse, neque in sententia: quiddam*

tamen ornatius elucebit, si totum continues, & ita legas. Quod enim sapientia, ubi pedem poneret, non habebat, sublatis officijs omnibus; officia autem omnia tollebantur, delectu omni & discrimine remoto: (quae enim esse poterant rebus omnibus sic exaequatis, ut inter eas nihil interesset?) ex his angustijs &c. Antiquus Maffei liber nobiscum facit, nisi quod coniunctionem illam, Enim, a nobis additam, non habet.

142:

Differre inter honestum, & turpe nimium quantum, nescio quid immensum, inter ceteras res nihil omnino interesse.] *Nimium quantum, dixit, pro summum quiddam, quod expressit magis, cum intulit, Nescio quid immensum. Similiter locutus est Sallustius hist. lib. I. Immane quantum animi exarsere. Et Plinius lib. XVI. cap. 36. Immensum quantum praelatis, pro, quammaxime praelatis. Et lib. XVIII, cap. 28. Infinitum quantum illo tempore candentes pruinas congelat. Et Gellius lib. XVI. cap. 6. Nimium quantum, inquit, audacter. Et lib. XVIII. cap. 3. Lingua, atque facundia nimium quanto praestabilis. Ammianus quoque Marcellinus lib. XXII. Insula Pharos Rhodiorum erat obnoxia uectigalia. quod cum inde quidam, nimium quantum petituri, uenissent, femina callida &c. uulgatis autem libris haec quatuor uerba, Nimium, quantum, nescio quid, immensum, imperite distincta, sententiam obscurabāt.*

Stulto-

143:

Stultorum] *Hanc uocem, quae antea desiderabatur, interieci, acceptam e libro Maffei scripto, sententia comprobante.*

145:

Iu annulis] *Anellis, legit Nonius.*

146.

Fuit Carneades:] *Carneadis, fortasse rectius.*

148:

Lysias & oratione locuples,] *Liber Tertij; Ex oratione. malim sine copula, hoc modo: Lysias oratione locuples, rebus ipsis ieiunior.*

149:

Alii censent primum ascitum, doloris uacuitatem] *Doloris uacuitatem, e suo libro quidam induxerunt; & asterisci notam, quae corruptum locum significaret, e regione apposuerunt. nos ea uerba conseruamus; quod & sententiam sane bonam efficiunt; neque in antiquis Maffei, Sigonij, Tertij libris desiderantur: ut omittam, quod libros superioris nostrae editionis tamen credendum est ad propositum aliquod scriptum exemplar fuisse impressos.*

149:

Vt aut id honestum sit,] *Sentent̄ia non recipit Aut.*

150.

Ne si etiam euitare posset.] *Hoc nihil addit ad sententiam; exponit quod proxime dictum*

est, Ne uitationem quidem doloris.

154.

Est etiam actio quaedam corporis,] *Etiam, reposuimus, reiecto Enim, secuti ueterem librum, & ordinem a Cicerone institutum, ea, quae corporis sunt, persequente, & a singularum partium ualetudine ad actionis dignitatem transeunte.*

154.

Effectiones, ususq. corporis,] *Malim, Affectiones: cur malim, satis constat. Sic & in Latini libro postea scriptum uidi.*

155.

Ne putresceret] *Latini liber, ne putrescat, Nonius, ne putresceret.*

158.

Si turpitudinem fugiamus] *Placeret, Fugimus: cum dixerit iam, Fugiendam putamus. uerum hoc leue est.*

159.

Aristophanem] *malim hic nominare philosophum, quam poetam.*

160.

Tantum abest, ut uoluptates consectentur: etiam curas, solicitudines, uigilias perferunt.] *Sic locutus lib. 11. 90. Tantum abest, ut se indicet: perficiet etiam, ut dolere alterius improbe facto uideatur. Et in Bruto: Tantum aberat, M. Calidi, ut animos nostros inflámares: somnum isto locó uix tenebamus. Hoc exemplis confirmandum putaui,*

ne quis legendum existimaret, Ut etiam perferant: quod omnino uidetur usitatius: uerum nec hoc excludendum est loquendi genus.

161.

Rerumpub. administratio, aut adminstrandi, sciendiq. prudens &c.] *Etsi nihil mutaui, tamen, nisi prorsus nihil in litteris uideo, rectius est, Administrandi scientia; tum prudens, &c. sic in uetere libro.*

161.

Virtutem ipsam inchoauit: nihil amplius.] *Genus loquendi, quo Cicero etiam alibi usus est, ut Acad. lib. II. Excepit, unum tantum scire se, nihil se scire: nihil amplius. et lib. III. in Verrem: Sese ipsum abs te repetit, nihil amplius. Et in eundem lib. IV. Hactenus reprehendat, si quis uolet: nihil amplius. Et pro Caecina: In possessionem in praesentia non restituetur, nihil amplius. Et pro Flacco: Qua disputatione orationem refellam eius, qui dicit, Dedimus, nihil amplius? Et ad Cassium epist. I. lib. 12. Adhuc ulta resp. suas iniurias est per uos interitu tyranni: nihil amplius: ornamenta uero sua quae recuperauit? Quibus adductus exemplis locum emendaui. Antea legebatur: Virtutem ipsam inchoauit: nihil itaque amplius nostrum est: obscurata prapeostero uerborum ordine sententia.*

163.

Vicinitatibus cum ciuibus] *Consentiunt in hoc antiqui libri: mihi tamen non est dubium, quin*

ita emendandum, & distinguendum sit, Vicinitatibus, tum ciuibus. hoc enim quasi progressu serpit caritas generis humani. primi sunt parentes, & nati: sequuntur cognati, tum affines, deinde amici, post uicini, tum ciues, & qui publice socij, atque amici sunt, postremo humanae gentis uniuersae, & hominum inter homines coniunctio.

164.

Tiberina dissensio festo illo die.] *Ouidij uersibus adductus sum, ut pro, dissensio, legendum putarem, decursio, hoc facilius, quod Maffei, ac Tertij ueteres libri comprobant. erat autem festus ille dies, quem Romani in honorem Fortunae celebrabant. unde Ouidius lib. VI. Fast.*

Ite, deam laeti fortes celebrate Quirites:
In Tiberis ripa munera regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Nec pudeat potos inde redire domum.

164.

Atque, haec, ut uere dicitur, parua esse ad beate uiuendum momenta ista corporis commodorum:] *Cum dixerit, Haec, cur infert, Ista? equidem postrema quattuor uerba suspicor non esse Ciceronis, sed hominis leuiter eruditi, qui uerbum, Haec, putaret explicandum. Tertij liber habet, Commoda, pro Commodorum.*

164.

Haec est non omnia spernentis praeter uirtutem, & uirtutem ipsam suis laudibus amplificantis

cantis oratio. denique] *Si quis nostrum librum hoc in loco cum alijs libris conferet; uidebit, unius litterae mutatio, & punctum loco motum quanto sententiam effecerit aptiorem.*

165.

Consuetudinē quasi alteram quandam naturam effici;] *Correxi locum ex libris Sigonij, & Tertij. antea, Consuetudinem.*

166.

Quia cum a Zenone,] *Putat excellens ingenio Sigonius, cuius acquiesco sententiae, abundare Cum.*

167.

In crucem qui agitur,] *Melius duxi, quam, In cruce qui angitur.*

168.

Id est animum terrore liberum.] *Glosema puto.*

168.

Nec dubitatum, quin] *Veteres libri, Nec dubitant, quin. fortasse, Nec dubitanter, quin. uereor enim, ne minus notum, usitatum tamen, loquendi genus, indoctis hominibus deprauandi occasionem attulerit. ego Ciceronem uideo ita locutum in epist. I I. lib. X I I. fam. Ea dixit, inquit, de proditoribus patriae, quae dici deberent de proditoribus: de me quidem non dubitanter, quin omnia de meo consilio & uos fecissetis, & Canutius faceret.*

168.

In actionibus perſcribi] *Praeſcribi, legẽdum uidetur ex antiquo libro, & ex conſuetudine iuriſconſultorum, apud quos Praeſcribere, eſt, excipere, hoc modo: Si paret eum centum debere, niſi cum eo pactus erit, iudex eum condemna. praeſcribitur enim iudici, ne condemnet, illa interpoſitione, niſi cum eo pactus erit. Quod autem ſequitur, de re eadem fecit alio modo; puto uerbum, Fecit, abundare. intelligitur enim non, Fecit, ſed, Egit: cum aliquis agere dicatur in iudicio de eadem re alio modo, qui, furto ſuo recuperato, uerbi gratia, aeſtimatione, repetit idem furtum ab eodem alio actionis genere. tunc enim dicitur de eadem re alio modo agere. quod uetant iuriſconſultorum formulae. unde illud ep. 27. lib.* XIII, *fam. Vt uos in ueſtris formulis, ſic ego in epiſtolis de eadem re alio modo.*

170.

Propter oculorum dolorem.] *Aut, Oculorum, deprauatum eſt: aut Cicero ſibi non conſtat. nam Tuſculana* II. *rhenum dolore Dionyſium hunc laborantem memorat.*

170.

Eſſet ferendum uiro.] *Sententia poſtulat, Eſſe: ut hoc dicatur: quod turpe non ſit, malum illud non eſſe, & eſſe ferendum uiro.*

170.

Resq. magnae ſumendae, laudabilesq. uirtute geſtae,] *Ciceronem aliter ſcripſiſſe, uel*

ſacramento,

sacramento, ueterum more, contenderem. scripsit autem hoc fortasse: Resq. magnae, summeq. laudabiles, uirtute gestae.

171:

Polycletos, & Parrhasios] *Cum de pictoribus loquatur, malim, ut est in antiquo libro, Polygnotos, & Parrhasios. nam Polycletum statuarium ignorat nemo. Polygnotum autem, pictura clarum, Cicero ipse in Bruto, Plinius, Quinctilianus, Plutarchus, Aelianus, Pausanias, Aristoteles etiam in Arte poetica nominat.*

172.

Fieri autem potest] *Mallem, Ferri autem potest. paullo enim uidetur aptius.*

173:

Cur, quaeso?] *Hoc ab Auditoris persona ad Marcum transtuli: illud autem, Quia disertus esse possem, à Marco ad Auditorem: recte ne, an secus, aliorum sit iudicium.*

175:

Animum autem alij animam, ut fere nostri declarant, nominari.] *Olet mendum, Vt fere nostri declarant. nec dubito, quin melius in antiquo libro: Vt fere ipsum declarat nomen. ná et.*

175:

Cor, sanguinem, cerebrum,] *Addidi, Sanguinem, ex antiquo libro, uel potius ex ipso Cicerone. dixit enim proxime: Empedocles animum esse censet, cordi suffusum sanguinem. Infra uero,*

176: Si

176: *Si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus*... *Et* 180: *Ne tam uegeta mens aut in corde, cerebro ue, aut in Empedocleo Sanguine demersa iaceat*. *Et* 185. *Non est certe nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri*. *In Lucullo etiam* 140. *Vtrum sit ignis, an anima, an sanguis?*

175.

Intentionem ipsius corporis quandam] *De integritate uerbi, Intentionem, non liquet. intentio enim corporis cum harmonia quid habet simile? diceret, Intentionem: congruebat magis.*

176.

Xenocrates animi figuram, & quasi corpus negauit esse, uerum numerum dixit esse:] *Liber Sigonij, Corpus negauit esse ullum, uerum numerum dixit esse. ego puto: Corpus negauit esse ullum, numerum dixit esse. nam Vllum negligentia describentium opinor in Verum esse conuersum. Praeterea, cur Verum numerum dicat, numerum quidem satis est. Et in Lucullo,* 40. *An ut Xenocrates, mens nullo corpore?*

177.

Humi retineretur,] *Omnino libentius cum antiquo libro, Retineret, legerem: sed, quo tamen offendar, quiddam adhuc remanet.*

178.

Remp. conferret.] *Si est, ut uidetur, argumentum a minori; dubitari non licet, quin Cicero scripserit, Non ferret? mutatio quidem in litteris fere*

re nulla: & sententia quasi iacens excitatur, ab interrogante enunciata. Eiusdem generis illud, 210: Ergo haec ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq. non poterit? Et 280. An Scythes Anachar ses potuit pro nihilo pecuniam ducere, nostrates philosophi non potuerunt? Et alibi saepe.

179.

Imaginis urnam:] *Formam, & est in quibusdam libris; & omnino uidetur aptius, quam Imaginis urnam.*

180.

Id est spirabiles,] *Fortasse hoc etiam supposititium, ab interpretante proximum uerbum, Animales, inculcatum.*

181.

Patritam illam. & auitam] *Recte, Patritam, non, Patriam, ut antea legebatur. id Nonij testimonio comprobatur, qui in uerbo patrita hunc locum recitat, & affert praeterea exemplum ex Varrone.*

183.

Hoc est, ipsum posse cognoscere] *Frigidum, & plane superuacaneum: itaque, glossam opinatus, deleui. cum haec iam edidissem, scripsit ad me uir doctissimus, & integerrimae uitae, Germanus Genuensis, monachus d. Benedicti, coniecturam nostram ueteris libri testimonio comprobari.*

185.

Aut unde natutam?] *Contracta scribendi*

ratio

ratio imperitis hominibus occasionem praebuit uete res libros saepenumero corrumpendi. cuius generis multa notauimus, & correximus. hic primum mendi suspicionem mihi attulit, Naturam. quod superuacaneum uidebatur, cum proxime dixerit, uim. deinde, cum ad coniecturam confugissem, facile uidi, nulla omnino mutatione, ex, undenam, (sic enim puto corrigendum) fieri potuisse, errorem creante similitudine, unde naturam. naturam enim ita saepe ueteres librarij scribebant, nã. in nostro libro mendose, impressum, aut unde?

185:

Errantium stellarum cursus, progressiones, institiones] *Ex duabus dictionibus, cursus, progressiones, feci coniecturam, legendum esse, institiones, non, ut antea, institutiones: ut similibus, & conuenientibus utatur uerbis. sunt autem correctiones quaedam; quarum etsi ratio non explicatur, tamen, quibus iudicium est paullo subtilius, facile, cur factae sint, ipsi per se intelligunt. rudibus autem, & tardis, & ijs, qui sibi omnia minutatim concidi, omniaq. tamquam mansa a nutrice inseri in os uolunt, ego quidem, ut satisfaciam, non laboro.*

186:

Qui, ut ego dico, diuinus,] *Qui, sine caussa additum uidetur.*

187:

Fontes scatere, herbis prata conuestirier]

rier] Hic, Scatere, pronunciandum est media correpta, ut anapestus fiat, Scater' her. alioqui uersus claudicabit. sic & Lucretius lib. v. Largifluum fontem scatere, atque erumpere lumen. & infra in eodem libro, Et partim plano scatere, atque erumpere campo. Plautus etiam, opinor in Cassina, olere, protulit, media contracta: Non omnes possunt olere unguenta exotica.

189.

Nequidquam aliud est] Nequidquam pro nihil, non probo: uix enim id fert latini sermonis consuetudo. Nihil quidquam aliud est, habet Maffei liber. placet: sic enim locutus est Terentius in Adelphis,

Nihil quidquam uidi laetius. et Plautus in Merc. Nihil Charine te quidem quidquam pudet.

189.

Ego autem numquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione: ut mors tibi uideri malum posit.] Neque sensus, neque locutio placet. quid enim sibi uult, numquam te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione? quis uero umquam sic locutus est, numquam te dimittam ulla uti ratione? uerbum, dimitto, & latinum est, & ueteribus usitatum, neque eodem modo semper, sed uarie, cum infinito autem numquam. itaque etsi nihil immutaui, ne facerem id, quod faciendum non est, ut mihi plus tribuerem, quam ueteribus: tamen non dubito, quin ita legendum, & distinguendum

stinguendum sit: Ego autem numquam ita te hoc sermone dimittam; ulla uti ratione mors tibi uideri malum possit. Cum autem erroris originem quaererem, hanc reperi, quod particulam illam, uti, quae hoc loco adiunctiua coniunctio est, lector opinatus infinitiuum esse modum a uerbo utor, cum superiore membro coniunxit: & ut hoc imperite, ita illud impudenter, quod, Vt, addidit de suo; ut aduerbiũ Ita, haberet quo referretur: cum, Vti, pro Vt, esse positum, non intelligeret.

189.

Contemnit,] *Abest, &, opinor, recte, hoc uerbum ab antiquo libro: ut illud, Doctissimus quisque, spectet ad uerbum differuit.*

189.

Labamus, mutamusq. sententiam clarioribus etiam in rebus: in his est enim aliqua obscuritas] *Puto rectius hoc modo: Labamus; mutamusq. sententiam, clarioribus etiam in rebus inest aliqua obscuritas.*

189.

Istos uero.] *Haec ad Auditoris personam retuli: illud inferius, Bene reprehendis, ad Marcum: idq. e Sigonij libro.*

190.

Migrare. A. Spero, &c.] *Elegantius, si, notis litterarum, quibus personae significantur, in ductis, continuata oratione ita legatur. Migrare, spero fore, ut contingat id nobis: sed fac, ut isti uolunt,*

lunt; animos nō remanere post mortem: uideo nos, si ita sit, priuari spe beatioris uitae. mali uero, &c. Sic igitur emendaui.

191.

Ista uel] *Ista ui, legendum esse, tum ipsa me sententia, tum similis admonuit locus in libro de Vniuersitate: ubi cum in omnibus uulgatis libris, Vel cum eadem, legeretur, nos ante aliquot annos, Vi cum eadem, ex Platone reposuimus.*

194.

Nam, reor, non illis,] *Non, antiquus liber non habet: nec sane cum sententia congruit: cum Cicero prudentiam in senibus laudet.*

194.

Omnia ista perinde ut cuique data sunt, pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur] *Legebatur antea, Pro rata parte a uita longa. nos, sensum secuti, Aut longa, correximus, adiuti non nihil a libro Maffei scripto, in quo legitur, Aut ita. ex quo etiam si priore loco, Ita, constituas, posteriore, Aut, legi posset hoc modo: Omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte ita aut longa, aut breuia dicuntur.*

194.

Quam optabiliter illud iter ineundum esse debet,] *Quis hoc modo loquitur? Debet esse ineundum, nemo certe dixerit: at illud, Ineundum est, Iniri debet, Inire nos decet, latine dixeris. monere lectorem uolui, ut, cum in scriptos libros*

bros inciderit, hunc locum diligenter inspiciat.

195:

Et hoc quidem hoc modo: nihil autem melius aestimo] *Ex antiquo libro Maffei legendum puto: Et haec quidem hoc modo: nihil autem melius extremo. ut hoc totum non ex Socratis oratione sit, sed a Cicerone per interpositionem prolatum. nam neque in Platonis apologia haec sunt: & dictio illa, Inquit, quae subsequitur, ideo uidetur esse illata, ut quasi interruptum superioris orationis filum contexeret. sic & in alio libro scriptum esse, scripsit ad me idem Germanus monachus.*

196.

In quos Simonides] *In, praepositio, hic accipitur in bonam partem, pro in quorum laudem, ut de Oratore libro II. Multa in Castorem scripta, & Pollucem. et de Natura deorum libro I. Catulus dilexit Roscium: in quem etiam illud est eius, Constiteram exorientem auroram forte salutans, & quae sequuntur. De senectute etiam, In quem, inquit, illud elogium, unicum plurimae consentiunt gentes populi primarium fuisse uirum. His exemplis adducti sumus, ut, In quos, emendaremus, cum, In quo, antea legeretur.*

196:

Pergite animo forti] *uereor, ne graecum uerbum, ἀριστοποιεῖσθαι, parum intellexerit Cicero noster: nam id ualet, prandere, non, ut Cicero uidetur accepisse, fortiter agere. utitur autem hoc uerbo*

Plutar-

Plutarchus in Laconicis, ubi hoc Leonidae facinus narrat. Isidorus etiam Etimol. lib. 20. c. 2. Vnde, inquit, illud ducis alloquium: Prandeamus, tamquam ad inferos cenaturi.

197.

Haec in errore uersentur] *Concinnius, Hic in errore uersetur. sequitur enim proxime, Putat. tametsi ne illud quidem alterum uacare sententia uideo.*

198.

Omni autem oratione] *iam duas orationis partes fecit: nunc de tota loquitur. itaque legendum omnino, Oratione, non Ratione.*

199.

Sollemne; & statum sacrificium] *Statum lego, non statutum, ut habent aliquot impressi libri. sic & oratione de Arusp. resp. Statas sollemnesq. caeremonias. & Liuius lib.* X L. *Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium. manauit autem latius hoc mendũ, ut in ueterũ libris saepe, pro statum, legatur statutum. exempla, ne satietatem habeat prolixitas, omitto.*

202.

Refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia] *Mallem sic, Refelli sine pertinacia, & refellere sine iracundia.*

208.

Debilitari dolore;] *Sic malo, quam, Debilitari, dolere. non enim, Dolere, diuersum quid-*

ss dam

dam habet a Frangi, & Debilitari. atque etiam lib. II. de Fin. 100: coniungo, Debilitari dolore, frangi, succumbere. sic, Dolor me debilitat, in oratione pro Rab. Post. Debilitor lacrymis, in epist. ad Terentiam.

108.

Tum dignitas, tum decus aderit;] *Quid si, Dum pro Tum utrobique reponatur?*

208:

Aut Philoctetam] *Vel in coniunctione, Aut, mendum inest, uel aliquid desideratur: itaque placet legere, ut est in Maffei libro, Prometheum, aut Philoctetam.*

208:

Lectulo &c.] *Lib. II. de Fin. 100: sequentes uersus non ad Philoctetam, sed ad saxum Lemnium referuntur. sed Ciceroni usitatum est, antiquorum poetarum uersus, paullum quandoque immutatis uerbis, ad suam sententiam traducere, ut lib. XIV. epist. ad Att. in Homeri uersu.*

209:

Ipse labor quasi callum quendam obducit dolori.] *Quoddam, neutro genere, legendum, ex Carisio; cuius haec sunt lib. I. Callum neutro genere dicitur. Cicero in Tusculanis: Ipse labor quasi callum quoddam obduxit.*

216:

Neque plausum captans se tantum ipsa delectet.] *Id est, plausumq. non captans se tantum ipsa*

ſa delectet: hoc ſi cui paullo dictū uidetur obſcurius, quod tamen interdum uſitatum eſt; legat cum Sigonij libro: Neque plauſum captet, ſed ſe tantum ipſa delectet. ego nihil mutarem.

220.

Inſaniam enim cenſuerunt,] *Inſaniam, recepi, adductus Nonij teſtimonio; Stultitiam, repudiaui; quod uerbum omnes libros occupauerat, repugnante ſententia: cum hic non ſtultitia, ſed inſania cum furore comparetur.*

220.

Et uero ita exiſtimo.] *Qui proprietatem latinae linguae callent, ij, non dubito, quin magis probent, Et uero, quam, quod erat antea, Ego uero. quod ipſum, ut alia multa, acceptum refero Sigonij noſtri antiquo libro: cum quo alium conſentire librum, ſcripſit ad me aliquanto poſt idem Germanus monachus, ſupra nominatus. Eſt autem, Vero, pro ſane, ut in libro de claris oratoribus: Sed tu orationes nobis ueteres explicabis? Vero, inquam, Brute. Et lib. 1. de Diuin: Vero, mea puella, tibi concedo meas ſedes. Et lib. III. de Legibus.*

220.

Nam iſtuc, nihil dolere, non ſine magna mercede contingit, immanitatis in animo, ſtuporis in corpore.] *Haec uerba Crantoris, a Cicerone conuerſa, recitantur a Plutarcho* ἐν τῷ παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον. τὸ

γὰρ, inquit, ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ· τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ μὲν σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.

222.

Ab eo, quod nequidquam] *Si deleas, Ab eo, mendum fortasse corrigas; sententiam certe non minuas. nec me praeterit, ubi quid longius interponitur, reprehendi a Cicerone praeterita; sed aliquid tamen simul addi; ut, igitur, uerumtamen, sed, & huiusmodi quaedam, simul animaduerti, uerum & de hoc, & ubicumque fere sententiam correctio nihil adiuuat, susq. deque.*

224.

Nolite hospites adire ad me ilico istic] *Trochaicus est, in quem non cadit iambus: itaque non puto eos recte sentire, qui, uerbis aliter collocatis, ita legunt, Nolite hospites ad me adire ilico istic: nam in quarta sede iambus esset.*

224:

Opinione mali aegritudinem esse, non natura;] *Aliter in omnibus libris. ego, Non, addidi ex ingenio: Opinione, sumpsi a scripto Sigonij libro. confirmat correctionem nostram quod infra legitur 225: Simulq. iudico, malum illud opinionis esse, non naturae. & 233: Vides ergo opinionis esse, non naturae malum. et 235: Ex qua intelligitur, non in natura, sed in opinione esse aegritudinem. Et 238: Non natura exoritur aegritudo, sed iudicio, sed opinione. Nec dissimile illud,*

de

de corporis, non animi, dolore, lib. III. *de Fin.* 117. *Opinio facit, non natura, uim doloris aut maiorem, aut minorem.*

225.

Si enim in re essent,] *Esset, uidendum an rectius: quod equidem existimo.*

226.

Vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas.] *Malui cum antiquo libro: Hebetat aciem.*

226.

Proprio philosophiae fungatur officio;] *Vsitatius, quam, ut in aliis libris, Fruatur officio.*

229.

Cedrum incendamus:] *Tertij liber, Cedricum. sunt, qui, Hedycrum, legi malint. mihi non displicet, Cedrum. nam & Virg. lib.* III. *Georgic.*

Disce & odoratam stabulis incendere cedrum.

et idem lib. VII. *Aen.*

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum.

Ciceronem autem de odoribus loqui, locus alter ostendit 228: Fasciculum, inquit, ad nares admouebis? incendes odores? Itaque non sane uideo cur mutetur.

231.

Eo enim erant uultu, oratione, omni reliquo motu,] *An, Oratione, recte dictum sit;*

cum antecedat, Eo; grammatici uiderint: sententia quidem ego moueor magis, ut, Ornatu, suspicor uerum esse, deprauatum Oratione.

231.

Consolatione ulla,] *Illa, Sigonij liber. probe.*

231.

Aut qui] *Et hoc melius, ex eodem libro, addita interrogandi nota, quam, Atqui, sine eadem nota.*

233.

Caelo, atque terrae Medeae miserias.] *Hic senarius mensuram non recipit absolutam: quã reciperet, in primum locum traiecto uerbo, Medeae, hoc modo:*

Medeae caelo, atque terrae miserias.

233.

Quid ille Terentianus, ipse se puniens, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος?] *Quorsum addatur, Id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος? inculcatum crediderim pro glossemate, aut a Cicerone scriptum sic: Quid ille Terentianus, ἑαυτὸν τιμωρούμενος? Antiquus liber, Id est, non habet. quod mendi suspicionem auget.*

234.

Ergo in potestate est &c.] *Possum alucinari: sed, quoniam induxi animum, agere cum studiosis simpliciter, et sine fuco. sic opinor melius: Ergo in potestate est abijcere dolorem, cum uelis, tempori*

pori seruientem: et est ullum tempus, quoniam quidem res in nostra potestate est, cui non, ponendae aegritudinis caussa, seruiamus? Deleo autem, Curae; quia nec id uerbum sententia desiderat; et, deponere, dicimus, aegritudinem, non curam aegritudinis. additum crediderim ab interprete imperito, ut aegritudinem per curam exponeret.

234.

Cadentes] *Carentes, antea legebatur. itaq. est in libris scriptis: mihi tamen uisum est ut reponerem, Cadentes, ex Homeri uersu, in quo est, πίπτουσιν: quod significat, cadunt. uersus autem hi, quos Cicero uertit, sunt Iliadis T.*

236.

Nihil mali] *Aut hoc abundat, aut legendum, Nihil noui. nam si legas, Mali, ad Cleanthis rationem reuolueris. dixit etiam 217. Animo sic excubat sapiens, ut ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil nouum.*

237.

Ne quidem ullum esse malum,] *Ne quidem, coniuncte positum, incoruptum esse numquã duxi. confirmor magis in sententia, quia Sigonij liber habet, Quod nullum esset malum. quamquam ne sic quidem, sincerum esse locum, plane constat. In oratione autem pro Caecina, ubi est, sine quidem tuorum quisquam, legendum putarem, si neque tuorum quisquam.*

238.

Delectationis.] *Cum antiquus liber praeponat, Et; uenit in mentem ita distingui, & legi posse. Opus enim quaerunt. quamquam plane disputationis sunt, & delectationis.*

238:

Sic philosophia,] *Vel omissum a librario uerbum est, quod actionem philosophiae det, ut, medetur, medicinam facit, remedium affert: aut est uitium, quod ἀνακόλουθον Graeci uocant; alibi etiam a nobis in Tullio non semel animaduersum.*

240:

Propter megnitudinem rerum, occupationemq. omnium,] *Placet in res, & homines caussam conferri, &, ut res, sic homines nominari. assentior igitur ueteri libro, qui, Hominum, habet, non Omnium.*

243:

Terrorem,] *Omissa est definitio pudoris, quem paullo ante post pigritiam nominauit, cuiusq. etiam mentio subsequitur. id utrum librarij negligentia, an Ciceronis ipsius obliuione, conijcere non licet. Pudor autē a Zenone, a quo haec fere omnia Cicero sumpsit, ita definitur apud Laertium: αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας: id est, pudor autem metus infamiae. Quod autem terrorem Cicero definit, metum concutientem; uereor, ne sit imperfecta definitio, & hoc fortasse omissum sit, Ex cogitatione inusitatae rei. est enim haec Zenonis apud Laertium terroris definitio. ἔκπληξις, φόβος*

ἐκ φαντασίας ἀφωνή τοῦ πράγματος.

244.

Ira sit libido puniendi eius, qui uideatur laesisse iniuria.] *Quia uideo quibusdam in libris desiderari uerbum, Iniuria, quod etiam in iis, qui ex aedibus nostris, alioqui satis emendati, superioribus annis exierant, omissum erat; ideo graeca Zenonis uerba, iram definientis, ut omnis in posterum occasio mendi tollatur, recitare uisum est.*

sunt autem haec apud Laertium: ὀργὴ δὲ ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ δοκοῦντος ἠδικηκέναι οὐ προσηκόντως. Laertius.

244.

Indigentia, libido inexplebilis:] *Paucissimis uerbis, quod Zeno multis, cōplexus est. σπάνις ἐπιθυμία τίς ἐν ἀποτεύξει, καὶ οἷον κεχωρισμένη ἐκ τοῦ πράγματος, τεταμένη δὲ διακενῆς ἐπ' αὐτὸ, καὶ σπωμένη. Laertius.*

244.

Distinguunt etiam illud, ut sit libido earum rerum, quae dicuntur &c.] *Distinguuntur, quae definita iam sunt, desiderium, & indigentia. sed paullo plenius esset: Ut desiderium sit libido. sin, Desiderium, omittimus; subaudiri necesse est. sed addi malim, quam subaudire. Posset etiam sic, uerbo, Illud, in alium locum translato: Distinguunt etiam, ut illud sit libido. ita, desiderium significari, commodius intelligetur. distinctio quidē haec in Laertio, ubi Zenonis definitiones persequitur, non reperitur. Non placet autem, quod suspicari aliquis fortasse possit, Ciceronem, non desiderium, & indigentiam, sed*

libidinem, & indigentiam uoluisse distinguere. quis enim, exempli gratia, animal, & hominem, id est genus, & speciem, distinguat? distinguuntur auté, uarie definita: eidem generi subiecta, ut, homo, & lupus; desiderium, & indigentia. neque nunc id Ciceroni propositum est, ut libidinis uim, & naturam ostendat, sed ut eorum, quae libidine, tamquam species genere, comprehenduntur. alioqui diuersum aliquid a libidine haberet indigentia: quod fieri non potest. nihil enim est in specie, quod idem in genere non sit. licet contra, quae in genere, non eadem in specie sint omnia. utamur enim receptis uulgo, ac tritis iá consuetudine nominibus.

244.

Indigentia, libido rerum ipsarum est,] *Cũ, Indigentia, pendere uideatur a uerbo Distinguunt; (patet enim, hic distingui desideriũ, & indigentiá) adducor, ut, Est, abundare putem, aut legendum, sit.*

245.

Vt sunt alii ad alios morbos] *Imperfecta similitudo. nam ad particulam, Vt, quod respondeat, nihil est. forte ita corrigendum. Vt sunt alij ad alios morbos procliuiores; itaque dicimus grauedinosos quosdam, torminosos, non quia iam sint, sed quia saepe: sic alij ad metum.*

246.

Morbo tentari non possunt, corpora possunt:] *Est fortasse uitium in ordine uerborum. hoc enim malo, quam integrum Ciceroni nostro uersum effluxisse.*

effluxisse. quod quam in soluta oratione turpe sit, ipsemet in Oratore ostendit. Idé uitium deprehendi in oratione pro Archia, in Rullum, in ea post reditú ad Quirites: ubi uersus hexametri integri leguntur.

247.

Quando & aliis locis de uirtute diximus,] *Quae paullo post subiungit, cum ait: Quando igitur uirtus est affectio animi: ea mihi coniecturam attulerunt, quam studiosis aperire operaepretium duxi. Puto igitur legendum sic: Quando, ut alijs locis de uirtute diximus. quod enim hic omittit, persequitur ijs uerbis: Quando igitur uirtus. Et hoc totum cum eo connectitur, Huius igitur uirtutis. quod ut esset apertius, duplici interclusione, quae παρένθεσις uocatur a Graecis, sententiam distinximus.*

247.

Ex qua concitantur perturbationes:] *Mendose legi in libris, qui uulgo ueneunt, Cogitantur, puto omnes intelligere. correxi ex antiquo libro. apud Nonium Fenestellae locus eodem mendo foedatur, nam, Inuidiam cogitare legitur, pro, concitare.*

248:

Aliter ferat inueterata,] *Ferat quis? de stultis loquitur: Ferant, igitur mallem.*

248:

Aegre tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus.] *Historia postulat, Rupilium,* qui

qui consul fuit anno urbis DCXXI, *ut patet ex fastis Capitolinis; in quibus plane, Rupilius, legitur. tollendum idem mendum ex Plinio lib. 7. cap. XXXVI. ipsum etiam Ciceronem in Laelio tribus locis in eodem nomine correximus.*

250.

Aduersa ratione] *Maffei liber, Auersa a ratione: probo. nam & supra, 211. Zenonis, inquit, est definitio, ut perturbatio sit auersa a recta ratione contra naturam animi commotio. & 113: Omnium perturbationum fontem esse dicunt intemperantiam: quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic auersa a praescriptione rationis, ut nullo modo, &c. & 216. Turbidi animorum, concitatiq; motus auersi a ratione. & 222. Conuenit inter omnes, commotiones animorum, a recta ratione auersas, uitiosas esse.*

256.

Ira uero quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet] *Mendum est in uerbo, quamquam. ueteres libri, quos ego uiderim, habent, quae quam, deprauate omnino, si respicimus, dictio Ira quo referatur. quod si coniecturae locus est, ita legerem: Ira uero, quam diu perturbat animum, dubitationem insaniae non habet.*

258.

At naturalis est] *Obiectio: cui respondet quod sequitur, An quidquam esse potest secundum*

natu-

naturam, quod ſit repugnante ratione? et eſt ſententia, niſi fallor, multo concinnior, quam ſi legas, ut antea, Aut naturalis eſt? cum praecedenti membro connectens, ut autem hunc locum, una dempta littera, correximus; ſic paullo poſt alium, una immutata, reſtituimus. nam ubi legebatur, prius quam eſſet ulla ulciſcendi libido, nos, meliore, ut opinamur, ſententia, repoſuimus; Prius, quam eſſet ulta ulciſcendi libido.

272.

Cinna, collegae ſui, conſulis, Cn. Octauii, praecidi caput iuſsit.] *Conſulis, puto gloſſema, adſcriptum ad Collegae.*

276.

Cui rei refertae] *Concinnius, Cui refertae.*

278.

Gloriae cauſſa;] *Poteſt eſſe ſuppoſiticium, cauſſa. certe neceſſarium non eſt.*

280.

Facere non potuerunt?] *Iacere uidetur, planeq. otioſum eſſe uerbum, Facere. quod ſi abſit, multo erit elegantius. ſubauditur enim, quod in proximo ſuperiore membro dictum eſt, Pro nihilo pecuniam ducere. hoc loquendi genere uis additur, atque etiam ornamentum orationi: idq. periti latinae linguae & facile in antiquorum ſcriptis agnoſcunt, & libenter ipſi, cum ſententia poſtulat, imitantur. exemplorum apud Ciceronem plena ſunt omnia: ſed tribus, aut quattuor, ne multitudo faſtidium pariat,*

contenti

contenti erimus. Tusc. II. *Ergo haec ueteranus miles facere poterit, doctus uir, sapiensq. non poterit? Tusc.* III. *Timor ab ijs aegritudinem potuit repellere, ratio, ac sapientia uera non poterit? Tusc.* IV. *Animi ualentes morbo tentari non possunt, corpora possunt. Et Tusc.* V. 285. *Item in Oratore: An uictus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? & in oratione pro Balbo: An lingua, & ingenio patefieri aditus ad ciuitatem potuit, manu, & uirtute non potuit? Quibus in locis tum pronunciata similiter sententia, tum etiam conclusa cognoscitur.*

281.

Quidquid obiectum est] *Aut, Vt, abundat: Aut, pro Quidquid, legendum est, Quid, aut Quidquid, hic accipiendum pro Quidque: ut apud Lucretium libro* II: *Inq. suos quidquid rursus reuocare meatus. et lib.* IIII. *Semper enim summum quidquid de rebus abundat. et libro* V. *Sic unum, quidquid paullatim protrahit aetas In medium. Possem ex oratoribus loca recitare: sed ego in latinis locutionibus, ubi quid eiusmodi occurrit quod sine exemplorum comprobatione durius uideatur, libentius poetarum utor auctoritate, quam oratorum. sunt enim poetae certiores latinae linguae testes: propterea quod metri ratio facit, ut mutationi non tam facile locus sit: quod in oratoribus contra uidemus.*

282.

Pernoctare] *Plato dixit,* Κοιμᾶσθαι: *quod est,* *Dormi-*

Dormire. pernoctare uero, est, per noctem manere.

282.

At enim non sine ignominia afficere poterit sapientem] *Locus recte stellula notatus: mendum enim subesse constat. fortasse ita restitui posset. At enim non erit sine ignominia. ignominia afficere poterit sapientem? de sapiente enim est haec omnis oratio. Sententia certe haec uidetur esse. quibus autem uerbis explicanda sit, statuere nostrum non est. studiosi libros antiquos adeant, & eorum ope utentes locum emendent.*

285.

Omnesq. id nos] *Id, non uideo quid spectet. antiqui scribebant, It. inde mihi orta coniectura est, ut, Item, legendum putarem.*

286.

Iis philosophis] *legendum uidetur, Ii philosophi: & paullo post, Dicunt, non, Dicant.*

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A

Africanus.

Peripateticoru m

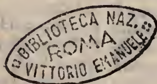
Socrates.

FINIS.

SERIES CHARTARVM.

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ſſ tt.

Omnes ſunt quaterniones.

13

